

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Вавдіюк Н.С., Іванчук В.Ю.

Оцінка економічного піратства в Україні: методи протидії..... 4

Волинчук Ю.В., Герасим'як Н.В.

Державна підтримка підприємництва в Україні у контексті вимог сталого розвитку..... 15

Кривов'язюк І.В.

Особливості організації та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі розвитку економіки..... 22

Левківський О.В.

Прямі іноземні інвестиції як джерело активізації інноваційної діяльності в національній економіці..... 31

Миронова М.І.

Ефективність соціалізації виробничих систем у національній економіці..... 37

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Іщенко О.А.

Потенціал застосування досвіду США в сфері програмування та проектування територіального розвитку..... 44

Ковальська Л.Л.

Транзитні транспортні потоки України: оцінка тенденцій та напрями оптимізації..... 53

Левківський В.В.

Теоретичні засади дослідження проблеми реалізації потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва..... 59

Лютак О.М.

Аналіз обсягів та характеру залучення країн у глобальні туристичні мережі.... 65

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Вахович І.М., Чапюк О.С.

Прогнозування рівня капіталізації економіки Волині..... 74

Prokopiuk A.

Regional structural policy: the essence and mechanism of implementation..... 86

Поліщук В.Г.

Зарубіжний досвід податкового стимулювання сталого розвитку регіонів як передумова капіталізації..... 6 у

Кондіус І.С.	
Побудова моделі стимулювання інвестицій у природоохоронні заходи.....	123
Terekhow E.	
Dezentralisation der verwaltung über den naturschutz als instrument der lösung ökologischer probleme technogenisch zerstörter territorien.....	131
Чуль О.М.	
Державне регулювання природоохоронної діяльності через призму екологічної відповідальності бізнесу.....	136

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Данилейчук Р.Б.	
Використання функціонально-вартісного аналізу з метою виявлення резервів підвищення ефективності виробництва на підприємствах нафтогазового комплексу.....	140
Korenyuk P., Kompaniets A.	
Analysis of corporate culture development on the Ukrainian enterprises.....	146
Кривов'язюк І.В., Стрільчук Р.М.	
Сутність та класифікаційні підходи до видової характеристики стратегічних можливостей підприємства.....	150
Кулик Ю.М.	
Сучасне трактування та функції ризик-менеджменту підприємства.....	158
Олександренко І.В., Пус В.О.	
Напрями збільшення доходів промислових підприємств Волинської області....	164
Садюк А.В.	
Сучасні концепції та аспекти регулювання діяльності підприємств залізничного транспорту.....	171
Станіславик О.В., Коваленко О.М.	
Управління розвитком інтегрованих бізнес-структур в промисловості.....	177
Тараненко О.О.	
Методичний підхід до оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства.....	186
Черчик А.О.	
Теоретико-методологічні основи управління еколого-економічною безпекою підприємства.....	190
Рудь Н.Т., Мохнар М.	
Віртуальні підприємства: сутність та доцільність використання в інноваційній діяльності.....	197

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Дорош В.Ю.	
Вимір нерівномірності розподілу доходів домогосподарств з використанням показників σ -конвергенції.....	208
Забедюк М.С.	
Фінансовий капітал: зміст та джерела формування.....	213
Карлін М.І.	
Фіскальна оптимізація: суть, структура, проблеми в Україні та шляхи їх вирішення.....	219

Kerekesha O.	
Role of financial konroling in financial management of industrial enterprises.....	228
Кушнір О.С.	
Характеристика операційного ризику як об'єкту моделювання.....	232
Пиріг С.О., Ніколаєва А.М., Іщук Л.І.	
Роль безготівкових розрахунків в капіталізації банківської системи: регіональний зріз.....	240

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Битківська А.В.	
Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності: особливості дії в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства.....	247

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Крюкова І.О.	
Імплементація стандартів соціальної відповідальності в практичну діяльність суб'єктів аграрного бізнесу України.....	257
Петіна О.М.	
Соціально-економічна мотивація молоді: аспекти аналізу в контексті розвитку інноваційного потенціалу.....	263
Шубалий О.М.	
Методичні засади комплексної статистичної оцінки стану регіонального ринку праці.....	273

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.101.52

Вавдіюк Н.С., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

Іванчук В.Ю., студент Української академії лідерства

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ПІРАТСТВА В УКРАЇНІ: МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

В статті визначені теоретико-методологічні засади оцінки місткості ринку піратської і контрафактної продукції, виявлено стримуючі та послаблюючі чинники його розвитку. Обґрунтовано наслідки від розвитку ринку піратської продукції для виробника, споживача та держави в короткостроковому та середньо- і довгостроковому періодах управління. Досліджено мультиплікативний вплив зменшення інвестицій внаслідок наявності економічного піратства на рівноважний дохід. Розглянуто методи управління протидією піратству на національному рівні, які містять способи і прийоми керуючого впливу держави на керовану систему на різних рівнях і ланках управління – виробників оригінальної продукції, споживачів та інших зацікавлених учасників ринку. Сформовано три групи заходів протидії економічному піратству на національному рівні: економічні; правові; соціально-психологічні.

Ключові слова: ринок піратської продукції, піратство, мультиплікативний ефект, методи управління

Vavdiyuk N., Ivanchuk V.

ECONOMIC ASSESSMENT OF PIRACY IN UKRAINE: COUNTERMEASURES

Measuring the volume counterfeit and pirated products market and establishing the exact scale of this activity is a complicated task, since counterfeiting and piracy are outside the law, and the activities of economic entities in the market is hidden.

In the article were described the theoretical and methodological principles of assessment the market size of pirated and counterfeit products, identified constraints and factors that are sapping its development. Grounded effects on the development of the market for pirated goods for producers, consumers and the state in the short, medium and long terms of management. Investigated the multiplier effect of investment decline due to the presence of piracy on economic equilibrium income. There were considered the methods of anti-piracy control at the national level that include methods and techniques of state control for a managed system at different levels and levels of management - producers of original products, customers and other interested market participants. There was formed three new groups of economic measures against piracy at the national level: economic; legal; social and psychological.

Keywords: market pirated goods, piracy, multiplier effect, management methods

Вавдіюк Н.С., Иванчук В.Ю.

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПИРАТСТВА В УКРАИНЕ: МЕТОДЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

В статье определены теоретико-методологические основы оценки емкости рынка пиратской и контрафактной продукции, исследованы сдерживающие и слабительные факторы его развития. Обоснованы последствия от развития рынка пиратской продукции для производителя, потребителя и государства в краткосрочном и средне- и долгосрочном периодах управления. Исследовано мультипликативное влияние уменьшения инвестиций вследствие наличия экономического пиратства на равновесный национальный доход. Рассмотрены методы управления противодействием пиратству на национальном уровне, которые содержат способы и приемы управляющего воздействия государства на управляемую систему на разных уровнях и звеньях управления - производителей оригинальной продукции, потребителей и других заинтересованных участников рынка. Сформированы три группы мер противодействия экономическому пиратству на национальном уровне: экономические; правовые; социально-психологические.

Ключевые слова: рынок пиратской продукции, пиратство, мультипликативный эффект, методы управления

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вимірювання обсягів ринку контрафактної та піратської продукції та встановлення точних масштабів цієї діяльності є надскладним завданням, оскільки підробки і пиратство перебувають за межею закону, а діяльність суб'єктів господарювання на цьому ринку апіорі має прихований характер. Нелегальні підприємства не надають жодних звітів про свою діяльність урядовим установам, тому всі кількісні показники (такі, наприклад, як частка піратської продукції на ринку, сукупні обсяги нелегальних продажів, комерційна вартість нелегальної продукції, кількість виробленої піратської продукції тощо) слід визначати за допомогою непрямих методів, до яких відносяться: експертні оцінки, метод асоціації та аналогій, порівняльний метод, систем показників та аналітичних таблиць, сценаріїв, імовірнісних розподілів потоків платежів та ін.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичними і методологічним основам формування економічного піратства присвячені праці таких науковців, як Д. Позова, О. Штефан, Л. Шикова, Д. Липшик, В. Сандул, Н. Бааджи, Ю. Симонян, Л. Безуглий, В. Харченко, М. Давиденко, А. Лазаренко, М. Карчевський, О. Чернишова, О. Харитонова, А. Гальченко, О. Дудоров, Т. Рудник, М. Перетятко, А. Веймарн, Л. Сімкін, В. Пирогова, О. Яра, О. Кочина, В. Чеботарьов, А. Коваль, Є. Флейшиц та ін.

Надаючи важливе значення дослідженням вчених, слід зазначити, що в питаннях аналізу можливостей і загроз розвитку ринку піратської продукції залишається чимало невирішених проблем, котрі потребують детальнішого дослідження.

Цілі статті. Обсяги і масштаби зростання ринку економічного піратства обумовлені низкою чинників і умов, що потребують вивчення та систематичного спостереження в Україні. Через це необхідними є відповідна видозміна принципів, функцій, методів управління протидії економічному піратству.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Спеціальному звіті 301 «Про міжнародний стан охорони прав інтелектуальної власності», який щороку формує Торговельний представник США, Україна вже кілька років поспіль займає місце країни з недостатнім рівнем захисту інтелектуальної власності [1-5]. Варто зазначити, що в 2014 році Україна була виключена з Переліку країн спостереження через нестабільну політичну ситуацію всередині держави. Незважаючи на це, у Спеціальному звіті 301 за 2015 рік [5]. Україна знову повернулася до Переліку країн пріоритетного спостереження, це пов'язано зі зростанням випадків підробок, включаючи економічне піратство в мережі Інтернет. Позиції України в Спеціальному звіті 301 за 2011-2015 рр. подані в табл. 1.

Таблиця 1

Позиції України в Спеціальному звіті 301 протягом 2011–2015 років *

Рік	Позиція України в Звіті
2011	Перелік спостереження (<i>Watch List</i>)
2012	Пріоритетний перелік спостереження (<i>Priority Watch List</i>)
2013	Пріоритетна іноземна країна (<i>Priority Foreign Country</i>)
2014	Не вказана в переліку спостереження
2015	Пріоритетний перелік спостереження (<i>Priority Watch List</i>)

* складено на основі даних джерел: [1-5]

В Україні піратство та контрафакція є найбільш поширеними за такими видами економічної діяльності: програмного забезпечення; мережі Інтернет (так зване Інтернет-

піратство); мультимедійного контенту (аудіо-піратство, відео-піратство, піратство літературних творів та ін.); виробництві споживчих товарів, лікарських засобів, агрохімікатів.

Протягом тривалого періоду надзвичайно високим в Україні залишається рівень піратства у сфері програмного забезпечення. Згідно з даними дослідження аналітичної компанії IDC (International Data Corporation), міжнародної компанії, постачальника маркетингових досліджень, консультаційних послуг, організатора конференцій у галузі інформаційних технологій, телекомунікацій і споживчої електроніки, в партнерстві з Асоціацією виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance, BSA), у 2013 році рівень використання неліцензійних програмних продуктів в Україні досягнув позначки 83%, а комерційна вартість нелегального програмного забезпечення склала 444 млн дол. США [6, с. 8]. Для порівняння, рівень використання неліцензійного програмного забезпечення та його комерційна вартість у деяких інших країнах світу наведені на рис. 1, табл. 1, а динаміка зміни обох вказаних показників в Україні відображена в табл. 2.

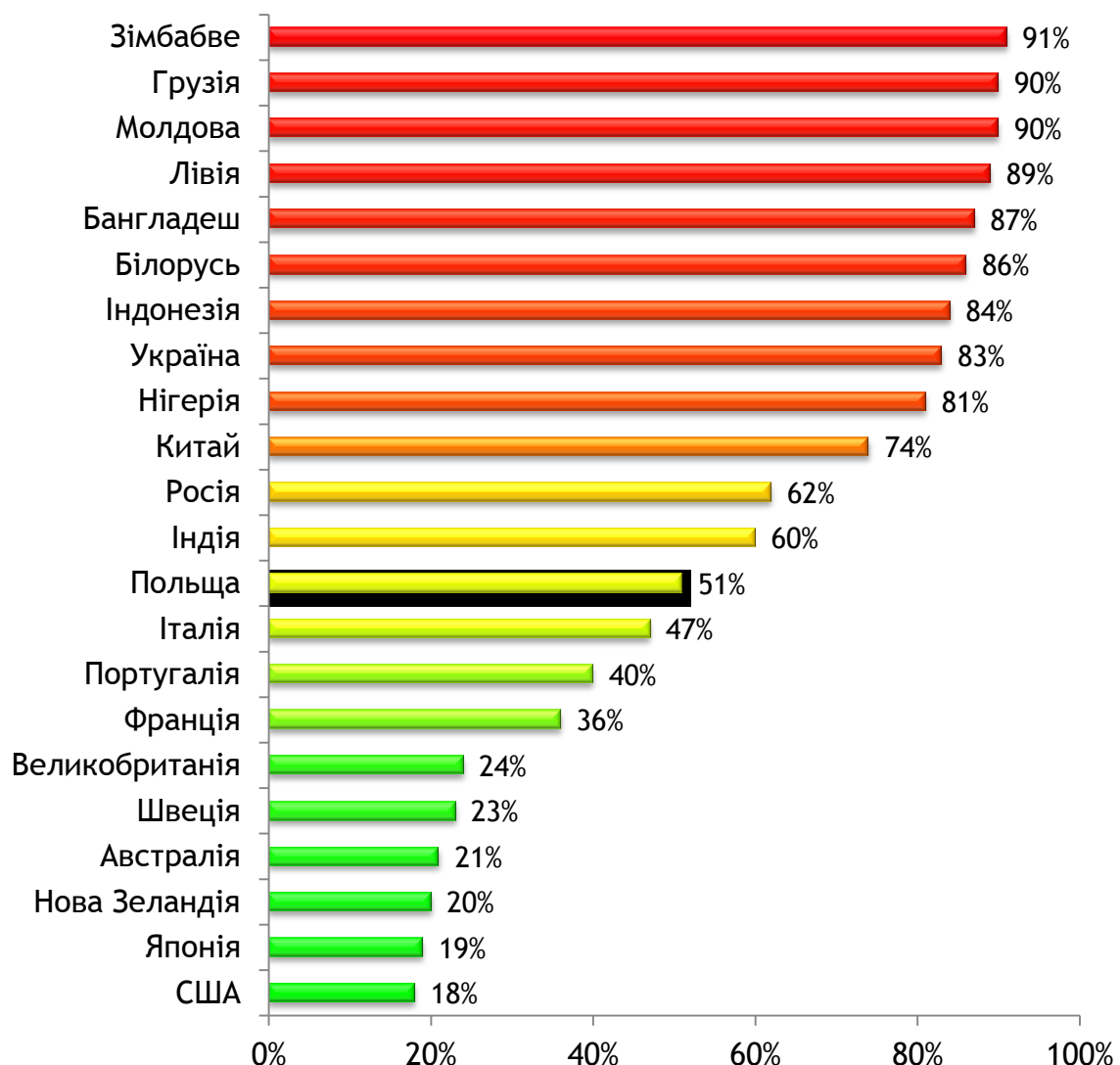

Рис. 1. Рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в деяких країнах світу станом на 2013 р. [6]

Таблиця 2

Показники використання неліцензійного програмного забезпечення
в Україні протягом 2007–2013 років *

Показник	Рік			
	2007	2009	2011	2013
Рівень використання неліцензійного програмного забезпечення, %	83	85	84	83
Комерційна вартість піратського програмного забезпечення, млн дол. США	403	272	647	444

* складено на основі даних джерел: [6-9]

Важливою умовою проведення аналізу рівня використання неліцензійного програмного забезпечення є реалізація і ситуаційного аналізу, тобто оцінка обставин, які в значній мірі впливають на стан національної економіки на певний проміжок часу.

Використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні найчастіше здійснюється в наступних формах: копіювання та розповсюдження програмного забезпечення; продаж комп'ютерної техніки із попередньо встановленим неліцензійним програмним забезпеченням; використання піратських комп'ютерних програм органами державної влади, суб'єктами господарювання у своїй діяльності та фізичними особами для власних потреб [10, с. 47].

По-друге, проблемою в Україні залишається порушення авторського права в мережі Інтернет. Україна є однією з небагатьох країн світу, де існують безкоштовні та платні сайти з піратською музикою та відео, а також вона є осередком основних «біт-торент-систем» і послуг потокового мовлення. У 2012 році Україна була п'ятою у світі за кількістю з'єднань комп'ютерів, що беруть участь у незаконному обміні файлами у відкритих мережах. Крім того, хостинг багатьох відомих сайтів, які порушують права інтелектуальної власності, знаходиться в Україні, і стосовно них вживається мало правозастосовних заходів [11]. Наприклад, у 2012 році українськими правоохоронними органами був закритий один із найбільших у світі сайтів з піратськими фільмами ex.ua. Було вилучено понад 200 серверів і 6000 терабайт даних [12]. Проте цей сайт невдовзі знову запрацював, а кримінальну справу було закрито без вжиття жодних заходів. Більш того, сайт extratorrent.com, сервери якого розташовані в Україні, претендує на звання найбільшої «біт-торент-системи» у світі. В Індії цей сайт є 76-м за відвідуваністю, в шести інших країнах, у тому числі в Британії та Австралії, він входить до числа 200 найбільш популярних сайтів [13].

По-третє, актуальною в Україні є проблема піратства у сфері мультимедійного контенту. В багатьох містах є вуличні ринки, на яких, як відомо, продаються диски з піратською музикою, фільмами, іграми тощо. Зокрема, київський ринок «Петрівка» перебуває у топ-30 найбільших ринків піратської продукції у світі [14]. Незважаючи на те, що місцями незаконної торгівлі час від часу проводяться рейди, часто вони не призводять ані до закриття таких «точок», ані до притягнення до кримінальної відповідальності їхніх власників. Крім того, піратські товари, такі як CD- і DVD-диски, також поширені у мережах роздрібного продажу: у деяких магазинах поряд із законною продукцією відкрито продаються піратські товари.

По-четверте, значного поширення в Україні набули підробки споживчих товарів. Найчастіше в Україні підробляють одяг, аксесуари, продукти харчування та алкогольні напої [15]. Державна фіскальна служба надала звіт, що лише за першу половину 2015 року в Україні було зареєстровано близько 1400 випадків порушень прав інтелектуальної власності у зв'язку з підробками споживчих товарів [16]. Для прикладу, в грудні 2015 року

в Одесі було виявлено та вилучено 60 тис. флаконів контрафактних парфумів-підробок багатьох відомих торгових марок, включаючи Chanel, Dior, Givenchy, Kenzo та ін. Загальна вартість вилученого контрафакту склала близько 425 тис. дол. США [17]. Більш того, в квітні 2015 року київська міліція виявила нелегальний завод по виробництву контрафактного алкоголю, в результаті чого було вилучено близько 30 тонн підробок на загальну вартість 88 тис. дол. США [18]. У вересні 2014 року українська міліція вилучила близько 300 тис. пар контрафактного взуття з нанесеними марками Dolce&Gabbana та Baldinini загальною вартістю приблизно 7 млн. дол. США [19]. Частка ж підробленого пального в Україні складає як мінімум 20% від загального обсягу ринку [20]. У листопаді 2012 року співробітниками митних органів України було знищено майже три тонни підроблених товарів на суму близько 117 тис. дол. США. Серед цих товарів були одяг, взуття та змінні леза для гоління з нанесеними, зокрема, такими марками, як Nike, Wrangler, Lacoste, Boss, Harley Davidson, Winx Club, Puma та Gillette [21].

По-п'яте, Україну вважають однією з найбільших порушників через торгівлю і виробництво підроблених ліків. Обчислення масштабів поширення підроблених ліків на українському ринку дуже різняться. На думку деяких експертів, український фармацевтичний ринок на 7-12% складається з підроблених ліків, тоді як інші джерела називають такі цифри, як 40% від загального ринку і 80% стосовно конкретних лікарських засобів [22; 23]. За даними українського уряду, майже 50% підроблених ліків купуються через Інтернет, зокрема антибіотики та гормональні лікарські засоби під торговельними марками добре відомих виробників [24]. Один з випадків порушення прав інтелектуальної власності при виробництві контрафактних лікарських засобів був зафіксований у серпні 2015 року, коли було вилучено понад 100 тисяч флаконів виготовленої продукції, аналогічній яким вже встигли потрапити до аптечних мереж, більше 200 декалітрів технічних спиртовмісних матеріалів, підроблену фінансово-господарську документацію та комп'ютерну техніку [25].

По-шосте, актуальною проблемою в Україні залишаються підроблені агрохімікати. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, 40% пестицидів, що імпортуються до України, виготовлені в Китаї, і 20% з них є підробленими [26]. Підроблені пестициди не тільки порушують права інтелектуальною власності. Ці підробки не відповідають цілому ряду жорстких вимог безпеки законних виробників, органів державної влади і регулятивних органів з питань пестицидів. Підроблені пестициди можуть загрожувати довкіллю, знищуючи поля і руйнуючи посіви фермерів. Вони заборонені державними органами і є незаконними.

Таким чином, аналізуючи статистичні джерела та випадки порушення прав інтелектуальної власності для оцінки чинників розвитку економічного піратства в Україні, бачимо зростання окремих видів економічної злочинності. З цією метою доцільно розглянути і наслідки, які спричиняє економічне піратство.

Через високий рівень економічного піратства в Україні значного прояву набувають і його наслідки. Для власників авторських прав ці наслідки проявляються у впливі на ціни та обсяги продажів, репутацію фірми, інвестування у підприємство тощо. Щодо споживачів, легкий доступ до контрафактних і піратських товарів може виявитися джерелом значної економії коштів, але з іншого боку, спостерігається невідповідність якості контрафакту якості оригінальної продукції, через що можуть виникати загрози для здоров'я і безпеки споживачів. Що стосується держави, контрафакція та піратство також чинить значний вплив на податкові надходження, інвестиційний клімат, зайнятість населення, державні

витрати на протидію піратству, рівень корупції в держапараті тощо. Тож розглянемо наслідки піратства та контрафакції детальніше для кожного з суб'єктів [27, с. 81–82].

Наслідки піратства для виробників (тобто легальних носіїв пропозиції на ринку) є, переважно, негативними: зменшення обсягів продажів оригінальної продукції, відповідно й зменшення прибутковості діяльності фірми; знижувальний тиск на ціни внаслідок конкуренції з піратською та контрафактною продукцією; погіршення репутації фірми та бренду; зменшення припливу інвестицій у фірму; значні витрати фірми на протидію піратству. Через дію зазначених чинників існує ризик скорочення сфер діяльності фірми, або ж навіть повне припинення діяльності через її неприбутковість (внаслідок діяльності піратів). Разом з тим, через легкий доступ до піратського товару може зростати популярність оригінального бренду, відповідно кількість користувачів легальної продукції також зростатиме, тобто цей товар набуватиме додаткового поширення. Це можна проілюструвати на прикладі компанії Microsoft, адже через значну кількість підробок та легкий доступ до них все більше й більше людей починають користуватися саме цим програмним забезпеченням і не виключено, що в майбутньому ці споживачі купуватимуть ліцензійні його версії.

Наслідки піратства для споживачів (тобто носіїв пропозиції як на ринку оригінальних, так і нелегальних товарів) є доволі неоднозначними. З одного боку, піратський товар – це дешева альтернатива дороговартісному оригінальному продукту, тобто піратство – джерело значної економії коштів. Разом з тим, через використання піратської продукції можуть виникати загрози для здоров'я та безпеки споживачів, починаючи від легких незручностей й закінчуючи небезпечними для життя ситуаціями, адже піратські товари зазвичай не відповідають по якості оригінальним, а особливої актуальності ця проблема набуває, якщо аналізувати первинний ринок піратських та контрафактних товарів, коли споживач не усвідомлює та не проінформований, наприклад, про нелегальність того чи іншого лікарського засобу, що оманливо продається під виглядом оригінального.

Насамкінець, наслідки піратства та контрафакції для держави проявляються в першу чергу у зменшенні податкових надходжень до бюджету від власників авторських прав, адже обсяги продажів оригінальних товарів зменшуються на користь фальсифікатів та підробок. Також держава змушена виділяти додаткові кошти на протидію піратству (якщо така проводиться), або у зворотному випадку – на штрафні санкції через високий рівень піратства в країні. Через це вже пройшла Україна, коли у 2001 р. потрапила до списку «Special 301» і була змушена щорічно сплачувати штрафні санкції у розмірі 75 млн. дол. США [28, с. 57]. Внаслідок наявності піратства зменшуються стимули до розвитку інновацій, навколишнє середовище зазнає негативного впливу, адже виробництво багатьох контрафактних товарів пов'язане з додатковими забрудненням та викидами шкідливих речовин (тобто виникають негативні зовнішні екстерналії). Окрім того, знижується зайнятість і погіршуються умови праці. Наслідки піратства також проявляються у значному погіршенні інвестиційного клімату країни чи регіону, внаслідок чого зменшується приплив прямих іноземних інвестицій або змінюється їх структура. Окрім того, поширюється корупція та хабарництво в органах державної влади, джерелом чого є злочинні угруповання, які вдаються до цих методів задля полегшення просування своєї нелегальної продукції на ринку [29].

Всі ці наслідки можуть бути згруповані у 2 категорії відповідно до періоду, в якому вони реалізуються: 1) короткострокові; 2) середньо- і довгострокові. Відображення цього поділу подане у табл. 3.

Таблиця 3

Наслідки економічного піратства

Суб'єкт ринку	Наслідки у короткостроковому періоді	Наслідки у середньостроковому та довгостроковому періодах
Виробник (легальний носій пропозиції)	Зменшення обсягів продажів	Зниження вартості та погіршення репутації торгової марки
	Зниження цін	Зменшення притоку інвестицій у фірму
	Зниження прибутковості діяльності	Збільшення витрат на протидію піратству
	Додаткове поширення продукції та збільшення кількості споживачів	Ризик скорочення сфер діяльності фірми або, в найгіршому випадку, повне припинення діяльності через її неприбутковість (внаслідок діяльності піратів)
Споживач (носій попиту як на легальну, так і нелегальну продукцію)	Економія коштів	Відсутність системи бонусів і преміювань від довгострокового споживання легальної продукції
	Ризики для здоров'я та безпеки	Погіршення стану здоров'я, зниження рівня безпеки
	Недостатня та невідповідна очікуваній якість	Зниження рівня якості, неможливість подання рекламаций за неякісну продукцію
Держава	Зниження податкових надходжень до бюджету	Зменшення стимулів до інноваційного розвитку
	Збільшення державних витрат на протидію піратству	Підвищення кримінальної активності
		Негативний вплив на навколишнє середовище
	Підвищення рівня корупції та хабарництва в органах державної влади	Зниження зайнятості та погіршення умов праці
		Зниження інвестиційного клімату країни і зменшення припливу інвестицій

Важливим аспектом впливу піратства на національну економіку є також те, що його негативні наслідки мають здатність проявлятися багаторазово, впливаючи на національний дохід подібно ефекту мультиплікатора. Відомо, що мультиплікатор діє двояко: або розширює національний дохід, або звужує його. Це залежить від розширення чи звуження будь-якого компонента сукупного попиту на легальну чи піратську продукцію й послуги.

Мультиплікативний вплив піратства проявляється в тому, що одноразове зростання рівня економічного піратства на певну величину (наприклад, у комерційному вимірі вартості піратської продукції) призводить до значно більших втрат в економіці. Економічне піратство одночасно викликає недоотримання прибутків правовласниками і податкових надходжень державою, зменшення інвестицій та інші негативні наслідки, що пов'язані з цим явищем. А це спричиняє мультиплікативне зменшення рівноважного національного доходу в економіці. Графічно зменшення доходу внаслідок скорочення одного з компонентів сукупних видатків – інвестицій – відображено за допомогою моделі «кейнсіанського хреста» на рис. 2 [30, с. 214].

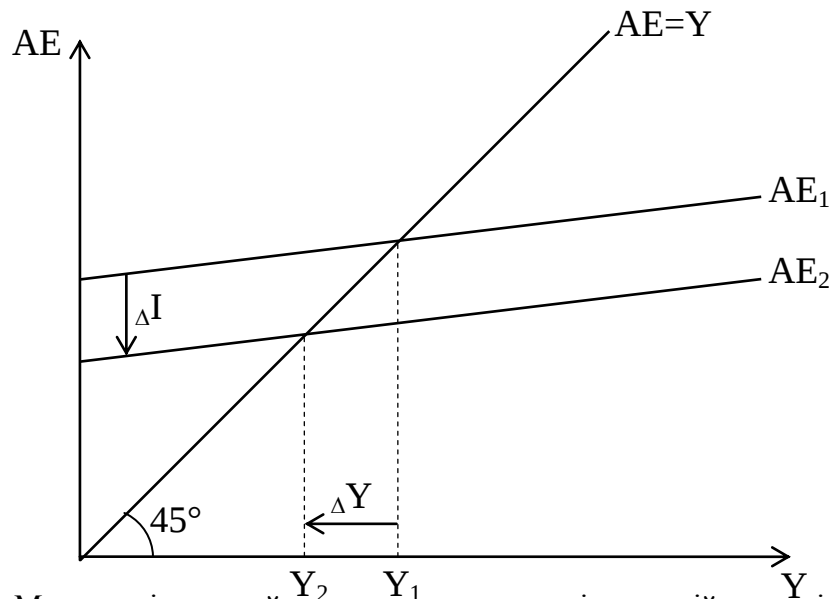

Рис. 2. Мультиплікативний вплив зменшення інвестицій внаслідок наявності економічного піратства на рівноважний дохід

Для підтвердження мультиплікативного впливу зменшення інвестицій внаслідок наявності економічного піратства на національний дохід скористаємося і статистичними даними аналітичної компанії IDC (International Data Corporation) та Асоціації виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance, BSA) [31, с. 6] та проаналізуємо значення ефекту в абсолютних та відносних величинах: 1 дол. США, інвестований в ліцензійне програмне забезпечення, дозволив би збільшити ВВП України на 94 дол. США. В той же час, та ж сума, інвестована в піратське програмне забезпечення, «віддає» лише 8 дол. США у ВВП. Це означає, що при інвестуванні в піратське програмне забезпечення, недоотримання ВВП Україною становить 86 дол. США за кожен 1 інвестований доллар. Окрім того, в дослідженні вказано, що розширення кількості користувачів легального програмного забезпечення на 1% могло б призвести до збільшення ВВП України на 116 млн дол. США. На противагу цьому, зростання кількості споживачів піратського програмного забезпечення на ту ж величину збільшило б ВВП України лише на 50 млн дол. США. Відповідно, через легкий доступ до піратського програмного забезпечення, з кожного відсотка споживачів програмного забезпечення, які входять на ринок і замість придбання оригіналу користуються піратськими копіями програм, Україна втрачає цілих 66 млн. дол. США додаткового ВВП.

Отже, незважаючи на те, що в Україні комерційна вартість неліцензійного програмного забезпечення станом на 2013 р. становить 444 млн дол. США [6, с. 8], реальні втрати національної економіки є набагато вищими, що підтверджує наявність мультиплікативного впливу піратства на рівноважний дохід. Таким чином, хоча й економічне піратство має деякі незначні позитивні наслідки, його негативний вплив є набагато сильнішим. Тож доцільно розглянути заходи протидії економічному піратству на національному рівні, адже в умовах сьогодення проблема пошуку нових і удосконалення вже існуючих стратегій протидії цьому явищу постає надзвичайно актуально і потребує додаткового дослідження.

Висновки. В нинішніх умовах розвитку національної економіки успішно функціонує ринок піратської та контрафактної продукції, в той час як помітними є ознаки неспроможності функціонування конкурентних ринків продуктів

інтелектуальної діяльності. Це свідчить про те, що ринок оригінальної продукції може існувати лише за умов регулювання державою ринку піратських товарів і послуг.

Методи управління протидією піратству на національному рівні містять способи і прийоми керуючого впливу держави на керовану систему на різних рівнях і ланках управління – виробників оригінальної продукції, споживачів та інших зацікавлених учасників ринку.

Методи управління класифікують за різними ознаками. Так, за напрямком впливу на керований об'єкт виділяють методи прямого та непрямого впливу; за формою впливу – кількісні та якісні методи. Натомість, доцільно виділити три групи заходів протидії економічному піратству на національному рівні: економічні; правові; соціально-психологічні.

Економічні методи управління – це сукупність засобів та інструментів, які цілеспрямовано впливають на створення умов для функціонування й розвитку легальних ринкових відносин. Для того, щоб економічні методи управління протидією піратству на національному рівні були дієвими, слід забезпечити відповідну реакцію держави з відповідними економічними важелями впливу на економічні інтереси суб'єкта та об'єкта управління. До економічних методів управління, застосовуваних державою, можна віднести: систему пільг та кредитів, систему оподаткування, цінове регулювання та економічні санкції. Так, наприклад, в Україні з 1 січня 2013 до 1 січня 2023 року запроваджено пільговий режим оподаткування ПДВ для операцій з постачання легальної програмної продукції [32]. Вважається, що сприятливий режим оподаткування призведе не тільки до зниження рівня економічного піратства у сфері програмного забезпечення, а й до зростання обсягів виробництва ІТ-індустрії, підвищення конкурентоздатності українських програмістів на міжнародному ринку та до залучення іноземних інвесторів.

Значна роль у стратегіях протидії економічному піратству належить і правовласникам, що займаються виробництвом оригінальної продукції. Для підвищення частки легальної продукції на ринку виробникам варто дотримуватися такої політики ціноутворення, яка б враховувала рівень доходів споживачів на ринку, де відбувається збут продукції. Так, для прикладу, в багатьох країнах світу й, зокрема, в Україні ціни на оригінальну продукцію є занадто високими у співставленні з купівельною спроможністю громадян, що є вагомим аргументом на користь користування піратськими та контрафактними аналогами. Підтвердженням цьому є проведений нами аналіз цін на найбільш поширене ліцензійне програмне забезпечення в Україні [33, 34]. В результаті якого було виявлено, що у співставленні з середньою заробітною платою в Україні станом на кінець 2015 р. ці ціни є занадто високими, через що більшість громадян апріорі не можуть дозволити собі придбання ліцензійного програмного забезпечення. Для подолання цієї проблеми правовласникам доцільно запроваджувати різноманітні програми лояльності, знижки, акції та бонуси для груп споживачів з найнижчими доходами. Це сприятиме збільшенню частки легальної продукції на ринку й зниженню рівня економічного піратства в Україні.

Правові заходи протидії економічному піратству включають ряд методів, спрямованих на удосконалення законодавчої бази по протидії піратству. Чинне законодавство України щодо інтелектуальної власності є занадто малоефективним, адже містить деякі недоліки, через що не завжди сприяє протидії порушенням. Існують численні можливості уникнути відповідальності за піратство. Більш того, порушники не бояться застосування до них встановлених чинним законодавством санкцій. Інколи доходи від неправомірного використання чужого твору чи об'єкта суміжного права значно перевищують встановлені санкції, тому перекривають понесені витрати. Для забезпечення надійного захисту прав і законних інтересів правовласників та споживачів необхідне зміцнення правоохоронної системи, а також нормативно-правове впорядкування роботи

органів усіх галузей державної влади шляхом усунення конфліктів і протиріч між ними при прийнятті будь-яких рішень щодо протидії економічному піратству [35, с. 50]. Потрібна більш дієва система захисту прав інтелектуальної власності та протидії піратству, застосування якої має справді перешкоджати здійснювати порушення та забезпечити серйозні покарання в разі їх скоєння. Правові заходи протидії економічному піратству повинні стати міцним фундаментом для успішної протидії економічному піратству в Україні.

Натомість, соціально-психологічні заходи протидії економічному піратству передбачають розвиток споживацької культури та етики користування легальною продукцією у громадян. Досягненню цієї мети повинні сприяти ряд заходів, серед яких: організація круглих столів, семінарів, форумів, науково-методичних конференцій, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства щодо ролі інтелектуальної власності й економічних і соціальних наслідків споживання контрафактних та піратських товарів, пропаганда у засобах масової інформації норм відповідальності за скоєння відповідних правопорушень, підвищення рівня правової свідомості населення, поважного ставлення до чинного законодавства, а також спонукання до активної співпраці з правоохоронними органами щодо протидії економічному піратству.

Варто зазначити, що подібні заходи впроваджуються: 24 квітня 2015 р. у м. Києві був проведений Міжнародний форум по боротьбі з підробками та піратством, присвячений Міжнародному дню інтелектуальної власності. Програма Форуму передбачала проведення п'яти круглих столів, присвячених, зокрема, політиці запобігання злочинам, спрямованим на отримання прибутку від підробок, посиленню митних заходів, підвищенню рівня обізнаності споживачів, дотриманню прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет, протидії підробкам у сфері агрохімії, садивного матеріалу, фармацевтики тощо. Коло обговорюваних питань включало засади створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні; вплив контрафакції та піратства на інвестиційне середовище в Україні; об'єднання зусиль урядових структур та приватного сектору в боротьбі з контрафакцією та піратством в Україні; підвищення обізнаності суспільства щодо ролі інтелектуальної власності й економічних і соціальних наслідків споживання контрафактних товарів і піратства; залучення інвестицій для розвитку економіки, а також світові тенденції боротьби з підробками та піратством [36].

Подібні заходи, безсумнівно, дають поштовх до покращення ситуації, адже одна з умов успішного подолання проблем з економічним піратством полягає у розумінні громадянами їх ролі як споживачів на ринку та розповсюдженні знань про вигоди від купівлі оригінальної продукції й шкоди піратства та підробок [37, с. 11]. Таким чином, соціально-психологічні заходи протидії економічному піратству мають в першу чергу бути спрямовані на розвиток споживацької культури у громадян і повинні використовуватися на рівні з іншими методами протидії порушенням у сфері інтелектуальної власності.

Отже, успішне вирішення завдань протидії економічному піратству вимагає постійного пошуку нових форм та методів роботи. Ефективна стратегія боротьби з цим явищем повинна поєднувати різнопланові заходи протидії економічному піратству, причому усі вони мають використовуватися узгоджено та системно, доповнювати одне одного. У вирішенні наявних проблем не можна обійтися ні без економічних, ні без правових, ні без соціально-психологічних методів управління. Найбільший ефект можливо досягти лише при оптимальному їх поєднанні в формуванні тактик протидії економічному піратству. І це, безсумнівно, вартє затрачених зусиль, адже від розв'язання проблеми створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації, підвищення її міжнародної конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. 2011 Special 301 Report / United States Trade Representative. – 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/gsp/speeches/reports/2011/301/2011%20Special%20301%20Report.pdf>
2. 2012 Special 301 Report / United States Trade Representative. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/2012%20Special%20301%20Report.pdf>
3. 2013 Special 301 Report / United States Trade Representative. – 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/05012013%202013%20Special%20301%20Report.pdf>
4. 2014 Special 301 Report / United States Trade Representative. – 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/USTR%202014%20Special%20301%20Report%20to%20Congress%20FINAL.pdf>
5. 2015 Special 301 Report / United States Trade Representative. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/2015-Special-301-Report-FINAL.pdf>
6. The Compliance Gap. BSA Global Software Survey / International Data Corporation та Business Software Alliance. – 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalstudy.bsa.org/2013/downloads/studies/2013GlobalSurvey_Study_en.pdf
7. Shadow Market. 2011 BSA Global Software Piracy Study / International Data Corporation та Business Software Alliance. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalstudy.bsa.org/2011/downloads/study_pdf/2011_BSA_Piracy_Study-Standard.pdf
8. Seventh Annual BSA/IDC Global Software 09 Piracy Study / International Data Corporation та Business Software Alliance. – 2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalstudy.bsa.org/2009/studies/09_Piracy_Study_Report_A4_final_111010.pdf
9. Fifth Annual BSA and IDC Global Software Piracy Study / International Data Corporation та Business Software Alliance. – 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalstudy.bsa.org/2007/studies/2007_global_piracy_study.pdf
10. Пічкурова З. В. Подолання проблем охорони програмного забезпечення в контексті європейської інтеграції: вітчизняні реалії та міжнародний досвід / З. В. Пічкурова // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. – Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – №2. – Том 2. – С. 44–50
11. Notes on Industry and Civil Society Testimony at the 2013 Special 301 Hearing. – 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infojustice.org/archives/28628/>
12. Домен EX.ua розблокували / Zaxid.Net. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?domen_exua_rozblokuvali&objectId=1246859/
13. Україна стала «безпечною гаванню» для інтернет-піратів / iPress.ua. – 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/ukraina_stala_bezpechnoyu_gavannyu_dlya_internetpirativ_19470.html
14. Україна разом з ринком «Петрівка» очолює світовий ринок піратської продукції / Ракурс. – 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/news/22469/>
15. Чи має місце підробка продукції відомих іноземних марок та брендів вітчизняною продукцією? / Асоціація протидії недобросовісній конкуренції. – 2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aruc.org.ua/uk/consultation/1399/>
16. Ukraine: 1400 Customs Detentions Of Fake Goods In The First Half Of 2015. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2015/08/3239/>
17. Ukrainian Authorities Seize Fake Perfumes. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2015/12/3383/>
18. Ukrainian Police Seize 30 Tons Of Fake Alcohol. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2015/04/3154/>
19. Ukrainian Police Seize Counterfeit Dolce & Gabbana, Baldinini Footwear. – 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2014/10/2946/>
20. Counterfeit fuel occupy at least 20% of fuel market, says expert / Kyiv Post. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivpost.com/content/business/counterfeit-fuel-occupy-at-least-20-of-fuel-market-says-expert-315393.html>
21. Ukraine Customs Destroy the Tons of Counterfeit Goods. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2012/11/001030/>
22. Як ведеться боротьба з контрафактною продукцією на фармацевтичному ринку України? / Асоціація протидії недобросовісній конкуренції. – 2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aruc.org.ua/uk/consultation/1343/>
23. Ukraine seeks greater control over pharma sector. – 2009 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://securingindustry.com/pharmaceuticals/ukraine-seeks-greater-control-over-pharma-sector/s40/a289/>
24. 2.5 Million Packages of Counterfeit Medicine Sold in Ukraine in 2010. – 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petosevic.com/resources/news/2011/10/000790/>
25. Викрито виробництво фальсифікованих ліків / Український альянс по боротьбі з підробками і піратством. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaacp.org/2015/08/21/vikrito-virobnitstvo-falsifikovanikh-likiv/>
26. Ukraine, China to combat poor-quality agrochemicals jointly / Ukraine Business Online. – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainebusiness.com.ua/news/4941.html>
27. Лазаренко А.А. Негативні наслідки контрафакції у розвитку міжнародної економіки / А.А. Лазаренко // Сучасні проблеми економіки: нові погляди науковців. – 2012. – С. 80–82;
28. Карчевський М.В. Деякі причини недостатньої ефективності кримінально-правової протидії «комп'ютерному піратству» в Україні / М.В. Карчевський // Проблеми теорії та практики застосування законодавства – 2011. – №4. – С. 56–68
29. Estimating the global economic and social impacts of counterfeiting and piracy / Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy (BASCAP). – 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iccwbo.org/>
30. Гронтковська Г.Е. Макроекономіка : Навч. Посіб. / Г.Е. Гронтковська, А. Ф. Косік. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 672 с.

31. Competetive Advantage. The Economic Impact of Properly Licensed Software / International Data Corporation та Business Software Alliance. – 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.bsa.org/insead/assets/studies/2013softwarevaluestudy_en.pdf/
32. Наказ Міндоходів України від 07.10.13 № 536 "Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо особливостей оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання програмної продукції" : офіц. веб-портал Державної фіскальної служби України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/nakazi/62851.html/>
33. Середня заробітна плата по Україні / Фінансовий портал Мінфін. – 2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average/>
34. Інтернет-супермаркет Розетка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozetka.com.ua/>
35. Чернишова О.О. Стан та перспективи подальшого вдосконалення протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності / О.О. Чернишова // Південноукраїнський правничий часопис. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення – 2014. - №3. – С. 48-51
36. У Києві стартував Міжнародний форум по боротьбі з підробками та піратством / Офіційний веб-портал Державної служби Інтелектуальної власності України. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=2924/
37. Гавкалова Н.Л. Захист прав інтелектуальної власності як умова інтеграції України до світової системи господарювання / Н.Л. Гавкалова // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – С. 10-11

УДК 339.9:330.3:351.82(477)

Волинчук Ю.В., к.е.н., доцент

Герасим'як Н.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто глобальні цілі сталого розвитку та досліджено особливості здійснення державної політики України для їх досягнення шляхом підтримки діяльності суб'єктів підприємництва. Визначено основні стратегічні засади реформування підприємницького середовища, висвітлено прикладні аспекти створення сприятливого бізнес-середовища на сучасному етапі.

Ключові слова: сталий розвиток, підприємництво, підприємницька діяльність, державна підтримка.

Волинчук Ю.В., Герасим'як Н.В.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены глобальные цели устойчивого развития и исследованы особенности осуществления государственной политики Украины для их достижения путем поддержки деятельности субъектов предпринимательства. Определены основные стратегические засады реформирования предпринимательской среды, охарактеризованы прикладные аспекты создания благоприятной бизнес-среды.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, государственная поддержка, устойчивое развитие.

Volynchuk Yu., Gerasymiak N.

THE STATE SUPPORT OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF REQUIREMENTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

In the article the global aims of sustainable development are considered and the features of realization of public policy of Ukraine for their achievement by support of activity of business entities are investigated. Basic strategic principles of reformation of enterprise environment are defined, the applied aspects of creation of favorable business-environment on the modern stage are reflected.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial activity, state support, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За умов сучасних системних

трансформацій економіки та суспільства України дослідження питань реформування підприємницької активності в стратегічному аспекті сталого розвитку представляє значний науковий та практичний інтерес. При цьому важливими залишаються державна підтримка та стимулювання розвитку соціо-еколого-економічної збалансованості в діяльності суб'єктів підприємництва. Як зазначено у Рекомендаціях парламентських слухань навесні 2016 року, саме «підприємницька ініціатива та збалансована державна політика, яка сприяє її реалізації, врятує економіку та прокладе шлях України до європейського успіху. Підприємництво, яке є втіленням динамізму, сміливості та чесної конкуренції, перетворює на реальність інноваційні ідеї та сприяє прогресу. Єдиною альтернативою економічному знищенню країни є чітка та сфокусована на пріоритетах державна політика розвитку малого та середнього бізнесу, визнання підприємництва однією з основних рушійних сил інновацій, зайнятості і ефективної, у тому числі соціальної, інтеграції до Європи. Це можливо за однієї умови – коли всі рішення приймаються виходячи з паритету інтересів держави, бізнесу та споживачів, що досягається в результаті постійного діалогу влади з бізнесом, експертним середовищем та громадянським суспільством» [1].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. З актуальних питань діяльності суб'єктів господарювання на засадах сталого розвитку видається чимало наукових праць. Плідно працюють над цією проблематикою В.В. Волошин, А.С. Гальчинський, Б.М. Данилишин, Л.Г. Мельник, А.І. Бутенко, А.В. Карпінська, А.Ю. Чепуренко, Н.Л. Шлафман та інші вчені. Разом з тим, доцільно дослідити сучасні виклики сталого розвитку та прослідкувати взаємозв'язки в множині елементів державної політики сприяння суб'єктам підприємництва в Україні з урахуванням стратегічних можливостей.

Цілі статті. Відповідно, метою даного дослідження є висвітлення основних науково-практичних аспектів державної політики України щодо активізації та підтримки підприємницької діяльності як передумови сталого підвищення національної конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концепція сталого розвитку визнана світовою спільнотою як домінантна ідеологія функціонування людства у ХХІ столітті і нині має досить серйозне напрацьоване інституційно-правове забезпечення. Зокрема, у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 193 держави-члени ООН одностайно прийняли глобальну програму викорінення бідності і забезпечення сталого майбутнього – Порядок денний у сфері сталого розвитку на період 2015-2030 рр. [2], яким було замінено попередньо діючий документ (2000-2015 рр. [3]). Визначений на 2015-2030 рр. Порядок денний, його конкретизація у 17 Цілях сталого розвитку та 169 завданнях переважно мають в своєму підґрунті необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів, згенерувати які спроможне лише здорове економічне середовище в країні. Отже, оновленими та загально підтримуваними цілями сталого розвитку людства є наступні:

1. Подолання бідності у всіх її проявах в усьому світі.
2. Зупинення голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.
3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю населення усіх вікових категорій.
4. Забезпечення всеохоплюючої та якісної загальної освіти та заохочення до навчання упродовж життя усіх категорій населення.
5. Досягнення гендерної рівності та надання рівних із чоловіками можливостей розвитку для жінок та дівчат.
6. Забезпечення загального доступу кожного до систем водопостачання та засобів санітарії.
7. Забезпечення доступу кожного до прийнятної за ціною, безперебійного, сталого

та сучасного енергопостачання.

8.Сприяти всезагальному та сталому економічному розвитку, зайнятості населення та запровадженню гідних умов праці для усіх верств населення.

9.Побудова стійкої інфраструктури та сприяння сталому розвитку індустріалізації та впровадженню інновацій.

10.Зменшення нерівності всередині країн та між країнами.

11.Сприяння інтегрованості, безпеці, пристосовуваності до змінюваних умов та сталості міст.

12.Впровадження принципів сталого споживання та виробництва продукції.

13.Вжиття термінових заходів з метою подолання наслідків зміни клімату.

14.Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів.

15.Впровадження заходів сталого управління лісовим фондом, подолання опустелювання, зупинення процесу деградації земель та втрати біологічної різноманітності.

16.Сприяння розбудові справедливих, мирних та відкритих спільнот.

17.Активізація та посилення глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Президент України П. Порошенко у своєму виступі на Саміті ООН зазначив, що «для досягнення Цілей сталого розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні».

В Україні у процесі визначення Цілей сталого розвитку, відповідних завдань та показників на довгострокову перспективу необхідно враховувати глобальні орієнтири розвитку, принципи сталого розвитку та суспільну думку щодо бачення майбутнього розвитку. Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Для досягнення довгострокових цілей необхідно послідовно виконувати визначені коротко- та середньострокові завдання. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка. Відповідно належне управління, чесна та прозора влада, участь населення у прийнятті рішень та контролюванні їх виконання мають враховуватись при формулюванні стратегічних цілей [4].

Таким чином, розвиток та реформування економіки України повинні опиратися на засади концепції сталого розвитку та, водночас, відображати особливості національної ідентифікації. Тому, на даний час вже затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [5], метою якої визначено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції шляхом реалізації 62 реформ та програм розвитку в рамках чотирьох векторів руху. Зокрема, такими векторами є:

1) вектор розвитку – забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями;

2) вектор безпеки – забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

3) вектор відповідальності – забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни;

4) вектор гордості – забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей.

Підкреслимо, що Стратегією окремо визначено десять першочергових реформ, серед яких виокремлено ^{^_j_]meyp•x IZ jha\blhd i; Adde kftobpdx Z} умовою сталого економічного розвитку є активна підприємницька діяльність в країні, зокрема, в сфері малого та середнього бізнесу. Даний сектор посідає ключове місце в економіці за кількістю, зайнятістю та обсягом реалізації. Згідно статистичних даних, у 2014 році (без урахування діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) у загальній кількості суб'єктів господарювання в Україні, яких налічувалось близько 1,93 млн, понад 99,9 % становили суб'єкти малого та середнього підприємництва. З них 16,6 тис. суб'єктів середнього підприємництва (0,9 % від загальної чисельності суб'єктів підприємництва), 1,9 млн – суб'єкти малого та мікропідприємництва (99,1 % від загальної чисельності суб'єктів господарювання). Водночас, великих підприємств у 2014 році налічувалось лише 497. На українському ринку праці у даному секторі зайнято 6,9 млн осіб (в тому числі у ФОП 2,5 млн осіб), що становить 78,2 % від загальної чисельності зайнятих на суб'єктах підприємництва, або 40 % від зайнятого населення працездатного віку. При цьому малим та середнім підприємництвом сформовано 60,9 % обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), в т. ч. суб'єктами середнього підприємництва 1 735,9 млрд. грн (38,9 % від загального обсягу), малого (в т. ч. мікропідприємництва) – 981,3 млрд. грн (22 % відповідно) [6].

Згідно положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», середньостроковою метою стосовно дерегуляції та розвитку підприємництва є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці. Передбачаються такі заходи, як:

- скорочення кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності та видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;
- скасування регуляторних актів, які ускладнюють ведення підприємницької діяльності;
- скорочення кількості органів державного нагляду (контролю);
- надання послуг для громадян та бізнесу в електронному вигляді;
- приведення системи технічного регулювання у відповідність із європейськими вимогами;
- завершення реформування системи державного контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів;
- гармонізація із законодавством ЄС положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів та кредиторів, захисту економічної конкуренції;
- запровадження стимулюючих механізмів інвестиційної діяльності тощо.

В результаті дискусії під час парламентських слухань «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу» [1] було напрацьовано пріоритетні напрями та окремі заходи державної політики, спрямованої на стимулювання

підприємницької ініціативи для забезпечення економічного зростання України, в розрізі п'яти сфер: регуляторної політики, податкової та митної політики, кредитної політики, експортної політики, освітньої політики. Зазначимо, що заходи відзначаються досить конкретним та чітким змістовним сучасним наповненням, адресовані законодавчій та виконавчій гілкам влади в країні, характеризуються необхідністю систематичної взаємодії Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Наприклад, можемо відзначити такі кроки економічно спрямованого блоку:

1) у сфері регуляторної політики:

- продовжити тимчасовий мораторій на проведення перевірок контролюючими органами, який надасть «перепочинок» для малого і середнього бізнесу в умовах економічної кризи та дасть уряду час для глибинного реформування системи органів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- з метою оперативного розгляду проблем бізнесу та стану справ щодо реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва, запобігання страйкам та виступам у підприємницькому середовищі запровадити проведення форумів (нарад з бізнесом) на загальнодержавному рівні – один раз на півріччя, у регіонах – щоквартально;

- з метою захисту законних прав підприємців та в рамках виконання положень Меморандуму про економічну та фінансову політику та Порядку денного асоціації між Україною та ЄС забезпечити впровадження оновленої методології оцінки регуляторного впливу проектів регуляторних актів на підставі проведення оцінки витрат та економічних вигод (cost-benefit analysis) та М-тесту (SME-test);

- забезпечити неухильне дотримання законодавства щодо створення та ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань шляхом об'єднання його з Єдиним ліцензійним реєстром та Реєстром документів дозвільного характеру тощо;

2) у сфері податкової та митної політики:

- прийняти законопроекти, спрямовані на лібералізацію податкової системи, зниження фіскального тиску на фонд оплати праці, спрощення адміністрування податків та обов'язкових платежів, запровадження інвестиційних стимулів для нових виробництв та інтелектуальномістких видів діяльності, запровадження диференційованих моделей оподаткування з метою детінізації підприємницької діяльності та забезпечення умов прискореного економічного зростання;

- звільнити від оподаткування реінвестування прибутку в реальному секторі економіки, а також усунути інвестиційно контрпродуктивні податкові та митні бар'єри для ввезення на митну територію України обладнання і устаткування виробничого призначення та комплектуючих до нього з метою реалізації інвестиційних проектів (проектів зі створення нових виробництв) з одночасним встановленням контролю за цільовим використанням такого обладнання;

- забезпечити роботу «єдиного вікна» під час митного контролю та оформлення товарів, запровадити автоматизований оперативний обмін інформацією з митними службами іноземних держав, синхронізовану обробку документів, створити об'єднані потоки інформації і єдиний для всіх контролюючих служб набір даних шляхом приєднання України до комп'ютеризованої транзитної системи Європейського Союзу (NCTS) тощо;

3) у сфері кредитної політики:

- законодавчо забезпечити механізми трансформації міжнародних запозичень України у кредитні ресурси для малого і середнього бізнесу з обмеженням маржі кредитора для здешевленого позикового фінансування малого і середнього бізнесу;

- розробити і законодавчо запровадити механізми фінансово-кредитної підтримки новостворених мікропідприємств, що використовують франчайзингову модель, суб'єктів підприємництва, що провадять діяльність у галузі агропромислового виробництва, а також які реалізують і впроваджують енергозберігаючі та

ресурсозберігаючі проекти;

- розробити та затвердити Комплексну державну програму розвитку соціального підприємництва та сприяння підприємницьким ініціативам внутрішньо переміщених осіб, в якій передбачити критерії надання та механізми державної підтримки тощо.

Разом з тим, наприклад, визнається відставання України від провідних країн світу у сфері нарощення середньо- та високотехнологічного експорту і передбачається досягнення до 2020 року частки товарів з високою доданою вартістю та послуг у структурі експорту України лише не менше 10 %, що, на нашу думку, є незначним показником використання реального експортного потенціалу для країни, яка прагне відійти від стереотипу сировинного придатку в міжнародних торговельних потоках.

Слід визнати активізацію діяльності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо прогресивної підтримки підприємницького середовища. Зокрема, запущено Європейську програму підтримки малого та середнього бізнесу (Competitiveness of Small and Medium Enterprises, COSME [7]), яка складається з 25 підпрограм за трьома напрямками: полегшення виходу на зовнішні ринки; поліпшення умов для конкурентоспроможності; формування культури ведення бізнесу. Серед цих програм: включення в Європейську мережу підприємств (European Enterprise network, EEN), пріоритетами якої є комерціалізація інновацій, трансфер технологій, захист прав інтелектуальної власності тощо; Еразмус для молодих підприємців; інтернаціоналізація кластерів малого та середнього підприємництва; розвиток туризму; полегшення доступу до державних закупівель та багато інших. Також Міністерством підтримується проект UNLIMIT UKRAINE [8], ініційований Європейською Бізнес-Асоціацією, що має на меті надати поштовх молодому українському бізнесу до зростання та розвитку шляхом отримання консультацій, інформаційної підтримки, налагодження бізнес-контактів тощо в просуванні власної креативної, інноваційної, якісної продукції.

Найбільш відомим підходом до оцінки підприємництва в країні є рейтинг Світового банку Doing Business, що репрезентує простоту ведення підприємницької діяльності на базі 10 індикаторів в 189 країнах. Компоненти рейтингу оцінюють нормативні акти, що регулюють діяльність малих і середніх підприємств протягом усього життєвого циклу, та їх фактичне використання на практиці. У минулому році Україна зайняла лише 83 позицію, що є надто слабким сигналом для іноземних інвесторів. Тоді як, на думку заступника міністра юстиції України А. Янчука, кожен пункт позиції в рейтингу Doing Business дорівнює 150-600 млн дол. США інвестицій. Поточний рейтинг свідчить про значні труднощі ведення підприємницької діяльності в Україні. Зокрема, підключення до системи електропостачання в Україні експерти оцінюють в п'ять процедур і в 260 днів, отримання дозволів на будівництво – 10 процедур і 67 днів. З метою покращення бізнес-клімату в Україні та підвищення позицій України у рейтингу Doing Business, Мінекономрозвитку спільно з Офісом ефективного регулювання (Better Regulation Delivery Office), підготувало дорожню карту, виконання якої має вивести Україну в ТОП-20 країн світу вже у 2017 році [9]. При цьому розроблено 43 практичні заходи, з яких станом на серпень 2016 року виконано лише один (зменшення ставки Єдиного соціального внеску), тоді як решта перебуває в процесі розробки, погодження чи імплементації. Крім того, можна констатувати, що частина заходів не виконується взагалі (щодо спрощення процедури банкрутства, прискорення реєстрації нерухомого майна, доступу нотаріусів до демографічного реєстру, запровадження принципу «єдиного вікна» під час перетину вантажами митного кордону України) [10]. Тому, на нашу думку, за сприятливого розвитку обставин підприємницького середовища, все ж варто очікувати більш тривалого проміжку часу і враховувати інші індикатори бізнес-клімату, серед яких доходність державних цінних паперів, стан банківської системи, динаміка курсу національної грошової одиниці, динаміку детінізації економіки тощо.

Відзначимо зацікавленість та сприяння європейських партнерів у позитивних економічних зрушеннях в Україні. Одним із підтверджень цьому є програма «Підтримка України з боку ЄС у відновленні економіки» (EU SURE) із загальним бюджетом у розмірі 95 млн. євро до 2020 року, що складається з 4 компонентів: підтримка процесу дерегуляції; фонду гарантування кредитів для малого і середнього бізнесу; програми навчання для підприємців; відкриття 15 регіональних центрів малого і середнього бізнесу. Щодо останнього, то нині в рамках ініціативи «EU4Business» розвивається мережа із 15 центрів підтримки малого та середнього бізнесу в регіонах України, в яких зацікавлені особи зможуть отримати професійну фахову консультацію з питань, необхідних для початку та просування бізнесу, отримання кредитів, модернізації та виходу на міжнародні ринки. Перші центри підтримки бізнесу вже функціонують у містах Львові та Києві, а робота із відкриття ведеться у Харкові, Одесі, Івано-Франківську, Рівному, Хмельницькому, Вінниці, Чернігові, Миколаєві, Кіровограді, Полтаві, Дніпрі, Краматорську та Запоріжжі. Особливу увагу центри підтримки підприємництва приділятимуть підприємцям-початківцям у сільському господарстві, енергоефективності, екологічному господарюванні, підвищенні якості суспільних послуг та інфраструктури, інноваційних технологіях.

Висновки. Таким чином, реалізація розглянутих стратегічних та тактичних цілей та заходів, спрямованих на розвиток ефективного підприємництва, забезпечуватиме суспільно корисне, екологічно безпечне та бізнес-орієнтоване стаке зростання економіки України. Адже збалансована і дієва державна підтримка малого та середнього підприємництва дозволить нарощувати підприємницькі ініціативи, посилювати ринкову конкуренцію, генерувати виробництво продукції з високою доданою вартістю, розширювати інвестиційні можливості, продукувати появу нових робочих місць в країні та виникнення низки суміжних позитивних синергетичних ефектів.

Список використаних джерел:

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу»: Постанова Верховної Ради України № 1090-19 від 13.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1090-19>
2. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Утверждена резолюцией 70/1 2 Генеральной Ассамблеи от 25 сентября 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>
3. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций: Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_621
4. Україна: від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
5. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
6. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: проект Постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=29c94bc5-77f2-44af-bbf4-5f13e382a3b2&title=ProektPostanoviKabinetuMinistrivUkrainiproZatverdzhenniaStrategiiRozvitkuMalogoISerednogoPidpriemstvaVUkrainiNaPeriodDo2020-Roku>
7. COSME is the EU programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises [Electronic Resources]. – Mode to access: <https://ec.europa.eu/easme/en/cosme>
8. UNLIMIT UKRAINE by European Business Association [Electronic Resources]. – Mode to access: http://unlimitukraine.com.ua/tell_about_business/
9. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» на 2016 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1406-2015-р від 16.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p>
10. Рейтинг Світового банку Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90e-f67da7840f9e&title=DoingBusiness>

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 336.764

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

В статті розкрито питання організації та тенденції розвитку біржової торгівлі в сучасному економічному просторі. Уточнено сутність поняття "біржова торгівля". Розкрито об'єкту та суб'єкту структуру біржової торгівлі. Узагальнено тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні. Запропоновано шляхи активізації біржової торгівлі в сучасних умовах розвитку економіки.

Ключові слова: біржа, біржовий ринок, біржова торгівля, біржовий товар, учасники біржової торгівлі.

Kryvovyazyuk I.

ORGANIZATION'S PECULIARITIES AND DEVELOPMENT TENDENCIES OF STOCK TRADING AT THE PRESENT STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The issue of organization and development tendencies of stock trading in modern economic environment was revealed in the article. The essence of concept of "stock trading" was specified. The object and subjective structures of stock trading were revealed. Development tendencies of stock trading in Ukraine were summarized. The ways of activating stock trading in modern conditions of economic development were suggested.

Keywords: exchange, stock market, stock trading, stock commodity, stock trade's participants.

Кривовязюк И.В.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БИРЖЕВОЙ ТОРГОВЛИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

В статье раскрыты вопросы организации и тенденции развития биржевой торговли в современном экономическом пространстве. Уточнена сущность понятия "биржевая торговля". Раскрыто объекта и субъектную структуру биржевой торговли. Обзор тенденции развития биржевой торговли в Украине. Предложены пути активизации биржевой торговли в современных условиях развития экономики.

Ключевые слова: биржа, биржевой рынок, биржевая торговля, биржевой товар, участники биржевой торговли.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Біржова торгівля вже сотні років виступає одним із регуляторів розвитку світової економіки, адже відкриває юридичним особам доступ до позичкового капіталу шляхом випуску цінних паперів, сприяє і забезпечує переливання капіталу з однієї сфери діяльності в іншу, відкриває нові можливості для управління державним внутрішнім боргом країн світу, виступає в якості економічного стабілізатора, який встроєний в систему товарно-грошових відносин та при цьому сприяє тривалому і динамічному розвитку господарського механізму. Результати такої торгівлі слугують економічним барометром ділової активності, показниками якого виступають спеціально розраховані індекси кон'юнктури, що дозволяють аналізувати поточний стан ринків, національної та світової економіки, складати економічні прогнози. Біржі також виконують роль регулятора світових цін на товари масового товарообороту, забезпечують страхування цінових і курсових ризиків.

Сучасна економіка, ставить все нові й нові завдання в структурі національних і міжнародних фінансово-інвестиційних і соціально-економічних систем, вирішувати які в швидкоплинності умов і різкій зміні середовища стає можливим лише завдяки вивчення впливу інституцій, організація діяльності та тенденції розвитку яких чинять суттєвий вплив на економічні процеси, які відбуваються у світі. Однією з таких інституцій і виступає біржа, рівень організації роботи якої дозволяє вирішувати складні економічні завдання.

Зазначене дозволяє вважати досліджувану проблематику актуальною й такою, що вимагає негайної уваги з метою вирішення проблем розвитку економіки сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Вивченню особливостей організації біржової торгівлі в сучасних умовах економічного розвитку, встановленню тенденцій розвитку біржової торгівлі присвячено досить багато наукових публікацій як вітчизняних, так й іноземних вчених, таких як Т. Андросович [5], О. Бевз [6], Т. Мещерякова [9], В. Павлов і І. Кривов'язюк [8; 10-12], Т. Пепа [13], М. Солодкий [15; 16], О. Сохацька [17], С. Стасіневич [18], В. Чесноков [21] тощо. Законодавчо дані питання в Україні є врегульованими недостатньо, адже нині є невелика кількість законів [1-4], де йдеться про значимість біржової діяльності для національної економіки. Разом з тим, біржова діяльність може виступати як одне з джерел нарощування фінансової спроможності регіонів України, про важливість якої стверджується в роботі І. Вахович і І. Камінської [7]. Проте, динамізм розвитку сучасної економіки, вимагає посиленої уваги до проблем розкриття сутності та тенденцій розвитку біржової торгівлі, пріоритетності вибору об'єктної та суб'єктної структури, встановленню центрів біржової торгівлі та місця бірж у формуванні сучасного ринкового простору.

Сировинні товари та продукти їх переробки – це клас біржових товарів, до яких належать природні, антропогенні або техногенні, у т.ч. відпрацьовані речовини та матеріали безпосередньо з яких виробляється продукція.

Цінні папери та їх похідні – клас біржових товарів, які засвідчують, як правило, право власності на реальні активи. Згідно Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов’язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам [4].

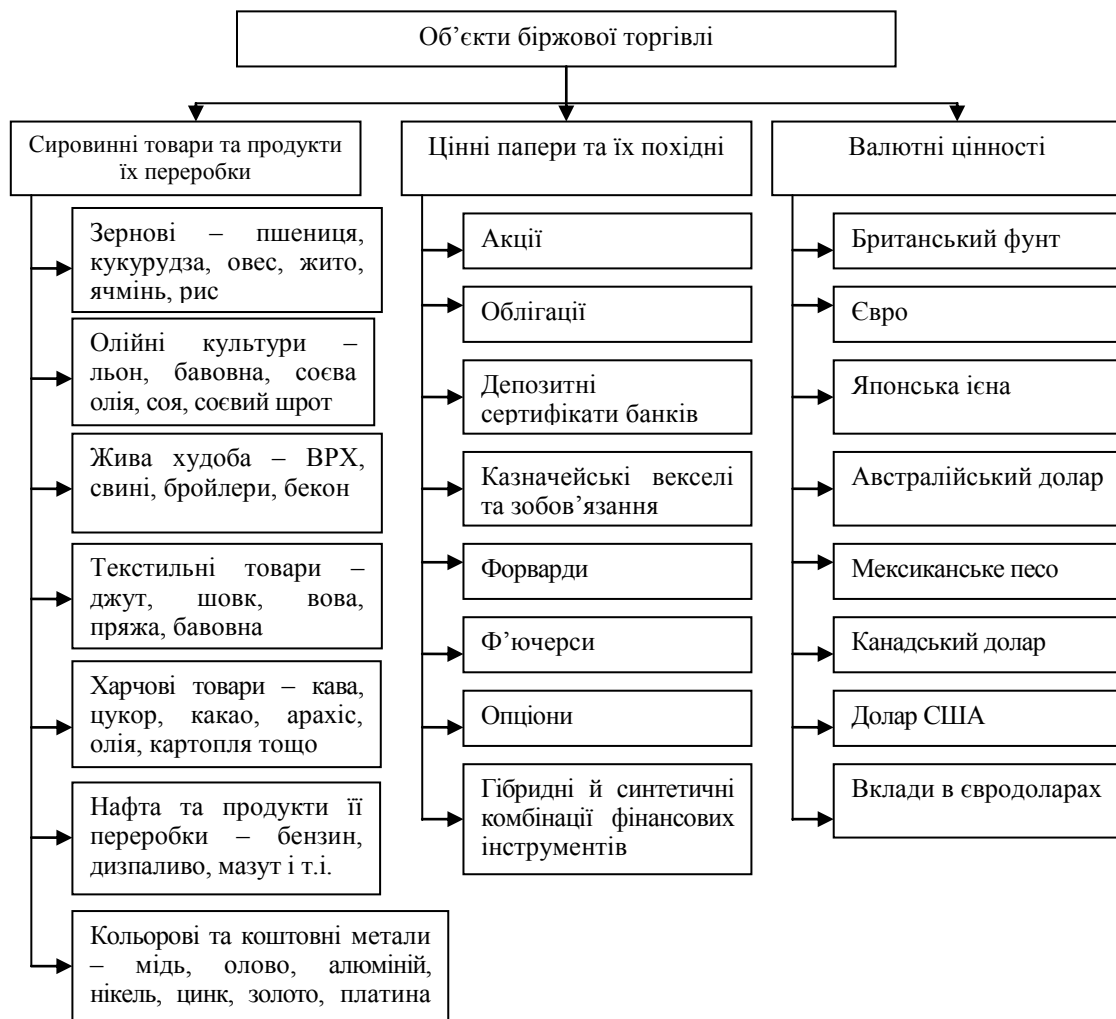

Рис. 1. Розподіл інструментів біржової торгівлі на класи (уточнено за [17, с. 54])

Валютні цінності – клас біржових товарів, до яких відносять національні валютні одиниці окремої країни, які набули значення міжнародних розрахункових і платіжних документів.

Біржова торгівля як така неможлива поза участі суб'єктів, які забезпечують організацію, контроль та спостереження за укладанням угод, а також безпосереднє їх здійснення (рис. 2).

Характерними ознаками біржової торгівлі нині є [17, с. 18-19]: здійснення торгівлі великими партіями або значними за обсягами фінансовими угодами; концентрація у місцях економічної активності, надпотужних фінансових, виробничих, торговельних

центрах (м. Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Чикаго, Париж, Цюрих, Гамбург тощо); регулярність ведення торгівлі із одночасним забезпеченням необхідної концентрації попиту та пропозиції; доступність інформації для широкого загалу учасників торгівлі; реалізація як реального, так і фіктивного товару, капіталу, цінностей; вироблення стандартів щодо якісних і кількісних параметрів товарів і фінансових інструментів; наявність організаційної, правової та економічної основи для здійснення біржової діяльності; встановлення унікальних правил торгівлі та контроль за їх виконанням; використання методів електронного трейдингу; здійснення біржових угод від імені та за рахунок клієнта, сама біржа угод не укладає.

У світі біржова торгівля здійснюється переважно через фондові біржі, які є універсальними, адже торгівля на них відбувається будь-якими біржовими товарами.

Рис. 2. Розподіл учасників біржової торгівлі на групи (узагальнено автором)

Звичайно, передбачати: види угод, що укладаються на біржі; порядок торгівлі на біржі; умови допуску цінностей до торгів на біржі; умови і порядок передплати на цінності, що котируються на біржі; порядок формування цін державного курсу та їх публікації; перелік товарів і фінансових інструментів, що котируються на біржі; обов'язки членів біржі щодо ведення обліку та інформації, внутрішній розпорядок роботи комісій біржі, порядок їх діяльності; систему інформаційного забезпечення біржі; види послуг, що надаються біржою, і розмір плати за них; інші положення.

Усі біржі можна поділити на декілька груп: найбільш розвинуті, розвинуті, перспективні та ті, що знов виникли [12, с. 248-249].

До першої групи відносяться такі фондові біржі як Нью-Йоркська фондова біржа, Токійська та Лондонська міжнародні фондові біржі, Парижська фондова біржа,

Франкфуртська та Копенгагенська фондові біржі. Дана група фондових бірж займає основне місце серед усіх бірж по торговому обороту цінних паперів, застосуванням майже на 100 % комп'ютерних засобів, передовими процедурами по допуску до участі в біржових торгах тощо.

До другої групи слід віднести, наприклад, Американську фондову біржу (США), Цюрихську (Швейцарія), Амстердамську (Голландія), Міланську (Італія), Торонтську (Онтаріо, Канада), Австралійську та ряд інших. Дана група фондових бірж характеризується достатньо великими оборотами цінних паперів, розвинутою структурою процедур допущення до участі в біржових торгах та котируванню, широким застосуванням комп'ютерних засобів з метою інформування про текучість курсів та укладені угоди, а також проведення клірингових та розрахункових операцій. Фондові біржі, що відносяться до даної групи, були створені як мінімум декілька десятиліть, як максимум – декілька століть тому назад і за той період досягли високого рівня розвитку.

На відміну від попередніх груп, існує досить багаточисельна група так званих фондових бірж, що розвиваються або перспективних. Як правило, в цю групу входять біржі, які хоча й були створені декілька десятиліть тому, однак за цей період не досягли з тих чи інших причин рівня торгових оборотів та комп'ютерного оснащення, властивих біржам попередніх груп. Звичайно, до числа перспективних фондових бірж відносять такі біржі, як Сеульська (Південна Корея), Гонконгівська, Бангкокська (Таїланд), Манильська (Філіпіни), Сингапурська та ряд інших. Зазначена група є досить різноманітною: на одних зараз здійснюються заходи, направлені на поступову комп'ютеризацію найбільш важливих видів діяльності (інформування про курси цінних паперів, здійснення клірингу та розрахунків), на інших – єдиною формою біржової торгівлі залишаються аукціонні торги “з голосу”, а комп'ютерні засоби не використовуються навіть в цілях інформування про поточні курси. Як правило, кількість цінних паперів, що знаходяться в обігу на перспективних фондових біржах, є незначною, та в основному вони являють собою цінні папери місцевого призначення.

Особливий інтерес викликає група новостворених фондових бірж, або тих, що знов виникли. Характерними рисами даної групи є: зазначені фондові біржі виникли декілька років тому; як правило, вони виникли в умовах, коли фактичні ринкові відносини в даних країнах ще тільки почали складатися; при створенні фондової біржі враховувався досвід розвинутих країн відносно електронної форми торгівлі. Фондові біржі даної групи звичайно створювалися в умовах недостатньої розвиненості національних фондових ринків. Кожна з них мала свої труднощі, однак деяким, наприклад, Варшавській (Польща) та Будапештській (Угорщина), вдалося вже в перші роки досягти певних результатів. Обидві фондові біржі при організації торгівлі врахували досвід функціонування Нью-Йоркської фондової біржі.

Станом на початок 2015 р. ТОП-10 бірж світу включає: New York Stock Exchange (США) із капіталізацією 19223,0 млрд дол., NASDAQ (США) – 6831,0 млрд дол., London Stock Exchange (Великобританія) – 6187,0 млрд дол., Tokyo Stock Exchange (Японія) – 4485,0 млрд дол., Shanghai Stock Exchange (Китай) – 3986,0 млрд дол., Hong Kong Stock Exchange (Гонконг) – 3325,0 млрд дол., Euronext (Євросоюз) – 3321,0 млрд дол., Shenzhen Stock Exchange (Китай) – 2285,0 млрд дол., Toronto MX Group (Канада) – 1939,0 млрд дол., Deutsche Börse (Німеччина) – 1762,0 млрд дол. Усього у світі нараховується 132 аналогічних біржових майданчика [20].

Для порівняння: загальна кількість бірж в Україні на початок 2015 року становила 596 од., у т.ч. на фондовому ринку – 10. Загальний обсяг торгівлі фінансовими інструментами у 2014 році склав 291,5 млрд дол., товарами – 3,21 млрд дол., у 2013 році – 209,6 млрд дол. і 3,6 млрд дол. відповідно. Найбільший біржовий майданчик України – фондова біржа “Перспектива”, з обсягом капіталізації – 61,3 млрд дол [14; 19]. Протягом 2014 року на організаційно оформленому ринку спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами. Так, із 10 функціонуючих фондових бірж в Україні лише дві – “ПФТС” та “Перспектива” відзначалися істотними обсягами торгів, контролюючи більш ніж 94,62 % вартості біржових контрактів. Динаміку зростання обсягів біржових контрактів демонстрували фондові біржі “УМВБ”, “Перспектива” та “СЄФБ”. Водночас істотно скоротилися обсяги торгів на організаторах торгівлі “УМФБ”, “УФБ” та “ІННЕКС” [14].

Структура укладених угод на товарних біржах України за видами товарів (послуг), але за виключенням фондових бірж, подана в таблиці 1.

Аналіз даних показав, що за останнє десятиліття структура укладених угод на товарних біржах України суттєвих змін не зазнала. В ній, як і раніше, переважають операції з сільськогосподарською продукцією і паливом, зросла частка операцій з деревиною та лісоматеріалами, продовольчими товарами та нерухомістю.

Таблиця 1

Структура укладених угод на товарних біржах України у 2005-2014 рр. [19]

Види товарів	Роки									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Чорні метали, млн грн	116,4	5,6	8,7	7,1	4,6	13,5	9,1	3,8	0,1	3,8
Кольорові метали, млн грн	0,0	5,0	0,0	3,9	5,4	4,2	-	-	0,1	-
Засоби автотранспорту, спортні, млн грн	319,9	392,9	452,8	398,8	376,0	184,5	60,2	43,5	51,1	76,7
Лісоматеріали, деревина та вироби з деревини, млн грн	35,7	27,7	701,8	782,7	65,7	344,0	948,1	1297,9	1861,3	2094,8
Паливо, млн грн	2517,9	8479,2	9343,4	12386,6	7218,8	2630,4	7523,8	6280,9	11132,8	1027,8
Сільськогосподарська продукція, млн грн	10568,2	11905,2	9596,8	40019,5	39866,8	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6	13856,2
Продовольчі товари, млн грн	416,1	754,3	1228,5	751,1	1158,7	2272,3	20139,9	28541,8	245,2	1707,2
Речовини хімічні та продукти хімічні, млн грн	0,9	9,0	0,3	0,2	117,2	107,4	27,9	19,8	12,0	0,1
Нерухомість, млн грн	694,5	457,6	343,0	512,2	510,2	252,4	323,8	875,7	549,1	2316,9
Інші непродовольчі товари, млн грн	6,5	1,3	5,5	80,3	194,9	215,4	242,8	278,6	1939,6	2843,9
Інші види, млн грн	2348,7	1275,5	4379,2	1180,0	1477,6	1629,1	1782,9	3312,8	1384,1	1753,0
Всього, млн грн	17024,8	23313,3	26060,0	56122,4	50995,9	51440,6	94420,0	118544,4	28807,0	25680,4

На кінець 2014 р. у біржовому реєстрі за I та II рівнями лістингу знаходилося 182 акції. У структурі біржового списку в розрізі фондових бірж України за кількістю акцій виділяється “ПФТС” (873 випуски акцій: 68 – II рівня лістингу, 805 – позалістингові). Варто зазначити, що тільки на “Українській Біржі” до котирувального списку за I рівнем лістингу включено один випуск акцій – АТ “Мотор Січ”.

Капіталізація лістингових компаній фондового ринку станом на 31.12.2014 р. становила 457,61 млрд грн, що більше на 46,79 % порівняно з даними станом на 31.12.2013 р. (311,73 млрд грн), та майже у два рази більше порівняно з 2012 роком (277,02 млрд грн), що відображено на рисунку 3.

Рис. 3. Капіталізація лістингових компаній українського фондового ринку в період 2011-2014 рр. [14]

Разом з тим, найбільшу роль на біржовому ринку відіграє торгівля цінними паперами. В таблиці 2 наведено структуру операцій з фінансовими інструментами на фондовому ринку України в 2014 році.

Таблиця 2

Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі в Україні (з розподілом за видом фінансового інструменту) у 2014 році, млн грн [14]

Організатор торгівлі	Акції	Облігації підприємств	Державні облігації України	Облігації місцевої позики	Інвестиційні сертифікати	Іпотечні облігації	Ощадні (депозитні) сертифікати	Опціонні сертифікати	Деривативи	Усього
Перспектива	1699,67	5185,12	474156,43	562,17	609,98	2,11	180,05	171,03	7891,56	490458,12
ПФТС	1575,61	22130,12	71283,21	3,33	69,24	0	820,21	0	0	95881,73
ПФБ	12632,74	6,86	0	0	99,69	0	0	0	0	12739,29
КМФБ	2676,58	3881,51	0,01	0	3363,31	0	0	0	0	9921,41
УБ	6481,62	260,56	329,14	14,81	74,93	0	0	0	1404,84	8565,89
СЄФБ	144,57	1105,94	0	0	15,02	0	0	0	0	1265,53
УФБ	76,54	251,81	0	0	5,88	0	0	122,66	0	456,88
УМВБ	260,16	0	0	0	0	0	0	0	0,24	260,40
УМФБ	110,36	2,06	0	0	6,24	0	0	0	0	118,66
ІННЕКС	26,46	0	0	0	0,86	0	0	0	0	27,32
Усього	25684,32	32823,98	545768,79	580,31	4245,15	2,11	1000,26	293,69	9296,63	619695,25

Аналіз ситуації показує, що частка біржового ринку в загальному обсязі торгів на ринку цінних паперів є досить низькою (2014 рік – 26,59 %), але цей показник помірно зростає. Так, порівняно з 2010 роком до 2014 року спостерігається зростання на 15,85%. Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі

протягом 2014 року зафіксовано з державними облігаціями України – 545,77 млрд грн (88,07 % від загального обсягу біржових контрактів на організаторах торгівлі у 2014 році).

Порядок організації аукціонів у торговельному залі біржі (торгівля “з голосу”) має бути визначений в правилах біржі, або в іншому документі з урахуванням вимог щодо: визначення видів угод, що можуть укладатися способом онкольного аукціону; учасників аукціонів; процедури ведення аукціонів; визначення видів наказів брокерам/дилерам на купівлю–продаж фондових цінностей (ринковий, лімітний, стоп–наказ тощо); оформлення біржових угод; форми оголошення замовлень.

Залежно від стану ринку після котирування (абсолютна або неповна рівновага, ринок, обмежений в нерівновазі тощо) біржа повинна публікувати біржовий курс фондових цінностей. Якщо ж неможливо визначити курс, біржа може не публікувати ніякої інформації про стан ринку взагалі (ринок поза котируванням). Правилами може визначатися, що курси узагальнюються через біржовий індекс, оприлюднення якого є обов’язковим.

Біржа може створювати гарантійний ринковий фонд, який створюється з метою забезпечення укладання угод (щоб кожен із учасників ринку, який уклав угоду, зміг успішно її завершити навіть у тому разі, коли її умови не були дотримані).

Порядок обов’язкового оприлюднення біржових цін визначається, як правило, правилами біржі і передбачає фіксацію та публікацію в офіційному виданні біржі найвищого та найнижчого курсів з кожного найменування фондових цінностей, а також курсу з кожного найменування на момент завершення біржового дня (“закриття біржі”) та чисту зміну курсу на цей момент порівняно з курсом на момент звернення попереднього біржового дня.

Кожна біржа публікує в засобах інформації таблицю курсів фондових цінностей або офіційний бюлетень, де вказуються відомості про їх вид і кількість, що котируються.

На рисунку 4 подано динаміку вітчизняних індексів фондового ринку порівняно зі світовими.

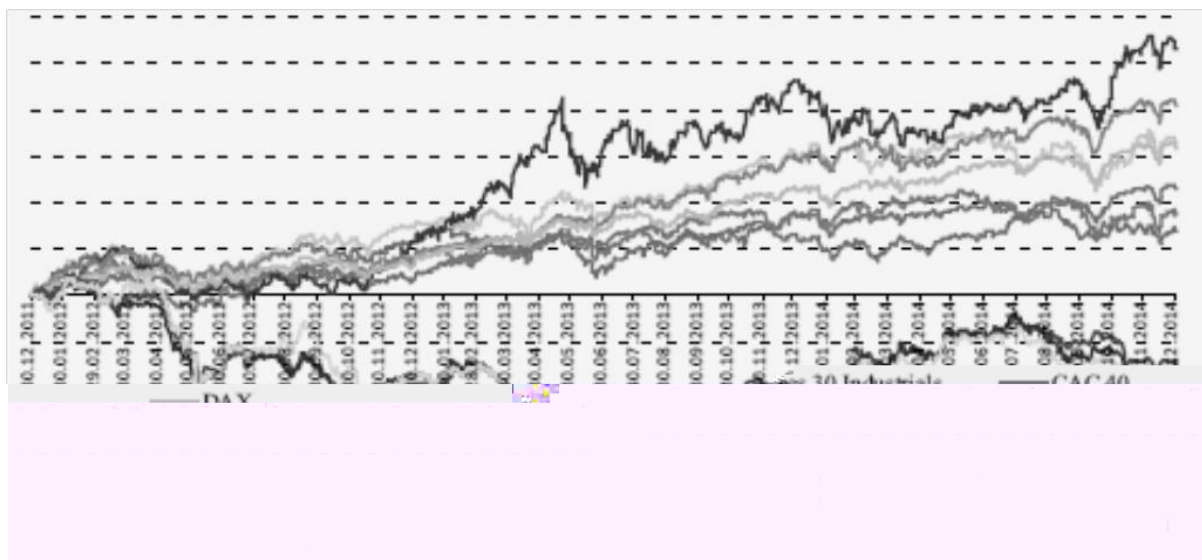

Рис. 4. Динаміка світових та вітчизняних індексів фондового ринку у 2012–2014 pp. [14]

Серед досліджуваних індексів найбільше зріс індекс NASDAQ Composite, з початку року його значення підвищилося на 14,31 %. Істотно збільшились американські індекси S&P 500 (+ 12,39 %), Dow Jones 30 Industrials (+ 8,40 %), а також індекс

Nikkei225 (Японія) — на 7,12 %. Помірно зросли європейські індекси, зокрема, DAX (Німеччина) – + 4,31 %, CAC40 (Франція) – + 1,08 %. Вітчизняні індекси ПФТС та UX (Українська Біржа) зросли з початку року на 28,75 % та 13,54 % відповідно.

Висновки. Біржова торгівля як особлива форма комерційної діяльності, нині передбачає здійснення операцій з біржовим товаром різноманітними учасниками біржового товарообороту, яка здійснюється в спеціалізованих установах, де створюються усі необхідні умови для реалізації біржової діяльності.

Як показали результати дослідження, сучасний ринок біржової торгівлі має організаційні особливості, які вирізняють його серед інших ринків, зокрема це стосується специфіки товарів, якими торгують, вимогами, які пред'являються до ведення торгівлі та режимах допуску товарів та учасників процесу до торгів.

Тенденції, які характеризують розвиток біржової торгівлі в Україні свідчать про значну відсталість національного ринку від більшості інших за показниками капіталізації, структури пропозицій, індексами розвитку біржового ринку.

В сукупності це вимагає розробки шляхів активізації біржової торгівлі в сучасних умовах розвитку української економіки, й зокрема: здійснити реструктуризацію біржового ринку шляхом скорочення кількості бірж, які характеризують незначні обсяги торгівлі; стимулювати участь іноземних інвесторів шляхом продажу акцій державних акціонерних компаній; збільшити частку організованого ринку у загальному обсязі торгів; підвищити рівень капіталізації та ліквідності; впровадити інноваційні інструменти біржової торгівлі; прийняти новий Кодекс біржовика з метою підвищення рівня біржової культури; активно впроваджувати нові інформаційні технології в біржову діяльність.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку механізмів стимулювання розвитку біржової торгівлі на засадах інноваційності з метою нарощування присутності іноземного інвестора, що сприятиме зростанню обсягів капіталізації біржового ринку.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” у редакції Закону України від 30.10.1996 № 448/96-ВР, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-vr>.
2. Закон України “Про товарну біржу” у редакції Закону України від 10.12.1991 № 1956-ХІІ, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
3. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” у редакції Закону України 12.07.2001 № 2664-ІІІ, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
4. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” у редакції Закону України від 22.02.2006 р. №3480-ІV, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
5. Андросович Т. Ю. Номенклатура товарів на вітчизняному біржовому ринку / Т. Ю. Андросович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування в Україні. – 2014. – №200 (2). – С.21–26.
6. Бевз О. П. Економіко-організаційні основи біржової торгівлі. Частина 2 / О. П. Бевз, М. М. Скотнікова, Т. Б. Кушнір. – К. : КНТЕУ, 2005. – 154 с.
7. Камінська І. М. Резерви нарощування фінансової спроможності регіонів України / І. М. Вахович, І. М. Камінська // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2010. – № 3 (105). – С. 187–196.
8. Кривов'язюк І. В. Підприємство в умовах ринку : навч. посібник / І. В. Кривов'язюк. – К. : Кондор, 2009. – 840 с.
9. Мещерякова Т. К. Біржова справа: практикум / Т. К. Мещерякова, В. О. Козловський, О. Й. Лесько. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 78 с.
10. Павлов В. І. Приватизація державних підприємств : навчальний посібник / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надтир'я, 1998. – 180 с.
11. Павлов В. І. Ринок цінних паперів в умовах приватизації: регіональний аспект : монографія / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надтир'я, 2002. – 160 с.
12. Павлов В. І. Ринок цінних паперів : курс лекцій / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк. – Луцьк: Надтир'я, 1998. – 342 с.
13. Пепа Т. В. Біржова діяльність : навчальний посібник / Т. В. Пепа, Т. І. Пішеніна, В. В. Лавринович. – К. : Ліра-К, 2009. – 540 с.
14. Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання / Звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України за 2014 рік. – Київ : НКЦПФР, 2015. – 104 с.
15. Солодкий М. О. Біржовий ринок / М. О. Солодкий. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 560 с.

16. Солодкий М. О. Біржові товарні деривативи: теорія, методологія, практика : моногр. / М. О. Солодкий, В. О. Гниляк. – К. : Аграр Медіа Групп, 2012. – 238 с.
17. Сохацька О. М. Біржова справа: Підручник / О. М. Сохацька. – 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, К. : Кондор, 2008. – 632 с.
18. Стасіневич С. А. Управління цінovими ризиками на біржovому ринку цукру / С. А. Стасіневич // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 32–37.
19. Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
20. Форекс портал для професіоналів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forexmaster.ru/lib/se.html>.
21. Чесноков В. Л. Біржові операції : навч. посібник / В. Л. Чесноков. – Херсон : Наддніпрянська правда, 2007. – 152 с.

УДК 339.727.22:330.341.1

Левківський О.В., аспірант

Чернігівський національний технологічний університет

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті визначено основні напрями впливу ПІІ на результати інноваційної діяльності приймаючої країни. Систематизовано позитивні і негативні ефекти інноваційно наповнених ПІІ для країни-реципієнта. Окреслено роль держави у стимулюванні та залученні ПІІ для інноваційного розвитку. Визначено фактори, які несприятливо позначаються на залученні ПІІ в інноваційний розвиток економіки України. Запропоновано шляхи вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Ключові слова: іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інновації, інноваційна діяльність, інноваційно наповнені ПІІ, транснаціональні корпорації, інноваційна політика держави.

Levkivskiy O.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A SOURCE OF THE INNOVATIVE ACTIVITY INTENSIFICATION IN THE NATIONAL ECONOMY

The article determines the main directions of the impact of FDI on the results of innovative activity in the host country. Positive and negative effects of FDI in innovations for the recipient country are systematized. The role of government in promoting and attracting FDI for innovative development is outlined. The factors that adversely affect the attraction of FDI for innovative development of the economy of Ukraine are determined. The ways for improving the policy of foreign direct investment attraction to create innovation-oriented development of the economy are suggested.

Keywords: foreign investment, foreign direct investment (FDI), innovations, innovative activity, FDI in innovations, transnational corporations, innovative policy of the state.

Левковский А.В.

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ КАК ИСТОЧНИК АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье определены основные направления влияния ПИИ на результаты инновационной деятельности принимающей страны. Систематизированы позитивные и негативные эффекты инновационно наполненных ПИИ для страны-реципиента. Рассматривается роль государства в стимулировании и привлечении ПИИ для инновационного развития. Определены факторы, которые неблагоприятно сказываются на привлечении ПИИ в инновационное развитие экономики Украины. Предложены пути совершенствования политики привлечения прямых иностранных инвестиций для формирования инновационной направленности развития экономики.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инновации, инновационная деятельность, инновационно наполненные ПИИ, транснациональные корпорации, инновационная политика государства.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах все більшого значення

набуває розвиток інновацій, які є основою забезпечення стійкого економічного зростання, структурної модернізації та підвищення конкурентоспроможності економіки України. При цьому на процес розвитку інновацій впливає безліч факторів, ключова роль серед яких належить інвестиціям із різних джерел. Багато країн не володіють можливістю повністю покрити потреби у фінансових ресурсах лише за рахунок власних коштів, що і призводить до використання в національних економіках іноземних інвестицій.

Основним зовнішнім джерелом фінансування інновацій є прямі іноземні інвестиції (ПІІ), залучення яких дозволяє активізувати інвестиційний процес у національній економіці та підвищити рівень її інноваційного розвитку. Адже ПІІ, як правило, супроводжуються привнесенням у національну економіку не тільки технологічних інновацій, але й нових знань і технологій інноваційного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження прямих іноземних інвестицій та їх впливу на економічний розвиток країн-реципієнтів знайшло своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Д.Лук'яненка, О.І. Рогача, А.С. Філіпенка та ін. В останні роки, у зв'язку із загостренням проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в інноваційний сектор економіки України, вітчизняна економічна література поступово поповнюється певними напрацюваннями й у даному напрямку.

Зокрема, у праці І.В.Кадєєвої [4] досліджується роль прямих іноземних інвестицій та діяльності транснаціональних корпорацій у створенні таких чинників формування інноваційної економіки, як інноваційні технології, нові системи і форми організації людської діяльності. У статті С.О.Полковниченко [7] дається оцінка впливу прямих іноземних інвестицій на інноваційну діяльність, запропоновано заходи щодо поліпшення інвестиційного забезпечення інноваційних процесів в Україні. Стаття О.В.Міщук [5] присвячена розробці теоретичних та практичних положень щодо формування ефективного механізму іноземного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку економіки України.

Однак, зважаючи на важливість та широту даної проблематики, питання спрямованості прямих іноземних інвестицій в інноваційну діяльність потребує подальшого дослідження.

Цілі статті. Метою даної статті є дослідження впливу прямих іноземних інвестицій на активізацію інноваційної діяльності країни-реципієнта. У зв'язку з цим поставлено наступні завдання:

- визначити основні напрями впливу ПІІ на результати інноваційної діяльності приймаючої країни;
- систематизувати позитивні і негативні ефекти інноваційно наповнених ПІІ для країни-реципієнта;
- окреслити роль держави у стимулюванні та залученні ПІІ для інноваційного розвитку;
- визначити фактори, які несприятливо позначаються на залученні ПІІ в інноваційний розвиток економіки України;
- запропонувати шляхи вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прямі іноземні інвестиції слід розглядати як фінансові, майнові, інтелектуальні вкладення зарубіжних інвесторів безпосередньо у реальний сектор економіки держави-реципієнта з метою отримання прибутку, що дають інвестору право контролю над об'єктом інвестування і впливають на економічний, у тому числі інноваційний, розвиток галузей і сфер національної економіки приймаючої країни. Ці інвестиції носять стратегічний і довгостроковий характер, націлені на сталий розвиток і зростання придбаних активів. ПІІ сприяють зміцненню інноваційного потенціалу країни за допомогою ліцензування і передачі

технологій, які впроваджуються в дочірні підприємства чи передаються місцевим фірмам, а також накопичення ноу-хау місцевим персоналом, оскільки привнесення з прямими іноземними інвестиціями матеріальних активів у формі виробничого обладнання в обов'язковому порядку супроводжується привнесенням і нематеріальних активів у формі навчання та навичок.

Світовий досвід розвитку провідних країн переконує, що залучення прямих іноземних інвестицій завжди було одним із вирішальних факторів прискореного розвитку їх економіки. Зокрема, створення власних передових технологій у ряді країн починалося з освоєння технологій, привнесених іноземним капіталом. Сьогодні широко відомі приклади значного «внеску» іноземних технологій, ліцензій і ноу-хау в економічний поступ країн Південно-Східної Азії та Китаю. Післявоєнне відновлення економіки ФРН на основі «плану Маршалла» теж відбувалось за рахунок прямого іноземного інвестування. Навіть індустріалізація в колишньому СРСР розпочалася з масового застосування німецьких машин та устаткування, залучення іноземних кваліфікованих фахівців.

Для України, яка має застаріле технологічне обладнання та структуру виробництва, ПП повинні стати важливим джерелом активізації інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [3]. Для прискорення технологічного переоснащення виробництва, стимулювання його модернізації, організації нових виробництв, активізації розробки і впровадження інновацій важливо залучати інноваційно наповнені ПП.

Інноваційно наповнені ПП – це інвестиції, що несуть додаткові можливості вдосконалення організації й управління виробництвом та створення інноваційних продуктів.

Серед основних напрямів впливу ПП на результати інноваційної діяльності приймаючої країни можна виділити наступні:

- 1) значні інвестиції ТНК та їх філій у сферу досліджень і розробок посилюють інтенсивність розвитку науково-дослідної діяльності приймаючої країни з фундаментальних досліджень, які здатні стати основою радикальних інновацій;
- 2) передача супутніх ефектів від ПП, що є результатом іноземної інноваційної діяльності, від зарубіжних до місцевих фірм (передача знань через ланцюжок поставок, приплив кваліфікованої робочої сили, демонстраційні ефекти);
- 3) надання прав на використання нових технологій, ноу-хау та ін.;
- 4) використання і передача передових практик і досвіду з інноваційного менеджменту та підвищення його ефективності.

Звичайно, інноваційно наповнені ПП можуть мати як позитивні, так і негативні ефекти для країни-реципієнта. До позитивних очікуваних ефектів можна віднести: розвиток науки і науково-технічного потенціалу приймаючої країни; появу інноваційних проектів; забезпечення функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців; доступ до світових інноваційних ринків, нових технологій; впровадження інновацій у виробничу діяльність підприємств, в тому числі капіталовкладення у формі сучасних засобів виробництва; модернізацію продукції, освоєння, розробку та створення в країні-реципієнті нових видів товарів і послуг, які мають покращені технічні та економічні характеристики, що підвищує їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; розширення асортименту та збільшення обсягу інноваційної продукції в країні; інноваційний розвиток провідних галузей економіки країни; вдосконалення системи організації і управління виробництвом; залучення вітчизняних підприємств до передового господарчого досвіду [1; 6; 7; 8].

Негативні ефекти від залучення ПП можуть проявитись в: імпортозалежності від технологічних розробок інвесторів, витісненні національних виробників із ринку;

розбіжностях економічних інтересів іноземних інвесторів і представників вітчизняного бізнесу; масовій репатріації прибутку іноземними інвесторами; отриманні морально застарілих технологій і обладнання; старінні інновацій; витоку знань; відставанні від інноваційно розвинених країн; втраті конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку; високих інноваційних ризиках; відтоку інвесторів через погіршення інвестиційного клімату; вивезенні інтелектуального продукту із країни, що веде до втрати загального ефекту інновацій; втручанні в економічний суверенітет держави [1; 8].

Як зазначають науковці, в рамках ПІІ відбувається ініціювання, імпортування, модифікація і поширення нових технологій, форм організації виробництва та бізнесу, що забезпечує принципово інший і більш значний соціально-економічний ефект порівняно з можливостями вітчизняного підприємництва. Зокрема, професор економіки Колумбійського університету Рональд Фіндлі у своїй праці [11] показав, що приплив ПІІ підвищує рівень технологічного прогресу, і стверджував, що головна причина позитивного впливу ПІІ пов'язана з тим, що вони є каналом, по якому відбувається перелив нових методів управління і технологій у країну. Запозичення в рамках ПІІ створених технологій виробництва та методів управління, які вже довели свою ефективність, дає багатьом країнам шанс наздогнати розвинені країни.

Основним суб'єктом ПІІ виступають транснаціональні корпорації (ТНК). Присутність транснаціональних компаній у країні створює конкуренцію для місцевих підприємств, змушуючи їх підвищувати науково-технічний рівень виробництва, збільшуючи витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Крім того, іноземні підприємства досить часто пропонують ряд продуктів, які споживачі цінують вище, ніж нововведення місцевих виробників. Це спонукає останніх до копіювання інновацій, імітації технологій. ТНК привносять в приймаючі країни нові галузі або види діяльності, які навряд чи з'явилися б виключно завдяки національним підприємствам або модернізації існуючих.

Переваги ПІІ в інноваційній діяльності потенційно великі, але чи буде цей потенціал реалізований у повному обсязі, залежить від приймаючої країни, що має чітке бачення того, яким чином ПІІ вписуються в загальну стратегію інноваційного розвитку [10]; її здатності запозичувати технології, розпізнавати важливість нової зовнішньої інформації, засвоювати та застосовувати для комерційного використання. Важливу роль в освоєнні нових ідей і технологій, перетворенні технологій в інноваційний продукт, виробництві нових чи удосконалених продуктів відіграє висока кваліфікація місцевих кадрів, розвиток інформаційно-технологічної, науково-освітньої інфраструктури, підприємницька активність, наявність інноваційно-технологічних кластерів. Інноваційний потенціал ПІІ в повній мірі може бути реалізований лише за наявності в країні-реципієнті розвинутої науково-дослідної і дослідно-конструкторської бази.

На підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій впливає комплекс чинників, що формують інвестиційний клімат приймаючої країни. Основними з них є стабільна політична і макроекономічна ситуація в країні, відкритість національної економіки, ємність внутрішнього ринку, наявність адекватної ринкової інфраструктури та комунікацій, кваліфікованої робочої сили, передбачуване й ефективне організаційне та правове середовище.

Ключову роль у стимулюванні та залученні ПІІ для інноваційного розвитку повинна відігравати держава. ПІІ позитивно впливають на економіку приймаючої країни тільки при наявності чіткої державної програми взаємодії з іноземними інвесторами та грамотної політики залучення і використання іноземних інвестицій.

Дуже важливою для формування інноваційної економіки є галузева структура іноземних інвестицій, яка значною мірою визначає розвиток нових техніки та технологій, людського капіталу, доступ національних виробників до світових ринків [4, с.197].

Щодо вітчизняної політики залучення прямих іноземних інвестицій, її недосконалість проявляється у деформованій галузевій структурі іноземних інвестицій та їх концентрації на видах економічної діяльності, що характеризуються швидкою віддачею і максимальною ліквідністю (операціях з нерухомістю, торгівлі, банківській та страховій діяльності), при відносно низькому рівні ПП у високотехнологічних галузях, що виробляють продукцію з високою часткою доданої вартості.

Так, за 2015 рік в економіку України залучено прямих іноземних інвестицій в обсязі 3,76 млрд дол., які були спрямовані перш за все в розвинені сфери економічної діяльності. 30,6% із зазначених коштів іноземні інвестори вклали у підприємства промисловості; 27,3% – в установи фінансової та страхової діяльності; 13,0% – у підприємства оптової та роздрібно торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; 8,0% – в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном [2].

У промисловості ПП зосереджені переважно на виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів; хімічній та нафтохімічній промисловості. Стратегічні галузі не залучають необхідних обсягів капіталу, що важко назвати ефективним для країни-реципієнта [8]. Іноземні інвестиції в інноваційну діяльність України є епізодичними.

У сучасних умовах нестабільності економіка України стала менш привабливою для зарубіжних інвесторів, ризики інвестицій у країну різко підвищилися, надходження прямих іноземних інвестицій значно скоротилися. Якщо на 1.01.2014 р. обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України становив 57,06 млрд дол. США, то вже на 31 грудня 2015 р. він зменшився до 43,37 млрд дол. США (на 24%) [2].

На залученні ПП в інноваційний розвиток економіки нашої країни несприятливо позначаються: нестабільна політична і економічна ситуація; монополізованість ринку, обмеження допуску іноземних інвесторів у більшість галузей високотехнологічного сектору української економіки; недосконалість законодавчої бази між державою та іноземним інвестором; вади митного законодавства; недостатня захищеність іноземних інвестицій, прав власності; недосконалість системи податкового стимулювання; перевищення повноважень державних чиновників і високий рівень корупції; уповільнення розвитку виробничої бази; зменшення споживчого ринку; нерозвиненість структур, діяльність яких спрямована на залучення ПП; недостатня підтримка державою розвитку високотехнологічних галузей; відсутність ефективної системи заходів, що стимулюють приплив іноземних інвестицій в економіку України; інформаційні бар'єри; недостатній рівень внутрішнього попиту на інноваційну продукцію, невисока конкурентоспроможність української високотехнологічної продукції на світовому ринку.

Потенціал іноземного інвестування для активізації інноваційної діяльності в Україні використовується дуже слабо. У нашу країну надходять іноземні інвестиції, які в значній мірі не виконують своєї функції з перенесення нових технологій, досвіду, інтелектуальних ресурсів, що пов'язано з їх природою – поверненням українських капіталів, виведених в офшори [5].

Іноземне фінансування технологічних інновацій в Україні можна трактувати як феномен у загальній структурі джерел інвестування. Іноземний інвестор, використовуючи вітчизняний основний капітал, не вкладає фінансові ресурси в його оновлення та модернізацію в необхідному обсязі [9, с.83, 85]. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму 2015-2016 рр., за показником «прямі іноземні інвестиції і трансферт технологій» Україна займає 117-е місце в світі [12, с.355].

Серйозні макроекономічні проблеми вимагають вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку національної економіки.

Ефективний механізм спрямування інвестицій в інноваційний сектор можливий за умов «перекриття» каналів збагачення у сферах природних чи штучно створених

монополій, а також доведення інновацій до стадії кінцевого ринкового продукту, який здатний зацікавити інвестора [5].

Інвестиційно-інноваційну політику нашої держави важливо направити насамперед на створення сприятливого інвестиційного клімату для здійснення інноваційних процесів. Стимулювати залучення прямих іноземних інвестицій доцільно, перш за все, для створення власних інноваційних можливостей. Тому державна політика щодо залучення ПІІ в інноваційні види діяльності повинна бути спрямована, з одного боку, на підвищення якості національного інноваційного потенціалу і стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності, а з іншого – на створення позитивного іміджу країни шляхом формування більш чіткого та прозорого середовища для потенційних інвесторів. У зв'язку з цим необхідно: посилити відповідальність представників органів виконавчої влади й місцевого самоврядування за вчинення корупційних дій; удосконалити нормативно-правову базу та митні процедури щодо регулювання іноземного інвестування, наблизивши їх до законодавства ЄС; встановити оптимальні податкові ставки; розвивати бізнес і поліпшувати інфраструктуру.

З метою стимулювання прямого іноземного інвестування у інноваційний сектор державі варто використовувати такі інструменти, як: політика прямої державної підтримки запозичень (придбання патентів, фінансування центрів трансферу технологій); навчання та стажування за кордоном персоналу сфери НДДКР і підприємств; запрошення іноземних викладачів; фіскальні (наприклад, звільнення від сплати податків) та фінансові (гранти, субсидії тощо). Крім того, державну політику із залучення іноземних інвестицій необхідно поєднувати з наданням різних пільг вітчизняним компаніям, що здійснюють інноваційні розробки.

Висновки. Проблема активізації інноваційної діяльності має велике значення для сучасної України. Найважливішим чинником для її розв'язання може стати іноземний інвестиційний капітал, переважно у вигляді прямих іноземних інвестицій (ПІІ), який тісно пов'язаний з поширенням досягнень у галузі НДДКР, передачею технологій, ноу-хау, нових методів управління. Саме іноземні інвестори здатні привнести на український ринок як техніко-технологічні, так і управлінські інновації, а також сприяти розвитку вітчизняних інновацій, випуску нових видів продукції, використанню всього найкращого з практики зарубіжного бізнесу. Тому необхідно максимально використати можливості ПІІ та підвищувати ефективність процесів їх залучення.

При правильній організації, стимулюванні та розміщенні прямі іноземні інвестиції можуть зіграти велику роль у докорінній модернізації виробництва, поліпшенні міжнародної спеціалізації України і зміцненні на цій основі позицій вітчизняних компаній на світовому ринку. При цьому важливо забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату та ефективної структури прямих іноземних інвестицій, а також удосконалення механізму взаємовідносин з інвесторами.

Список використаних джерел:

1. Биргулієва Г.Ф. Прямые иностранные инвестиции как фактор экономического роста в условиях инновационного развития России: автореферат диссертации ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / Г.Ф.Биргулієва. – Санкт-Петербург, 2009. – 27 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
4. Кадєєва І.В. Прямі іноземні інвестиції як фактор становлення інноваційної економіки в Україні / І.В.Кадєєва // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. «Економіка». – 2014. – Вип. 14. – С.193-199.
5. Міщук О.В. Прямі іноземні інвестиції у забезпеченні інноваційного розвитку економіки України / О.В.Міщук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 242-245.
6. Литвинцев И.П. Прямые иностранные инвестиции как фактор инновационного роста экономики России: автореферат диссертации ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / И.П.Литвинцев. – Москва, 2007. – 25 с.
7. Полковниченко С.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на інноваційний розвиток економіки України / С.О.Полковниченко, Н.В.Аркадьєва // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. 1. Економіка: зб. наук. праць. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. – №1 (09). – С. 78-85.
8. Полковниченко С.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на розвиток економіки України / С.О.Полковниченко, Н.В.Аркадьєва // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. 1. Економіка: зб. наук. праць. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2010. – №3 (07). – С. 79-85.
9. Полковниченко С.О. Оцінка інноваційного розвитку економіки України / С.О.Полковниченко, О.В.Левківський, В.В.Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2. – С. 78-87.

10. Addison T. Foreign Direct Investment, Innovative Sources of Development Finance and Domestic Resource Mobilization [Electronic Resource] / T. Addison, G. Mavrotas. – Helsinki, Finland: UNU-WIDER, 2004. – Available at: www.helsinkiprocess.fi/netcomm/Imglib/24/89/hp_track2_adisson_mavrotas.pdf
11. Findlay R. Relative Backwardness, Direct Foreign Investment and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model [Electronic Resource] / R. Findlay // Quarterly Journal of Economics. – 1978. – Vol. 92. – P. 1–16. – Available at: <http://qje.oxfordjournals.org/content/92/1/1.full.pdf+html>
12. The Global Competitiveness Report 2015–2016. Klaus Schwab, World Economic Forum [Electronic Resource]. – Geneva: 2015. – 385 p. – Available at: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j 1 e v q

УДК 338.001.8

Миронова М.І., аспірант

Львівський торговельно-економічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті проаналізовано соціальну ефективність функціонування виробничих систем, яка відображає вплив соціалізації на формування та зміну економічної ефективності національної економіки. Розрізнено проблематику соціальної ефективності стосовно до короткотривалого та довготривалого ринкових періодів. Уточнено систему чинників, які впливають на економічні результати та на соціальну ефективність функціонування виробничих систем національної економіки. Виведено рівняння соціальної рівноваги виробничих систем.

Ключові слова: соціалізація, виробничі системи, ефективність, соціальна ефективність, соціальні фактори, рівняння соціальної рівноваги.

Myronova M.

THE EFFICIENCY OF THE PRODUCTION SYSTEMS SOCIALIZATION IN THE NATIONAL ECONOMY

The article explores the social efficiency of production systems, which reflects the impact of socialization on the formation and change of the national economy economic efficiency. We defined the problems of social efficiency in relation to short and long term market periods. The system of factors that affects the economic performance and social efficiency of production systems in the national economy is developed. The equation of social equilibrium of production systems is deduced.

Keywords: socialization, production systems, efficiency, social efficiency, social factors, the equation of social equilibrium.

Мыронова М.И.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье проанализирована социальная эффективность функционирования производственных систем, которая отражает влияние социализации на формирование и изменение экономической эффективности национальной экономики. Определена проблематика социальной эффективности применительно к кратковременному и долговременному рыночным периодам. Уточнена система факторов, которые влияют на экономические результаты и на социальную эффективность функционирования производственных систем в национальной экономике. Выведено уравнение социального равновесия производственных систем.

Ключевые слова: социализация, производственные системы, эффективность, социальная эффективность, социальные факторы, уравнение социального равновесия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для сучасного етапу розвитку виробничих систем характерним є посилення їх соціалізації. Тривалий період реформ, які проходили в Україні протягом останніх десятиліть був спрямований на створення моделі економіки, яка з одного боку повинна бути соціально орієнтованою, з іншого боку – ефективною. Практика показує, що ефективне використання всіх виробничих ресурсів і підтримання людського потенціалу, в тому числі, є найважливішим фактором сучасного розвитку національної економіки.

Відсутність єдиного підходу до методичної оцінки рівня ефективності функціонування виробничих систем привело нас до розробки системи показників ефективності соціальних чинників. Як показує практика, взаємодіючі чинники виробничих систем вимагають взаємопов'язаних узагальнюючих показників, що компетентно оцінюють ефективність їх використання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивченню і вирішенню проблем вимірювання і аналізу ефективності функціонування виробничих систем присвячені роботи таких видатних українських та іноземних вчених як Г. Башнянин [1-3], Н. Кравченко [6], М. Ламанський [7], І. Норкіна [8], Х. У. де Сото [10]; О. Стефанишин [11], Ю. Тернавський [12], Н. Федоренко [13], Ю. Часовських [14], R. Coase [16] та ін., в яких досліджено і вирішено багато теоретичних та прикладних завдань оцінки, аналізу та підвищення ефективності. Разом з тим, питання аналізу ефективності соціалізації виробничих систем на основі підходу, що враховує вимоги, які висуваються до сучасної виробничої системи, потребують подальшого дослідження. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування науково обґрунтованого підходу до оцінки та аналізу ефективності соціалізації сучасних виробничих систем.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення основних закономірностей і факторів соціалізації виробничих систем національної економіки і на їх основі визначення підходів щодо оцінювання їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день соціальна і духовна ефективність функціонування виробничих систем знижується. Якщо в короткотривалому ринковому періоді обсяг соціальних і духовних витрат зведений до нуля, то це сприяє зростанню рівня економічної ефективності функціонування в короткому інтервалі часу, оскільки майже всі витрати мають економічний характер і немає вилучення цих витрат на соціальні і духовні потреби, а з іншого боку, перешкоджає зростанню рівня економічної ефективності функціонування виробничого сектору економіки в довготривалому ринковому періоді.

Загальна величина витрат підприємств обмежена їх грошовими фондами, а тому за умов, коли відсутнім є виділення коштів на соціальні та духовні потреби, ця загальна величина витрат співпадає з обсягом економічних витрат (рис. 1):

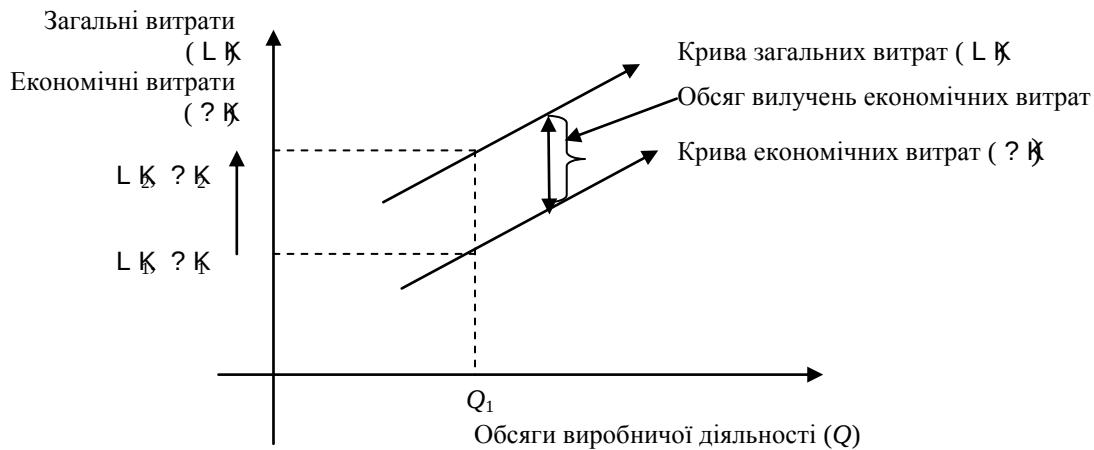

Рис. 1. Співвідношення загальних і економічних витрат за умов наявності вилучень економічних витрат (у короткотривалому ринковому періоді)

Таким чином, ми бачимо, що політика ліквідації будь-яких соціальних і духовних вилучень із загального обсягу економічних витрат є перспективною в короткотривалому і безперспективною в довготривалому ринковому періоді.

Характер цільової функції виробничої системи визначає також тип і характер її мікроекономічної рівноваги. У таких системах врівноважуються між собою економічні витрати й економічні результати. Будь-які вилучення із економічних витрат є відсутніми. І, нарешті, в економічних системах з гіпервисокою цільовою функцією система вилучень із загальних витрат ускладнюється, вони двічі коригуються: спочатку – на величину соціальних, а потім – на величину духовно-інтелектуальних витрат. Зате в результатах функціонування певної виробничої системи з’являються компоненти соціального і духовно-інтелектуального порядку. Таким чином, структура як загальних витрат, так і загальних результатів функціонування економічної системи з гіпервисокою цільовою функцією ускладнюється, що повинно знаходити своє відображення як у процесах формування їх мікроекономічної рівноваги, так і в ідеології та технології виміру ефективності функціонування цих систем.

Це позначається не тільки на ідеології і технології виміру рівнів їх ефективності, але й економічного виміру взагалі. У виробничих системах з елементарною цільовою функцією економічний вимір має суто економічний характер. У виробничих системах з високою цільовою функцією економічний вимір трансформується в соціально-економічний. І, нарешті, у виробничих системах з гіпервисокою цільовою функцією соціально-економічний вимір уже трансформується в соціально-духовний чи духовно-інтелектуальний.

Таким чином, ми бачимо, що характер економічного виміру детермінується у своїй значній частині такими процесами, як економізація, соціалізація й інтелектуалізація тих чи інших виробничих систем. Якщо панівними чи домінуючими є процеси економізації, то вимір є саме економічним виміром; за умови значного посилення процесів соціалізації й інтелектуалізації виробничих систем він трансформується у соціально-економічний та духовно-інтелектуальний вимір. У сучасних вітчизняних умовах більшість виробничих систем є такими, що розвиваються лише за умов економізації, процеси соціалізації та особливо інтелектуалізації в них розвинуті і проявляють себе в незначній мірі.

Динаміка соціальних витрат на національного доходу в Україні за 2005-2015 роки наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка соціальних витрат на національного доходу в Україні за 2005-2015 роки

Роки	Національний дохід (у млн. грн.)	Приріст національного доходу (у %)	Соціальні витрати (у млн. грн.)	Приріст соціальних витрат (у %)
2005	436411	22,05%	311928	40,46%
2006	535459	22,70%	389020	24,71%
2007	717406	33,98%	508008	30,59%
2008	939356	30,94%	686070	35,05%
2009	894306	-4,80%	729872	6,38%
2010	1078917	20,64%	873294	19,65%
2011	1282817	18,90%	998519	14,34%
2012	1443202	12,50%	1152175	15,39%
2013	1500419	3,96%	1217113	5,64%
2014	1568772	4,56%	1177347	-3,27%
2015	1956939	24,74%	1338851	13,72%

Збережено за даними Держстату України [9]

Однак повернемося до характеристики стану мікроекономічної рівноваги виробничих систем. За своїм характером рівняння ринкової рівноваги виробничих систем у довготривалому ринковому періоді є соціально-економічним, і може бути зображеним наступним чином:

$$\sum MC + \sum SC = \sum MP + \sum SP, \quad (1)$$

де $\sum MC$ – грошові (економічні) витрати, $\sum SC$ – соціальні витрати, $\sum MP$ – грошові (економічні) результати, $\sum SP$ – соціальні результати.

І, нарешті, в гіпердовготривалому ринковому періоді виробнича система перебуває в стані соціально-духовної рівноваги, який можна зобразити таким простим рівнянням:

$$\sum MC + \sum SC + \sum IC = \sum MP + \sum SP + \sum IP, \quad (2)$$

де $\sum IC$ – інтелектуальні витрати, $\sum IP$ – інтелектуальні результати.

Рівняння суто економічної рівноваги трансформується у відповідне рівняння соціально-економічної чи соціально-духовної рівноваги у відповідних ринкових періодах лише за умови достатнього рівня розвитку таких процесів як соціалізація та інтелектуалізація певних виробничих систем. Якщо виробнича система функціонує і розвивається лише в руслі її економізації, то мікроекономічна рівновага такої виробничої системи залишається суто економічною за своїм характером і зводиться до рівняння зрівноваження обсягів економічних витрат і економічних результатів. Це вказує на те, що сама по собі тривалість ринкового періоду є недостатньою для того, щоб трансформувати стан економічної рівноваги в стан соціально-економічної чи соціально-духовної рівноваги. Суттєвим чином на стан ринкової мікроекономічної рівноваги впливають такі процеси як соціалізація й інтелектуалізація економічного розвитку, але в контексті того чи іншого за тривалістю ринкового періоду. Соціальні фактори свій економічний ефект проявляють в довготривалому ринковому періоді, а духовні – в гіпердовготривалому ринковому періоді.

Соціальна ефективність функціонування виробничих систем має іншу динаміку своєї зміни, ніж їх економічна ефективність. У короткотривалому ринковому періоді соціальні витрати завжди мають детенсивний характер, тобто вони не приводять до зростання обсягів виробництва, а до їх зменшення (рис.2):

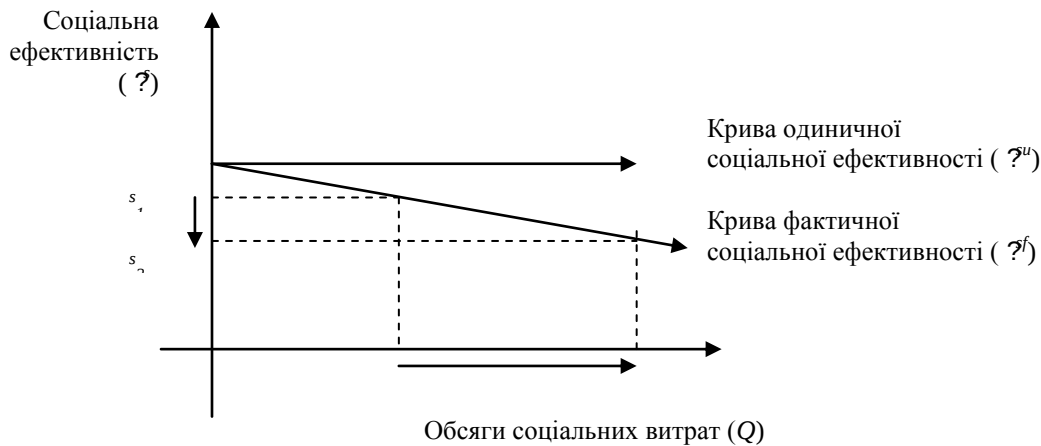

Рис. 2. Динаміка рівня соціальної ефективності виробничих систем у короткотривалому ринковому періоді (варіант соціальної детенсифікації)

У короткотривалому ринковому періоді формуються, як правило, виробничі системи з квазіодиничною соціальною ефективністю (рис. 2). Масштабна еластичність такої ефективності є не тільки меншою одиниці, але й від'ємною, що свідчить про соціальну детенсифікацію виробничих систем. Простіше висловлюючись, у короткотривалому ринковому періоді соціальні витрати не тільки не сприяють зростанню обсягів економічних результатів але й навпаки, знижують обсяги економічних результатів. Тобто соціальні витрати володіють в даному ринковому періоді негативним економічним ефектом. Цей очевидний емпіричний факт логічно обґрунтовується дуже просто: економічні ресурси завжди обмежені грошовими доходами, а за умов їх обмеженості збільшення витрат на соціальні потреби на стільки ж скорочує витрати на економічні потреби, що приводить принаймні до такого ж скорочення обсягів економічних результатів.

Але так їх можна інтерпретувати лише в короткотривалому ринковому періоді. У довготривалому й особливо в гіпердовготривалому вони поведуть себе інакше, а тому й кваліфікованими повинні бути в іншому ракурсі. Така економічна дефективність соціальних витрат починає самоліквідуватися у довготривалому й особливо в гіпердовготривалому ринкових періодах. У довготривалому ринковому періоді соціальні витрати починають уже приносити економічні результати, але ці економічні результати є не більшими, ніж економічні витрати в короткотривалому ринковому періоді.

Вказане вище дає підстави соціальні витрати виміряти через недоотримані економічні результати. У короткотривалому ринковому періоді економічний вимір соціальних витрат можна здійснити через економічні витрати, а в гіпердовготривалому ринковому періоді – через економічні прибутки.

Рівень соціальної та соціально-духовної ефективності функціонування виробничих систем може бути визначений за аналогією з визначенням рівня їх економічної ефективності. А саме – відповідним співвідношенням результатів і витрат, однак, результатів і витрат соціального а не економічного порядку. Результати соціального порядку акумулюють себе в тих товарах і послугах, які безпосередньо споживаються людиною, тобто це так звані споживчі товари і послуги. А витрати соціального порядку – це всі ті витрати, які вкладаються у соціальний розвиток людини і суспільства в цілому. В ідеальному випадку соціальні результати (SP) і соціальні витрати також повинні себе урівноважувати, тобто:

$$\sum SP_i = \sum SC_j, \quad (3)$$

де SP_i – соціальні результати i -го виду, SC_j – соціальні витрати j -го виду.

Вказане рівняння можна кваліфікувати як рівняння соціальної рівноваги певної виробничої системи. Воно дуже часто порушується і перетворюється в нерівність у тому випадку, коли на економічну і соціальну систему значний вплив мають фактори несоціального порядку.

Із врахуванням духовно-інтелектуального впливу на функціонування соціальної виробничої системи ми можемо рівняння соціально-духовної рівноваги виробничих систем зобразити наступним чином:

$$\sum SP_i + \sum IP_i = \sum SC_j + \sum IC_j, \quad (4)$$

де SP_i – соціально-духовні (інтелектуальні) результати i -го виду, IP_i – соціально-духовні (інтелектуальні) витрати i -го виду.

Під першими ми розуміємо всі ті блага, які є виготовленими і призначаються для духовно-інтелектуального розвитку людини, а під другими – ті блага, які споживаються людиною з метою її соціально-духовного і інтелектуального розвитку.

У залежності від того, в якому ринковому періоді функціонує та чи інша мікроекономічна виробнича система, можна послідовно виділити три стани її ринкової рівноваги.

По-перше, це економічна рівновага, за умов якої певним чином збалансовують себе економічні результати й економічні витрати.

По-друге, це соціальна рівновага мікроекономічної виробничої системи. У своєму чистому вигляді вона зводиться до певного ринкового збалансування між соціальними результатами, з одного боку, і соціальними витратами, з іншого. Соціальна рівновага мікроекономічної виробничої системи за своїм характером є, по-перше, соціальною, а не економічною, а, по-друге, вона є вже довготривалою, оскільки фактори соціального порядку свій економічний ефект проявляють у більш чи менш значній мірі лише в довготривалому ринковому періоді.

У будь-якому економічному аналізі соціальні фактори розглядаються лише під кутом зору їх впливу на результативність функціонування виробничих систем того чи іншого порядку. Без будь-якого сумніву, в короткотривалому ринковому періоді соціальні фактори мають негативну економічну ефективність, і в тій чи іншій мірі занижують економічну ефективність функціонування виробничої системи. Це цілком закономірно, оскільки капіталовкладення в соціальну сферу в короткотривалому ринковому періоді лише збільшують на ту чи іншу величину загальні витрати і ніяк не впливають на обсяги економічних результатів. Соціальні витрати володіють лише економічним дефектом, а оскільки вони лише негативно впливають на результативність функціонування тієї чи іншої виробничої системи, то їх потрібно всіляко обмежувати, згортати. Така соціальна політика здебільшого і проводиться сьогодні в Україні. Однак при цьому ми дуже часто упускаємо з-під уваги ту важливу обставину, що в довготривалому і особливо гіпердовготривалому ринкових періодах результативність дії соціальних витрат є дещо іншою. Можна вважати, що в довготривалому ринковому періоді вони володіють "плюс"-ефектом. Однак цей позитивний вплив соціальних витрат на результативність функціонування виробничих систем є віддаленим у часі. В теоретичному економічному аналізі соціальні фактори економічного розвитку дуже часто ігноруються на тій підставі, що вони є, по-перше, соціальними, а не економічними, і по-друге, що вони не приводять до негайного підвищення рівня економічної ефективності.

У певному відношенні можна вважати, що саме економічні фактори (зокрема, економічні витрати) свою економічну ефективність в найнезначнішій мірі проявляють у короткотривалому ринковому періоді, соціальні фактори (зокрема, соціальні витрати) – у довготривалому і частково в гіпердовготривалому, а духовні фактори (зокрема, духовні і духовно-інтелектуальні витрати) – в особливо гіпердовготривалому

ринковому періоді [1-5; 15].

Висновки. Проведений аналіз різних концепцій ефективності діяльності виробничих систем показав, що, як правило, в науковій літературі представлені односторонні підходи до даної категорії, і більшість сучасних авторів, що розглядають ефективність підприємств, схилиються до чисто економічних показників. При цьому не розкривається навіть економічна спрямованість на задоволення соціальних потреб. Тому вважаємо за необхідне ввести в науковий обіг і в практику управління ефективністю виробничих систем, таку їх змістовну характеристику як ефективність соціалізації виробничих систем.

Вплив соціальних витрат на економічні результати є опосередкованим та дуже довготривалим, він проявляє себе лише через значний проміжок часу. На нашу думку, в короткотривалому ринковому періоді соціальні витрати є гіпернеефективними в економічному відношенні. Так, якщо планується в даному досить короткому ринковому періоді значно підняти рівень економічної ефективності функціонування економічної системи, то явно недоцільно посилено вкладати кошти в соціальний сектор суспільства, це не тільки не підвищить рівень економічної ефективності функціонування національної економіки, а навпаки, його знизить, оскільки соціальні витрати значно піднімуть увесь обсяг загальних витрат, а економічні результати не тільки не зростуть, а зменшаться на величину тих традиційних витрат, які ми не зможемо реалізувати з причини вкладання великих коштів в соціальну сферу економіки.

Список використаних джерел:

1. Башнянин Г. І. Про природу, методи, типи та способи метрологічного відображення соціального оцінювання / Г. І. Башнянин, М. І. Миронова, Н. Чорній // Перехідні економічні системи : збірник наукових праць студентів, аспірантів і викладачів [за ред. Г. І. Башнянина]. – Випуск 18. – Львів : Видавництво ЛКА, 2015. – С. 98-109.
2. Башнянин Г. І. Соціалізаційна ефективність економічних систем: поняття і її загальна формула / Г. І. Башнянин, Б. В. Кульчицький, Л. Я. Гончарук, А. І. Тесля // Ефективність державного управління. – 2013. – Випуск 36. – С. 315-323.
3. Башнянин Г. І. Соціальні оцінки у сучасних господарських системах: проблеми природи, методів формування та технології метрологічного визначення / Г. І. Башнянин, М. І. Миронова, М. І. Вишнепольський // Перехідні економічні системи : збірник наукових праць студентів, аспірантів і викладачів [за ред. Г. І. Башнянина]. – Випуск 18. – Львів : Видавництво ЛКА, 2015. – С. 109-120.
4. Берка К. Измерение: понятия, теории, проблемы / К. Берка. – М. : Прогресс, 1987. – 320 с. – С. 166-195.
5. Економічні системи : монографія. Т.1 / [за ред. проф. Г. І. Башнянина]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – 484 с.
6. Кравченко Н. В. Соціалізація як фактор розвитку інноваційного потенціалу підприємства в умовах глобалізації / Н. В. Кравченко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2016. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4961>.
7. Ламанский М. Г. Социально-экономические системы региона: состояние, эффективность управления : монография / [М. Г. Ламанский, В. Ю. Рогов и др. ; под ред. А. Ф. Шуплецова]. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2008. – 400 с.
8. Норкина И. М. Эффективность социальных инвестиций : монография / И. М. Норкина. – СПб. : Химиздат, 2006. – 169 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
10. Сото Х. У. де. Социально-экономическая теория динамической эффективности / Х. У. де Сото [пер. с англ. В. Кошкина, под ред. А. Куряева]. – Челябинск : Социум, 2011. – Сото

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.15 : 338.49

Іщенко О.А., д.е.н., професор, директор

Товариство з обмеженою відповідальністю «СММ»

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ США В СФЕРІ ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено досвід США в сфері програмування та планування територіального розвитку. Розглянуто концепцію територіального дуалізму та обмеження її використання на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин. Узагальнено викладено взаємозалежності регіональної нерівності та національного розвитку. Представлено основні етапи регіонального розвитку країни та їх основні характеристики, зроблено висновки щодо їх особливостей і наслідків для територіальних одиниць та країни в цілому. Проведено порівняння підходів до територіального прогнозування і планування у США та Європейському Співтоваристві, наведено висновки щодо можливості та доцільності використання досвіду США в українських реаліях.

Ключові слова: територіальний розвиток, США, регіональний дуалізм, розміщення продуктивних сил, сталий розвиток, програмування та проектування

Ishchenko O.

POTENTIAL OF IMPLEMENTING USA EXPERIENCE OF PLANNING ANY PROGRAMME SUPPORTS OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

In the article the USA experience in programming and planning territorial development are represented. The concept of territorial dualism and limit its use today is analyzed. The overview sets out regional disparities and interdependence of national development. The basic stages of regional development and their main characteristics are researched; conclusions about their characteristics and effects on territorial units and country are made. A comparison of approaches territorial forecasting and planning in the United States and the European Community is represented; the conclusions about the possibility and feasibility of using the US experience in Ukrainian reality are made.

Keywords: spatial development, USA, regional dualism, productive forces, sustainable development, programming, territorial projects

Ищенко А.А.

ПОТЕНЦІАЛ ПРИМЕНЕНИЯ ОПЫТА США В СФЕРЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ПРОЕКТИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследован опыт США в сфере программирования и планирования территориального развития. Рассмотрена концепция территориального дуализма и ее использование на современном этапе развития социально-экономических отношений. Обобщенно изложены взаимозависимости регионального неравенства и национального развития. Представлены основные этапы регионального развития страны и их основные характеристики, сделаны выводы об их особенностях и последствиях для территориальных единиц и страны в целом. Представлены результаты сравнения подходов к территориальному прогнозированию и планированию в США и ЕС, сделаны выводы о возможности и целесообразности использования опыта США в украинских реалиях.

Ключевые слова: территориальное развитие, США, региональный дуализм, размещение производительных сил, устойчивое развитие, программирование и проектирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Науковий супровід територіального розвитку формується на стику географічних, економічних, природничих та управлінських наук. Вагомий внесок у розвиток територіального планування зробили

К. Г. Воблий, О. Т. Діброва, М. М. Паламарчук, О. М. Алимов, Ф. Д. Заставний, М. Д. Пістун, О. І. Шаблій, С. І. Дорогунцов, М. У. Долішний, Я. І. Жупанський, П. Т. Ващенко та когорта сучасників – П.Т. Бубенко, З.В. Герасимчук, В.С. Кравців, І.В. Лисенко, С.М. Шкарлет. Екологічну проблематику територіального розвитку досліджено Л.В. Жаровою, Г.О. Обіход, О.Ю. Поповою, В.Г. Потапенком, Є.В. Хлобистовим та іншими. Проте сучасні процеси та прискорення темпів розвитку роблять дослідження з питань територіального розвитку актуальними та нагальними.

Наприкінці 19 ст. проблема розвитку територій була тісно пов'язана з розміщення виробництва. Засновники теорії розміщення виробництва А. Вебер і У. Тюнен фактично вперше довели, що саме розміщення окремого підприємства може забезпечити, при однакових умовах, індивідуальному власникові найбільший прибуток, що втілилось у «теорію штандарту». А. Вебер у праці «Теорія розміщення промисловості» абстрагується від дії законів ринкової економіки, оскільки об'єктом побудови своєї теорії обирає ізольовану господарську територію. У зв'язку з цим йому закидають, що він сконструював чисту теорію, суть якої полягає в тому, що виробництво розміщується за принципами найменших витрат, а розміщення промисловості визначається трьома чинниками або, як він їх називає, «орієнтаціями»: 1) транспортною орієнтацією; 2) робочою орієнтацією; 3) агломерацією. Теорія розміщення сільського господарства У. Тюнена підкреслює вигідність застосування різноманітних варіантів розміщення сільського господарства в ізольованій державі щодо великого міста, яке розглядається як єдиний ринок збуту сільськогосподарських продуктів. У 40-х роках 20 ст. з'являється дослідження А. Льюша, який надає значення ринкам збуту готової продукції як головному чиннику розміщення підприємств. Він впроваджує новий критерій оцінки розміщення підприємств — інтереси всього господарства країни. Слід також згадати дослідження з «географічного детермінізму», який вирішального значення надає географічному середовищу в розвитку і розміщенні промисловості різних країн і районів. Окремі вчені (Е. Хентінгтон) надають вирішального значення температурним умовам, які обмежують географію діяльності людини і є кліматичним лімітом розміщення продуктивних сил.

Очевидно, що в сучасному світі теорії щодо територіального розвитку зазнають змін під впливом не тільки глобалізаційних процесів, технологічного поступу та економічних криз, але і теорій сталого розвитку, що стала панівною на всіх рівнях управління та планування протягом останніх років. Розуміння благополуччя держави і території не тільки через економічні показники, а також включення ресурсів та збереження і відновлення довкілля до пріоритетів розвитку, потребує оновлення теоретичних та практичних поглядів на територіальний розвиток. Наразі територіальне планування та прогнозування повинно базуватись на забезпеченні паритету соціальних, екологічних та економічних складових розвитку, балансу локальних і національних пріоритетів та інтересів. В цьому контексті дослідження світового досвіду та можливості його застосування для України є актуальними.

Цілі статті. Метою пропонованої статті є аналіз досвіду США в сфері програмування та проектування територіального розвитку і його екстраполяція для сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перші спроби систематизувати проблеми територіального планування та програмування належать Вільямсону Дж. [1], який запропонував використати для цього теорію **регіонального дуалізму** (*regional dualism*). Регіональний дуалізм є похідною теорії економічного дуалізму, що було запропоновано Боске Дж. [2] і передбачало співіснування двох окремих секторів економіки в межах однієї країни, що мають різні рівні соціально-економічного та просторового розвитку, технологій, що використовуються, структури попиту тощо. На загал економічний, технологічний та регіональний дуалізм часто є наслідком соціального дуалізму, як відсутності відносин між людьми різних територій, рас, релігії, мови.

Заслужують на увагу ряд ініціатив з територіального планування та програмування, спрямованих на зниження рівня регіонального дуалізму, зокрема таких інституцій як:

Теннессі Валей Агенція (*Tennessee Valley Authority, TVA*) [3] – федеральна агенція, створена у травні 1933 року для забезпечення судноплавства, контролю повеней, виробітки електроенергії, виробництва добрив і загального економічного розвитку району Долини Теннессі, що особливо постраждала від Великої депресії. TVA була створена не тільки як постачальник ресурсів, але й регіональна агенція з розвитку, що мала допомогти модернізації економіки регіону. До юрисдикції TVA відноситься більша частина Теннессі, частини Алабами, Міссісіпі і Кентуккі, деякі ділянки Джорджії, Північної Кароліни і Вірджинії. Зараз компанія є найбільшою у США федеральною агенцією з планування економіки. Практика корпорації стала моделлю організації територіального планування та налагодження державно-приватного партнерства у багатьох країнах (детальніше у [4]).

Бонневільська Енергетична Адміністрація (*Bonneville Power Administration, BPA*) – федеральна агенція створена у 1937 р., що працює у Тихоокеанському регіоні. Її було засновано згідно з постановою Конгресу для забезпечення функціонування ринку електроенергії, що вироблялась дамбою Бонневіль на річці Колумбія, зокрема через будівництво інфраструктурних об'єктів для передачі електричних потужностей до мережі. Конгрес уповноважив Агенцію бути маркетинговим агентом для забезпечення роботи всіх федеральних енергетичних потужностей в Тихоокеанському регіоні. Наразі Бонневіль Пауер є однією з чотирьох регіональних Федеральних маркетингових енергетичних агенцій (*Power Marketing Administration*) при Міністерстві енергетики США (*United States Department of Energy, DOE*)

Регіональна комісія Аппалачі (*Appalachian Regional Commission, ARC*) [5] – приклад федерально-державного партнерства, заснованого у 1965 р. для співпраці з Аппалачі з метою створення можливостей для самопідтримки економічного розвитку і поліпшення якості життя. Комісія співпрацює із 420 округами у 13 штатах і губернаторами Західної Вірджинії, Алабами, Джорджії, Кентуккі, Меріленду, Міссісіпі, Нью-Йорку, Північної Кароліни, Огайо, Пенсільванії, Південної Кароліни, Теннессі і Вірджинії, та офіційним представником Президента, що уособлює федеральний уряд.

Прийнято вважати, що початком політики регіонального та територіального розвитку, у контексті того, як це трактується світовим співтовариством, стало саме заснування Регіональної комісії Аппалачі. Власне, оприлюднення матеріалів щодо справжнього стану життя Аппалачів під час передвиборчої компанії сприяло розвінчання впевненості, що «приплив піднімає всі човни», та показало рівень зубожіння окремих верств населення, що не мали доступу до будь якої інфраструктури, нормальних умов освіти та лікування. Це був перший виклик регіонального дуалізму, що знайшов вирішення, у тому числі, через запровадження системи територіального планування та програмування. Наукові дослідження того часу, зокрема [1], висвітли обмеженість теорій, побудованих на висновках Борт-Штейна (*Borts Stein Model*) (див. рис. 1.) та обґрунтовували набагато складніші взаємозв'язки між регіональною нерівністю та процесом національного розвитку.

У пояснення вищезгаданої тези, розглянемо країну із низькими доходами на душу населення. Ймовірно, що відмінності між регіонами будуть невеликими – всі будуть мати складне економічне становище. Припустимо, що одні регіони починають активно розвиватись – скориставшись вдалим географічним розташуванням, доступом до ресурсів чи іншим набором сприятливих факторів – тим самим започаткувавши процес, що був описаний Дж.Мюрдалем [9] як круговий кумулятивний причинно-наслідковий зв'язок, завдяки якому первинний рівень економічного зростання пришвидшується при позитивній динаміці розвитку сусідніх регіонів. Таким чином, регіон, що почав зростання, матиме найшвидші його темпи, у тому числі завдяки зростанню інших регіонів. Виникає ситуація коли спостерігається зростання доходів у країні та

об'єктивне покращення економічної ситуації в кожному з регіонів, але рівень регіональних диспропорцій продовжує збільшуватись (точка 1 на рис. 1). Існує гіпотеза, що зростання розриву між регіонами викликано часовим лагом, який потрібний для адаптації до ринкових сигналів, що передбачають відставання за неокласичним механізмом урівноваження. У подальшому дисбаланс між регіонами повинний зменшитись при збереженні тренду зростання доходу на душу населення. Нівелювання диспропорцій без додаткового втручання та зміни зовнішніх факторів впливу може зайняти тривалий час. Наразі питання необхідності втручання держави для пришвидшення цього процесу та зменшення регіонального дисбалансу залишається відкритим. Кожна країна дає власну відповідь і це закладає базис для різних підходів до регіональної політики та територіального програмування розвитку.

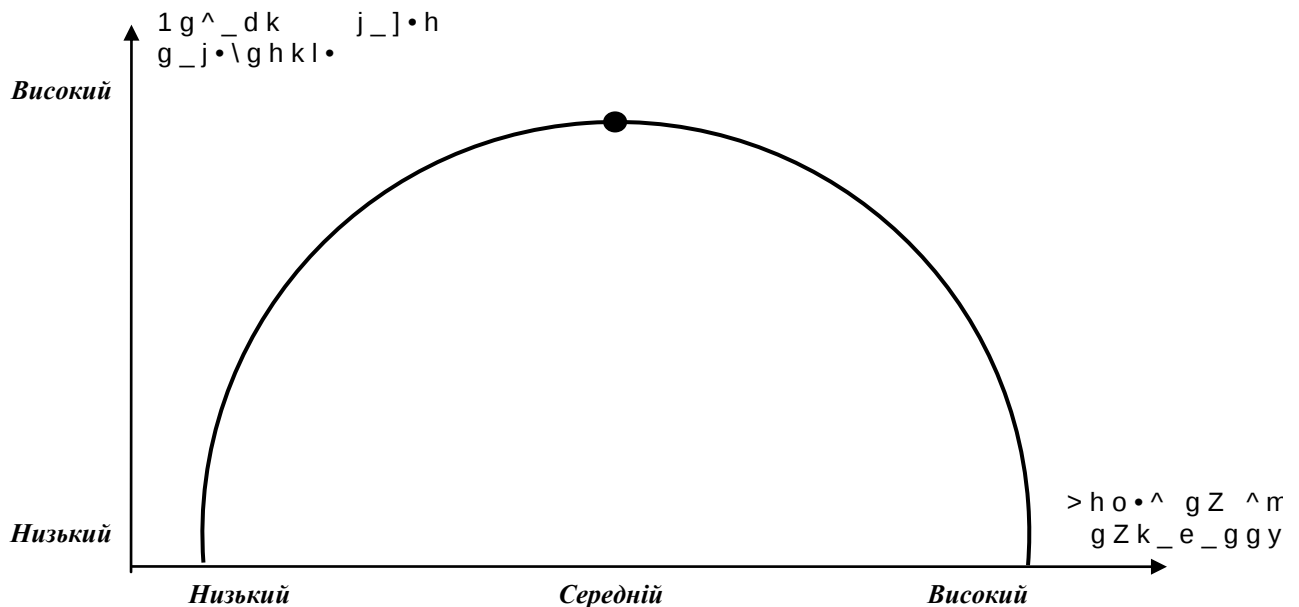

Рис. 1. Стилiзована репрезентацiя взаємозалежностi регiональної нерiвностi та нацiонального розвитку [6-8]

Сучасна ситуація щодо регіонального дисбалансу в США виглядає наступним чином: всі американські штати входять за версією ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) до 20% кращих регіонів з можливості отримання доходів, і принаймні один штат входить до 20% кращих регіонів за всіма показниками благополуччя (доходи, робочі місця, забезпеченість житлом, охорона здоров'я, доступ до послуг, навколишнє середовище, освіта, безпека, залучення громадян до управління, можливості громад, і задоволеність рівням життя) [10]. Найбільша нерівність спостерігається у можливостях громад, наявності робочих місць та рівні охорони здоров'я (за останнім показником спостерігаються найбільші регіональні диспропорції: Гавайські острови входять до 30% кращих регіонів ОЕСР, а Міссісіпі, що входить до найгіршого 1%).

У найбільш заможних штатах 92% робочої сили має принаймні середню освіту, що на 18% більше, ніж у середньому по ОЕСР. Штати з найнижчими для США показниками економічного розвитку мають кращі за середні для ОЕСР такі показники: якість повітря, освіта, рівень доходу, задоволеність життям, забезпеченість житлом. Водночас показники громадянської активності, рівня безпеки, тривалості життя та рівня смертності є нижчими за середні для ОЕСР. (детальніше у табл. 1).

Таблиця 1

США згідно індикаторів благополуччя ОЕСР (на основі [11])

	США, штати		Середній показник для країни	ОЕСР, середній показник
	Кращі 20%	Гірші 20%		
K m k i • e v k l \ h & R P P X Q L W \				
Розвиток мережі соціальної підтримки (%), середній показник 2006-2014 рр.	95.7	88.5	92.1	88.9
I j Z p _ \ e Z r l m \ Z g g y - R E V				
Ріень зайнятості (%), 2014	74.9	64.5	69.6	66.3
Рівень безробіття (%), 2014	4.5	7.4	6.2	8.6
H o h j h g Z a ^ h j h \ y + H D O W K				
Очікувана тривалість життя при народженні (роки), 2013	80.3	76.5	78.6	79.7
Рівень смертності (на 1 000 осіб), 2013	7.3	9.8	8.5	8.4
A Z e m q _ g g y k m k i • e n g k e n t) & L Y L F				

Основним висновком стало те, що не повинно бути розбіжностей та протиріч між національними цілями, спрямованими на забезпечення загальнонаціонального добробуту, та тими, що фокусуються на розв'язанні внутрішніх проблем. Під час дослідження було виділено 180 програм «економічного зростання» за підтримки Федеральних Агенцій, що пропонували розробку різноманітних стратегій планування та економічного розвитку, створення промислових парків, ремонту інфраструктури, реконструкції будівель тощо. Був проаналізований зв'язок між витратами на оборону та регіональний розвиток (див. дослідження Р. Болтона, зокрема [14]) із залученням Міністерства оборони США, Міністерства сільського господарства, Міністерства житлового будівництва та міського розвитку за період до 2000 р. У сучасній системі держуправління США функції планування та програмування територіального розвитку здебільшого сконцентровані у Регіональній Комісії Аппалачі та Адміністрації економічного розвитку (*Economic Development Administration, EDA*), що функціонує в рамках Міністерства Торгівлі та має повноваження щодо просторового економічного розвитку в рамках федерального уряду. Місія Адміністрації економічного розвитку – очолити федеральну програму економічного розвитку шляхом стимулювання інноваційної діяльності та конкурентоспроможності, створення підґрунтя для зростання і успіху територій США на світовому рівні [15]. Традиційно агентство керує програмами у наступних сферах: (i) громадська діяльність і економічний розвиток; (ii) економічна допомога та її коригування; (iii) дослідження і технічне забезпечення на національному рівні; (iv) технічна допомога на місцевому рівні; (v) планування та програмування; (vi) робота навчально-наукового центру економічного розвитку; (vii) допомога при здійсненні торгових операцій чи реалізації програм з торгової діяльності.

Поворотною точкою функціонування Адміністрації Економічного Розвитку було розширення повноважень у 1998 р., коли повноваження щодо адміністрування програм розвитку сільських територій було доповнено стимулюванням інвестицій та розвитку підприємницької діяльності також у депресивних міських громадах [16].

Аналіз результатів територіального планування та програмування, їх ефективності знов повертає увагу дослідження до Регіональної Комісії Аппалачі, яка мала істотний вплив на розвиток територіальної політики всієї країни. Комісією було досягнуто значних результатів. Зокрема, за період 1965-1991 рр., загальний дохід на душу населення, що було охоплено програмою, зростав на 48% швидше ніж в тих, кого не було охоплено, але він мешкав на тій же території; збільшення народжуваності було більше на 5%. В подальші роки темпи зростання зрівнялись для всіх територій та всіх верств населення, загальною тенденцією залишились більші темпи покращення добробуту населення на периферії порівняно з центральними містами. Важливим висновком програми стало те, що кожна територія, яка брала участь у загальній програмі, мала можливість спрямовувати ресурси на різні пріоритети, що істотно вплинуло на кінцеву ефективність. Наразі проводиться загальна систематизація цих результатів, але висновок щодо необхідності території вибирати власні пріоритети в рамках сформульованих стратегічних, що покладено в основу загальної ініціативи, є безсумнівним. Питання, які активно дискутується, зокрема у [17], - це наскільки стимулювання окремих точок зростання може стати ефективним каталізатором розвитку всієї території. Результати роботи комісії Аппалачі в цьому контексті вражаючі, адже вкладені в територіальні програми розвитку в період 1965-1991 рр. 13 млрд. дол. дозволили досягнути щорічного зростання доходів на 8,4 млрд. дол. Водночас науковці зазначають [12], що досвід Комісії Аппалачі є одним з прикладів успішного територіального планування та програмування, проте не може екстраполюватися на всі інші території, навіть у межах США.

Нині робота Департаменту та Комісії здебільшого зосереджена на розвитку інфраструктури, на відміну від держав Європейського Співтовариства, програми територіального розвитку можуть фокусуватись на розвитку специфічних галузей або навіть на підтримці конкретних фірм, що повинні стати точками зростання регіону.

Загальна характеристики програм у динаміці представлена у табл. 2. Зауважимо, що особливостями політики регіонального та територіального розвитку США є висока мобільність робочої сили (вища за європейську), значна роль легальних та нелегальних іммігрантів (щоправда наразі ЄС також зіштовхнувся із цією особливістю, проте вплив на програми розвитку цих процесів ще не узагальнений) та географічна орієнтація програм (тобто зосередженість на розвитку конкретної території, а не держави загалом). Серед основних вад політики закидається її неузгодженість, адже сукупність програм не є політикою та не спроможна забезпечити реалізацію стратегічних цілей.

Таблиця 2.

Періоди регіонального економічного розвитку (складено автором на основі [12] та [18])

Назва етапу	Індустріалізація (Industrial Recruiting) 1950х - початок 1980х	Скорочення витрат (Cost Competition) початок 1980х – початок 1990х		Регіональна конкурентоспроможність (Regional Competitiveness) початок 1990х – наст. час
Основні характеристики та пріоритети етапу	- Визначення точок зростання - Розробка стратегій - Формулювання основних факторів успішного територіального розвитку	- Створення експортного потенціалу - Активне використання фінансових механізмів стимулювання розвитку, зокрема державне фондування та субсидії, податкові канікули, - Створення індустріальних парків - Стимулювання створення промислової інфраструктури	- Економія на масштабах - Об'єднання промислових галузей, дерегуляція з метою зниження витрат - Забезпечення благополуччя галузей промисловості, що вже працюють (покращення не тільки економічних, але соціальних та екологічних показників	- Орієнтація на інновації та розвиток підприємництва - Розвиток кластерів - Стимулювання приватних досліджень та комерціалізація експертиз - Оцінка регіональних активів: людського капіталу, частки робочої сили із вищою освітою, доступ до суспільних благ, тощо.

Етап регіональної конкурентоспроможності є одним із найбільш ендегенних, тобто орієнтованих на пошуки внутрішніх точок росту, він є передумовою трансформації територіального управління та планування в країні, адже орієнтований на територіальний (в термінології наукової спільноти США – регіональний) розвиток і конкуренцію. На перший план виходить конкуренція типу територія - територія, причому території можуть знаходитись в різних штатах (областях, регіонах). Особливістю останнього періоду є використання знань та практик, що були створені та апробовані раніше, зокрема: комплексний аналіз, запропонований В.Ізардом [19] та переосмислений С. Чаманські та Л.А. деАбласом [20-22]; кластерний підхід до розвитку Е. Бергмана та Е. Фезера [23], що ґрунтувався на вивченні територіальних особливостей та пошуків точок росту; розбудови стратегії розвитку кластера на основі ідеї творчого класу (детальніше у [24]), зростанні ролі підприємництва, венчурного капіталу та інновацій в якості складових, поєднання яких складає конкурентоспроможність регіону.

Однією з основних ініціатив даного етапу розвитку вважається Інновації робочої сили в регіональному економічному розвитку (*Workforce Innovation in Regional Economic Development ±WIRED*), що було започатковано у 2005 р. Міністерством Праці США [25]. В рамках ініціативи було створено платформу для інтеграції економічної

активності та можливостей розвитку робочої сили в різних регіонах та кооперації між ними на всій території США. Вперше стрижнем програми є людна та потенціал її розвитку. Частково це стало можливо завдяки орієнтації на фінансування підготовки та перепідготовки робочої сили, щоправда в контексті конкретних пакетів стимулюючих заходів, для стимулювання або підтримки бізнес-активності в регіоні. Проте, найбільшою різницею між нинішнім періодом та попередніми є персоналізований підхід, на відміну від узагальнюючих заходів, що практикувались попередні роки.

У якості проміжних висновків зазначимо, що територіальна політика США розвивалась під впливом ринкових сил, з одного боку, та втручання держави на різних рівнях, яке було важливим для вирівнювання соціально-економічного благополуччя регіонів, з іншого. Різниця між залученням уряду на всіх рівнях до територіального планування та програмування між США та ЄС протягом останніх 30 років стала більш відчутною: у США державні та федеральні політики і програми мають більший вплив на формування та розвиток територій. Водночас, і ЄС, і США у своїх політиках та програмах значну частину фінансування виділяли на розвиток інфраструктури, особливо транспортної, як основи територіального зростання.

Порівнюючи підходи до територіального планування та програмування також слід зазначити, що баланс між ринковими та державними важелями в Америці історично формувався на основі переговорного процесу та врахування інтересів зацікавлених сторін. Зауважимо, що на територіальний розвиток США мали істотний вплив іммігранти з європейських країн, Центральної та Південної Америки, які безпосередньо впливали на ринок праці, споживчу поведінку та розселення, а у довгостроковому періоді формували нові традиції та змінювали статевовіковий склад населення.

Наприкінці виокремимо основні проблеми, які потребують реакції та відображення у територіальному плануванні та прогнозуванні у найближчі роки: (i) розбудова інфраструктури для розміщення та забезпечення прогнозованих 80 млн. осіб, що переїдуть до США до 2050 р. ; (ii) розподіл ресурсів для забезпечення життєдіяльності всіх територій та охорона довкілля, зокрема гостро постає питання забезпечення водними ресурсами зростаючих урбанізованих територій та очищення стічних вод. Безумовно, існують й інші проблеми, але самі ці є на думку сучасних експертів найбільш актуальними та потребують державного втручання на рівні планування, прогнозування і експертизи проектів територіального розвитку.

Висновки. Підсумовуючи огляд політики регіонального та територіального розвитку в США, можна стверджувати щодо її несхожості із прийнятою у Європейському співтоваристві або Канаді. Вона не має цілісності, і складається із розгалуженої, не завжди взаємоузгодженої мережі різнопрофільних комплексних програм, запроваджених федеральними, державними та місцевими органами влади, що іноді перетинаються у просторовому вимірі. Зауважимо, що характер або набір таких програм значно змінився за період 1975-2015 рр., зокрема в наслідок змін у просторовій організації виробництва через державні та приватні інвестиційні стратегії та зміною структури попиту і обсягів споживання, у тому числі в наслідок глобалізації. Узагальнюючи, можна виокремити ряд етапів в процесі просторового розвитку США, кожен з яких супроводжувався власним набором політик та механізмів регулювання. Наразі країна перебуває в стадії формування чергового етапу просторової політики.

Порівняння досвіду ЄС та США у наукових джерелах зазвичай зосереджено на питаннях розподілу добробуту та благополуччі населення. Постає питання, чи уможливило більш рівномірний територіальний розвиток та успішність держави (поняття успішності розкрито у [26]) ліберальна ринкова політика, особливо в питаннях праці, житла та розміщенні промисловості, а також превалювання непрямого впливу федерального уряду в просторовому розвитку. Однозначної відповіді науковою спільнотою наразі не дано з наступних причин:

несхожість географічного розташування та масштабів країн (наприклад, штати у США та NUTS II¹ у ЄС);

неузгодженість поглядів на те, які саме країни слід розглядати в межах ЄС для проведення відповідного аналізу, адже останні роки їх композиція швидко змінюється;

відсутність єдиного погляду на часові межі, за які слід оцінювати ефективність підходів до територіального програмування та планування.

Загалом можна стверджувати, що ЄС більш зацікавлені проблемами територіального розподілу та його «справедливістю» (питання щодо показників ефективного та справедливого розподілу є дискутованим), тоді як у США штати менше конкурують між собою і дотримуються думки щодо нульової конкуренції між територіями та зосередженні на міждержавній конкуренції та комунікаціях, недооцінюючи важливість комунікацій, співпраці та конкуренції між територіями.

Важливим висновком для України повинно стати необхідність стратегічного бачення пріоритетів територіального розвитку на національному рівні, що повинні стати наскрізними для низових ініціатив та галузевих програм. Також слід більш уважно дослідити досвід роботи спеціальних Комісій, їх повноважень, що стали основою для розвитку територій та їх вирівнювання у США, можливості їх імплементації в Україні. На особливу увагу заслуговує досвід роботи Комісії Аппалачі для розробки програм розвитку територій на Сході України, де також наразі відбувається руйнація інфраструктури та накопичення екологічних проблем.

Необхідною умовою територіального розвитку як в США, так і ЄС, є розвиток інфраструктури, у тому числі транспортної. Вважаємо, що Україна має також сконцентрувати свою увагу на розвитку інфраструктури, і при програмуванні та проектуванні територіального розвитку акцентувати увагу не тільки на розвитку промисловості, але й інфраструктурі, що у сукупності дозволить підняти рівень добробуту населення.

Охорона довкілля і раціональне використання природних ресурсів може стати однією з наріжних точок розвитку території за умов включення означених питань до

¹ NUTS II - Ghf_gdeZlmjZ l_jblhj•Zevgbo h^bgbpv ^ey p•e_c klZl bklbdb n
unités territoriales statistiques, NUTS) ² klZg^Zjl l_jblhj•Zevgh]h ih^•em djZ€g ^ey klZl
p•e_c klZg^Zjl jhah[e_gbc / \jhi_ckvdbf Khxahf lZ ^lZg^Zjlhf fh`mlv
L_jblhj•Zevg• h^bgbpv 1876 sh \bagZqZxlvy ^Zgbfb klZg^Zjlhf fh`mlv
Z^f•g•kljZl d\g b l h j • Z e v g b f h ^ b g b p y f d j Z € g Z e _ \ ^ _ y d b o \ b i Z ^ d Z o ^ Z g Z \ • ^

стратегічних пріоритетів розвитку та їх наскрізне відображення в інших програмах. Основою для розвитку в Україні також повинні стати: орієнтація на інновації і розвиток підприємництва; розвиток кластерів; стимулювання приватних досліджень та комерціалізація експертиз, оцінка регіональних активів: людського капіталу, частки робочої сили із вищою освітою, доступ до суспільних благ, тощо.

Список використаних джерел:

1. Williamson, J.I. Regional inequality and the process of national development / Williamson, J.I. // Economic Development and Cultural Change. – 1965 - № 4. – P.3-84.
2. Boeke J.H. Economics and Economic Policy of Dual Societies - New York: Institute of Pacific Relations, 1953. – 324 p.
3. Tennessee Valley Authority. Official site. [On-line resource]. – Retrieved from : <https://www.tva.gov/>
4. Ekbladh D. TVA: Grass-Roots Development, David Lilienthal, and the Rise and Fall of the Tennessee Valley Authority as a Symbol for U.S. Overseas Development, 1933—1973 / Ekbladh D. // Diplomatic History Summer – 2002 - Vol. 26 Issue 3 – pp. 335—374.
5. Appalachian Regional Commission. Official site. [On-line resource]. – Retrieved from : <http://www.arc.gov/>
6. Borts G. H. Economic Growth in a Free Market. / G. H. Bort, J. L. Stein. - New York & London: Columbia University Press, 1964. – 235 p..
7. Perroux F. Note sur la notion de ‘pôle de croissance’ / Perroux F. // Economie Appliquée – 1955 – Vol. 8. – P.307-320
8. Hirschman, A.O. The Strategy of Economic Development / Hirschman, A.O. – New Haven, Conn. 1958. – 158 p.
9. Myrdal, G. Economic Theory and Underdeveloped Regions / Myrdal, G. – London, 1957. – 341 p.

10. Regional Well-Being In OECD Countries: United States // OECD official site [Internet resource]. – Retrieved from: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/USA3.pdf>
11. OECD Regional Well-Being Database [Internet resource]. – Retrieved from: www.oecdregionalwellbeing.org
12. Drabenstott, M. A Review of the Federal Role in Regional Economic Development / Drabenstott, M. – Kansas City, Federal Reserve Bank, 2005. – 345 p.
13. US Department of Commerce Long Term Economic Growth: 1860-1965 – Washington, DC, Superintendent of Documents, 1967. – 258 p.
14. Bolton R. Defense Purchases and Regional Growth / Bolton R. – Washington, DC, Brookings Institution. 1966. – 175 p.
15. U.S. Economic Development Administration. Official site [Internet resource]. – Retrieved from: <https://www.eda.gov/>
16. Mulock B. Economic Development Administration: Overview and Issues / Mulock B. // Congressional Research Service - Issue Brief for Congress – April 11 - 2003. – P. 47-58.
17. Isserman A. M. The economic effects of the Appalachian Regional Commission / Isserman, A. M., T. Rephann // Journal of the American Planning Association – 1995. - Vol. 61. – P. 345-365.
18. Spatial/Territorial Development Policies in the United States. / [Geoffrey J.D. Hewings; Edward Feser; Ken Poole]. - University of Illinois: 2009. – 47 p.
19. Isard W. Methods of Regional Analysis / Isard, W. – Cambridge: MIT Press. 1960. – 470 p.
20. Czamanski S. Some empirical evidence of the strengths of linkages between groups of industries in urban regional complexes/ Czamanski, S. // Papers of the Regional Science Association. – 1971.– Vol. 27. – P. 137–150
21. Czamanski S. Study of Spatial Industrial Complexes / Czamanski, S. – Halifax, Nova Scotia: Institute of Public Affairs. 1976. – 245 p.
22. Czamanski S. Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings / Czamanski, S., de Abas L.A. // Urban Studies – 1979. – Vol. 16 – P. 61–80
23. Bergman E. M. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. / Bergman E. M., Feser E.J. [On-line resource] – Retrieved from: www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm
24. Florida R. The Rise of the Creative Class / Florida R. - New York, Basic Books, 2002. – 148 p.
25. United States Department of Labor Official site [Internet resource]. – Retrieved from: <https://www.dol.gov/>
26. Жарова Л.В. Переосмислення сталого розвитку як підґрунтя розбудови держави та подолання кризових явищ / Жарова Л.В. // Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016. [монографія] – Черкаси: Чебаненко Ю., 2016. – С. 126-137

УДК 33.351

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ТРАНЗИТНІ ТРАНСПОРТНІ ПОТОКИ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

У статті досліджено транзитний потенціал міжнародних транспортних коридорів та ефективність його використання в Україні. Проведено аналіз та оцінку тенденцій транзитних транспортних потоків територією України. Розглянуто динаміку транзитних вантажопотоків та структуру перевезень за видами транспорту. Досліджено структуру зовнішньоекономічних транспортних вантажопотоків. Запропоновано напрями оптимізації транзитних транспортних потоків.

Ключові слова: транзитний потенціал, транспорт, транспортні потоки, міжнародні транспортні коридори, вантажопотоки, зовнішньоекономічні вантажопотоки

TRANSIT TRAFFIC FLOW UKRAINE: ASSESSMENT AND AREAS OF OPTIMIZATION TRENDS

In the article the transit potential of international transport corridors and efficiency of its use in Ukraine. The analysis and evaluation of trends transit traffic through Ukraine. The dynamics and structure of transit cargo transportation by transport. The structure of foreign trade cargo transportation. Directions optimize transit traffic.

Keywords: transit potential, transport, traffic, international transport corridors, traffic flows, external cargo traffic

ТРАНЗИТНЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ ПОТОКИ УКРАИНЫ: ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ

В статье исследованы транзитный потенциал международных транспортных коридоров и эффективность его использования в Украине. Проведен анализ и оценка тенденций транзитных транспортных потоков по территории Украины. Рассмотрена динамика транзитных грузопотоков и

структуру перевозок по видам транспорта. Исследована структура внешнеэкономических транспортных грузопотоков. Предложены направления оптимизации транзитных транспортных потоков.

Ключевые слова: транзитный потенциал, транспорт, транспортные потоки, международные транспортные коридоры, грузопотоки, внешнеэкономические грузопотоки

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна має розгалужену внутрішню транспортну систему, а регіони України характеризуються високим рівнем кооперації. Наявність розвиненої транспортної інфраструктури, включаючи 22 тис. км залізничних шляхів, з яких 45 % електрифіковано, щільної мережі автомобільних доріг загального користування протяжністю 170 тис. км, цілої системи незамерзаючих морських торговельних портів Чорноморсько-Азовського басейну, великої кількості річок, придатних для судноплавства, не залишають сумнівів в тому, що розвиток транзитних транспортних потоків – це важлива складова формування потужної ефективної економіки України [1]. Водночас, Україна має досить сприятливе геополітичне розташування, яке дає можливість їй інтегруватись у міжнародну транспортну систему. Таке вигідне геополітичне розташування забезпечує скорочення відстаней перевезення транзитних вантажів зі скандинавських країн, країн Балтії та країн Західної Європи до країн Сходу, Центральної Азії. Зовнішній кордон України є найдовшим серед європейських країн, довжина якого становить близько 6550 км, з них зі Словаччиною – 98,5 км, Польщею – 542 км, Білорусією – 1084 км, Молдовою – 1202 км, Росією 2573,5 км. На морські кордони припадає близько 1050 км [2].

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми ефективного використання транзитного потенціалу України, оптимізації транзитних транспортних потоків активно досліджуються багатьма науковцями, такими як Мініна О., Пасічник А., Смірнов І., Ткачук С., Чернявська Т., Шестак О. та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження проблем формування та оптимізації транзитних транспортних потоків, і досі залишаються дискусійними питання процесів оптимізації таких потоків, ефективного управління ними, що дозволило б інтегруватись Україні у систему міжнародних транспортних коридорів.

Цілі статті полягають у оцінці тенденцій транзитних транспортних потоків територією України та вибору напрямів їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фахівці міжнародних організацій присвоїли Україні один з найбільших показників транзитності в Європі – 3,75 [3]. Це свідчить про те, що Україна має значні потенційні можливості використання свого геополітичного становища в якості транзитеру транспортних потоків. В підтвердження цьому зобразимо міжнародні транспортні коридори, які проходять територією України (табл.1).

Таблиця 1

Міжнародні транспортні коридори України

Номер коридору та його значення	Маршрути руху на території України	Протяжність, км	
		усього	в т.ч. по Україні
Європейський транспортний коридор №3	Берлін-Вроцлав-Катовіце-Львів-Київ	1640	648 (залізничним); 617 (автодорожнім)
Європейський транспортний коридор №5	Лісабон-Барселона-Трієст-Будапешт-Київ	1595	266 (залізничним); 338 (автодорожнім)

продовження таблиці 1

1	2	3	4
Європейський транспортний коридор №9	Гельсінкі-Санкт-Петербург-Вітебськ-Київ- Кишинів-Пловдив-Салоніки		

використовують свій транзитний потенціал. Зокрема, в Латвії транзитні доходи складають третину від валового національного продукту (територією держави перевозяться 90% вантажів транзитом), в Нідерландах частка транзиту в загальному обсязі експорту послуг складає більше 40% [5]. Німеччина вважається лідером із використання свого вигідного географічного розташування. Тут акцентують увагу на розвитку транзитних перевезень та логістики, в результаті чого Німеччина заробляє на застосуванні підходів логістики 170 млрд. євро на рік, а Україна – всього 300 млн., незважаючи на високий транзитний потенціал [6]. З іншої сторони, важливу роль у використанні транзитного потенціалу відіграють транспортно-логістичні центри. Наприклад, у Нідерландах діяльність транспортних логістичних центрів приносить 40% доходу транспортного комплексу, у Франції – 31%, у Німеччині – 25%. У країнах Центральної та Східної Європи ця доля в середньому складає 30% [7].

Зупинимось більш детально на дослідженні транзитних транспортних вантажопотоків та через територію України. Динаміка транзитних транспортних вантажопотоків за видами транспорту наведена у таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка транзитних вантажопотоків за видами транспорту, тис.тонн

Вид транспорту	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Залізничний	99882,4	93347,6	44834,6	44511,8	48669,5	40940,1	132983,0	29398,3
Морський	2694	3487	1899,4	3660,4	3912,1	1637,7	1519,3	797,2
Автомобільний	4494,6	4908,7	3354,2	4649,1	5011,2	4850	5585,0	5863,9
Річковий	37,43	74,73	0	0	0	7,6	2,2	0
Авіаційний	1,3	1,5	1,2	1,6	2,8	3,0	0,8	1,2
Інший	44,5	105,5	62,9	90,6	527,8	477,1	787,1	136,6
Усього (без трубопроводного)	107198,7	102031	50215,2	53004,1	58651,2	48392,6	141665	36333,8

Джерело: [8]

Досліджуючи динаміку транзитних вантажоперевезень, можна спостерігати їх суттєве зниження у 2014 році порівняно із 2007 роком. За 2007-2014 рр. втрачено дві третини транзитного вантажопотоку, обсяг транзиту скоротився до 36,3 млн.тонн у 2014 р. Деяке пожвавлення відбулося у 2013 році, де приріст становив майже в 3 рази порівняно із минулим періодом. За видами транспорту найбільше скорочення транзитних вантажоперевезень можна спостерігати залізничним транспортом (в 4,5 рази), морським (в 2 рази). Можна побачити незначне пожвавлення транзитних вантажопотоків автомобільним та авіаційним транспортом. З 2009 року практично зведено нанівець використання річкового виду транспорту як транзитного, що потребує відновлення його використання зважаючи на наявний потенціал в Україні.

Структуру перевезень транзитних вантажів за видами транспорту можна побачити у таблиці 5.

Таблиця 5

Структура перевезень за видами транспорту

Вид транспорту	Питома вага, %
залізничний	81
автомобільний	16
морський	2
авіаційний	0,003
річковий	0

Як видно, лівову частку в структурі транзитних вантажоперевезень складає залізничний транспорт, питома вага якого становить 80%. На другому місці за рівнем використання транзитного потенціалу є автомобільний транспорт, де його частка

складає 16%. Інші види транспорту займають значно меншу питому вагу в загальній структурі транзитних вантажоперевезень (морський - 2%, авіаційний – 0,003%, річковий – взагалі не використовується), що негативно позначається на ефективності використання потенціалу транзитності та потенційних можливостях країни повністю інтегруватися у міжнародний транспортний коридор.

Проте, незважаючи на скорочення транзитних вантажів в Україні в цілому, зокрема вантажного автомобільного транспорту, активізувався транзитний рух через західний кордон України, зокрема через кордон з Польщею (на 14,2%), Словаччиною (на 15,6%), Угорщиною (на 10,3%), Білорусією (на 14,2%). Натомість відбулося значне скорочення транзитних вантажоперевезень на східному кордоні країни із Російською Федерацією (на 23,1%) та з Румунією (на 28,1%) [7].

Україна має достатньо високий рівень забезпеченості залізничними коліями. За обсягами вантажних перевезень українська залізниця займає четверте місце на Євразійському континенті, поступаючись лише залізницям Китаю, Росії та Індії. Проте, незважаючи на значний потенціал залізничного сполучення (транзитний потенціал залізничного транспорту складає 1 млрд. тонн вантажів), спостерігається зменшення вантажних транзитопотоків залізним транспортом. Як зазначають експерти, у 2014 році транзит вантажів Україною склав лише 40% від потенціалу залізничних доріг [9]. У 2015 році знову ж таки спостерігається негативна тенденція зменшення обсягів перевезення залізничним транспортом (на 10,2% порівняно із 2014 роком). Це, в свою чергу, негативно вплинуло на валовий внутрішній продукт, який у поточному році впав на 10,4%. З іншої сторони, падіння транзитних вантажопотоків негативно впливає та фінансові потоки країни, регіону, зменшуючи при цьому надходження у бюджети різних рівнів. Тому, на даному етапі слід використовувати принципи та механізми оптимізації потоків, їх оцінку, що наведені у роботі [10].

Як було видно вище, спостерігається досить низький рівень використання транзитного потенціалу авіаперевізниками, серед основних причин яких можна виділити високу вартість перевезень, низький рівень розвитку комунікаційної та логістичної інфраструктури тощо. Як зазначає С.Ткачук «... власний потенціал для розвитку технічної та технологічної бази незначний: з десяти найбільших авіаперевізників та аеропортів лише п'ять працює з чистим прибутком, при цьому лише один з них – Міжнародний аеропорт «Бориспіль» - має високий, достатній для розвитку рівень рентабельності діяльності: 34,9%» [11].

Транзит становить суттєву частку у структурі зовнішньоторговельних транспортних вантажопотоків в Україні і протягом останніх років коливається в межах 30-40%. У структурі зовнішньоторговельних вантажних перевезень (експорт, імпорт, транзит) частка транзиту знизилася з 37 % у 2007 р. до 15 % у 2013 р., що відповідним чином зменшило обсяг валютних надходжень в Україну [1].

Аналізуючи структуру зовнішньоекономічних транспортних вантажопотоків через кордони України, слід зазначити, що найбільшу частку у структурі займають експорт – 45,2%. Частка імпорту складає 21,8%, а транзитні вантажопотоки – 33%.

Розглядаючи товарну структуру експортних перевезень України, у 2015 році значно зріс обсяг перевезень залізної руди (на 11%) та зерна (на 15%). Таким чином, Україна ввійшла в п'ятірку найбільших країн-експортерів залізної руди (Австралія, Бразилія, ПАР, Україна, Канада). У географічній структурі транзитних перевезень лідерами є такі країни як Російська Федерація, Казахстан, Білорусь та Молдова, які у 2013 році відправили 94,2% всього транзиту вантажів територією України.

Найбільшим транзитником є Російська Федерація, частка якої у загальному обсязі транзиту за 2013р. склала 85,0%. За період 2014-2015 років спостерігається зміна тенденцій у зовнішній торгівлі України у напрямі зменшення частки експорту та транзиту вантажів із Російської Федерації. У 2015 році лідируючі позиції в експортних перевезеннях з України посів Китай (24,1 млн. тонн), Росія знаходиться на другому місці (18 млн.тонн).

Висновки. Таким чином, висока частка транзитних транспортних потоків територією України свідчить про необхідність забезпечення цих потоків ефективним логістичним обслуговуванням з метою оптимізації їх протікання. Забезпечення транзитних потоків логістичним обслуговуванням дозволить підвищити транзитну привабливість регіонів України та залучити додаткові кошти до регіональних та державного бюджетів.

Оптимізація транспортних потоків транзитною територією країни неможливе без формування та розвитку транспортної інфраструктури, яка б відповідала європейським вимогам. Це потребує, перш за все, використання сучасних інноваційних технологій при будівництві автомобільних та залізничних шляхів сполучення, підвищення пропускної спроможності автомобільних доріг, ефективного використання логістичного та транспортного потенціалу територій, розбудову прикордонної інфраструктури, підвищення ефективності функціонування логістичних центрів, що надають транспортні послуги, розробки та реалізації виваженої державної регуляторної політики в сфері транзитних перевезень, інше. Все це дозволить Україні підвищити ефективність використання транзитного потенціалу територій та інтегруватись у міжнародну транспортну систему.

Список використаних джерел:

1. Відновлення транзитного потенціалу в контексті підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку транспортних послуг. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1844/>.
2. Чернявська Т.А. Антикризисні системні нововведення через удосконалення інноваційної інфраструктури регіону (на прикладі транспортно-дорожнього комплексу причорноморського регіону) / Т.А.Чернявська // Вісник університету «Україна». – 2012. - №5. – С.13-19.
3. Смирнов І.Г. Транспортна логістика: навч. пос [для студ. Вищ.навч.закл.] / І.М.Сокур, Л.М.Сокур, В.В.Герасимчук. - К.: центр учбової літератури, 2009. – 222 с.
4. Шестак О.І. Проблеми залучення транзиту в систему міжнародних транспортних коридорів України / О.І.Шестак // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: Матеріали II Міжн.наук.практ.конф.- К., 2001. – С.96-97.
5. Мініна О. В. Теоретичні аспекти розвитку транзитного потенціалу регіонів України / Бутко М. П., Мініна О. В. // Держава та регіони. Серія: “Економіка та підприємництво”, 2010. – №6. – С. 84–92. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2010_44/7.htm.
6. Таможенные аспекты логистики: практические рекомендации по организации работы грузового таможенного комплекса с использованием механизма «единого окна» / [Баязитов Л.Р., Егоров А.Б., Платонов О.И., Шейко А.П.] К.: АЛЛЕГРО – ПЛАСКЕ, 2009. – 568 с.
7. Пасічник А.М. Транспортно-логістична інфраструктура України: проблеми та перспективи розвитку / А.М.Пасічник, І.Г.Лебідь, В.В.Кутирєв // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – У.: НТУ, 2012. – Випуск 10. – С.192-197.
8. >_j`Z\gZ kem`[Z klZl bkl bdb MdjZ€gb > <http://www.ukstat.gov.ua>
9. Соляник К.В. Сутність та фактори розвитку транзитного потенціалу залізничного транспорту України // Вісник економіки транспорту і промисловості №45, 2014. С.47.
- 10.Кривов'язюк І.В. Теоретичні засади фінансової діагностики підприємства / І. В. Кривов'язюк, Я. О. Кость // Економічні науки. Серія “Економічна теорія та економічна історія”. Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 4 (15). Редкол.: відп.ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2007. – С.232-247.
- 11.Ткачук С.В. Транзитний потенціал України: чинники формування та проблеми розвитку / режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/35803-ranzitnij_poten%D1%81%D1%96al_ukra%D1%97/1.html.

УДК 339.92

Левківський В.В., аспірант

Чернігівський національний технологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті досліджено та охарактеризовано теоретичні підходи щодо визначення понять «потенціал» та «економічне співробітництво». Запропоновано авторське трактування потенціалу економічного співробітництва та визначено його структуру. Обґрунтовано, що потенціал українсько-китайського економічного співробітництва наразі не розкриває весь комплекс дій, які відбуваються між двома країнами. Вказано на необхідність значної активізації двостороннього торговельно-економічного співробітництва, пошуку нових форм українсько-китайської співпраці.

Ключові слова: потенціал, співробітництво, економічне співробітництво, потенціал економічного співробітництва, торговельно-економічна співпраця, Україна, Китай.

Levkivskyi V.

THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF THE PROBLEM OF REALIZATION OF POTENTIAL OF UKRAINIAN-CHINESE ECONOMIC COOPERATION

The article studies and describes theoretical approaches to definition of the concepts of «potential» and «economic cooperation». The author's interpretation of the potential of economic cooperation is proposed and its structure is determined. It is proved that the potential of Ukrainian-Chinese economic cooperation still has not disclosed the whole set of actions that occur between the two countries. The need for significant intensification of bilateral trade and economic cooperation, as well as for search of new forms of Ukrainian-Chinese cooperation is pointed out.

Key words: potential, cooperation, economic cooperation, potential of economic cooperation, trade and economic cooperation, Ukraine, China.

Левковский В.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНСКО-КИТАЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

В статье исследованы и охарактеризованы теоретические подходы к определению понятий «потенциал» и «экономическое сотрудничество». Предложена авторская трактовка экономического потенциала сотрудничества и определена его структура. Обосновано, что потенциал украинско-китайского экономического сотрудничества пока не раскрывает весь комплекс действий, которые происходят между двумя странами. Указано на необходимость значительной активизации двустороннего торгово-экономического сотрудничества, поиска новых форм украинско-китайского сотрудничества.

Ключевые слова: потенциал, сотрудничество, экономическое сотрудничество, потенциал экономического сотрудничества, торгово-экономическое сотрудничество, Украина, Китай.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З погляду збереження традиційних торговельно-економічних зв'язків між Україною та Китайською Народною Республікою (КНР) найбільш показовим є окреслення основних проблем та дослідження механізмів реалізації потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва. Історія відносин двох держав свідчить, що Україна завжди розглядала українсько-китайські відносини як важливий напрямок своєї зовнішньоекономічної політики. Потенціал китайської економіки на сьогодні суттєво виділяється у світовому господарстві, що може значно впливати на розвиток вітчизняної економіки. У свою

чергу, Україна є привабливою для КНР, оскільки володіє низкою технологічних та науково-виробничих можливостей. Виходячи із значущості вищевикладеного, вважаємо дослідження проблем реалізації потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження теоретичних проблем українсько-китайського економічного співробітництва набуло розгляду в працях таких вчених, як В.Андрійчука, В.Голод, А.Гончарука, І.Івашук, З.Макогін, О.Олійника, Ю.Пахомова, І.Погорелової, А.Румянцева, А.Філіпенка, О.Шниркова, Є.Ярошенка та ін.

Серед останніх публікацій варто виділити статті В.Голод, в якій досліджується китайська інвестиційна експансія з точки зору перспектив розвитку відносин з Україною [4], З.Макогін, в якій аналізується вплив надмірної експансії китайських товарів на український ринок [12], І.Погорелової, яка присвячена історії становлення та розвитку українсько-китайських відносин [13], В.Рогового, в якій розглядаються перспективи та ризики розвитку українсько-китайських торговельно-економічних відносин [14], тощо.

Незважаючи на існуючі теоретичні та практичні напрацювання щодо українсько-китайської економічної співпраці, вивчення наукової літератури виявило відсутність трактування сутності потенціалу економічного співробітництва, а також єдиного підходу до аналізу проблем реалізації потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва. Тому існує необхідність дослідження питань щодо уточнення сутності потенціалу економічного співробітництва та активізації економічного співробітництва між Україною та КНР.

Цілі статті. Мета статті полягає у подальшому розвитку існуючих теоретичних і концептуальних підходів до визначення сутності поняття «потенціал економічного співробітництва та розкритті проблем реалізації потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічне співробітництво України з Китайською Народною Республікою є однією з важливих зовнішньоекономічних складових стратегії розвитку національної економіки. Завданням нашої держави на цьому напрямі є підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України та реалізація конкретних проектів двостороннього співробітництва. Значна зацікавленість України та Китаю в економічному співробітництві характеризується наявністю невикористаного потенціалу.

У вітчизняній літературі, присвяченій проблемам двосторонньої співпраці, дотепер ще не достатньо повно опрацьоване питання про потенціал економічного співробітництва як економічну категорію. Отже, для визначення відповідного теоретичного апарату, необхідного для всебічного дослідження та аналізу потенціалу економічного співробітництва, а також особливостей даного явища, ми вважаємо за необхідне дослідити обидва терміни: потенціал та економічне співробітництво.

Наразі дослідники відзначають, що поняття потенціалу в економіці все ще знаходиться в стадії обговорення, серед вчених не досягнуто взаєморозуміння і єдності поглядів на економічний зміст даної категорії, відсутні і загальноприйняті формулювання її визначень.

Потенціал – це багатоаспектна економічна категорія, яку необхідно розглядати як системне, комплексне поняття. Саме слово «потенціал» походить від латинського «*potentia*» й означає міць, силу, можливість. У широкому розумінні потенціал – це засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого-небудь

завдання [15, с.1058]. Таке трактування містить в собі два аспекти: наявність ресурсів і цільову спрямованість їх використання. У загальному значенні потенціал розглядається як «ступінь потужності в якому-небудь відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь» [7, с.96].

На думку окремих дослідників, наукова категорія потенціал визначається як сукупність наявних засобів, можливостей для діяльності [9, с.484.], або як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі [1, с.1087.]. Такий підхід характеризує потенціал як реальний факт, з одного боку, і як реалізацію потенційних можливостей в майбутньому – з іншого.

Сучасні економісти для характеристики потенціалу досліджують питання про співвідношення понять «потенціал», «ресурси», «резерви» і «можливості». Даний підхід дає можливість виділити кілька рівнів прояву потенціалу, відобразити його з різних боків. Так, потенціал визначає минуле з точки зору відображення сукупності властивостей, нагромаджених людиною, які обумовлюють його здатність до якої-небудь діяльності. У цьому значенні потенціал виступає як ресурс. Потенціал, що відображає сьогодення з точки зору практичного застосування і використання наявних здібностей, набуває значення резервів. А потенціал, що орієнтований на розвиток, приймає значення можливостей [5]. Беручи до уваги такий підхід, можна визначити потенціал як сукупність здібностей, запасів, джерел, ресурсів, які можуть бути приведені в дію та використані для вирішення якого-небудь завдання, враховуючи при цьому його минуле, теперішнє і майбутнє значення.

Окремі науковці термін потенціал тісно пов'язують з поняттям ресурси. Тотожність цих понять вони пояснюють тим, що і ресурси, і потенціал одночасно є як результатом діяльності суб'єкта, так і умовою її продовження [11]. Крім того, такий підхід дає змогу застосувати його як до різних об'єктів діяльності, так і до різних галузей, сфер діяльності. Разом з тим, на нашу думку, таке ототожнення не є правильним, оскільки ресурси мають явні функціональні можливості, а потенціал – це додаткові, невикористані можливості того самого ресурсу. Тобто поняття потенціал набагато ширше, ніж ресурси.

Достатньо повним є визначення С.В.Мочерного про те, що потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати для досягнення поставленої мети [10, с.13]. Поява такого трактування пояснюється важливістю визначення можливих джерел залучення ресурсів.

Цікавим є визначення поняття потенціалу через застосування процесного підходу [17]. У даному випадку потенціал ототожнюється з Процесом, який трансформує Входи і Виходи під впливом Управління і за допомогою певного Механізму. Тобто потенціал може бути виражений через його складові, такі як Вхід, Вихід, Управління, Механізм.

На Вхід надходять певні об'єкти, які господарською системою опрацьовуються. При виконанні Процесу на Виході отримують передбачувані результати. Правила, за якими здійснюється Процес, визначаються як Керування, а ресурси, що необхідні для реалізації Процесу, позначаються як Механізм. Грунтуючись на системному аналізі теоретичних та інституціональних характеристик потенціалу за їхніми елементами і подальшій композиції інтегральних елементів, автор синтезував селективне і узагальнене поняття потенціалу. Потенціал, на думку О.Чаленко, повинен визначати досконалість складових елементів Процесу та їх синергетичних взаємодій [17, с.35].

Наведене визначення містить деякі положення, що мають, на наш погляд, істотне значення для побудови методології дослідження потенціалу економічного співробітництва як економічного явища. По-перше, потенціал, який визначається процесним підходом, включає широке коло чинників, що значно розширює трактування його сутності. По-друге, розкладання потенціалу на складові елементи дає

можливість визначити результати реалізації самого потенціалу. По-третє, використання потенціалу завжди має цілеспрямований характер на досягнення певних цілей. Однак така методика визначення потенціалу, на нашу думку, не позбавлена недоліків. Зокрема, ця дефініція не визначає кількісної залежності між складовими елементами даного процесу. Оскільки складові потенціалу не є величиною сталою, а змінюються під впливом різноманітних чинників, то з метою глибшого вивчення закономірностей розвитку подальшого дослідження потребують складові елементи кожного потенціалу.

Дослідження поняття потенціалу свідчить, що, незважаючи на окремі відмінності у визначеннях різних авторів, потенціал слід розуміти як наявні засоби, запаси, джерела, здатні бути мобілізованими, використаними для досягнення визначених цілей, вирішення певних завдань.

Враховуючи вищевикладений опис потенціалу в цілому, а також зважаючи на ту обставину, що економічне співробітництво є тим об'єктивним процесом, який забезпечує використання в спільній діяльності ресурсів та можливостей для виконання певних завдань, перейдемо до трактування поняття економічне співробітництво.

Для визначення дефініції категорії «економічне співробітництво» проаналізуємо термін співробітництво. Як зазначено у Вікіпедії, співробітництво – це спільна з ким-небудь діяльність, спільна праця для досягнення мети [16]. Більшість дослідників розглядають співробітництво в категорії спільної діяльності. Так, наприклад, О.Гош зазначає, що співробітництво треба розуміти як вільну, добровільну, дружню спільну працю учасників економічного процесу [6, с.92]. Досить схоже визначення дає і О.В.Вотченікова, вважаючи, що співробітництво – це спільна діяльність держав, спрямована на узгодження їх інтересів та досягнення спільних цілей [2, с.20-21].

Найбільш вдало формулюється сутність цього терміна Л.П.Гардоцьким, який зазначає, що співробітництво означає цілеспрямовану і постійну, спільну і узгоджену, широку за масштабами і різноманітну за формами та напрямками діяльність, яка стосується загальних інтересів держав, що співробітничать [3, с.62]. Вважаємо досить вдалим це визначення, тому що воно враховує різні сторони спільної діяльності, різні її форми та напрямки.

Порівняльний аналіз точок зору авторів, які займаються дослідженням співробітництва, показав, що поняття співробітництво можна охарактеризувати такими основними ознаками: по-перше, як діяльність двох або більше країн; по-друге, як діяльність, що носить характер спільних узгоджених та скоординованих дій; по-третє, як діяльність, що спрямована на досягнення спільних для держав-учасниць завдань та мети. Отже, співробітництво – це певна спільна діяльність, яка спрямована на виконання якихось завдань, в яких зацікавлені всі сторони.

З урахуванням загальних визначень потенціалу та економічного співробітництва, потенціал економічного співробітництва пропонується розглядати як сукупність ресурсів, економічних можливостей, що можуть бути використані в спільній діяльності для досягнення поставлених цілей. Тобто потенціал економічного співробітництва є узагальненою кількісно-якісною оцінкою наявних ресурсів, якими володіє країна і які використовуються для забезпечення її економічного і соціального розвитку.

Структура потенціалу економічного співробітництва – це відносно стійкий спосіб організації елементів даного потенціалу, що розкриває його будову, елементний склад, умови формування та джерела розвитку, напрями використання. Це складна система, яка забезпечує функціонування та розвиток даного потенціалу.

На підставі викладеного структуру потенціалу економічного співробітництва можна представити в наступному вигляді (рис.1).

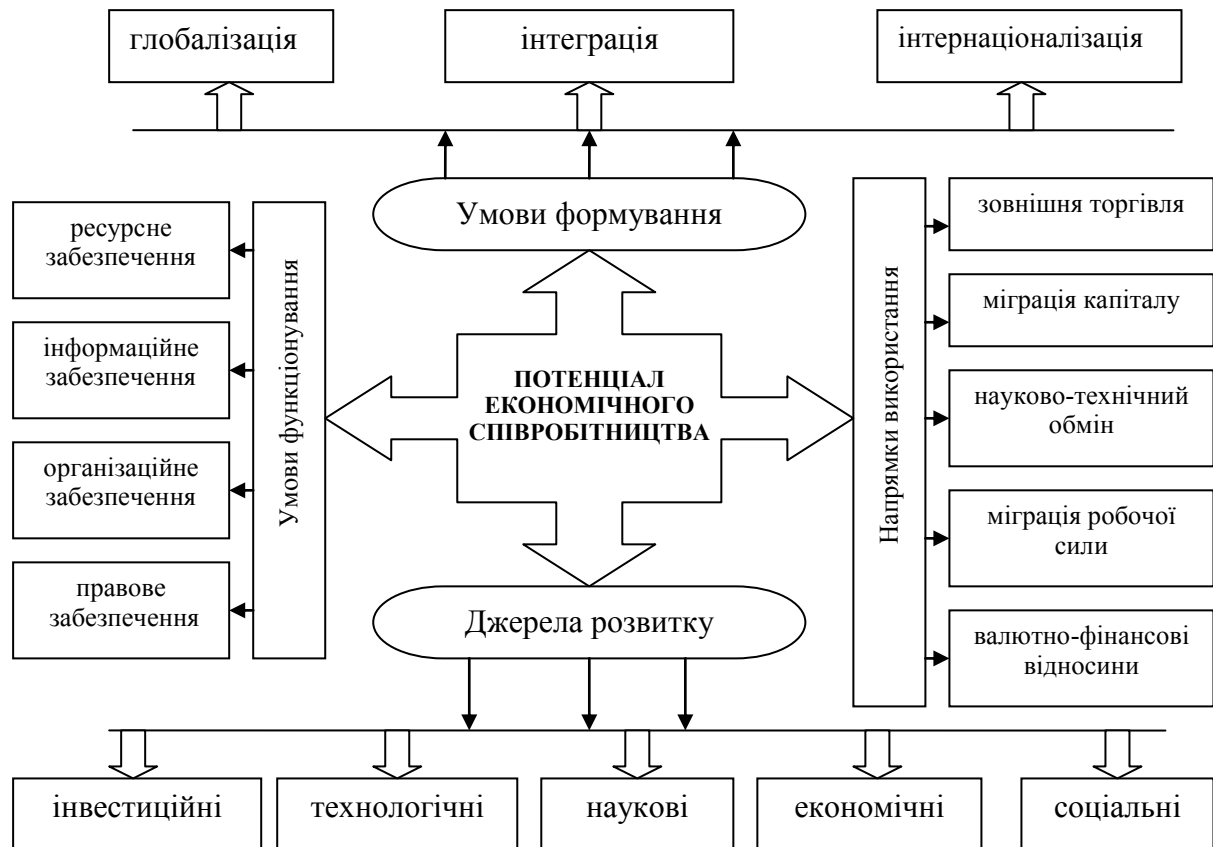

Рис. 1. Структура потенціалу економічного співробітництва (розроблено автором)

Всі ці складові потенціалу економічного співробітництва мають у повній мірі виконувати притаманні їм функції, що забезпечить досягнення поставлених цілей із взаємною вигодою для взаємодіючих сторін. Потенціал економічного співробітництва визначає спроможність держави до співпраці з іншими країнами у визначених галузях економіки.

На сьогодні потенціал економічного співробітництва двох країн (України та КНР) залишається недостатньо реалізований, має місце нерівномірне співвідношення наявного потенціалу та результативних наслідків в економіках обох країн.

Одним із головних напрямів використання потенціалу українсько-китайського економічного співробітництва є співпраця в торговельно-економічній сфері. За даними Держстату України, за 2015 р. обсяги зовнішньої торгівлі України з КНР скоротились на 23,5% від рівня 2014 р. і становили 6,2 млрд дол. США. Рівень українського експорту до КНР за 2015 р. становив 2,4 млрд дол. США, а рівень китайського експорту до України – 3,8 млрд дол. США [8]. Така динаміка експортно-імпортних операцій свідчить про те, що збільшення товарообігу відбувається за рахунок зростання імпорту в Україну китайських товарів і послуг. Негативне торговельне сальдо для України у 2015 році складало 1,37 млрд дол. США.

Існуючу асиметрію співробітництва необхідно змінювати. Україна має широкі можливості у сфері сучасних технологій, агропромислового комплексу, машинобудування, літакобудування, що можуть сприяти розвитку передових галузей китайської економіки. На сьогоднішній день в умовах російської агресії, економічної війни Російської Федерації проти України наша держава змушена шукати нові ринки збуту високотехнологічної продукції. У цьому контексті необхідно активізувати співпрацю в таких напрямках як важке машинобудування, космічні технології, військово-технічне співробітництво. З іншого боку, Китай, маючи значний запас

13. Погорелова І.С. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку [Електронний ресурс] / І.С. Погорелова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2010. – №19. – С. 80-89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlui_2010_19_10
14. Роговий В.Г. Перспективи та ризики розвитку українсько-китайських торговельно-економічних відносин / В.Г.Роговий // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2016. – №2 (76). – С. 106-110.
15. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е. изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
16. Співпраця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Співпраця>
17. Чаленко О. Про невизначеність поняття «потенціал» в економічних дослідженнях / О.Чаленко // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 32-40.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g j 1 i j h q m k d h < l

УДК 339.972

Лютак О.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АНАЛІЗ ОБСЯГІВ ТА ХАРАКТЕРУ ЗАЛУЧЕННЯ КРАЇН У ГЛОБАЛЬНІ ТУРИСТИЧНІ МЕРЕЖІ

В статті розглянуто сучасні підходи до оцінки рівня залученості країн у глобальні туристичні мережі. Досліджено особливості групування та кластеризації держав в залежності від обсягів та характеру залучення їх міжнародний туристичний ринок. Вдосконалено підходи щодо оцінки ефективності реалізації стратегій розвитку туризму країн. Визначено різноманітність та інструментарій для досягнення оптимальних результатів щодо функціонування міжнародного туристичного ринку в країнах.

Ключові слова: показники розвитку міжнародного туризму, глобальні туристичні мережі, ефективність реалізації стратегій розвитку туризму.

Olena L.

ANALYSIS OF THE EXTENT AND NATURE OF INVOLVEMENT OF COUNTRIES INTO THE GLOBAL TOURISM NETWORK

The article considers the modern approaches to the assessment of the level of involvement of countries into the global tourism network. The features of grouping and clustering of states depending on the volume and nature of the involvement of the international tourist market is investigated. The approaches to assessing the effectiveness of the implementation of tourism development strategies of countries are improved. Varied levels and tools for optimal performance of the international tourist market in the countries are determined.

Key words: indicators of development of international tourism, global travel networks, the effectiveness of the implementation of tourism development strategies.

Лютак Е.Н.

АНАЛИЗ ОБЪЕМОВ И ХАРАКТЕР ВОВЛЕЧЕННОСТИ СТРАН В ГЛОБАЛЬНЫЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СЕТИ

В статье рассмотрены современные подходы к оценке уровня вовлеченности стран в глобальные туристические сети. Исследованы особенности группировки и кластеризации государств в зависимости от объемов и характера привлечения их международный туристический рынок. Усовершенствована подходы к оценке эффективности реализации стратегий развития туризма стран. Определены разноуровневость и инструментарий для достижения оптимальных результатов по функционированию международного туристического рынка в развивающихся странах.

Ключевые слова: показатели развития международного туризма, глобальные туристические сети, эффективность реализации стратегий развития туризма.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний розвиток країн неможливий без активного використання факторів виробництва, глобального проникнення у систему світогосподарських зв'язків на основі використання міжнародного поділу праці. Особливу сферу становить ринок послуг та глобальна туристична індустрія зокрема. Останні роки характеризуються активним перерозподілом капіталу та трудових ресурсів на користь туристичного ринку, а країни, що використовують ці фактори виробництва швидко розбудовують внутрішню інфраструктуру та займають чільне місце у світових туристичних рейтингах. На особливу увагу заслуговують підходи щодо оцінки рівня інтегрованості держав та характеру їх залученості у глобальні туристичні мережі

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Методик щодо оцінки впливу туристичної галузі на розвиток країни є досить багато. Частина з них враховує вплив туризму на соціальну, економічну та екологічну складові розвитку країни (Литвинова О.В.[6]), приріст ВВП на основі залучення туристів, ефективності реалізації стратегій на основі співвідношення надходжень від туризму та залучених туристичних потоків (Бондаренко М.П. [1, с.104]). Любіцева О.О. вважає, що усталеним механізмом макрорегіонального аналізу світового ринку туристичних послуг є аналіз платіжного балансу, який дозволяє визначити економічну роль туризму в національній економіці, та туристичного балансу міжнародного туризму, основними показниками якого є обсяг надходжень від туризму та кількість туристів, що прибули в країну протягом року [7]. Мігущенко Ю.В. [8] розробив методику оцінки конкурентоспроможності туристичної сфери на основі експортно-імпортних показників різних рівнях ієрархії управління. Колосінська М.І. та Колосінський Є.Ю. [3, с.18] виокремлюють такі групи показників як частка туризму у макроекономічних показниках країни, сальдо платіжного балансу по статті «Подорожі», темпи зростання платежів туристичних підприємств до бюджету, рівень зайнятості населення у туризмі. Незважаючи на ці дослідження комплексного підходу щодо оцінки характеру залучення країн у міжнародні туристичні мережі та визначення ключових тенденцій щодо розвитку міжнародного туристичного ринку на основі групування та кластеризації держав немає.

Цілі статті. Основною метою даної статті є аналіз підходів щодо оцінки ефективності функціонування туристичної сфери у різних країнах, визначення специфіки функціонування національних індустрій в умовах глобалізації, оцінка рівня інтегрованості та можливості кластеризації країн на основі виокремлення специфічних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В цілому усі показники щодо оцінки туризму та його впливу на розвиток країни ми можемо згрупувати за такими напрямками: абсолютні кількісні показники та їх динаміка, показники-індикатори розвитку туризму на національному рівні, мультиплікатори (кумулятивні коефіцієнти синергетичного напрямку). Основними абсолютними показниками, що характеризують потенціал та можливості розвитку галузі є обсяг туристичних потоків (в'їзний, виїзний, внутрішній), дохід на душу населення, кількість закладів розміщення (готелі-кемпінги), кількість номерів, рівень їх завантаження, кількість закладів громадського харчування, кількість туроператорів, тур агентів, обсяги продажу послуг, додана вартість, створена туристичною галуззю, її частка у ВВП країни, сукупні капіталовкладення у туристичну галузь, частка зайнятих працівників, фінансові потоки на кожного туриста, притік валюти від туризму. Що стосується мультиплікаторів, то основний аналіз кумулятивних показників впливу туризму на економіку країн був запропонований такими вченими як Ю. Хойо, К. Озава, Дж. Бодлендер, М. Герті [11], В. Гуляєва, В. Сапрунової на основі загальних мультиплікативних показників розроблених Дж. М.

Кейнсом, П. Самуельсоном, С. Фішером, Х. Рюттером, Б.Арчером, С. Оуеном, Х. Клементом [2]. Зокрема авторами виокремлені мультиплікатор виробництва, що вимірює обсяг додаткового виробництва за рахунок збільшення витрат туристів, мультиплікатор продажу, що вимірює додаткові обороти бізнесу в результаті збільшення витрат туристів, мультиплікатор доходів, що вимірює додаткові доходи у вигляді заробітної плати, орендної плати, відсотків від позичок і прибутку мультиплікатор зайнятості, що характеризує кількість робочих місць, створених за рахунок додаткових витрат туристів.

Виокремлюючи показники для аналізу розвитку міжнародної туристичної діяльності країн слід розглядати як кількісні показники, які характеризують сукупний ефект від туристичної діяльності так і відсоткові значення. На основі якісного аналізу представлених показників та методу експертних оцінок провідних спеціалістів було обрано групу показників, яка характеризує рівень розвитку міжнародної туристичної діяльності.

На нашу думку, основними кількісними показниками залучення країн у глобальні туристичні мережі є вхідний та вихідний потік туристів, надходження від міжнародного туризму, витрати туристів, прямі надходження від туризму відображені у ВВП країни, сукупні капіталовкладення у туристичну галузь. Відносними показниками ефективності туристичної діяльності є частка надходжень від міжнародного туризму у структурі загального експорту, частка туристичної сфери у ВВП країни, частка зайнятих працівників у туристичній сфері, відсоток витрат туристів за кордоном у загальній структурі імпорту. За об'єкт аналізу вибрано 154 країни з найбільшим ВВП та які приймали участь у міжнародній туристичній діяльності. У контексті нашого дослідження варто виокремити країни експортери та імпортери міжнародних туристичних потоків та розрахувати сальдо торговельного балансу по туристичних послугах на основі опрацювання даних Всесвітньої туристичної організації, Світового Банку, Світової організації торгівлі, Євростат (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз міри залучення країн у глобальні туристичні мережі

№ п/п	Назва країни	Сальдо туристичних потоків, тис. чол.	Характеристика країни згідно сальдо туристичних потоків	Сальдо торговельного балансу по туристичним послугам, тис. чол.	Характеристика країни згідно сальдо торговельного балансу по туристичним послугам
1	Данія	78261	експортер туристів	-3170	імпортер турпослуг
2	Гонконг	56749	експортер туристів	23999	експортер турпослуг
3	Німеччина	50009	експортер туристів	-50706	імпортер турпослуг
4	Республіка Польща	40000	експортер туристів	2771	експортер турпослуг
5	Великобританія	27469	експортер туристів	-17105	імпортер турпослуг
6	Канада	16981	експортер туристів	-16341	імпортер турпослуг
7	Російська Федерація	13468	експортер туристів	-36932	імпортер турпослуг
8	Індія	10651	експортер туристів	3263	експортер турпослуг
9	Україна	9726	експортер туристів	-3207	імпортер турпослуг
10	Швеція	7631	експортер туристів	-5824	імпортер турпослуг

продовження таблиці 2					
1	2	3	4	5	6
11	Казахстан	5670	експортер туристів	-364	імпортер турпослуг
12	Фінляндія	5148	експортер туристів	-1687	імпортер турпослуг
13	Угорщина	4200	експортер туристів	4761	експортер турпослуг
	...	...	...	...	...
145	Австрія	-14297	імпортер туристів	10058	експортер турпослуг
146	Греція	-16231	імпортер туристів	15480	експортер турпослуг
147	ОАЕ	-16520			

найбільшого негативного сальдо по туристичним потокам є Франція (-55607 тис. чол.), Іспанія (-53212 тис. чол.), Туреччина (-31829 тис. чол.). В останній період вагоме місце почали також займати Малайзія (-27437 тис. чол.), Італія (-20116 тис. чол.) та Таїланд (-18366 тис. чол.). Третя група характеризується країнами, які є основними постачальниками туристів за кордон і як наслідок мають негативне сальдо торговельного балансу. Прикладами таких держав є Данія (-78261 тис. чол. та -3170 млн. дол.), Німеччина (50009 тис. чол. та -50706 млн. дол.), Великобританія (27469 тис. чол. та -17105 млн. дол.), Канада (16981 тис. чол. та -16341 млн. дол.), Російська Федерація (13468 тис. чол. та -36932 млн. дол.), Україна (9726 тис. чол. та -3207 млн. дол.). В останню групу потрапили країни, які є імпортерами туристів, але витрати власних відпочивальників за кордоном перевищують доходи від туристичної діяльності всередині країни: ОАЕ (-16520 тис. чол. та -3771 млн. дол.), Китай (-9778 тис. чол. та -107946 млн. дол.), Норвегія (-4855 тис. чол. та -12840 млн. дол.), Сінгапур (-2961 тис. чол. та -4728 млн. дол.).

У продовження аналізу щодо визначення впливу кожної із груп країн на світову туристичну кон'юнктуру, а також характер та спрямованість розвитку глобальної туристичної індустрії ми пропонуємо використати програмний продукт STATISTICA 13.0. Результати обробки масиву даних щодо групування країни у кластери за методом Уарда, методом середнього відхилення квадратів та ін. дали можливість об'єднання країн у кластери за визначеними критеріями, а дослідження самих визначників може слугувати основою для визначення тенденцій у розвитку міжнародного ринку туристичних послуг. Зокрема були визначені такі групи кластерів по об'єднанню 91 країни з найбільш суттєвим впливом на глобальні туристичні мережі (Рис. 1).

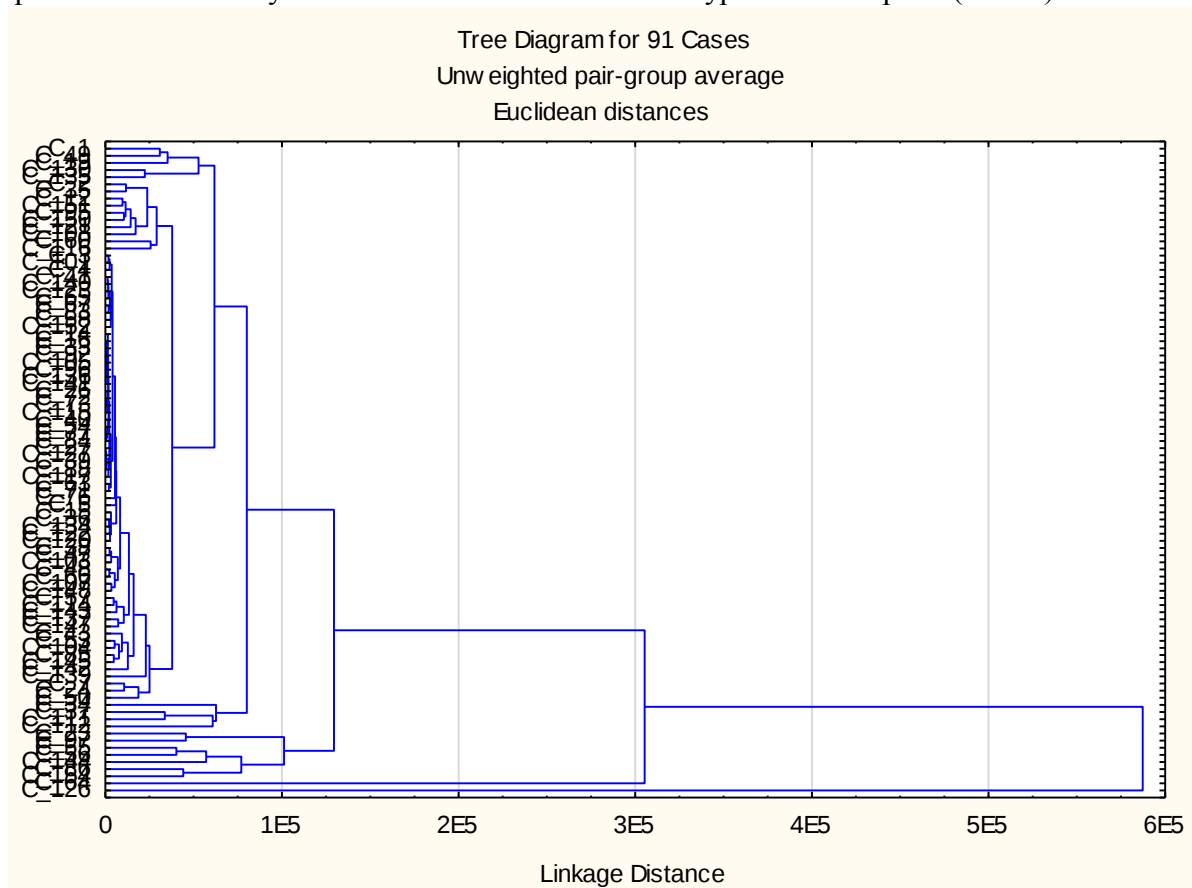

Рис. 1. Кластеризація країн за показниками розвитку міжнародного туризму на основі програмного продукту STATISTICA 13.0.

До одного з основних кластерів, що займає ключову роль у системі міжнародних туристичних відносин на основі відібраних нами показників розвитку міжнародного туризму потрапили такі країни як Австралія, Багамські Острови, Бельгія, Великобританія, Гонконг, Індія, Ізраїль, Катар, Ліван, Люксембург, Маврикій, Макао, Мальдіви, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Панама, Португалія, Сінгапур, США, Таїланд, Франція, Швейцарія, Швеція, Шрі-Ланка, Японія. Як бачимо у даний кластер потрапили як невеличкі острівні країни, так і величезні гіганти туристичного ринку (Франція, США, Гонконг). Основним критерієм, що покладений в основу даного кластеру, є суттєвий вплив туризму на внутрішню економіку країни та значна вага держави у глобальних туристичних мережах.

Здійснивши кореляцію показників (Рис. 2) ми визначили найбільшу тісноту зв'язку між ВВП та прямими надходженнями від туризму на основі коефіцієнта кореляції, що становить 0,980595. Слід зауважити, що високий рівень кореляції не дає однозначної відповіді на питання взаємозалежності між показниками. Зокрема, на основі побудови лінійної, логарифмічної, біноміальної, екстраполяної залежності факторів можна визначити функціональну залежність яка найбільш точно опише взаємозв'язок між змінними у динаміці [5, с.235].

Means	Std. Dev.	ВВП, млн. дол.	Міжнародний вхідний потік туристів, тис. чол.	Вихідний потік туристів, тис. чол.	Надходження від міжнародного туризму, млн. дол.
ВВП, млн. дол.	784721,1	2218765	1,000000		
Міжнародний вхідний потік туристів, тис. чол.	10838,0	16120	0,677136	1,000000	
Вихідний потік туристів, тис. чол.	11407,4	19152	0,533735	0,587095	1,000000
Надходження від міжнародного туризму, млн. дол.	13313,4	27132	0,880321	0,818380	0,591860
Надходження від міжнародного туризму, % від експорту країни	13,8	24	-0,110570	-0,121709	-0,184432
Витрати туристів за кордоном, млн. дол.	12952,6	27578	0,885267	0,724706	0,678228
Витрати туристів за кордоном, % від імпорту	5,8	4	0,018027	-0,026939	0,033574
Прямі надходження від туризму у ВВП, млн. дол.	22307,1	59870	0,980595	0,722920	0,544325
Частка туристичної сфери у ВВП країни, %	4,6	6	-0,100295	-0,055227	-0,125070
Сукупні капіталовкладення у туристичну галузь, млн. дол.	7724,3	21516	0,965187	0,672623	0,484813
Частка зайнятих працівників у туристичній сфері, %	4,5	4	-0,057975	0,017483	-0,025445
Витрати міжнародних туристів всередині країни, млн. дол.	11985,6	23619	0,887316	0,819461	0,582254

Рис. 2. Кореляція показників розвитку міжнародної туристичної діяльності на основі програмного продукту STATISTICA 13.0.

Ще одним напрямом оцінки ефективності залучення країн у глобальні туристичні мережі є реалізація стратегій розвитку туристичної індустрії. Ефективність реалізації туристичних стратегій розвитку індустрії та їхнього впливу на економіку країни досліджував Бондаренко М.П. [1, с.103]. Зважаючи на дисбаланс об'єму туристичного потоку та надходжень від нього, автором пропонується ввести показник, що вимірює ефективність реалізації стратегій розвитку туризму - « F_e ».

$$F_e = \frac{\text{надходження від туристичного потоку}}{\text{залучений міжнародний потік}} \quad (1)$$

Диференціацію результатів визначення показника, пропонується тлумачити за наступною градацією: якщо $F_e < 499$, то стратегія розвитку туристичного сектору є незадовільною, в секторі існують вагомі перепони до розкриття туристичного

потенціалу та формування конкурентного продукту на міжнародному туристичному ринку. Якщо $500 < F_e < 999$, то стратегія розвитку є зваженою та оптимальною, проте існують деякі чинники, що заважають реалізації конкурентних переваг та туристичного потенціалу максимально ефективно. Якщо $F_e > 1000$, то стратегія розвитку туризму є ефективною, країна створює передумови розвитку галузі та формує політику активного сприяння туризму, що дозволяє отримувати економічні вигоди та стимулювати розвиток всієї економіки як в розрізі соціо-економічного забезпечення, збереження навколишнього середовища, так і в плані ефективного маркетингового позиціонування країни на міжнародному ринку туристичних послуг. Оскільки дане дослідження проводилось для туристичного ринку Європи у 2011 році, то вибірка була логічною та обґрунтованою. Здійснивши аналогічний аналіз для всіх аналізованих країн нашого дослідження у 2014 році ми можемо спостерігати, що до категорії лідерів розвитку туристичної індустрії з розрахунковим значенням $F_e > 1000$ потрапило 73 держави. Важливо відмітити, що світовий рейтинг очолили Молдова, Габон та Білорусь, що характеризуються незначним міжнародним вхідним потоком туристів і тому отримали такий високий розрахунковий коефіцієнт. Тому ми пропонуємо розширити межі розрахункового значення відповідно до таблиці 4 та внести доповнення, що у разі незначного вхідного туристичного потоку (менше 1000 тис. чол.) країни виключати з розрахункового рейтингу.

Таблиця 4

Ефективність реалізації туристичних стратегій розвитку індустрії

Розрахункове значення показника	Характеристика стратегії	Країни, що характеризуються даним типом стратегії
$F_e < 499$	стратегія розвитку туристичного сектору є незадовільною	Нігерія, Зімбабве, Іран, Словачія, Грузія, Казахстан, Нікарагуа, Румунія, Лаос, Бахрейн, Україна, Киргизстан, Алжир, Мозамбік, Узбекистан, Ботсвана
$500 < F_e < 999$	стратегія розвитку є зваженою та оптимальною	Сальвадор, Еквадор, Гана, Туреччина, Італія, В'єтнам, Мальта, Греція, Аргентина, Хорватія, Марокко, Куба, Чилі, ОАЕ, Єгипет, Австрія, Вірменія, Малайзія, Франція, Республіка Польща, Естонія, Чехія, Камбоджа, Чорногорія, Уругвай, Данія, Латвія, Литва, Уганда, Болгарія, Угорщина, Російська Федерація, Сирія, Мексика, Албанія, М'янма, Саудівська Аравія, Туніс
$1000 < F_e < 2000$	стратегія розвитку туризму є ефективною	Португалія, Бельгія, Великобританія, Колумбія, Танзанія, Багамські Острови, Таїланд, Німеччина, Гонконг, Маврикій, Південна Корея, Сінгапур, Японія, Кенія, Йорданія, Норвегія, Кіпр, Сербія, Оман, Ірландія, Азербайджан, Філіппіни, Індонезія, Словенія, Перу, Коста-Рика, Бразилія, ПАР, Домініканська Республіка, Ямайка, Гватемала, Канада, Нідерланди, Китай, Фінляндія, Ємен, Іспанія
$F_e > 2000$	стратегія розвитку туризму є агресивною	Люксембург, Австралія, Ліван, Катар, Макао, Панама, Нова Зеландія, США, Індія, Швейцарія, Швеція, Ізраїль, Мальдіви, Шрі-Ланка

Як видно з таблиці в останню групу потрапили країни, які характеризуються різним потоком туристів, але у побудові їх стратегії розвитку туристичної індустрії чітко простежується залучення глобальних туристичних потоків та створення оптимальних умов для відпочинку. Усі вони виокремили свій сегмент ринку та активно поглиблюють його. Також можемо спостерігати взаємозв'язок даних результатів із кластеризацією. На основі оцінки попередніх даних, дані країни також виокремились у свій сегмент з характерними ознаками щодо інтенсивності включення у глобальні

туристичні мережі та їх характеру. На жаль, Україна потрапила у групу країн, що характеризуються незадовільною стратегією розвитку туристичного сектору. Підтвердженням цього є надто низький рівень надходжень до бюджету від туристичної індустрії за умови наявності практично всіх видів туризму на території нашої країни. Відсутність сервісу, недосконала інфраструктура, низька якість послуг продовжує стимулювати відпочинок наших громадян за кордоном та відповідно відтік валюти і не заохочує іноземців для вибору наших курортів. Туризм в Україні може стати сферою реалізації нових інвестиційних механізмів, джерелом поповнення держаного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням нашого народу і держави за умови його збалансованого розвитку. На сьогодні туристична галузь України знаходиться у досить занедбаному стані. Основною причиною цього є незацікавленість держави у прозорому стимулюванні приватного сектору. Навіть статистична інформація носить загальний характер і не дає змоги зробити комплексний аналіз туристичних потоків. На сьогодні відсутніми є дані про обсяги сільського (екологічного, зеленого) туризму. Варто було б розробити нові статистичні форми для даної підгалузі, зацікавити сільських підприємців, що працюють у даному напрямі, шляхом фінансової та юридичної допомоги з боку держави, у реєстрації та поданні інформації про свою діяльність. Саме це дасть можливість більш ґрунтовно проаналізувати проблеми туристичної галузі в Україні та розробити стратегію щодо її розвитку [4, с.284].

Висновки. В результаті проведеного дослідження ми охарактеризували підходи до оцінки рівня залучення країн у глобальні туристичні мережі. Зокрема виокремили групу абсолютних кількісних показників, показники-індикатори розвитку туризму на національному рівні, мультиплікатори (кумулятивні коефіцієнти синергетичного напрямку). На основі аналізу за ключовими показниками розвитку міжнародної туристичної діяльності (додана вартість, створена туристичною галуззю, її частка у ВВП країни, сукупні капіталовкладення у туристичну галузь, частка зайнятих працівників, фінансові потоки на кожного туриста, притік валюти від туризму) показали різнорівневий характер включення країн у глобальні туристичні мережі. На цій основі ми згрупували країни у кластери за методом Уарда та методом середнього відхилення квадратів з використанням програмного продукту STATISTICA. Зокрема були виокремлені групи країн, які займають лідируючі позиції у глобальних туристичних мережах, можуть виступати донорами у туристичних потоках і максимізувати свій прибуток на основі залучених із зовні туристів. Саме приклад таких країн може лягти в основу формування та реалізації ефективної національної стратегії розвитку туристичної індустрії.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко М.П. Дослідження туристичного ринку Європи та його конкурентоспроможність на міжнародному ринку / М.П. Бондаренко // Економічний форум. – 3/2012. – С.95-109.
2. Дубенюк Я.А. Туристичний мультиплікатор як комплексний показник розвитку туристичної галузі / Я.А. Дубенюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.univector.net/ariu/departments/conferences/2005/07S.pdf>
3. Колосінська М. І. Система статистичних показників оцінювання туристичної сфери / М. І. Колосінська, Є. Ю. Колосінський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 7, частина 2. –2016. –С. 17-21.

4. Лютак О.М. Аналіз та оцінювання інформації про основні туристичні потоки України / О.М. Лютак, Л.В. Михальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №12(128). – С. 276-284.
5. Лютак О.М. Економіко-математичне моделювання розвитку туристично-рекреаційної сфери транскордонного регіону / О.М. Лютак, Л.В. Савош, О.Я. Кравчук // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №11 (149). – С. 230-239.
6. Літвинова О.В. Аналіз світового досвіду щодо впливу туризму на соціальну, економічну та екологічну складові розвитку країни / О.В. Литвинова // Економічна наука. – 2/2013. – с. 118-121.
http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2013/31.pdf
7. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp22.htm
8. Мігущенко Ю.В. Методика оцінки конкурентоспроможності туристичної сфери України / Ю.В. Мігущенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/eui/2013_1/pdf/13myvtsy.pdf
9. Світовий атлас даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://knoema.ru/atlas/topics/ %D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC](http://knoema.ru/atlas/topics/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC)
10. Economica spects of international travel. [Electronic resource]. - Access mode: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics#Economic_aspects_of_international_travel
11. Tourism Multipliers Explained. Published in Conjunction with the World Tourism Organization. 1981. – 15 p. [Electronic resource]. – Access mode: www.horwath.co.za.
12. Tourism cluster competitiveness and sustainability: proposal for a systemic model to measure the impact of tourism on local development. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1807-76922005000200005&script=sci_arttext&tlng=pt
13. Travel & Tourism Economic Impact 2015 WORLD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regional202015/world2015.pdf>
14. World travel & tourism council. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regional%202015/world2015.pdf>
15. World Tourism Organization (UNWTO) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www2.unwto.org/>

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i žhen_v_kkvdj Z D 5 \ E

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК: 332.12(477)

Вахович І.М. д.е.н., професор

Чапюк О.П., к.е.н., науковий співробітник

Луцький національний технічний університет

ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ВОЛИНИ

У статті розглядаються питання прогнозування капіталізації економіки регіонів. Зосереджено увагу на розробці блок-схеми моделі процесу прогнозування капіталізації економіки регіону, відповідно до якої розроблено систему прогнозних показників, що характеризують рівень капіталізації Волинської області як процесу нагромадження, інвестування капіталу та створення та розподілу доданої вартості.

Ключові слова: капіталізація економіки, прогнозування, нагромадження капіталу, інвестування капіталу.

Вахович И.М., Чапюк А.П.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ УРОВНЯ КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ ВОЛЫНИ

В статье рассматриваются вопросы прогнозирования капитализации экономики регионов. Сосредоточено на разработке блок-схемы модели процесса прогнозирования капитализации экономики региона, в соответствии с которой разработана система прогнозных показателей, характеризующих уровень капитализации Волынской области как процесса накопления, инвестирования капитала и создания и распределения добавленной стоимости.

Ключевые слова: капитализация экономики, прогнозирования, накопления капитала, инвестирование капитала.

Vakhovych I., Chapyuk O.

PREDICTION CAP VOLYN ECONOMY

The article deals with the prediction capitalization of regional economies. The emphasis is on developing flowchart process model prediction capitalization of the region's economy, according to which the system of predictive indicators of the level of capitalization of Volyn region as a process of accumulation, capital investment and the creation and distribution of added value.

Key words: capitalization economy, forecasting, capital accumulation, investment capital.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема капіталізації є надзвичайно актуальною, оскільки існує прямий зв'язок між капіталізацією та економічним зростанням, як на макро-, так і мезо- та мікрорівнях. Більше того, у ринкових умовах господарювання капіталізація є визначальним чинником економічного зростання, що забезпечує розширений кругообіг грошових та інших фондів, генеруючи мультиплікативний ефект від вкладання ресурсів, що і є передумовою соціально-

економічного розвитку. Окремим аспектом дослідження процесу капіталізації економіки регіонального рівня є визначення ролі банківського сектора серед його структурних джерел наповнення, що характеризують активні операції фінансово-кредитних установ [1, с.7].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Тема капіталізації є предметом дослідження провідних наукових шкіл. Серед них слід виокремити роботи Амосова О., Барановського О., Буркинського Б., Брюховецької Н., Горячука В., Гайдая Т., Геєця В., Гриценка А., Гафурова Н., Дедкової М., Козоріз М., Конягіна В., Кухарської Н., Лисенко Д., Мазур І., Овчинникової О., Лишикової Ю., Похилько С., Сторонянської І., Сіліфонкіної С., Турило А., Шумської С., Шевченко Н., Цибульського В. та багатьох інших. Разом з тим, дослідження процесу капіталізації на регіональному рівні та ролі банківського сектора у її нарощенні дослідженні недостатньо.

Метою статті є обґрунтування підходів до прогнозування рівня капіталізації економіки Волині.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прогнозування є важливою функцією управління, адже прийняття стратегічних та тактичних рішень повинне базуватись на науково обґрунтованих засадах передбачення динаміки економічних процесів регіонального розвитку у майбутньому, до яких відноситься і капіталізація регіональних економічних систем.

Тому актуальним є завдання підбору такого апарату прогнозних розробок, які разом з аналітичними методами могли б бути застосовані в практиці прогнозування рівня капіталізації економіки регіону.

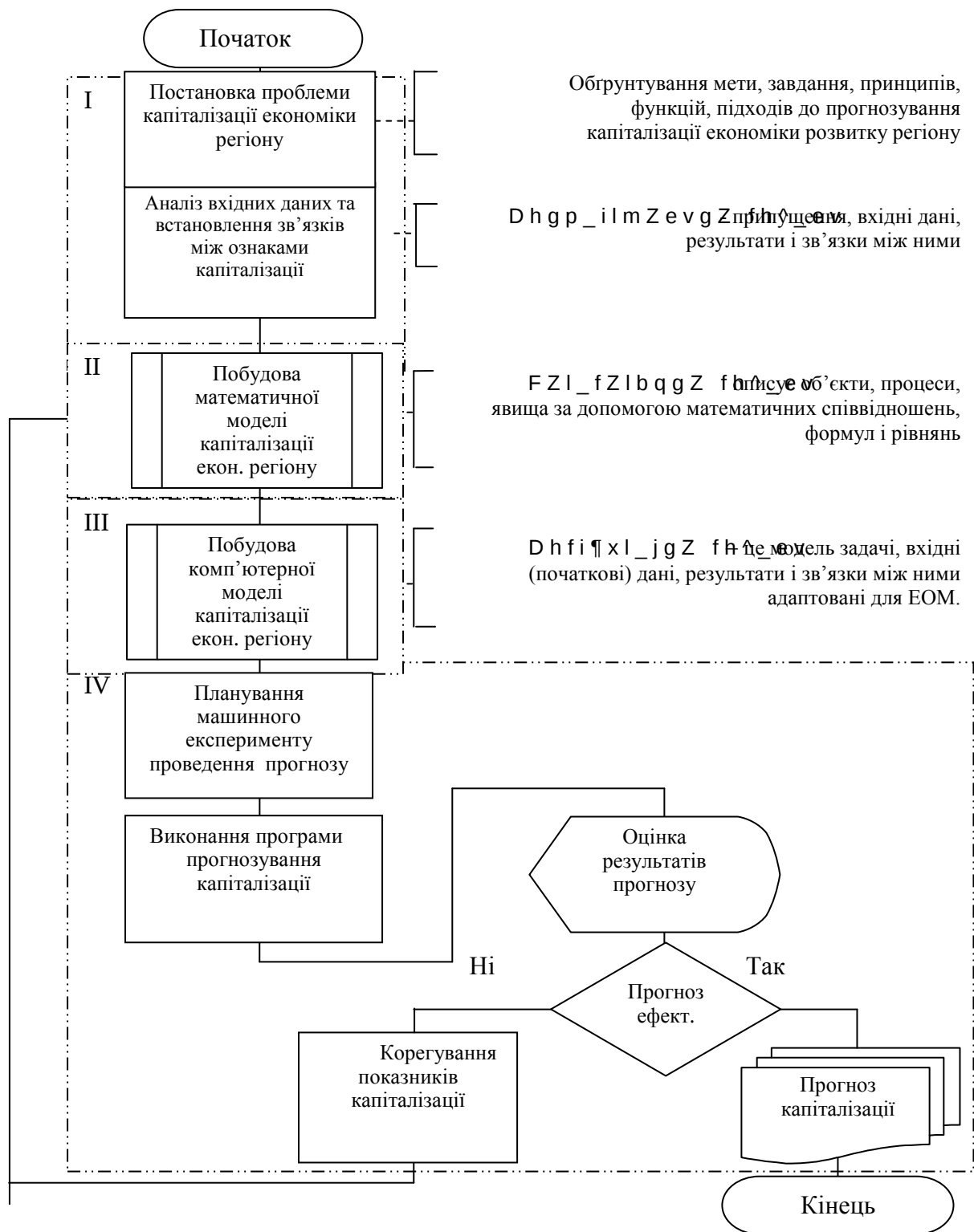
Алгоритм проведення перспективного прогнозування капіталізації економіки регіону, інформаційною базою для проведення якого є сформована при проведенні аналітичного дослідження матриця спостережень, на нашу думку, передбачає чотири етапи (рис. 1).

На першому етапі здійснюється постановка проблеми капіталізації економіки регіону та розробка концептуальної моделі, а саме: обґрунтування мети, завдань та підходів до прогнозування рівня капіталізації економіки регіону.

Метою прогнозування капіталізації економіки регіону є сценарне передбачення майбутнього стану динамічного зростання рівня капіталізації економіки регіону, що враховує як сформовані тенденції, так і намічені цілі.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- чітке визначення показників, які характеризують рівень капіталізації економіки за нагромадженням капіталу;
- чітке визначення показників, які характеризують рівень капіталізації економіки за інвестуванням капіталу;

I – Концептуальна модель;
III – Комп'ютерна модель та програмування;

II – Математична модель;
IV – Аналіз результатів.

Рис. 1. Блок-схема моделі процесу прогнозування капіталізації економіки регіону*

* розроблено автором на основі [2, с.196]

- чітке визначення показників, які характеризують рівень капіталізації економіки як процесу створення та розподілу доданої вартості регіону;
- чітке визначення взаємодії вказаних показників;
- вибір методичних прийомів оцінки показників в динаміці та трендів зміни протягом прогностичного періоду.

Вхідною інформаційною базою для прогнозування рівня капіталізації економіки регіону є матриця первинних показників, сформована на етапі аналітичного дослідження, що містить найбільш повну характеристику досліджуваного об'єкта за напрямками капіталізації.

На етапі розробки математичних моделей проходить подальша формалізація проблем капіталізації економіки регіону та вираження їх у вигляді формул, рівнянь та інших типів математичних співвідношень.

Процес побудови математичної моделі передбачає такі структурні елементи:

- формування методу вирішення завдання на основі вибору з уже існуючих або ж шляхом розробки нового;
- формування алгоритму числового вирішення завдання на основі обраного методу;
- формування прогнозів на основі математичної моделі;
- оцінка прогнозів;
- перевірка адекватності застосування моделі та, за необхідності, - її корегування.

При обранні методу вирішення математичного завдання передбачається застосування регресійного аналізу з використанням методів екстраполяції трендів. Такий підхід дозволяє прослідкувати динаміку зміни параметрів капіталізації економіки регіону в часі. Трендова модель, що містить детерміновану та стохастичну складові, дозволить отримати прогностичне значення:

$$y_t = f(t, a) + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де y_t - результуючий показник;

$f(t, a)$ - детермінована компонента (зміни визначених показників капіталізації);

ε_t - стохастична компонента (випадкові невраховані фактори).

На третьому етапі розробки математичної моделі передбачається формування комп'ютерної моделі, а саме: вибір програмного забезпечення, програмування програмно-методичних комплексів або адаптація існуючих, корекція програмного продукту, виявлення та усунення помилок, тестування програми, оцінка комп'ютерної моделі.

Оцінка ефективності роботи комп'ютерної моделі здійснюється за критерієм мінімізації часу та оперативної пам'яті комп'ютерного пристрою.

Четвертий етап блок-схеми моделі процесу прогнозування капіталізації економіки регіону передбачає: планування проведення експерименту, виконання програми, оцінку результатів прогнозу, корегування показників капіталізації та отримання прогностичного ефекту. Етапи блок-схеми моделі процесу прогнозування капіталізації економіки регіону є послідовними та взаємопов'язаними між собою, що створює цілісну систему для прогнозування. Запропонована модель є гнучкою та може бути видозмінена залежно від зміни реальних обставин. За запропонованою блок-схемою прогностичної оцінки, отримані прогностичні значення первинних показників рівня капіталізації регіонів як процесу нагромадження капіталу, як процесу інвестування капіталу та як процесу створення та розподілу доданої вартості до 2016 року, визначені на основі екстраполяції трендів, приведені в таблицях 1-3.

Таблиця 1

Математична модель первинних показників, що характеризують рівень капіталізації Волинської області як процесу нагромадження капіталу

Показники оцінки	Позначення	Фактичні данні			Рівняння тренду	Коефіцієнт достовірності апроксимації	Прогноз	
		2010	2012	2014			2015	2016
Доходи суб'єктів господарювання, тис. грн/особу	X1	36,4	50,3	59	$x1 = 20,516 \cdot \ln(t) + 36,314$	0,9997	62,02	64,76
Рівень капіталізації доходів суб'єктів господарювання, % (ΔBK/Д)	X2	1,1	0,5	-1,1	$x2 = -1,1t + 2,3667$	0,9356	-1,48	-2,03
Середньомісячна заробітна плата працюючих, грн.	X3	1692	2339	272 ,1	$x3 = 942,87 \cdot \ln(t) + 1690,2$	0,9999	2871,39	2997,30
Нагромаджений дохід домогосподарств в розрахунку на одну особу, грн.	X4	10966,8	16657,7	19804,9	$x4 = 8062,6 \cdot \ln(t) + 10994$	0,9998	21094,40	22171,00
Рівень заощаджень населення за обсягом депозитів, тис.грн/ос.	X5	3,19	3,1	4,7	$x5 = 0,755t + 2,1533$	0,809	4,80	5,17
Забезпечення населення житлом, м2 загальної площі/особу	X6	20,5	20,9	22,2	$x6 = 0,85t + 19,5$	0,9146	22,48	22,90
Приріст фінансових активів населення, тис.грн/особу	X7	1,56	1,39	-0,45	$x7 = -1,0 \cdot 5t + 2,8433$	0,8129	-0,67	-1,18
Валове нагромадження основного капіталу домашніх господарств, тис.грн/особу	X8	0,58	0,8	1,01	$x8 = 0,215t + 0,3667$	0,9998	1,12	1,23
Обсяг доходів місцевих бюджетів, грн/особу	X9	1019,8	1348	1527,2	$x9 = 463,11 \cdot \ln(t) + 1021,7$	0,9997	1601,87	1663,71
Обсяг експорту, дол. США/особу	X10	417,6	581,8	658,2	$x10 = 220,93 \cdot \ln(t) + 420,58$	0,9967	697,35	726,85
$1 g l _] j Z e v g b c \cdot g \wedge _ d k$ $g Z] j h f Z \wedge _ g g y f d Z i \cdot l z$	Y1	0,4	0,36	0,31	$y1 = 0,8614 -$ O - O O - O O - O 0,0004 O O	0,9959	0,31	0,30

Таблиця 2

Математична модель первинних показників, що характеризують рівень капіталізації Волині як процесу нагромадження капіталу

Показники оцінки	Позначення	Фактичні данні			Рівняння тренду	Коефіцієнт до товірності апроксимації	Прогноз	
		2010	2012	2014			2015	2016
Обсяг капітальних інвестицій, тис .грн/особу	X11	1,7	3,14	3,26	$x11 = 1,4908 \cdot \ln(t) + 1,8096$	0,9102	3,68	3,88
Прямі іноземні інвестиції на душу населення, дол. США/особу	X12	211,4	367	32 ,9	$x12 = 117,98 \cdot \ln(t) + 231,3$	0,6583	379,10	394,86
Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво на душу населення, грн/особу	X13	529,4	853,3	779,6	$x13 = 253,54 \cdot \ln(t) + 569,34$	0,6883	886,97	920,82
Приріст основних засобів регіону у відношенні до ВРП у році, що пере ує звітному, %	X14	0	12,9	6,5	$x14 = 7,2835 \cdot \ln(t) + 2,1166$	0,7101	11,24	12,21
Основний капітал регіону у відношенні до активів, %	X15	39,9	31,8	32,1	$x15 = 4,2 \cdot t^2 - 20,7t + 56,4$	1	35,40	40,80
Приріст необоротних активів у відношенні до власного капіталу у б'єктів господарювання, %	X16	0	20,9	2,2	$x16 = 5,0338 \cdot \ln(t) + 4,6936$	0,5093	11,00	11,67
$1 g l _] j Z e v g b c \cdot g _ d k$ $\cdot g _ k l m \setminus Z g g y f d Z i \cdot l Z$	Y2	0,22	0,32	0,32	$y2 = 0,011 + 0,00012 \cdot x11 - 0,00017 \cdot x12 + 0,000396 \cdot x13 - 0,00011 \cdot x15 - 0,0014557 \cdot x16$	0,8545	0, 5	0,36

Математична модель первинних показників, що характеризують рівень капіталізації Волині як процесу створення та розподілу доданої вартості

80

Оскільки капіталізація регіону є багатовимірним процесом, що відбувається під впливом багатьох факторів, тому для забезпеченості принципів комплексності та системності при прогнозуванні рівня капіталізації, застосовуючи метод найменших квадратів, розраховуємо лінійну за параметрами багатofакторну модель, де факторами в багатofакторній моделі прогнозування рівня капіталізації регіонів як процесу нагромадження капіталу (X1-X10) є детермінована (не випадкова) функція Y1, в моделі капіталізації регіонів як процесу інвестування капіталу (X11-X16) – функція Y2, і в моделі капіталізації регіонів як процесу створення та розподілу доданої вартості (X16-X19) – функції Y3.

У свою чергу математична модель прогнозування рівня капіталізації економіки регіону Y будується на основі трьох детермінованих функцій: Y1, Y2 та Y2, що характеризують часову динаміку зміни показників.

Для перевірки адекватності отриманої моделі до уваги візьмемо два типи погрішностей:

- не вірний вибір типу функції;
- не вірний підхід до визначення стохастичної складової, який унеможлиблює використання розрахованої моделі для прогнозування рівня капіталізації економіки регіону.

Виявлення погрішностей першого типу відбувається з допомогою трьох гіпотез [2, с. 239]:

- 1) всі факторні коефіцієнти в моделі відмінні від нуля – ($H_1: a_i \neq 0$);
- 2) відсутність загальної мультиколінеарності – лінійного зв'язку між всіма незалежними факторами багатofакторної моделі – ($H_2: \chi_{\text{фак}}^2 \leq \chi_{\text{крит}}^2$);
- 3) присутність часткової мультиколінеарності – лінійного зв'язку між окремими незалежними факторами a_i та залежною величиною математичної моделі – ($H_3: t_{ai} > t_{\text{крит}}$).

Для визначення рівня впливу незалежного чинника i на поведінку моделі індикатором слугує значення коефіцієнта a_i . При не підтвердженні гіпотези, фактори з нульовим значенням коефіцієнта виключаються і модель перераховується. Проведений таким чином аналіз прогнозної моделі капіталізації економіки регіону дозволив виключити чинники, які не впливають на результуючий показник.

У нашому випадку, для індексу Y1, що визначає рівень капіталізації регіонів як процесу нагромадження капіталу, були виключені фактори X6 — забезпечення населення житлом, та X9 — Обсяг доходів місцевих бюджетів; для індексу Y2, що виражає рівень капіталізації регіонів як процесу інвестування капіталу був виключений фактор X14 — приріст основних засобів регіону у відношенні до ВРП у році, що передуює звітному; для індексу рівня капіталізації регіонів як процесу створення та розподілу доданої вартості Y3 — фактор X23 — рівень капіталізації економічного потенціалу (за індексом зростання ВДВ).

Для оцінки загальної чи часткової мультиколінеарності, порівнюємо отримані розрахункові значення коефіцієнтів з табличними значеннями. Для цього, як і передбачалось, використовуються рівняння Феррара-Глобера, Стюдента, Фішера, Дарбіна-Уотсона.

Проведені розрахунки засвідчили відсутність загальної колінеарності між факторами аналізованих моделей та відсутність часткової мультиколінеарності в аналізованих моделях. Тобто функція у математичній моделі обрана вірно.

Для оцінки незалежності похибок проведемо аналіз відхилень e_t та оцінимо, чи підходить побудована лінійна модель для прогнозування рівня капіталізації економіки регіону. Результати засвідчили, що отримані значення статистики d задовольняють умову Дарбіна-Уотсона ($du < d < 4 - du$), що свідчить про незалежність помилок.

Отже, перевірка адекватності моделі дозволяє її розглядати як прийнятну, адже за усіма параметрами знаходиться у межах нормативних значень (табл. 4).

Таблиця 4

Перевірка адекватності моделі капіталізації економіки Волині при рівні значущості $\alpha = 0,05$

Гіпотеза	Критерії оцінки	Показники прогнозу	Інтегральний індекс за нагромадженням капіталу	Інтегральний індекс за інвестуванням капіталу	Інтегральний індекс за створенням та розподілом доданої вартості	Інтегральний індекс рівня капіталізації економіки регіону
		Позначення/ Умова прийнятності гіпотези	Y1	Y2	Y3	Y
H ₂ :	Коефіцієнт Феррара-Глобера	$\chi^2_{фак}$	7,66	3,52	4,07	5,77
	Критичне значення коефіцієнта	$\chi^2_{крит}$	25	18,3	7,8	7,8
Висновок		$\chi^2_{фак} \leq \chi^2_{крит}$	Загальна мультиколінеарність відсутня			
H ₃ :	Коефіцієнт Стьюдента	t	17,55	57,72	173,19	9,23
	Критичне значення коефіцієнта	t_{djb1}	12,7	12,7	3,18	3,18
	Висновок	$t > t_{djb1}$	Часткова мультиколінеарність присутня			
	Критерій Фішера	F_{nZd}	617,9	695,27	61894,53	29,76
	Критичне значення коефіцієнта	F_{djb1}	230	230	9,28	9,28
Висновок		$F_{nZd} > F_{djb1}$	Часткова мультиколінеарність присутня			
H ₄ :	Критерій Дарбіна-Уотсона	d	0,673	0,752	0,886	0,974
	Критичне значення коефіцієнта	d_u	0,56	0,56	0,82	0,82
Висновок		$du \leq d \leq 4 - du$	Помилки незалежні			

Проведена прогнозна оцінка свідчить, що процес нагромадження капіталу у

Волинській області продовжує бути складним. При значному прирості на 78% (рис.2) валового нагромадження основного капіталу домашніх господарств та нагромадженого доходу домогосподарств в розрахунку на одну особу, при зростанні доходів суб'єктів господарювання, середньомісячної заробітної плати працюючих та обсягів експорту на 77% буде спостерігатися зниження інтегрального індексу капіталізації економіки за нагромадженням капіталу з 0,4 у 2010 р. до 0,3 у 2016 році.

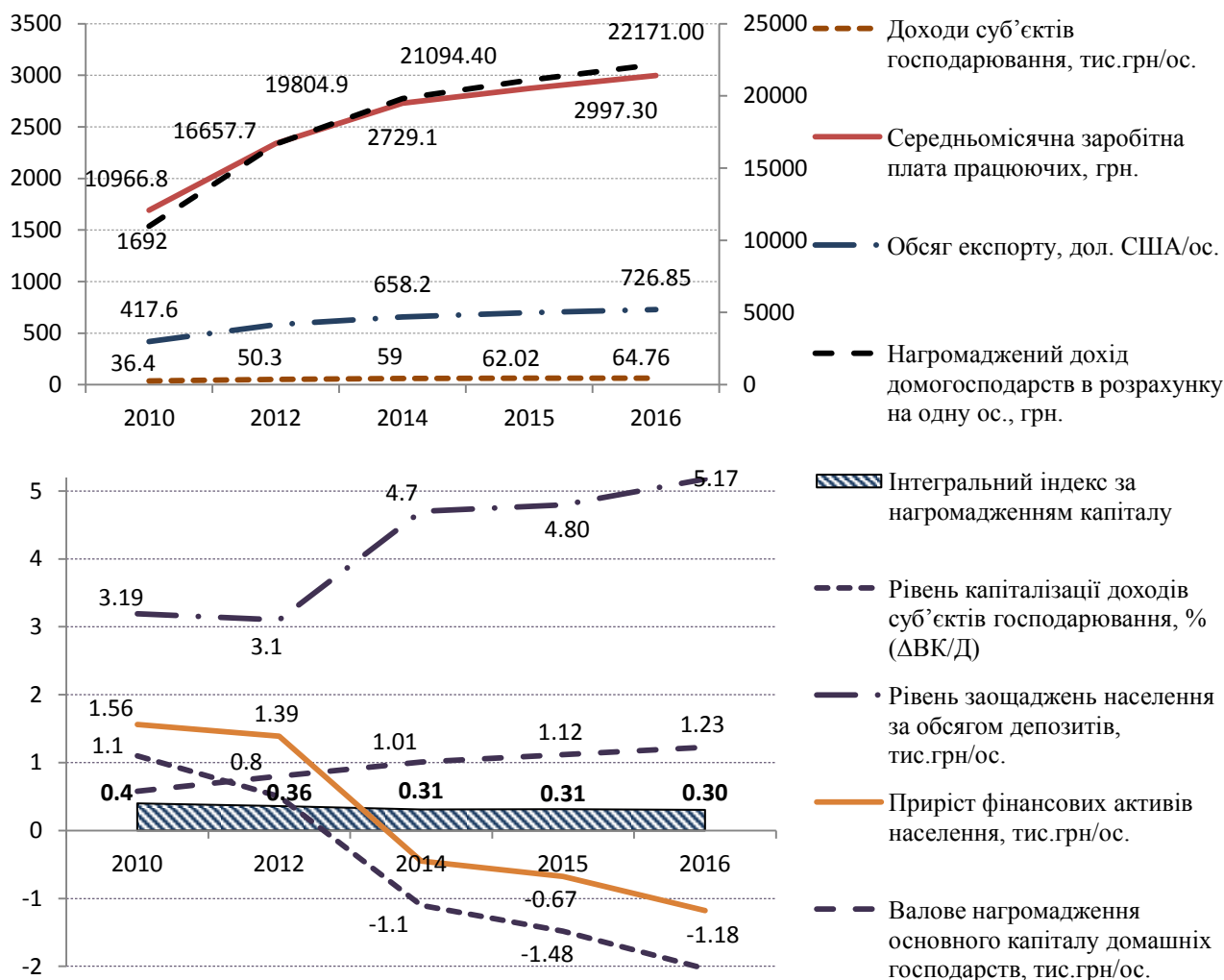

Рис. 2. Динаміка показників, що характеризують рівня капіталізації як процесу нагромадження капіталу у Волинській області

Такий результат пояснюється трансформаційними процесами в економіці, затяжною фінансово-економічною кризою, зuboжінням населення та політичною нестабільністю в країні. В результаті приріст фінансових активів населення у 2016 р. знизиться на 25% і складе -1,18% порівняно з 1,56% у 2010 р. Рівень капіталізації доходів суб'єктів господарювання за аналізований період знизиться в 2 рази і досягне значення -2,03% порівняно з 1,1% у 2010 році. Що стосується показників, що характеризують рівень капіталізації економіки як процесу інвестування капіталу у Волинській області, майже всі мають зростаючу закономірність. Чітко прослідковується незначне зростання обсягів капітальних інвестицій на 2,23%, що досягне у 2016 році рівня 3,88 тис. грн. на одну особу порівняно з 1,7 тис. грн. у 2010 році (рис.3).

Це збільшення буде досягнуте за рахунок зростання гривневого виразу прямих

іноземних інвестицій, які стануть одними із основних та найбільш значущих джерел інвестиційних вкладень в економіку регіонів країни у зв'язку з незадовільними стартовими умовами розвитку внутрішнього ринку та значним знеціненням вітчизняної валюти.

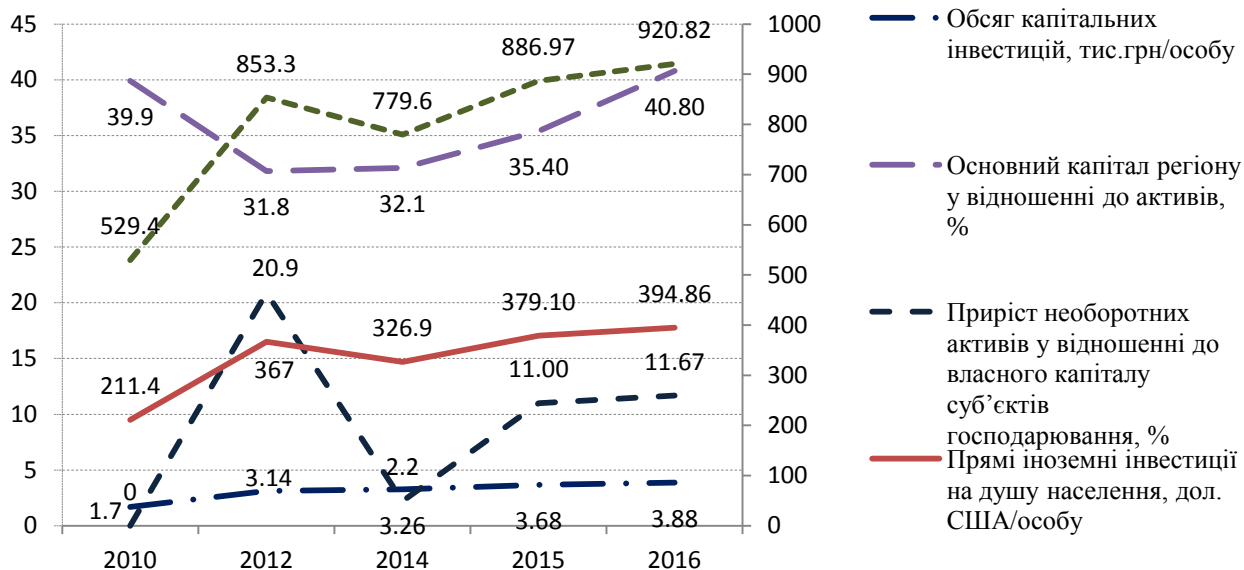

Рис. 3. Динаміка показників, що характеризують рівень капіталізації як процесу інвестування капіталу у Волинській області

В результаті такої додатної динаміки показників даної групи і загальний рівень капіталізації Волині як процесу інвестування капіталу зросте на 63% і становитиме у 2016 році 0,36.

Таким чином, прямі іноземні інвестиції зростуть не лише у гривневому виразі, а й у абсолютному вимірі у валюті іноземних країн.

Позитивну динаміку можна прогнозувати в показниках, що характеризують рівень капіталізації як процесу створення та розподілу доданої вартості у Волинській області, середній ріст яких за 5 аналізованих роки буде становити 23% (рис. 4).

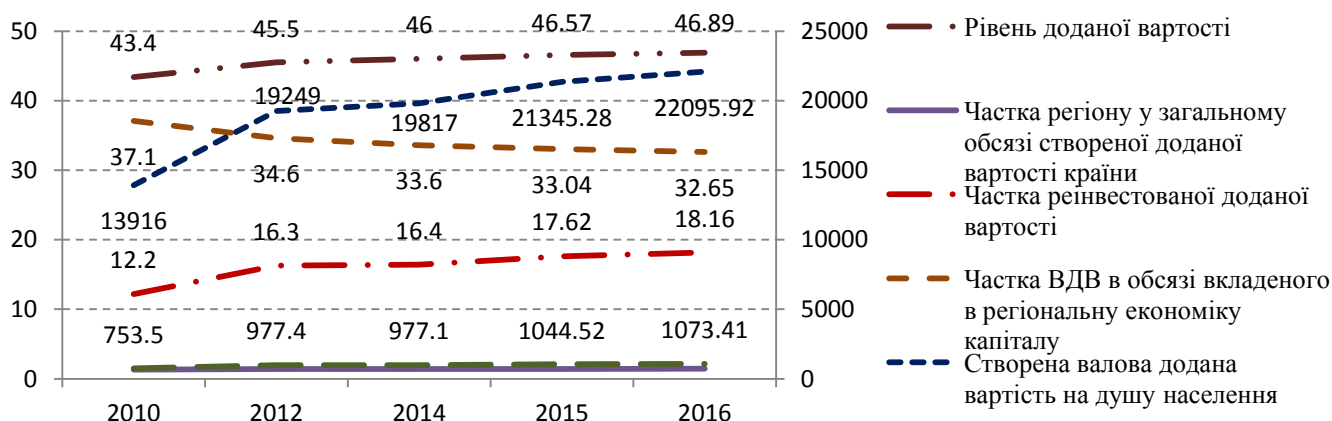

Рис. 4. Динаміка показників, що характеризують рівень капіталізації як процесу створення та розподілу доданої вартості у Волинській області

Найвищі темпи росту прогнозуються у 2016 році серед таких показників: створена

валова додана вартість на душу населення – 59 % із значенням 22095,9 грн./особу; частка реінвестованої доданої вартості – 49% і досягне значення 18,16 %; створена валова додана вартість у розрахунку на одне підприємство – 42,5% і досягне значення 1073, 4 тис. грн./од.

Основним проблемним питанням залишаються частка ВДВ в обсязі вкладеного в економіку капіталу. Динаміка даного показника у Волинській області за аналізований період свідчить про його зниження на 12% і в 2016 р. опуститься до рівня 32,65 в порівнянні з 37,1 у 2010 році.

На основі розрахованих прогнозів первинних показників побудовано багатофакторні моделі для кожної групи показників. Так, рівень капіталізації Волині як процесу нагромадження капіталу визначався за моделлю:

$$Y_1 = 0,8614 - 0,00022X_1 + 0,0007X_2 - 0,00086X_3 + 0,0009X_4 - 0,00011X_5 + 0,00054X_7 - 0,000416X_8 + 0,00023X_{10};$$

рівень капіталізації як процесу інвестування капіталу визначався за математичною моделлю:

$$Y_2 = 0,011 + 0,00012X_{11} - 0,00017X_{12} + 0,000396X_{13} - 0,00011X_{15} - 0,0014557X_{16};$$

рівень капіталізації Волинської області як процесу створення та розподілу доданої вартості за математичною моделлю:

$$Y_3 = 0,6242 + 0,00024X_{17} - 0,0004X_{18} - 0,000456X_{19} + 0,00024X_{20} - 0,00031X_{21} + 0,00022X_{122}.$$

Отже, за отриманими прогнозами інтегральних індексів за нагромадженням капіталу, інвестуванням капіталу та за створенням та розподілом доданої вартості відповідно до побудованої математичної багатофакторної моделі ($Y = 0,24 + 0,2249Y_1 + 0,3775Y_2 - 0,00027Y_3$) розраховано прогноз рівня капіталізації економіки Волинської області, результати якого представлені на рис.5.

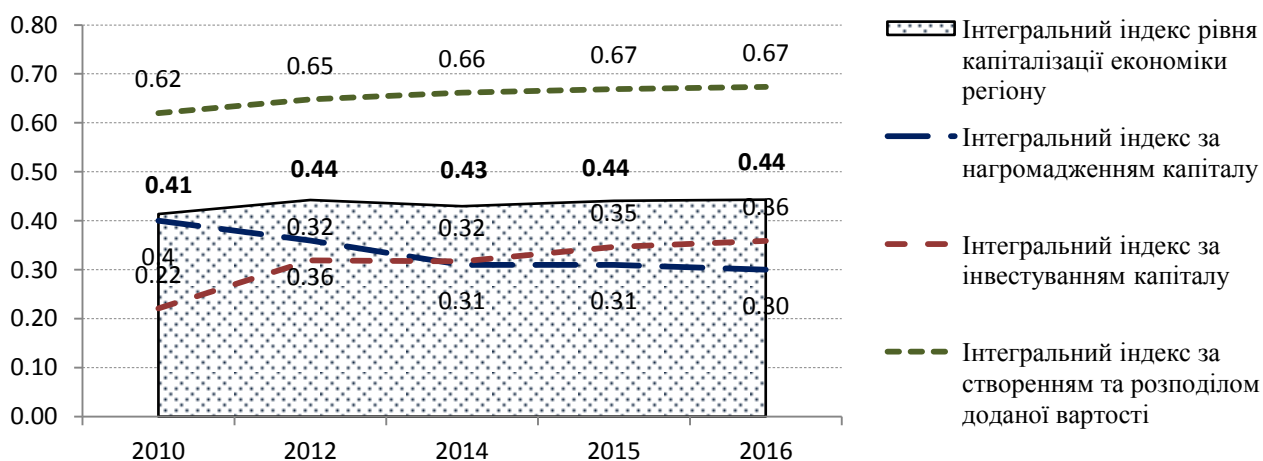

Рис.5. Динаміка інтегральних індексів, що характеризують рівень капіталізації економіки Волинської області

Аналіз динаміки інтегральних індексів капіталізації економіки за нагромадженням капіталу, інвестуванням капіталу та за створенням та розподілом доданої вартості свідчить про те, що суттєвих змін у Волинській області не відбудеться. На жаль, рівень капіталізації економіки не створив належних передумов для подальшого нагромадження, інвестування та створення доданої вартості у регіоні. Низький рівень нагромадження у перспективі сприяє зменшенню економічних благ, що припадає на жителя Волині та не сприяє якісним очікуванням населення у підвищенні

рівня життя.

Недостача рівня інвестування капіталу в економіку Волинської області та збереження такої динаміки у майбутньому створює значні фінансові перешкоди нарощенню економічного потенціалу регіону. Це є вкрай незадовільним явищем, що спричиняє значні фінансові загрози для подальшого функціонування економічної системи регіону.

Незначний внесок регіону у процес створення та розподілу доданої вартості не створює належних передумов для динамічного розвитку економіки, підвищення прибутковості суб'єктів господарювання та зростання купівельної спроможності населення.

Висновки. За результатами проведеної оцінки, визначимо пріоритетні завдання регіональної політики для підвищення капіталізації економіки Волинської області. Такими пріоритетами, мають стати:

- пошук полюсів росту та активні дії стимулювання їх розвитку на різних рівнях;
- створення та ефективна діяльність наукового парку у регіоні на базі вищих навчальних закладів, стимулювання створення стартапів, налагодження виробництва інноваційної продукції;
- формування регіональної політики сталого розвитку з пріоритетами у перші періоди на створенні економічного підґрунтя такого розвитку;
- активізація інвестиційної діяльності регіону із залученням потужних внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування пріоритетних інноваційних проектів;
- пошук шляхів узаконення видобування надр регіону (зокрема, бурштину), що створить передумови для збільшення рентної плати за користування надрами;
- забезпечення ефективної діяльності підприємств комунальної власності.

Таким чином, прогнозна модель засвідчила значну потребу пошуку механізмів підвищення рівня капіталізації економіки Волинської області та інших регіонів країни, в тому числі, за рахунок банківського капіталу, з метою нарощення ринкової вартості регіону та недопущення посилення кризових економічних явищ.

Список використаних джерел:

1. Чапук О.П. Капіталізація регіонів України в умовах фінансової децентралізації: [Монографія] / за науковою редакцією д.е.н., проф. Вахович І.М. – Луцьк: ВолиньполіграфTM, 2016. – 288 с.
2. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону: монографія / З. В. Герасимчук, І. С. Кондіус; Луц. нац. техн. ун-т. - Луцьк : Надстир'я, 2010. – 410 с.

UDK 330.341.4:332.1

Prokopiuk A., Ph.D.,

Higher Economic School in Białymstok, Poland

REGIONAL STRUCTURAL POLICY: THE ESSENCE AND MECHANISM OF IMPLEMENTATION

Problems of formation and implementation of the regional structural policy are considered in the article. Conceptual approaches to a mechanism of formation of the regional structural policy are stated. Programs of realization of the regional structural policy are defined and the mechanisms of implementation of the regional structural policy are elaborated. Instruments for implementation of the regional structural policy are clarified.

Keywords: mechanism, programs of regional structural policy, regional structural policy, strategic management.

Prokopyuk A.

РЕГІОНАЛЬНА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА: СУТЬ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті підняті проблеми формування і реалізації регіональної структурної політики. Сформульовано концептуальні підходи до формування механізму регіональної структурної політики. Виділено програми реалізації регіональної структурної політики та побудовано механізм реалізації регіональної структурної політики. Визначено інструменти реалізації регіональної структурної політики.

Ключові слова: механізм, програми регіональної структурної політики, регіональна структурна політика.

Prokopyuk A.

РЕГИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРНАЯ ПОЛИТИКА: СУТЬ И МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ

В статье подняты проблемы формирования и реализации региональной структурной политики. Сформулированы концептуальные подходы к формированию механизма региональной структурной политики. Выделены программы реализации региональной структурной политики и построено механизм реализации региональной структурной политики. Определены инструменты реализации региональной структурной политики.

Ключевые слова: механизм, потенциал региона, программы региональной структурной политики, региональная структурная политика.

Resolution of the problem in general and its relationship with important scientific and practical tasks. Global goal of socio-economic development of Ukraine is to improve the quality of life. To achieve it is necessary to ensure decent living standards for all people, to build a democratic unitary state, to create an effective competitive economy in the world community.

In today's complex socioeconomic and political environment of Ukraine under convince of federalism and disunity of the state, while regions are struggling advanced both political and economic management rights it is important to pay attention to formation and development of not only state but also regional structural policy .

Analysis of recent research and publications. Many local researchers, among them S. O. Bila, P. D. Dudkin, M. O. Kobzystyy, A. F. Melnyk, N. M. Popadynets, I. Z. Storonyanska, T. P. Shynkorenko, O. V. Shevchenko, S. L. Shults and others devoted their work to the problems of regional structural policy development

The aim of the article. However, despite the significant number of publications on the subject, there is no clear mechanism for implementation of regional structural policies in domestic theory and practice.

The aim of the study is to set mechanism for implementing regional structural policy and to identify possible ways of its implementation.

The main material of research with full substantiation of scientific results. Transition to a market economy system of management reduced the state's role in managing an industry, but at the regional level this role should be not only preserved, but also risen. Regional-management functions are performed in different sectors (services sector, social security, natural resources, unemployment, environment, results of market economy deformity, etc.).

According to the signed agreement of association with the EU currently the main objective of regional development is to provide conditions for guidance on restructuring of the economy and a gradual increase in production, achieving economic and social progress. This means implementation of the most important requirements of economic and social laws and coherent regional development of effective regional structural policy.

The basic sequence of actions that should be taken into account while creating an optimal structural policy for each region are:

1. Identifying of economic potential of the region:
 - Employment (age-sex composition, education level and skill level);
 - Natural (land, minerals, opportunity and degree of development of their fields and plant arrays);
 - Fundamental (presence and condition of assets).
2. Division of all relevant sectors into groups by resource basis:
 - Based on local resources;
 - Based on local and imported resources. It should be made a separate group of industries with the possibility of a partial shift from imported to local resources and industries that do not have such opportunities;
 - Based on imported resources.
3. Identify linkages between sectors and regions to highlight priority development units (points of economic growth). It is important to pay particular attention to connection between industries, working on local resources and partly on imported and traditionally-established areas of performance of the region.

Strategy of economic growth, based on competitive advantages of the region and directed to the formation of economic sectors, aimed at providing production growth in the regions forms the basis of regional structural policy.

To implement the strategy by regional authorities in cooperation with business organizations should form a mechanism for implementation of regional structural policy.

In this context, under the mechanism for implementation of regional structural policy we mean a set of methods and ways of influence on economic processes for reforming individual sectors and industries based on innovation that will ensure the modernization of competitive economic system of the region.

Thus, the mechanism of implementation of regional structural policy includes goals, objectives, reforming strategies, various programs and measures, implemented through system tools [1].

The mechanism of implementation of regional structural policy is a system of interactions between regional authorities and business environment that determines formation of a competitive economy based on complex tools (instruments) and actions (programs) based on the strategic goals and objectives, as well as coordination instruments and programs and the subsequent monitoring of the implementation of regional structural policy, providing feedback to the system. The main distinguishing feature of the proposed mechanism is merger of funds and actions of all levels of government and business environment, accumulating in a synergy of implementation that allows to provide the most efficient, balanced, innovative development of economy within the interests of integrated development of the territory.

In our view, while creating mechanism of regional structural policy it is appropriate to develop such directions for its implementation:

- Based on factors which characterize the situation at the region, analyze competitiveness of industries, located in the region, define strategic economic zone (preferably in each territory of municipality) of regional value which are considered as the most preferred region for facilities maintenance by basic (traditional) sectors of regional economy [2];

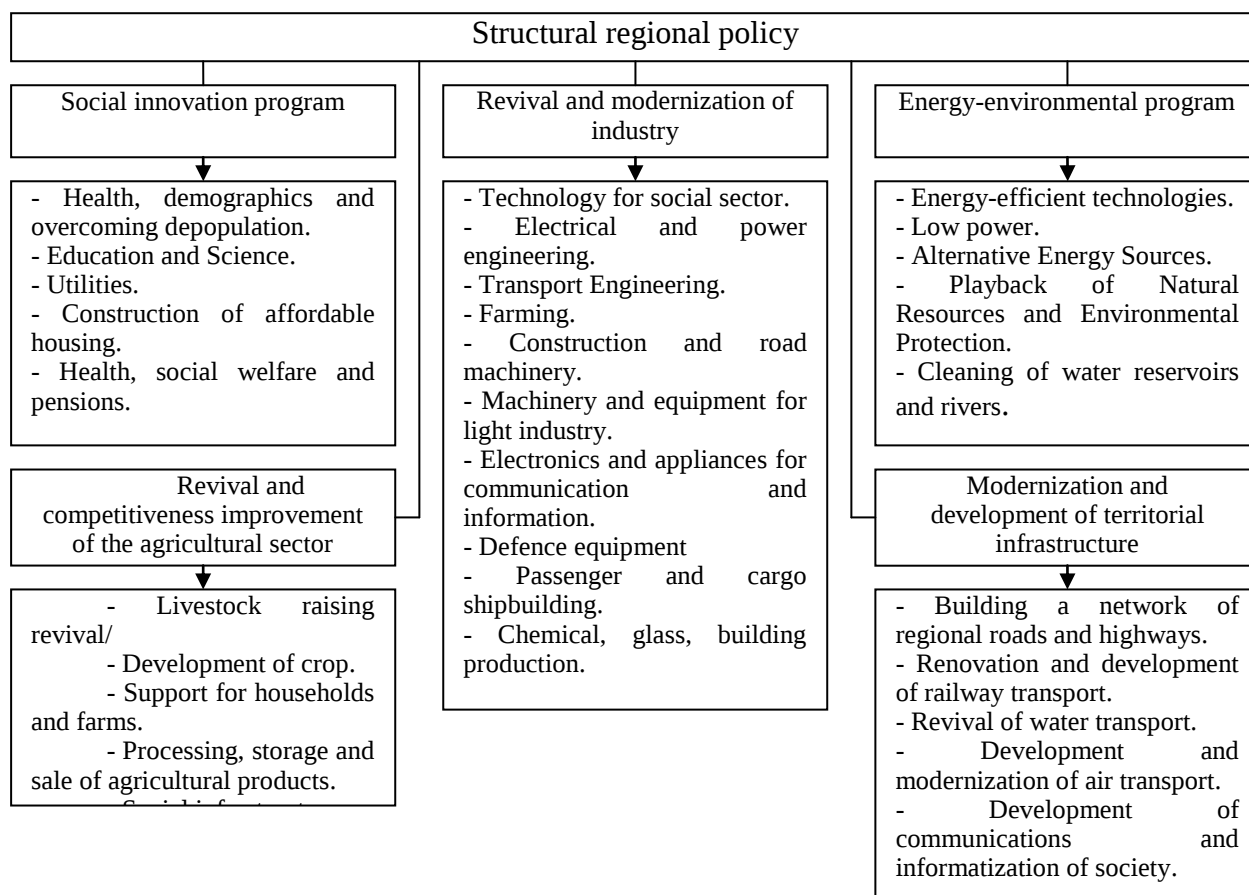

Fig.1. Programs of regional structural policy implementation [3].

– potentially competitive field of basic economic system in the region is defined, as well as enterprises of industrial and social infrastructure needed to meet the demand for goods and services for population and for newly-established businesses;

– It is determined area of resources of all kinds, which belongs to the region and the possibility of using resources outside the area. Resources should be available for usage to ensure the effective functioning of potentially competitive basic (traditional) sectors of regional economy and areas of industrial and social infrastructure;

– We should define outside areas of strategic resources available in neighboring region for selected industries in case of shortage of own resources;

– Indicative strategic plans for development basic (traditional) and infrastructure enterprises, industries and regional economic system are created, interaction between internal and external agents – suppliers of resources is determined;

– All probable risks of influence of outside environment on economic policy of the region should be taken into account while creating indicative plans, realizing projects and programs.

– Actions (programs) for economic and legislative support by authorities are generated to achieve targets of economic development of production systems, industries, their interaction on internal and external markets.

Figure 1 shows directions for implementation of regional structural policies, which provide major reform program and development of industries that ensure competitive advantages of the region.

The aim of regional structural policy is to create conditions for a successful market entry to all interested entities on the basis of territorial and economic specifics of the region and strategic directions of development.

Regional structural policy has following strategic objectives:

- Identification of regional benefits of economic and social development that should be taken into account while implementing innovation, investment and foreign policy;
- Formation of a stable economic system that provides innovative, competitive economy of the region;
- Implementation of regional programs in terms of mutual participation of private investors and public investment;
- Definition of effective tools for formation of a stable economic system of the region.

Institutes of Management (regional authorities), expressing interests of development of economic potential of the region, as well as raising living standards, together with the science determine strategic goals of innovation policy and through legislative and financial institutions can organize development and implementation of innovative technologies based on investment, considering financial advantages of business [4]. Business will develop an integrated economy, ensure production of competitive products and provide quality services to meet the demand of different customers, while creating a stable component of the budget of the region. To stimulate business innovation activity through appropriate government institutions an effective financial-credit and tax policies should be formed, providing economy with introduction of innovative programs and large-scale investments. To achieve highlighted statements it is necessary:

- To create an effective financial and credit system of granting loans with an interest rate that is used in developed countries, that is not more than 1-2%, and most important interest-free programs. In our view, it is much more efficient than practice of subsidizing interest rates (this practice is more provoking the corrupt relationship between government and business);

- To reduce tax burden of the VAT and income tax to a minimum, and completely remove tax barriers in a number of priority strategic programs. According to the consent of entities, funds are released and directed to business development, introducing scientific and technological development, provides employment, creates a competitive economy;

- We should highlight industries that produce capital goods (equipment, machinery) as a priority among investments in innovation and investment projects in condition of economic crisis [5]. As a result the problem of technology upgrade will be solved by replacement of modern equipment to boost development of industries, producing consumer goods and services for different economic sectors and households.

Figure 2 shows elements of the mechanism for implementation of regional structural policy.

Successful implementation of mechanism of regional structural policy is ensured through targeted strategic management of developing area, implying the existence of different tools for modernization and development of economic system.

The mechanism is implemented through a set of different tools that fulfill the regional structural policy. We are convinced that usage of tools, which role and significance can vary greatly at certain stages of modernizing the economy, is the most appropriate while implementing structural policies in the region:

- Tax tools – setting tax payments and tax benefits that determine the tax system and tax treatment of economic activity of the region, stimulating its development;
- Budget (transfer) tools include mechanisms of formation and usage of public financial resources, their redistribution at regional and municipal levels, as well as between sectors of economic system;

- Price (tariff) instruments – principles for defining the state regulation of prices and tariffs, methods and forms of regulation;
- Investment instruments – measures to support investment activity of economic entities, criteria and methods of distribution of budgetary investment;
- Innovative tools – programs of implementation of scientific and technological achievements in territorial and sectoral economic system in the region, ensuring competitiveness of economy;

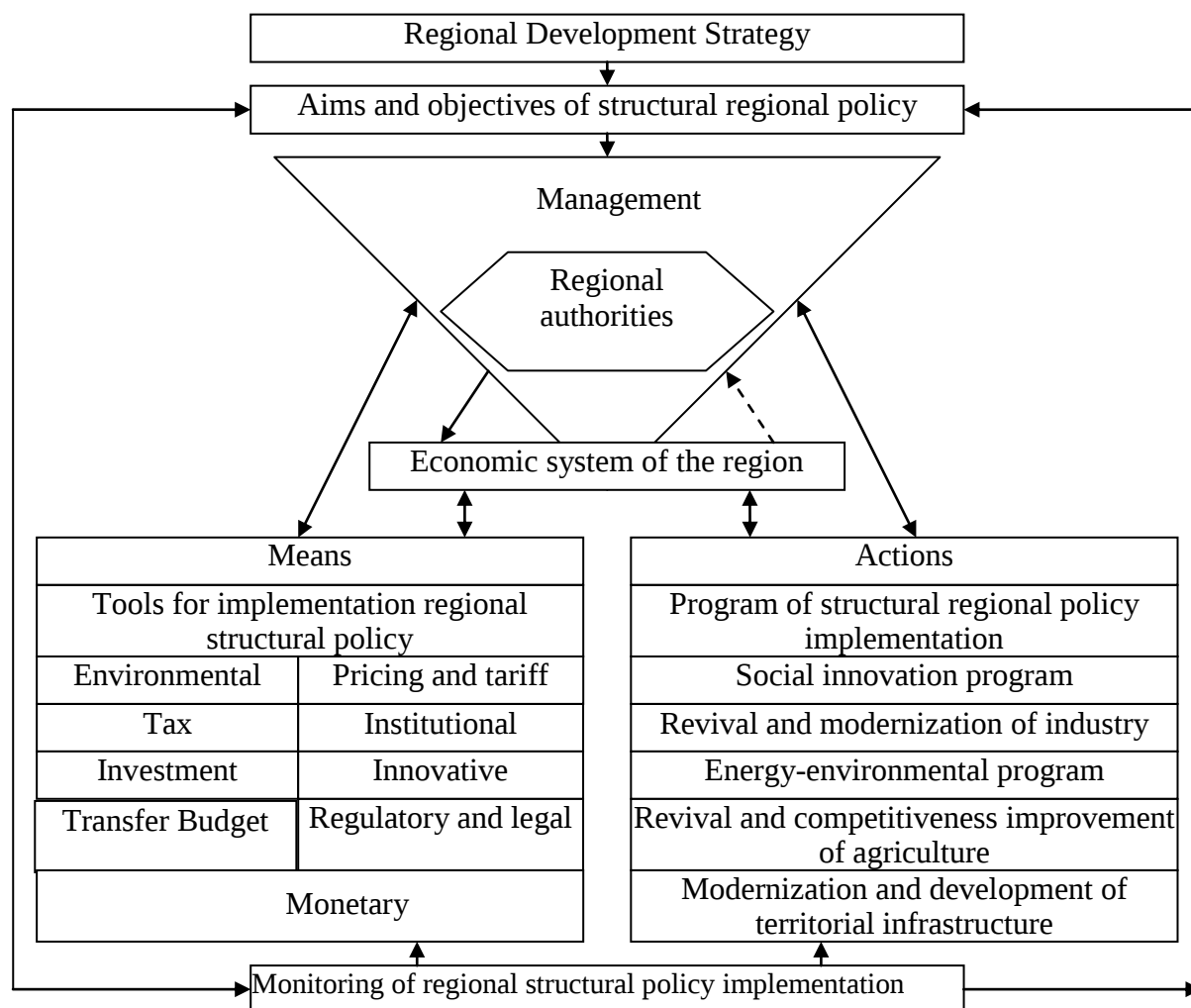

Fig. 2. The mechanism of regional structural policy implementation [3].

- Monetary tools – set of credit relations and methods of lending in monetary form in terms of profitability and recoverability;
- Institutional tools – methods and forms of privatization and restructuring of property relations, state property management, interaction with private sector in the region;
- Legislative – measures governing the legal relationship between government and business;
- Environmental tools – preservation and improvement of natural resources, reducing pollution areas, creating environmentally friendly production.

All mentioned tools should facilitate implementation of structural policy in the region and ensure modernization of economy in the process of interaction between government, business and community.

Conclusions. Thus, the mechanism of implementation of regional structural policy is a system of interactions relations through various economic, legal, financial, academic, government and other institutions that influence the reform of the economic system through various instruments and tools, ensuring formation of highly competitive, innovative economy of the region.

References

1. Bila, S. O. (Ed.). (2013). *Mechanisms of formation of regional development priorities*, Kyiv: NISS, 83 p.
2. Storonyanska, I. Z., & Popadynets, N. M. (2015). The value of regional structural policy in modern conditions of restructuring and regional development in Ukraine. *Restructuring as the Imperative of Developmental Changes in Economy*, Cracow, pp. 63-68.
3. Popadynets, N. M. (2014). The essence of the mechanism for the implementation of regional structural policy. *Regional Economy*, 3, pp.48-55.
4. Dudkin, P. & Dudkina, A. (2010). Structural transformation of the regional economy development and its institutional support. *Galician Economic Journal*, 4, pp. 92-97.
5. Shynkaruk, L. V. (2011). *Structural changes and economic development of Ukraine*, Kyiv, 696 p.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j K l h j h g y g l

УДК 332.1/330.3

Поліщук В.Г. к.е.н., старший викладач

Луцький національний технічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Зарубіжний досвід стимулювання сталого розвитку регіону розглянуто з таких основних позицій як інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, правове забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, суб'єкти стимулювання сталого розвитку регіону. Визначено основні методи адміністративного та ринкового регулювання розвитку економічних процесів, пов'язаних зі сталим розвитком та забезпеченням капіталізації економіки регіонів. Найпоширеніші інструменти податкового характеру, а саме штрафи, екологічні податки, прямі платежі за забруднення навколишнього середовища, плата за користування екологічними послугами, податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання.

Ключові слова: сталий розвиток, інноваційне стимулювання, капіталізація економіки, регіональна соціо-еколого-економічна система, податкові платежі.

Полищук В.Г.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НАЛОГОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ КАК ПРЕДПОСЫЛКА КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Зарубежный опыт стимулирования устойчивого развития региона рассмотрено из следующих основных позиций как инструментальное обеспечение стимулирования устойчивого развития региона, правовое обеспечение стимулирования устойчивого развития региона, субъекты стимулирования устойчивого развития региона. Определены основные методы административного и рыночного регулирования развития экономическими процессами, связанными с устойчивым развитием и обеспечением капитализации экономики регионов. Самые распространенные инструменты налогового характера, а именно штрафы, экологические налоги, прямые платежи за загрязнение окружающей среды, плата за пользование экологическими услугами, налоговые льготы и ускоренная амортизация очистного оборудования. **Ключевые слова:** устойчивое развитие, инновационное стимулирование, капитализация экономики, региональная социо-эколого-экономическая система, налоговые платежи.

Polishchuk V.

FOREIGN EXPERIENCE IN TAX PROMOTING OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS AS PRECONDITION CAPITALIZATION OF UKRAINE ECONOMY

Foreign experience of promoting sustainable development in the region with such basic items as instrumental incentives for sustainable regional development, legal incentives for sustainable regional development agents promoting sustainable development in the region is considered. Basic methods of administrative develop and market regulation of economic processes related to sustainable development and capitalization of software defined regional economies are identified. The most common tools of tax nature, such as fines and environmental taxes, direct payments for environmental pollution, ecological fee for services, tax incentives and accelerated depreciation purification equipment are investigated.

Keywords: sustainable development, stimulate innovation, capitalization economy, regional environmental and socio-economic system, tax payments.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах для повноцінного розвитку суспільства в цілому, а також його регіональних систем, необхідним є використання сучасних дієвих методів та форм впливу на регіон з тим, щоб досягти його сталого розвитку, а також забезпечити зростання капіталізації економіки. В силу впливу на господарюючі структури в регіонах різних факторів (зовнішніх та внутрішніх), як правило, не завжди позитивного характеру, сталий стан регіональних соціо-еколого-економічних (СЕЕ) систем втрачається. Особливо негативного впливу сталість системи зазнала на сучасному етапі розвитку соціо-еколого-економічних систем, коли перманентні негативні явища у соціальній, економічній та екологічній сферах доповнила фінансово-економічна криза 2008 року, проблеми у промисловості та проблеми, пов'язані з глобалізацією. Процеси глобалізації багато в чому поляризують світ. На сьогодні можна вважати, що сформувались кілька світових центрів, куди направлено більшість фінансових потоків світу – США, Західна Європа, Японія [8;9].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На сьогодні існує багато труднощів у досягненні сталого розвитку на різних рівнях соціо-еколого-економічних систем – глобальному, національному та регіональному. В першу чергу варто відзначити етичну дилему, що проявляється у значній диференціації рівнів доходів між заможними та бідними людьми. Рушійні сили глобалізації, ринкова економіка також не завжди націлені на утвердження сталого розвитку. Проте найбільшим лихом є збільшення тиску на екологічну ситуацію: погіршення стану атмосфери (глобальне потепління, збільшення викидів шкідливих газів), біосфери (знищення видів флори та фауни), гідросферу (зменшення кількості та погіршення якості питної води, викиди шкідливих речовин у водне середовище). Питання стимулюванням сталого розвитку регіонів та капіталізації економіки порушуються у працях таких вчених як: Андрущенко В.Л., Бандур С.І., Білорус О.Г., Вахович І.М., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Мельник Л.Г., Міщенко С.Г., Шнирко О.С. та ін.

Цілі статті. Метою дослідження є виявлення, аналіз і характеристика зарубіжного досвіду податкового стимулювання сталого розвитку регіонів як передумови капіталізації економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Попри негативні заяви організацій, що займаються дослідженням стану навколишнього середовища, соціально-економічного розвитку у різних куточках планети, варто все-таки відмітити позитивні аспекти глобалізації. Глобалізаційні процеси, що націлені на збільшення темпів економічного росту, не

принесуть позитивних результатів. В сучасних умовах існування варто дотримуватись принципів “сталості глобалізації” (“sustainable globalisation”) [3]. Зміст таких прискорених інтеграційних процесів спрямований на об’єднання діяльності транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій, урядів та населення різних країн заради досягнення стану стійкої рівноваги динамічних просторових утворень в межах кожної країни – регіонів.

В першу чергу, така співпраця повинна бути націлена на гарантування регіональної екологічної сталості в глобальних координатах розвитку. До основних завдань такої спільної діяльності можна віднести: а) на глобальному рівні: вибір нових пріоритетів на міждержавному рівні, міждержавне регулювання; міжнародні договори і конвенції в галузі навколишнього середовища і розвитку; загальна економічна політика країн по відстоюванню своїх економічних та екологічних інтересів, загальних політик з ціноутворення і підвищення ціноутворення природних ресурсів, об’єднання потенціалу для вирішення спільних завдань та ін.; б) на регіональному рівні: посилення адміністративного механізму стимулювання; посилення значення самоуправління.

Посилення ролі глобального рівня соціо-еколого-економічних систем

2) екологічні податки – підприємства з більшою собівартістю боротьби з забрудненням віддають перевагу сплаті податків, а з низькою собівартістю – максимальному зниженню рівня забруднення, щоб не платити до бюджету; існують податки на виробництво різних токсичних речовин (хімікати, нафтопродукти та ін.), – з їх допомогою створюється трастовий фонд, що забезпечує витрати уряду на знешкодження звалищ небезпечних відходів [9;13, с. 102].

3) прямі платежі за забруднення навколишнього середовища – кошти, що, на відміну від податків, стягуються тільки тоді, коли забруднення перевищує визначений наперед рівень. Саме платежі є найефективнішими з точки зору стимулювання природоохоронної діяльності, адже вони залишають право на вибір конкретних протизабруднюючих заходів за тими, хто їх здійснює. Вони дуже гнучкі у використанні, змінюючись від конкретних умов продукування забруднення, їх обсягу, безпеки і т.д. Хоча, безперечно, і податки і штрафи мають примусовий характер. Проте, платежі в США застосовуються на рівні муніципалітетів, округів і в окремих штатах (мають немасовий характер). Недоліком даного виду інструментів є те, що він не сприяє зниженню промисловими фірмами забруднення нижче встановлених норм.

4) плата за користування екологічними послугами – плата може стягуватися з користувачів товарами чи послугами, котрі здійснюють негативний вплив на навколишнє середовище. Цей інструмент використовують багато муніципалітетів. Види плати: плата за збір твердих відходів і плата за використання водою.

5) податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання – використовуються разом, хоч і мають дещо відмінний за впливом ефект. Як правило, у США очисне обладнання списується за 5 років. Це сприяє оновленню засобів для проведення очисних робіт та природоохоронних заходів. Проте, недоліком є те, що через впровадження нового обладнання, практично не впроваджуються маловідходні технології. Крім цього, податкові пільги при списуванні очисного обладнання отримують лише великі підприємства, адже збільшення капіталовкладень у обладнання сприяє збільшенню пільг.

Податки і платежі за забруднення мають примусовий характер, і тому на практиці застосовуються менше, хоч теоретично є більш вигідними для застосування. Також слід відмітити, що в США і податкові інструменти, і субсидії є складовими адміністративного механізму стимулювання. Натомість ринковий механізм є більш самостійним для використання. До нього відносяться такі основні інструменти інноваційного характеру:

1) продаж “надлишків” скорочення забруднення – фірми та деякі підприємства, що змогли добитись більшого (“наднормативного”) скорочення забруднення, можуть продавати “надлишки” іншим підприємствам чи фірмам. Цей підхід ефективний при застосуванні “бульбашкового принципу”. Зміст його зводиться до наступного: обмеження на викиди встановлюється, виходячи не з окремого джерела забруднення (наприклад, фабрична труба), а для цілого підприємства чи групи підприємств, які знаходяться під однією “бульбашкою”, для якої і встановлюються стандарти граничного забруднення;

2) торгівля допусками на викиди забруднюючих речовин – підприємства встановлюють очисні споруди, використовують технології по очистці вугілля чи фінансують перехід на інші види палива.

Досить цікавим є використання такого інструменту стимулювання як екологічні ліцензії (права) на будівництво, введення у дію і експлуатацію тих чи інших підприємств, що забруднюють навколишнє середовище.

Серед податкових інструментів у Канаді використовуються наступні – податкові пільги та знижки для вкладень у природоохоронні наукові дослідження і розробки.

Канадська організація “Стале процвітання” свого часу розробила на 2009 рік документ “Будівництво пакету зелених економічних стимулів для Канади”. На сучасному етапі у Канаді пропонується застосовувати такі групи стимулюючих інструментів: прямі урядові витрати (інвестування в громадську інфраструктуру, основні засоби та землю; витрати на домогосподарства; пряма підтримка промисловості та неприбуткового сектора), інструменти податкової системи (податки на домогосподарства; корпоративні чи неприбуткові податки), регуляторні інструменти (правила енергетичної ефективності; правила зменшення забруднення; правила збереження чи захисту) [1, с. 13;9].

Кожен пропонований інструмент було обґрунтовано за такими критеріями: 1) екологічна якість стимулу (своєчасність, цільова спрямованість, строковість); 2) екологічні виплати (засіб, скорочення, ефективність джерела); 3) інші критерії (адміністративні, юридичні, акціонерний капітал).

Як правило, набір (пакет) стимулів має короткотермінову направленість і спрямований на конкретні цілі. Проте, основним контекстом документу є питання – “який вид стимулу буде найкращим для економіки та навколишнього природного середовища зараз та в довгостроковій перспективі?”. Саме тому документ містить аналіз кожного стимулу, його ґрунтовну характеристику.

Всього запропоновано 23 категорії стимулюючих заходів. Загальна кількість інструментів становить 56 заходів стимулюючого впливу. З них, до стимулів сталого розвитку, що можна застосовувати на регіональному рівні можна віднести такі форми стимулювання: інвестиції (в енерго–, водо–, та транспортну інфраструктуру, у соціальне житло); гранти, позики, гарантії позики (для відновлювальних джерел енергії, сільського господарства, добродійні гранти тощо); субсидії (конкретні цілі); податкові інструменти (податкові знижки, податкові кредити, податкові канікули як персональні чи для домогосподарств, так і для корпорацій); обмеження на здійснення діяльності тощо.

Серед країн Західної Європи можна виділити такі країни, які використовують інструменти стимулювання для досягнення сталого розвитку як країни, так і її регіонів зокрема. У Великобританії вже досить тривалий час використовуються інструменти, що сприяють конкурентоспроможності економіки. Зокрема, до них можна віднести: сприяння інвестиціям у розробку нових технологій, наукоємних виробництв, матеріалів і продукції; підвищення соціального інвестування в науку і професійну освіту [13, с. 145; 7].

У Нідерландах акцент робиться на ціноутворенні та податковій політиці. Зміст полягає у тому, що лише забруднювач навколишнього природного середовища платить. У цій країні даний інструмент є надзвичайно суворим у застосуванні. Інструменти ринкового характеру в контексті стимулювання сталого розвитку у цій країні слабо розвинуті.

Як бачимо, у промислово розвинутих країнах світу значного поширення набули податкові інструменти стимулювання сталого розвитку. Дійсно екологічні податки мають чи не найбільший стимулюючий ефект на економіку та соціальну сферу регіону. Частка екологічних податків у цілому від суми оподаткування юридичних і фізичних осіб становить різне значення і коливається в інтервалі 3–12%. Наприклад, для США ця частка становить 3,2%, Канаді – 4,5%, Німеччині – 4,9%, Нідерландах – 5,5%, Японії – 6,5%, Великобританії – 8,2%, Ірландії – 11,9% тощо [12, с.529].

А в таких країнах як Болгарія, Чехія, Словаччина, Естонія, Угорщина та Польща основними джерелами природоохоронних фондів є штрафи на забруднення, платежі за воду, повітря, викиди, а також штрафи за екопорушення, тобто інструменти податкового стимулювання [10, с. 324–325].

Крім того, згадані інструменти податкового стимулювання успішно використовуються у Франції та Італії (система пільгового кредитування, податкові канікули тощо) [6, с.61–64].

Крім того, промислово розвинуті країни широко користуються інструментами ринкового характеру. Вони дозволяють основним забруднювачам природи з вигодою для себе мінімізувати шкідливі викиди у навколишнє природне середовище.

Варто зазначити, що аспекти закордонного досвіду використання інструментів сталого розвитку розглянуто у таких працях [9;11;14;15].

Досягти сталого розвитку регіональних систем надзвичайно важко. Цей процес є складним навіть для потужних та розвинутих країн світу. Проте, інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку у багатьох країнах світу сприяє досягненню цієї мети. Розглянуті нами країни для стимулювання сталого розвитку суспільства та регіональних систем використовують інструменти двох типів впливу: ринкові (з великою свободою та вибором для забруднювача навколишнього середовища), адміністративні (з чіткою регламентацією та обмеженнями для забруднювача навколишнього середовища). Кожен тип інструментів має свої переваги та недоліки, а відтак є недосконалим для практичного застосування. Тому найдієвішою, як показує закордонний досвід, є змішана форма інструментів стимулюючого впливу на регіональну систему.

Правове забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Для зарубіжних країн характерна напрацьована правова база щодо регулювання стимулювання сталого розвитку регіону. У більшості випадків вона впливає із національних чи регіональних стратегій сталого розвитку. Адже основні положення, прописані у них, надзвичайно важливі для вироблення внутрішньої мотивації регіону до сталого розвитку.

Канада. Для Канади характерним є застосування потужної нормативної бази в галузі сталого розвитку. В першу чергу це пов'язано з екологічним законодавством, що містить інноваційні механізми досягнення сталого розвитку в різних сферах життєдіяльності населення регіонів та недопущення погіршення екологічної ситуації. До таких нормативних актів відносяться переважно федеральні закони про рибацтво, про попередження забруднення арктичних вод, про чисте повітря, безпечність автомобільного транспорту, про охорону дикої природи, про національні парки, про водні ресурси, про зникаючі види фори і фауни тощо. Великої уваги заслуговують закони про охорону навколишнього середовища, прийняті у провінціях Канади (у Британській Колумбії та Альберті). У провінції Манітоба навіть прийнятий закон про сталий розвиток [13, с. 114].

США. Основна ціль прийнятої стратегії сталого розвитку США – збереження гарантованого доступу до ресурсного і екологічного потенціалу планети в умовах його зростаючого дефіциту, вразливості і боротьби, що загострюється, за більш справедливий розподіл прав за використання цих ресурсів. Також важливою є така ціль – підключення внутрішньодержавного потенціалу до змінення конкурентних позицій США у світовій торгівлі і використання для цього курсу на екологізацію сфери виробництва товарів і послуг [9;13, с. 82]. Інші цілі стратегії спрямовані переважно на глобальний характер дій американського уряду (інтернаціоналізація американських пріоритетів, збереження глобальної системи життєзабезпечення).

В цілому стратегія США щодо сталого розвитку направлена на підвищення якості життя населення через узгодження і збалансування соціальних, економічних та екологічних процесів в країні і залучення при цьому освічених людей, що несуть особисту відповідальність за свої дії.

Ірландія. У 1997 р. Урядом Ірландії була розроблена Стратегія сталого розвитку країни. Головна мета цього документу – забезпечити всесторонній аналіз розвитку

країни та її регіонів, що дозволить розвивати сталий розвиток в Ірландії. Регіональні органи влади мають нести відповідальність за регіоналізацію стратегії. Вони мають визначати регіональні пріоритети сталості, рекомендувати відповідні механізми виконання в регіонах і розвивають регіональну стабільність. Екоменеджмент повинен розвиватися за сприяння місцевого управління. Місцеві органи влади, згідно стратегії, відіграють ключову роль в досягненні сталого розвитку. Всі місцеві органи влади брали участь у розробці Місцевого Порядку денного 21 для їх областей. Уряд грає вирішальну роль у переміщенні податкового тягаря від доходів населення як об'єкта оподаткування до забрудників довкілля. Уряд розвиває відповідні економічні інноваційні інструменти: зелені заходи оподаткування і торгівля емісіями газів.

Уряд сприяє істотним екологічним програмам, що направлені на інвестування інфраструктури для того, щоб досягти сталого розвитку регіонів. Комплекс заходів направлений на сільське господарство, лісівництво, морські ресурси, енергетику, промисловість, транспорт, туризм [4].

Естонія. “Стала Естонія 21 (SE21)” – документ, у якому описана стратегія для розвитку Естонської держави, прийнята у 2005 р., з метою досягнення сталого розвитку у відповідності із глобальними принципами сталості і збереження традиційних значень Естонії. Даний документ орієнтований на тривалий час – до 2030 р. і є програмою розвитку, що торкається всіх аспектів соціального життя і стосується не лише екологічного розвитку. Важливою метою стратегії є вироблення механізмів, що гарантували б досягнення Естонією та її регіонів сталого розвитку. Основними цілями стратегії є: життєздатність естонського культурного простору, приріст добробуту, послідовне суспільство, екологічний баланс. Для досягнення цих цілей пропонуються такі механізми: забезпечення освіти, орієнтація на економічну структуру країни відповідно до зовнішніх умов, технологічний розвиток, інституційний розвиток, використання структурних фондів ЄС у бюджетній політиці, використання інновацій, екополітика (особливо, екологічна податкова політика) та ін. Всі перелічені заходи дозволять досягти сталого розвитку країни та її регіонів [2].

Позитивним є зарубіжний досвід застосування стратегії сталого розвитку регіонів. Відомими для світової спільноти є досвід стратегій сталого розвитку у таких регіонах: Усті (Чехія), Шотландія, Уельс, Північна Ірландія (Великобританія), Квебек (Канада). Зокрема, “Стратегія сталого розвитку регіону Усті на 2006–2020 рр.” передбачає реалізацію таких завдань: розвиток малого та середнього бізнесу, що діє на інноваційній основі; збільшення конкурентоспроможності в регіоні та забезпечення економічного відродження; розвиток традиційної господарської діяльності в регіоні; зменшення використання транспортних поїздок; створення потужної туристичної інфраструктури; розвиток зайнятості та забезпечення можливості працевлаштування в регіоні; збільшення освітнього рівня населення; удосконалення системи охорони здоров'я та лікування через залучення додаткового фінансування; збільшення інвестицій в оточуюче середовище, зокрема в захист повітряного середовища; сприяння зменшення кількості екологічно небезпечних місць у регіоні [5].

Висновки. Отже, варто зазначити, що основними методами адміністративного та ринкового регулювання розвитку економічних процесів, пов'язаних зі сталим розвитком та забезпеченням капіталізації економіки регіонів, є інструменти податкового характеру, а саме штрафи, екологічні податки, прямі платежі за забруднення навколишнього середовища, плата за користування екологічними послугами, податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання. В умовах капіталізації економіки України варто акцент робити саме на податковому стимулюванні сталого розвитку, зокрема використовувати такий дієвий фіскальний інструмент як екологічний податок.

Список використаних джерел:

1. Building a Green Economic Stimulus Package for Canada // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sustainableprosperity.ca>
2. Estonian National Strategy on Sustainable Development “Sustainable Estonia 21” [Текст] – Tallin, 2005. – 81 p.
3. Hulse, J. H. Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past [Текст] / J. H. Hulse – New Delhi: Cambridge University Press India Pvt. Ltd. Ottawa: International Development Research Centre, 2007. – 390 p.
4. Sustainable Development. A Strategy for Ireland [Текст]. – Government of Ireland, 1997. – 267 p.
5. Sustainable Development Strategy for the Usti region 2006–2020 [Текст] – Institute for Environmental Policy. – Praha, 2006. – 40 p.
6. Бандур, С. І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика [Текст] / Бандур С. І., Засєць Т. А., Терон І. В. – К.: РВПС України НАН України – ТОВ “ПРИНТ ЕКСПРЕС”, 2002. – 250 с.
7. Білорус, О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. досл.) [Текст] / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
8. Вахович, І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації [Текст] / І. М. Вахович – Луцьк: Надстир’я, 2007. – 496 с.
9. Герасимчук, З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
10. Данилишин, Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений [Текст] / Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. – К.: СОПС України НАНУ, 1999. – 367 с.
11. Мищенко С. Г. Стимулирование экономического развития: аспекты налогообложения: Монографія [Текст] / С. Г. Мищенко – Донецк: Юго-Восток, 2006. – 224 с.
12. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник [Текст] / [За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника]. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
13. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России [Текст] – Москва: Изд-во КМК, 2002. – 444 с.
14. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання): Монографія [Текст] / В. Л. Андрущенко та ін.; [За заг. ред. В. Л. Андрущенко, В. М. Мельника]. – Ірпінь: ДПА України, Нац. ун-т ДПС України, 2006. – 209 с.
15. Шнипко, О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації [Текст] / О. С. Шнипко. – К.: Наук. думка, 2003. – 334 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 332.13

Пушкарчук І. М., к.е.н., доцент

Мишко О. А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК ОСНОВА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтовано теоретичні засади підприємництва у промисловості та визначено його роль у капіталізації економіки. Встановлено основні особливості розвитку підприємництва у промисловості в Україні у сучасних умовах. Проаналізовано рівень розвитку підприємницької діяльності у промисловості України. Виявлено проблеми розвитку підприємницької діяльності у промисловості в Україні та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: промислове підприємство, промислове підприємництво, вид економічної діяльності, капіталізація економіки.

Pushkarchuk I., Myshko O.

DEVELOPMENT OF BUSINESS ACTIVITY IN INDUSTRY AS THE BASIS FOR CAPITALIZATION OF ECONOMICS

The theoretical basis of entrepreneurship in the industry are substantiated and its role for capitalization of economics is defined in the article. The main features of the development of entrepreneurship in the industry in Ukraine in modern conditions are identified. The level of business activity in the industry of Ukraine are analyzed. The problems of development of business activity in the industry in Ukraine are determined and ways to overcome them are suggested.

Keywords: industrial enterprise, entrepreneurship in industry, type of business activity, capitalization of economics.

Пушкарчук И.Н., Мышко О.А.

РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАК ОСНОВА КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В статье обоснованы теоретические основы предпринимательства в промышленности и определено его роль в капитализации экономики. Установлены основные особенности развития предпринимательства в промышленности в Украине в современных условиях. Проанализирован уровень развития предпринимательской деятельности в промышленности Украины. Выявлены проблемы развития предпринимательской деятельности в промышленности в Украине и предложено пути их преодоления.

Ключевые слова: промышленное предприятие, предпринимательство в промышленности, вид экономической деятельности, капитализация экономики.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підприємництво у промисловості є головним із різновидів підприємництва, що формує економічну основу життя суспільства, визначає фінансову стабільність та рівень капіталізації національної економіки, а також її місце у міжнародному поділі праці. Саме підприємницька діяльність у промисловості та рівень її розвитку чинить вагомий вплив на такі фінансово-економічні показники, як валовий внутрішній продукт, надходження до бюджетів усіх рівнів, обсяги іноземних інвестицій, рівень росту промисловості, обсяги імпорту та експорту продукції тощо.

Провідна роль підприємництва у промисловості визначається, перш за все, тим, що забезпечуючи всі сфери суспільного виробництва знаряддями праці та новими матеріалами, вона є найбільш активним фактором науково-технічного прогресу і розширеного відтворення в цілому. При цьому ключовими напрямками підприємництва у промисловості, що визначають конкурентоспроможність національної економіки, є інноваційна діяльність, високотехнологічні виробництва й галузі, які значною мірою визначатимуть розвиток наукоємних та інформаційно-містких видів діяльності, закладають підвалини для формування економіки знань, сприяють зростанню частки високооплачуваної, висококваліфікованої праці.

Розвиток підприємництва у промисловості є фундаментом для розвитку підприємництва у інших видах економічної діяльності. Окрім того, підприємництво за даним видом економічної діяльності є локомотивом трансформаційних перетворень та чинить вагомий вплив на рівень розвитку виробничих сил суспільства, адже рівень та темпи розвитку промислового сектора значною мірою детермінують якість і спрямованість економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання ведення підприємницької діяльності, її особливостей, державного регулювання, теоретико-методичних й практичних аспектів розвитку малого, середнього і великого підприємництва завжди відзначаються посиленням інтересом й активно вивчаються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, вказана проблематика є об'єктом дослідження таких науковців, як О.Амосов, О.Амоша, Г.Білоус, І.Бланк, В.Бакуменко, З.Варналій, В.Геєць, І.Гой, В.Горфинкель, В.Гриньова, М.Долішній, О.Кірш, В.Ляшенко, С.Мочерний, Й.Петрович, І.Сорока, А.Чухно, Н.Чумаченко та багатьох інших. Дослідженню окремих аспектів підприємництва у промисловості присвячені праці таких вчених-економістів, як І.Дмитрієв [1], В.Кунін [2], І.Кривов'язюк [3; 4], Н.Метеленко [5], І.Педько [6], В.Прохорова [7], І.Федулова [8] та інших. Вагомий внесок у дослідження проблем та шляхів розвитку підприємництва за окремими галузями промисловості внесли Л.Беззубко, Т.Березянюк, Л.Дейнеко, Ю.Драчук, Т.Говорушко, В.Котляренко, Н.Носова, Г.Черевко, А.Пікус, Ю.Ус, та інші.

Водночас спостерігається брак комплексних досліджень власне підприємницької діяльності за промисловістю в цілому, які б давали змогу виявляти динаміку, тенденції і стратегічні орієнтири розвитку промислових підприємств не ізольовано, а у тісному зв'язку з розвитком усіх галузей промисловості й з розвитком продуктивних сил.

Цілі статті. Так, основна мета дослідження полягає в дослідженні особливостей розвитку підприємництва у промисловості України та його значення для капіталізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. І • ^ i j b } f g b p l \ i j h f b k e h \ h k l • Z [h i j h f b k e h \ i • ^ i j b } f g b p l \ h це вид підприємницької діяльності, для якої систематичне отримання прибутку та задоволення комплексу соціально-економічних потреб підприємств і споживачів, забезпечується на основі виробництва і збуту промислової продукції [2, с. 16].

Промислове підприємництво вирішує такі основні а Z ^ Z q • \ _ d b g f b e p • матеріальний продукт для задоволення базових потреб населення (предмети споживання); створює для себе та інших видів підприємницької діяльності необхідне матеріально-технічне оснащення (засоби виробництва), без якого їх діяльність неможлива; реалізує основні науково-технічні ідеї, формуючи основи економічного прогресу суспільства в цілому. Це дозволяє позиціонувати промислове підприємництво щодо інших видів підприємницької діяльності та виявляти його ключову роль у капіталізації економіки.

Н k g h \ g b f b k m [\ } d l Z f b] h k i h ^ Z j x \ Z g g y e m p r o m i s l o v e k e h \ h k l • підприємства та їх об'єднання.

I j h f b k e h \ _ i • ^ i j b } f g b p l \ i j h f b k e h \ h k l об'єкт господарювання, основна діяльність якого полягає у виробництві промислової продукції відповідно до технології її виготовлення та яка призначена для забезпечення потреб суспільства.

Промислове підприємство є складною виробничо-економічною системою, яка, з одного боку, підпорядковується або входить до складу системи більш високого ієрархічного рівня (територіальної та національної системи господарювання, галузі або підгалузі промисловості, виду економічної діяльності), а з іншого – відіграє інтегративну роль щодо здійснення функцій організації, координації та керівництва діяльністю виробничих підсистем більш низького рівня, які належать до її внутрішнього складу (підрозділи, цехи та окремі працівники) [9].

Підприємницька діяльність таких підприємств базується водночас на централізованому керівництві та самостійності й ініціативності в прийнятті конкретних рішень у межах своїх повноважень і відповідно до прогнозів економічного й соціального розвитку галузі промисловості, установ вищих органів.

Промислове підприємство здійснює будь-які види господарської діяльності, якщо вони не заборонені законодавством України й відповідають цілям, передбаченим статутом підприємства. Основою діяльності промислових підприємств є процес промислового виробництва, що передбачає виробництво різних видів промислової продукції, виконання робіт і надання послуг.

Відповідно до КВЕД, i j h p _ k i j h f b k e h \ h] h \ b j h f g b p e c \ z ереробки (механічної, хімічної, ручної тощо), який використовують для виготовлення нової продукції (споживчих товарів, напівфабрикатів чи засобів виробництва), обробки товарів, які були у використанні, а також надання промислових послуг [10].

Процес промислового виробництва в Україні класифікують у секціях В «Добувна промисловість та розроблення кар'єрів», С «Переробна промисловість», Д «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», Е «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами».

Н [\ } d l Z f b i • ^ i j b } f g b p l \ Z m i j h f b k e h \ h k l КВЕД України є такі види

економічної діяльності [10]: 1) добувна промисловість і розроблення кар'єрів: добування кам'яного та бурого вугілля; добування сирої нафти та природного газу; добування металевих руд; добування інших корисних копалин і розроблення кар'єрів; надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів; 2) переробна промисловість: виробництво харчових продуктів; виробництво напоїв; виробництво тютюнових виробів; текстильне виробництво; виробництво одягу; виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння; виробництво паперу та паперових виробів; поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації; виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів; виробництво гумових і пластмасових виробів; виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції; металургійне виробництво; виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування; виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; виробництво електричного устаткування; виробництво машин і устаткування; виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; виробництво інших транспортних засобів; виробництво меблів; виробництво іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування; 3) постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; 4) водопостачання; каналізація, поводження з відходами: забір, очищення та постачання води; каналізація, відведення й очищення стічних вод; збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів; інша діяльність щодо поводження з відходами.

На цій основі залежно від предмету виробничої діяльності промислові підприємства поділяється на добувні, переробні, а також підприємства з постачання електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря та води.

Підприємства добувної промисловості займаються видобутком різних видів палива і сировини з надр Землі (вугільна, нафтодобувна, газодобувна). Розвиток підприємництва у добувній промисловості основним чином залежать від розміщення і запасів корисних копалин.

Підприємницька діяльність у переробній промисловості (металургійна, машинобудування, хімічна, деревообробна, целюлозно-паперова, будівельних матеріалів, поліграфічна, легка, харчова та ін.) спрямована на обробку чи переробку сировини і напівфабрикатів. Н [j h [d-Це технологічний процес, який здійснюється з метою збереження певних видів продукції, надання їм деяких властивостей або для упередження шкідливого впливу, який може виявлятися у результаті їх використання (наприклад, обробка сільськогосподарських культур, деревини, металів або обробка відходів). I _ j _ j h [d-Це технологічний процес, виконання якого змінює форму, властивості чи склад сировини, напівфабрикатів або, в окремих випадках, готової продукції з метою отримання нової продукції.

Підприємницька діяльність у сфері постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, а також у сфері водопостачання, каналізації, поводження з відходами забезпечує населення життєво важливими матеріальними благами й створює умови для безпечного і комфортного проживання і роботи, впливаючи на соціальну стабільність суспільства.

На сучасному етапі j h a \ b l h d i • ^ i j b } f g b p l \ Z m i j h f b k e h \ h k l • \ відбувається в умовах: 1) високої енергомісткості виробничої діяльності та споживання енергоресурсів, значна частка яких імпортується, що в умовах високих та зростаючих цін на електроенергію, паливо, тепло суттєво впливає на кінцеву результативність промислових підприємств; 2) недостатньої гнучкості промислових підприємств та їх низької спроможності адаптуватись до постійних змін умов і вимог зовнішнього

середовища; 3) необхідності скоординованої реалізації трьох основних бізнес-процесів: постачання – виробництво – збут; необхідності забезпечення екологічно безпечної діяльності; 4) потреби в постійному оновленні й удосконаленні виробничої бази задля досягнення високих кінцевих результатів, зниження витрат, підвищення продуктивності праці, росту конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому; 5) необхідності значних інвестицій на інноваційний розвиток промислових підприємств та впровадження інноваційних методів організації бізнес-процесів; 6) недосконалості системи оподаткування, що спонукає до бартерних операцій і приховування частини виробленої продукції; 7) зменшення частки високотехнологічних виробництв і як результат скорочення попиту на власні науково-дослідні та прикладні розробки.

Усі ці моменти вплинули на динаміку та рівень розвитку підприємництва за даним видом економічної діяльності.

Згідно з офіційними даними Державної служби статистики, у промисловості України у 2014 році було задіяно близько 132,2 тисяч суб'єктів господарювання, з яких відповідно 32,5% підприємств та 67,5% фізичних осіб-підприємців (табл. 1). При цьому за період з 2010-2014 років кількість зайнятих працівників на промислових підприємствах становила не менше 93,1% усіх зайнятих у промисловості, а обсяги реалізованої продукції – не менше 98,6% її загального обсягу. Серед промислових підприємств найбільшу питому вагу становлять підприємства колективної форми власності та за організаційно-правовими формами господарювання в економіці України превалюють товариства з обмеженою відповідальністю [1, с. 79].

Таблиця 1

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності «Промисловість» [11; 12, с. 273, 275]

Роки	Кількість суб'єктів господарювання			Кількість зайнятих працівників			Обсяг реалізованої продукції		
	усього, тис. одиниць	у тому числі, %		усього, тис. осіб	у тому числі, %		усього, млн. грн.	у тому числі, %	
		підприємства	фізичні особи-підприємці		підприємства	фізичні особи-підприємці		підприємства	фізичні особи-підприємці
2010	152,0	31,5	68,5	3291,9	93,9	6,1	1173801,8	98,8	1,2
2011	122,3	38,8	61,2	3220,8	94,6	5,4	1478701,9	99,1	0,9
2012	114,0	38,0	62,0	3209,6	94,3	5,7	1517617,7	98,8	1,2
2013	121,2	40,5	59,5	3103,7	94,2	5,8	1493850,1	98,6	1,4
2014	132,2	32,5	67,5	2550,1	93,1	6,9	1523082,7	98,6	1,4

Питома вага суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва у промисловості України за чисельністю таких суб'єктів господарювання, кількістю зайнятих працівників і обсягами реалізованої продукції продемонстровано у таблиці 2.

Аналіз кількісних змін функціонуючих підприємств в промисловості України показує, що за 2010-2014 роки їх загальна кількість зменшилась (табл. 3). Підприємства більшості галузей промисловості належать до малого та середнього бізнесу.

У добувній промисловості і розробленні кар'єрів у 2014 році функціонувало 31 велике підприємство (2,2% від загальної чисельності підприємств за даним видом діяльності), 233 середніх (16,5%) та 1560 малих підприємств (81,3%), що, як правило, є моногалузевими (недиверсифікованими) підприємства у формі акціонерних товариств. Це, з однієї сторони, свідчить про стабільність підприємництва за таким видом економічної діяльності. Однак, з іншої сторони, в умовах різких коливань цін на сировину (нафту, газ, металеві руди й інші корисні копалини) внаслідок нестабільності економічного та політичного розвитку країн третього світу, які традиційно постачають ці види товарів на світовий ринок, будучи його сировинним придатком, діяльність у

даній сфері є доволі нестабільною.

Таблиця 2

Питома вага суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва за видом економічної діяльності «Промисловість» (%) [11]

Показники	Роки	Суб'єкти великого підприємництва		Суб'єкти середнього підприємництва		Суб'єкти малого підприємництва		З них суб'єкти мікропідприємництва	
		підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці
Кількість суб'єктів підприємництва	2010	100,0	Відповідно до Господарського кодексу (в редакції від 22.03.2012 року) фізичні особи-підприємці не можуть бути суб'єктами великого підприємництва	99,0	1,0	28,4	71,6	23,1	76,9
	2011	100,0		99,1	0,9	35,5	64,5	29,3	70,7
	2012	100,0		98,7	1,3	34,5	65,5	27,6	72,4
	2013	100,0		98,5	1,5	37,5	62,5	31,5	68,5
	2014	100,0		98,6	1,4	29,4	70,6	24,3	75,7
Кількість зайнятих працівників	2010	100,0		99,5	0,5	65,0	35,0	33,8	66,2
	2011	100,0		99,5	0,5	67,2	32,8	37,0	63,0
	2012	100,0		99,3	0,7	65,8	34,2	36,7	63,3
	2013	100,0		99,2	0,8	67,1	32,9	38,6	61,4
	2014	100,0		99,4	0,6	62,8	37,2	35,2	64,8
Обсяг реалізованої продукції	2010	100,0		99,7	0,3	80,1	19,9	50,7	49,3
	2011	100,0		99,7	0,3	82,9	17,1	55,3	44,7
	2012	100,0		99,7	0,3	80,6	19,4	49,7	50,3
	2013	100,0		99,5	0,5	80,8	19,2	52,2	47,8
	2014	100,0		99,7	0,3	81,0	19,0	50,4	49,6

Підприємництво у переробній промисловості – найбільшій групі галузей сфери виробництва матеріальних благ – здійснюється підприємствами різних розмірів та організаційно-правових форм. Зокрема, у 2014 році у переробній промисловості функціонувало понад 35878 підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності, з яких лише 11,4% великі та середні.

Суб'єкти господарювання даної сфери у більшості є багатогалузевими (диверсифікованими) виробничими підприємствами. У галузях важкої промисловості переважають великі акціонерні товариства, у тому числі зі змішаним (державно-приватним) капіталом. У галузях легкої промисловості, навпаки, більш поширені малі й середні підприємства, що за організаційно-правовим статусом переважно є товариствами з обмеженою діяльністю та акціонерними товариствами.

Структура підприємницької діяльності у промисловості України сформувалася під впливом природних та економіко-організаційних передумов розвитку продуктивних сил. Основна частина суб'єктів господарювання галузей промисловості України належить до важкої індустрії (група А).

Зменшення чисельності промислових підприємств за останні роки відповідним чином вплинуло і на скорочення кількості зайнятих працівників за даним видом економічної діяльності. Зменшення кількості зайнятих у промисловості має соціальні наслідки, пов'язані з необхідністю працевлаштування вивільненого виробничого персоналу, що посилює необхідність підтримки малого підприємництва, яке може виявитись сферою працевлаштування вивільнених працівників.

Таблиця 3

Кількість підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності
«Промисловість» [11]

	Код за КВЕД–2010	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
			одиниць	у % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загального показника відповідного виду діяльності
Із них: підприємства з кількістю працівників від 1 до 9 осіб	B+C+D+E	2010	347	0,7	6107	12,8	41373	86,5	30775	64,3
		2011	407	0,9	5998	12,6	41074	86,5	30248	63,7
		2012	410	0,9	5802	13,4	37144	85,7	26373	60,8
		2013	382	0,8	5569	11,3	43179	87,9	32582	66,3
		2014	289	0,7	4791	11,3	37107	88,0	28263	67,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	2010	52	3,2	316	19,4	1261	77,4	958	58,8
		2011	57	3,7	331	21,2	1172	75,1	864	55,4
		2012	52	3,2	336	20,9	1224	75,9	916	56,8
		2013	54	2,8	304	15,9	1560	81,3	1230	64,1
		2014	31	2,2	233	16,5	1144	81,3	881	62,6
Переробна промисловість	C	2010	224	0,5	4908	11,9	36086	87,6	27121	65,8
		2011	263	0,7	4809	11,8	35641	87,5	26478	65,0
		2012	265	0,7	4664	12,7	31838	86,6	22671	61,7
		2013	243	0,6	4492	10,8	36664	88,6	27707	66,9
		2014	190	0,5	3896	10,9	31792	88,6	24309	67,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	2010	67	5,3	345	27,5	844	67,2	490	39,0
		2011	82	6,2	331	25,2	900	68,6	558	42,5
		2012	86	6,4	329	24,7	919	68,9	594	44,5
		2013	79	4,6	331	19,2	1313	76,2	942	54,7
		2014	63	4,2	281	18,9	1146	76,9	799	53,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	2010	4	0,1	538	14,5	3182	85,4	2206	59,2
		2011	5	0,1	527	13,6	3361	86,3	2348	60,3
		2012	7	0,2	473	13,0	3163	86,8	2192	60,2
		2013	6	0,2	442	10,8	3642	89,0	2703	66,1
		2014	5	0,1	381	11,2	3025	88,7	2274	66,7

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видом економічної діяльності «Промисловість» наведено у таблиці 4. Попри суттєву чисельну перевагу малих і середніх промислових підприємств над великими, сумарна чисельність зайнятих працівників за такими промисловими підприємствами становить трохи більше половини загальної їх кількості.

У 2014 році, порівняно із 2011 роком, виробництво більшості з наведених видів промислової продукції скоротилось, за винятком виробництва масла вершкового, олії соняшникової нерафінованої та її фракцій тощо. Якщо ж порівнювати з 1990 роком та 2000 роком, то спостерігається найбільш суттєвіше скорочення виробництва у 2014 році тракторів – майже у 26,6 разів, автобусів – у 14 разів, легкових автомобілів – у понад 6 разів, сталі – у понад 3,8 разів, борошна – понад в 3,7 рази, цукру білого кристалічного – майже у 3,3 рази [11].

Таблиця 4

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видом економічної діяльності
«Промисловість» [11]

	Код за КВЕД– 2010	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
			тис. осіб	у % до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	у % до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	у % до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	у % до загального показника відповідного виду діяльності
Із загальної кількості працівників	В+С+ D+E	2010	1402,0	45,3	1329,3	43,0	360,5	11,7	91,7	3,0
		2011	1436,4	47,2	1264,5	41,5	345,0	11,3	88,0	2,9
		2012	1456,9	48,1	1234,1	40,8	335,4	11,1	86,6	2,9
		2013	1366,9	46,7	1213,0	41,5	345,0	11,8	92,0	3,1
		2014	1058,8	43,6	1084,2	44,6	286,6	11,8	81,9	3,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	2010	422,6	83,3	74,9	14,8	9,7	1,9	1,6	0,3
		2011	398,7	81,7	79,2	16,2	10,1	2,1	1,7	0,4
		2012	391,8	81,1	80,9	16,8	10,3	2,1	2,2	0,5
		2013	386,5	81,4	76,7	16,2	11,3	2,4	2,4	0,5
		2014	247,5	78,3	60,1	19,0	8,5	2,7	1,8	0,6
Переробна промисловість	С	2010	658,5	33,2	1015,6	51,3	306,6	15,5	81,1	4,1
		2011	683,0	34,8	988,6	50,3	292,5	14,9	77,0	3,9
		2012	694,6	35,4	981,6	50,1	284,8	14,5	74,7	3,8
		2013	632,0	33,7	951,1	50,8	291,0	15,5	78,6	4,2
		2014	517,1	31,9	861,2	53,2	241,9	14,9	70,4	4,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	2010	303,1	70,2	118,3	27,4	10,5	2,4	1,4	0,3
		2011	330,4	77,4	86,8	20,3	9,8	2,3	1,5	0,3
		2012	337,2	80,0	75,0	17,8	9,3	2,2	1,8	0,4
		2013	319,7	76,7	86,6	20,8	10,7	2,5	2,2	0,5
		2014	268,8	74,1	84,4	23,2	9,6	2,7	1,9	0,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	Е	2010	17,8	10,4	120,5	70,0	33,7	19,6	7,6	4,4
		2011	24,3	14,6	109,9	65,9	32,6	19,5	7,8	4,7
		2012	33,3	20,6	96,6	60,1	31,0	19,3	7,9	4,9
		2013	28,7	18,0	98,6	61,9	32,0	20,1	8,8	5,5
		2014	25,4	19,5	78,5	60,1	26,6	20,4	7,8	6,0

Динаміка випуску основних видів промислової продукції суб'єктами господарювання наведена в таблиці 5.

Найбільшу частку у обсягах реалізованої промислової продукції України становить продукція переробної промисловості, частка якої за 2011-2014 роки не зменшувалась нижче 61,8%. За даними 2014 року переробною промисловістю було реалізовано 63,4% від загального обсягу реалізації промислової продукції. Значні частки в обсязі реалізованої промислової продукції припадають на металургію, машинобудування, добувну, хімічну, харчову промисловості. Зокрема, у 2014 році підприємства у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів реалізували 20,8% продукції у загальному обсягу реалізованої продукції промисловими підприємствами. Підприємства машинобудування, що належать до однієї з провідних галузей промисловості України, реалізували у загальному підсумку 7,2% промислової продукції.

Таблиця 5

Виробництво основних видів промислової продукції за 2011-2014 роки [11]

< b ^ i j h f b k e h \ h € i j h ^ m d p • €		2012 j	2013 j	
Вугілля кам'яне, млн. т	62,7	65,7	64,4	45,2
Торф (в умовній вологості) неагломерований паливний, млн. т	0,5	0,4	0,5	0,5
Нафта сира (включаючи нафтовий конденсат природний), млн. т	3,4	3,3	3,1	2,7
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд. м ³	20,7	20,5	21,3	20,1
Борошно, тис. т	2596	2143	1262	2053
Крупи, тис. т	356	365	367	350
Цукор білий кристалічний, тис. т	2586	2143	1262	2053
Килими та вироби килимові, тис. м ³	7615	8237	8546	6765
Чавун пероробний і дзеркальний, млн. т	28,9	28,5	29,1	24,8
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям	17,6	16,6	15,1	12,7
Трактори для сільського та лісового господарства, тис. шт.	6,8	5,3	4,3	4,1
Автомобілі легкові, тис. шт.	97,5	69,7	45,8	25,9
Автобуси, тис. шт.	3,7	3,6	2,6	0,9
Вироби ковбасні, тис. т	292	294	294	267
Масло вершкове, тис. т	76,7	88,6	94,3	114
Олія соняшникова нерафінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), тис. т	3177	3804	3403	4359
Сири жирні, тис. т	178	168	165	130
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, тис. т	1763	1686	1561	1357
Тканини, млн. м ³	89,0	105,7	93,6	80,6

Загальні обсяги реалізованої промислової продукції підприємствами України наведено у таблиці 6.

Обсяги реалізованої продукції малими промисловими підприємствами у 2014 році становили 5,3% від загального обсягу реалізованої продукції, середніми – 34,4%, а великими – 60,3% (табл. 7).

Структура реалізованої промислової продукції у 2015 році представлена на рисунку 1. У 2015 році, порівняно із 2010 роком, знизилася роль машинобудування (з 9,3% до 6,5% у загальних обсягах реалізації промислової продукції), металургії (з 18,8% до 15,9%) та водночас зросла роль харчової промисловості (з 18,1% до 22,4%), електроенергетики (з 20,8% до 23,3%).

У 2010-2014 роках підприємництво у промисловості, на відміну від підприємництва за більшістю інших видів економічної діяльності було рентабельним. Проте, із врахуванням усієї діяльності, підприємства промисловості у 2013-2014 роках характеризувались збитковістю [12, с. 74], що негативним чином і позначилось на рівні капіталізації економіки України. Найбільш суттєве коливання рівня рентабельності підприємств спостерігається у добувних галузях промисловості, що є результатом того, що підприємництво у добувній промисловості є найменш передбачуваною сферою виробництва матеріальних благ (табл. 8).

Основними проблемними моментами у розвитку підприємництва у промисловості в Україні є: 1) низький рівень фінансової спроможності промислових підприємств; 2) використання застарілих технологій та обладнання і загалом низького технічного рівня виробничої бази промислових підприємств; 3) домінування у багатьох галузях промисловості (насамперед, сировинних) тенденції до підвищення рівня використання існуючих виробничих потужностей із застосуванням застарілих технологій; 4) неналежна фінансова підтримка з боку держави і недостатнє кредитне забезпечення; 5) низький рівень задоволення потреб внутрішнього ринку в промисловій продукції вітчизняного виробництва; 6) низький рівень організації кооперування, створення

асоціацій; 7) недосконалість правової захищеності від бюрократичного апарату держави; 8) низька ефективність механізму підтримки експорту промислової продукції; 9) обмеження, пов'язані з нерозвиненістю виробничої та логістичної інфраструктури; 10) нерозвиненість механізмів підтримки інновацій і технологічного розвитку; 11) недостатній рівень захисту прав власності в Україні; 12) низький рівень інноваційної активності промислових підприємств. Разом з тим, варто відзначити, що для розвитку підприємництва у промисловості Україна має у наявності природні ресурси, високий науковий потенціал, кваліфіковані кадри.

Таблиця 6

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності [12, с. 90]

< b ^ b _ d h g h f • q g h € ^	j		j		j		j	
	f e g j j	m i • ^ k m	f e g j j	m i • ^ k m	f e g j j	m i • ^ k m	f e g j j	m i • ^ k m
l j h f b k e h \ • k l v	1331887,6	100,0	1400680,2	100,0	1354130,1	100,0	1389140,5	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	146085,7	11,0	146588,5	10,5	154615,9	11,4	148692,9	10,7
Переробна промисловість	868392,4	65,2	889496,6	63,5	836571,7	61,8	880809,4	63,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	222387,8	16,7	254459,9	18,2	261783,7	19,3	289230,3	20,8
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	9679,3	0,7	9867,1	0,7	9686,2	0,7	11234,4	0,8
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	31865,9	2,4	34297,8	2,4	36109,7	2,7	43399,7	3,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	77783,4	5,8	63129,5	4,5	48905,4	3,6	46986,6	3,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	57315,2	4,3	60011,1	4,3	52099,1	3,8	49321,3	3,5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8888,1	0,7	10465,4	0,7	12215,0	0,9	14542,8	1,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	56624,3	4,3	59767,1	4,3	59698,8	4,4	63556,1	4,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	242525,9	18,2	223832,5	16,0	208225,4	15,4	234388,0	16,9
Машинобудування	133469,0	10,0	143533,1	10,2	117301,9	8,7	99387,1	7,2
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	11747,3	0,9	8014,3	0,6	7637,3	0,6	8104,4	0,6
Виробництво електричного устаткування	17332,3	1,3	22800,3	1,6	22353,9	1,6	19895,9	1,4
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	38474,2	2,9	38682,7	2,7	36130,3	2,7	33028,2	2,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	65915,2	4,9	74035,8	5,3	51180,4	3,8	38358,6	2,8
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування	27853,5	2,1	30133,1	2,2	30546,5	2,3	28763,1	2,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	295164,8	22,1	344067,1	24,5	342352,8	25,3	341078,9	24,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	22244,7	1,7	20528,0	1,5	20589,7	1,5	18559,3	1,3

Таблиця 7

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності «Промисловість» [11]

	Код за КВЕД–2010	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
			млн.грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн.грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн.грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн.грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності
I j h f b k e h \ • k l v	B+C+D+E	2010	744992,3	64,3	360156,6	31,1	54082,5	4,6	12302,8	1,1
		2011	988435,4	67,5	414081,3	28,3	62275,4	4,2	13794,1	0,9
		2012	970009,3	64,7	457750,3	30,5	71170,1	4,8	14511,2	1,0
		2013	934135,1	63,4	461843,4	31,4	77113,0	5,2	17254,8	1,2
		2014	932940,4	60,3	531514,0	34,4	82160,5	5,3	17153,0	1,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	2010	118337,5	88,5	13828,6	10,3	1609,9	1,2	175,1	0,1
		2011	162112,4	88,6	18861,1	10,3	1942,2	1,1	245,9	0,1
		2012	138654,4	85,8	20760,3	12,8	2271,9	1,4	337,1	0,2
		2013	159418,0	86,2	22862,9	12,3	2750,9	1,5	402,1	0,2
		2014	145578,7	83,2	26318,9	15,1	3009,4	1,7	366,5	0,2
Переробна промисловість	C	2010	489397,9	62,6	245281,6	31,4	46606,2	6,0	11005,1	1,4
		2011	636165,4	66,2	270497,4	28,2	53619,3	5,6	12301,0	1,3
		2012	617794,0	63,7	290293,0	29,9	62119,8	6,4	12753,2	1,3
		2013	564601,4	61,1	291685,0	31,6	66977,8	7,3	15171,2	1,6
		2014	585270,4	58,8	339828,3	34,2	70013,4	7,0	15096,5	1,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	2010	132827,8	59,4	88059,4	39,3	2905,0	1,3	384,1	0,2
		2011	183166,7	61,6	110963,7	37,3	3187,6	1,1	466,1	0,2
		2012	206768,2	59,7	135865,9	39,2	3646,6	1,1	619,5	0,2
		2013	202449,3	59,0	136673,1	39,9	3816,2	1,1	652,4	0,2
		2014	195369,8	55,3	152040,3	43,0	5843,1	1,7	716,5	0,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	2010	4429,1	21,8	12987,0	63,7	2961,4	14,5	738,5	3,6
		2011	6990,9	28,8	13759,1	56,7	3526,3	14,5	781,1	3,2
		2012	6792,7	32,7	10831,1	52,2	3131,8	15,1	801,4	3,9
		2013	7666,4	35,1	10622,4	48,6	3568,1	16,3	1029,1	4,7
		2014	6721,5	28,8	13326,5	57,1	3294,6	14,1	973,5	4,2

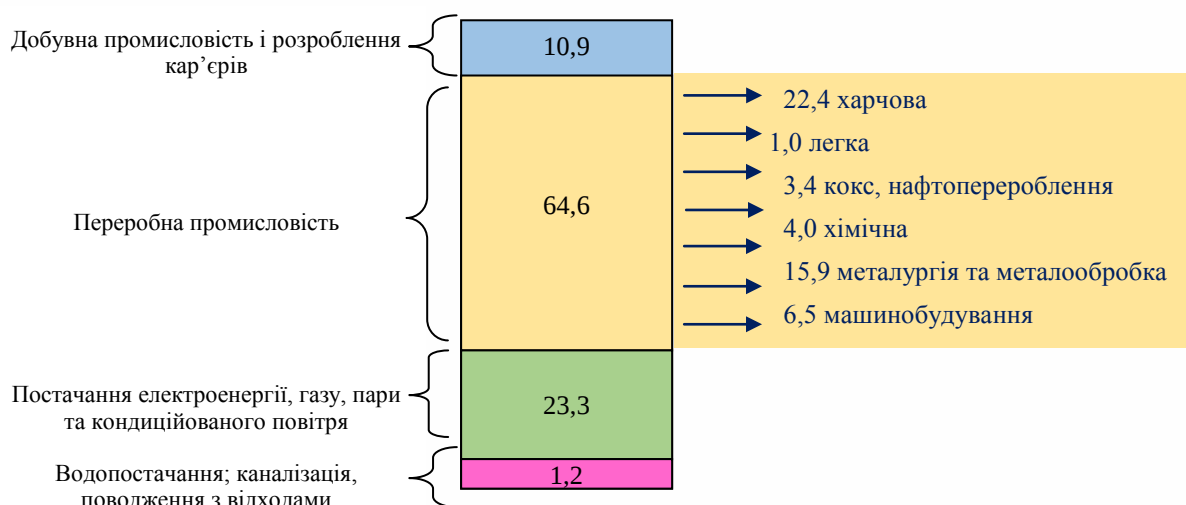

Рис. 1. Структура реалізованої промислової продукції у 2015 році, % [11]

Таблиця 8

Рентабельність діяльності підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності
«Промисловість» [11]

	Код за КВЕД–2010	Роки	Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств, %				Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності підприємств, %			
			великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Інші промисловість і розроблення кар'єрів	B+C+D+E	2010	4,3	2,1	1,0	0,5	1,6	0,6	0,5	0,1
		2011	5,7	2,7	1,6	0,4	2,7	0,0	1,7	0,3
		2012	3,9	2,6	0,7	0,6	0,6	0,3	0,8	0,9
		2013	4,1	1,8	1,7	10,2	0,5	10,9	4,5	13,6
		2014	5,0	2,5	7,3	17,7	8,3	10,7	11,9	20,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	2010	16,5	3,2	2,1	9,5	10,2	0,6	3,8	18,9
		2011	19,4	5,1	4,1	10,5	10,9	1,1	7,9	9,8
		2012	18,0	0,6	8,1	25,1	7,6	4,9	12,1	28,4
		2013	13,8	6,7	7,0	35,2	5,4	0,8	12,7	37,0
		2014	29,2	3,8	24,1	41,8	4,7	33,7	28,7	40,6
Переробна промисловість	C	2010	1,7	3,8	1,4	3,0	0,4	0,1	1,7	6,1
		2011	2,7	3,7	1,9	0,6	0,5	0,3	1,4	3,6
		2012	0,9	3,6	1,8	0,4	1,6	0,1	1,6	3,3
		2013	1,9	2,8	1,3	1,4	1,3	0,6	1,4	5,3
		2014	1,1	2,8	4,3	10,1	12,3	10,2	7,6	14,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	2010	4,6	1,9	0,4	10,2	2,1	2,3	6,3	16,3
		2011	6,9	0,7	1,3	12,8	4,5	0,1	1,0	13,2
		2012	4,8	1,3	5,6	21,9	2,7	0,1	11,2	34,8
		2013	3,2	0,1	28,9	68,2	1,8	1,5	31,6	67,5
		2014	2,2	1,4	28,0	67,1	4,4	5,9	37,3	64,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	2010	6,1	6,6	4,8	5,0	5,2	6,6	10,8	26,2
		2011	7,9	7,9	0,2	4,7	8,3	7,3	3,4	8,1
		2012	2,5	3,9	3,4	3,4	2,8	2,7	5,8	11,7
		2013	5,2	8,0	5,0	4,2	5,5	6,6	4,7	6,3
		2014	5,4	5,3	2,0	6,6	6,8	6,9	15,1	10,1

Висновки. Для подолання кризових явищ у промисловості та забезпечення розвитку підприємництва за даним видом економічної діяльності необхідно: 1) відмовитися від матеріало- і енергомістких виробництв; 2) збільшити обсяги виробництва і реалізації продукції легкої та харчової промисловостей; 3) експортувати конкурентоспроможну готову продукцію металургійної, хімічної, машинобудівної й інших галузей промисловості; 4) перевести розвиток промисловості з екстенсивного на інтенсивний шлях, а також активізувати інноваційну діяльність промислових підприємств; 5) посилити розвиток наукоємних і високотехнологічних видів промислової діяльності; 6) здійснити технологічну модернізацію виробництва з метою наближення до світового технологічного рівня виробничих потужностей та збільшення частки промислових виробництв новітніх технологічних укладів.

Водночас необхідна активна підтримка та дієва економічна політика держави, спрямована на підвищення ефективності та динамічний розвиток підприємництва у промисловості України.

Державна підтримка підприємницької діяльності у промисловості в Україні повинна бути спрямована на: ініціювання підтримки й стимулювання підприємництва у приватному секторі економіки; ініціювання запровадження пільгового оподаткування суб'єктів малого бізнесу, що діють у пріоритетних напрямках підприємницької діяльності, а також інноваційно активних підприємств, зокрема, зменшення ставки оподаткування податку на прибуток; ініціювання надання пільгового кредитування експортно-орієнтованих і високотехнологічних проектів, а також для закупівлі інноваційної техніки; ініціювання підвищення норм амортизації для підприємницьких структур, що займаються пріоритетними видами промислової виробничої діяльності, а

також на засоби виробництва, закуплені у рамках інноваційних проектів; ініціативу удосконалення механізму підтримки експорту шляхом спрощення й прискорення митних процедур, оптимізації механізму відшкодування ПДВ, вдосконалення страхового законодавства; ініціативу встановлення митних пільг для імпортованого обладнання, сировини, використовуваних у наукових дослідженнях і розробках тощо. Також важливим напрямом державного стимулювання розвитку підприємництва у промисловості є розробка і реалізація програм державної підтримки підприємництва, особливо малого.

Список використаних джерел:

1. Дмитрієв І. А. Активізація підприємницької діяльності промислових підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І. А. Дмитрієв ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 379 с.
2. Кунин В. А. Управление рисками промышленного предпринимательства (теория, методология, практика) / В. А. Кунин. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургской академии управления и экономики, 2011. – 184 с. – С. 16. – Режим доступу : <http://spbume.ru/up/article/file/kunin2011.pdf>.
3. Кривов'язюк І. В. Підприємство в умовах ринку : навч. посібник / І. В. Кривов'язюк. – К. : Кондор, 2009. – 840 с.
4. Кривов'язюк І. В. Криза та інноваційна діяльність промислових підприємств України / І. В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №9. – С. 218-223.
5. Метеленко Н. Г. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи : монографія / Н. Г. Метеленко. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 480 с.
6. Педько І. Класифікація ризиків підприємницької діяльності промислових підприємств / І. Педько // Економіст. – 2015. – №9. – С. 25-28.
7. Прохорова В. В. Організаційно-економічні зміни як основа активізації підприємницької діяльності промислових підприємств / В. В. Прохорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Випуск 15. – Ч.3. – С. 78-81.
8. Федулова І.В. Дослідження інноваційної активності промислового підприємства / І.В. Федулова // Технічні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 26. – С. 121-127.
9. Чумак Г. М. Обґрунтування складових організаційно-економічного механізму управління еколого-економічною діяльністю промислового підприємства [Електронний ресурс] / Г. М. Чумак. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua/5900/1/90-96Чумак_ГМ.pdf.
10. Класифікатор видів економічної діяльності ДК009:2010 [Електронний ресурс] : Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 (із змінами, внесеними наказом Держспоживстандарту України від 29 листопада 2010 № 530 / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 336.02

Вахновська Н.А., к.е.н., доцент

Поліщук В.Г., к.е.н.,

Іванова І.О.

Луцький національний технічний університет

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТИМУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасну систему екологічного оподаткування як інструмент фінансового стимулювання природокористування в Україні, його трансформаційний розвиток; виокремлено основні види податків в розрізі екологічної політики України, розкрито їх стимулююче значення; запропоновано заходи по вдосконаленню системи екологічного оподаткування в контексті сталого еколого-економічного розвитку держави.

Ключові слова: екологічна політика, фінансова політика, екологічне оподаткування, стимулювання природокористування.

Vahnovska N., Polishchuk V., Ivanova I.

FISCAL POLICY IN CONTEXT PROMOTION OF NATURE IN UKRAINE

In the article the modern system of environmental taxation as an instrument of fiscal stimulus environmental management in Ukraine, its transformational development; singled main types of taxes in terms of environmental policy of Ukraine disclosed stimulating their value; The measures to improve the system of environmental taxation in the context of sustainable ecological and economic development.

Keywords: environmental policy, fiscal policy, ecological taxation, promotion of nature.

Вахновская Н.А., Полищук В.Г., Иванова И.О.

ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТЕ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРИРОДОИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена современная система экологического налогообложения как инструмент финансового стимулирования природопользования в Украине, ее трансформационное развитие; выделены основные виды налогов в разрезе экологической политики Украины, раскрыто их стимулирующее значение; предложены меры по совершенствованию системы экологического налогообложения в контексте устойчивого эколого-экономического развития государства.

Ключевые слова: экологическая политика, финансовая политика, экологическое налогообложение, стимулирование природопользования.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Пріоритетним аспектом сучасного світового соціо-еколого-економічного розвитку є проблема раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища. В умовах подальшої глобалізації економіки та науково-технічного розвитку питання створення ефективної національної системи екобезпеки в контексті сталого розвитку суспільства набуває особливої актуальності. На вирішення зазначеної вище проблеми впливають ряд чинників економічного,

політичного, соціального та технологічного характеру. Водночас, основним обмежуючим фактором потрібно визнати не достатній рівень фінансування сучасних природоохоронних заходів як на рівні окремого суб'єкта бізнесу, так і на регіональному й національному рівнях.

Сьогодні, впроваджуючи в Україні європейські стандарти життя та вихід держави на провідні позиції у світі, головною передумовою прогресивного поступу національного господарства визначено: а Z _ d l h j h f j h a _ d l h j h f «...забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему», а а Z _ d l h j h f [_ a i _ d l h j h f «...безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів».

Реалізація стратегічних цілей екологічної політики забезпечується через фінансові механізми, які передбачають наявність інституційно–встановлених правил стягнення податків, примусової мотивації до їх виконання, використання економічних важелів, інструментів і стимулів у податковому процесі, а також здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, отриманих у наслідок екологічного оподаткування. Очевидно, що недосконала система екологічного оподаткування може призвести до падіння ефективності використання природних ресурсів та недостатньої зацікавленості суб'єктів бізнесу у більш ефективному й дбайливому ставленні до довкілля. Тому, серед визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», прийнятою у 2015 році, 62 реформ та програм розвитку держави першочерговими є реалізація Податкової реформи, Програми енергонезалежності та інші.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У наш час в працях вітчизняних вчених-економістів в основному висвітлюються питання становлення та вдосконалення чинної системи екологічного оподаткування або ж розкриваються заходи з підвищення її дієвості. Зокрема, дану тематику досліджено у публікаціях В. Альошкіна, Б. Горлицького, З. Варналія, О. Веклич, Б. Данилишина, Л. Мельника, С. Козьменка, Л. Кравцової, Ю. Кушнірчука, О. Левандівського, Д. Тарангула, Л. Тарангул, В. Шевчука та багатьох інших. Проте, в контексті сталого еколого-економічного розвитку держави актуальним постає питання реформування системи оподаткування екологічними податками з метою фінансового стимулювання природокористування в Україні.

Цілі статті. Метою статті є розглянути чинну систему екологічного оподаткування в розрізі сталого еколого-економічного розвитку держави, розкрити наслідки трансформаційного її реформування, виявити основні шляхи посилення фіскальних ефектів екологічного оподаткування в контексті фінансового стимулювання природокористування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Задля нарощення фінансового потенціалу держави, і для зміцнення реальних джерел фінансування природоохоронної діяльності важливо посилити результативність дії механізму екологічного оподаткування, оскільки саме екологічний податок є основним джерелом фінансового забезпечення природоохоронних заходів в Україні. Загалом екологічні податкові надходження формують, з одного боку, певні доходи державного та місцевих бюджетів, а з іншого – уможливають витрачання бюджетних коштів для охорони і відтворення навколишнього природного середовища. Тому, значимим у формуванні альтернативних джерел фінансування природоохоронної

діяльності є саме екологічне оподаткування. За основними цілями використання отриманих доходів екологічні податки поділяють на такі види:

- 1) збори на покриття затрат;
- 2) стимулюючі податки;
- 3) податки, які підвищують доходи.

Збір на покриття витрат спрямовується на відновлення екології або покриття витрат на моніторинг та контроль за дотриманням законів. Збори на покриття витрат можуть бути двох типів: збори з користувачів, коли плата виплачується за конкретні екологічні послуги; і цільові збори, коли доходи від зборів витрачаються на екологічні цілі, але не у вигляді конкретних послуг платника збору (наприклад, загальне покращання води або рекультивації земель).

Стимулюючі податки стягуються з метою зміни поведінки суб'єктів, які завдають шкоди навколишньому середовищу.

Податки, які підвищують доходи, спрямовані не тільки на покриття витрат екологічного регулювання, а й на поповнення державного бюджету, виконуючи роль інструменту фіскального перерозподілу коштів.

Ці три види екологічного податку не є взаємовиключними: збори на покриття витрат можуть мати стимулюючий ефект, у той же час податки, які підвищують доходи, можуть бути частково використані для екологічних цілей [7].

В Україні з прийняттям Податкового кодексу з 2011 року введено в дію екологічний податок, який стягується з платників, що здійснюють:

- 1) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- 2) скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- 3) розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- 4) утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- 5) тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк [1].

Крім того, в Україні діють податки екологічного характеру, що регулюють використання природних ресурсів, електроенергії та експлуатацію транспортних засобів. Але за структурою Податкового кодексу вони не є складовими екологічного податку. З моменту прийняття основного податкового документу держави відносно останніх відбулися певні трансформаційні зміни. Так, згідно зі статтею 9 Податкового кодексу України до таких належать:

- 1) рентні платежі, зокрема:
 - рентна плата за користування надрами,
 - рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України,
 - рентна плата за спеціальне використання води,
 - рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;
- 2) плата за землю;
- 3) транспортний податок [1].

В зарубіжних країнах екологічні податки є ефективним інструментом управління якістю економічного зростання. Водночас вони є й результативним фіскальним інструментом акумулювання фінансових ресурсів для здійснення природоохоронної діяльності, і дієвим інструментом стимулювання товаровиробників до впровадження ресурсозберігаючих і екологоконструктивних заходів. Нині в країнах – членах ОЕСР та

Євросоюзу обкладанню екологічним податком підлягають дії юридичних і фізичних осіб, що тягнуть за собою негативні наслідки, пов'язані з погіршенням стану навколишнього середовища [9].

Однак, якщо порівняти екологічне оподаткування України і європейських країн, Податковий кодекс України не приділяє належної уваги такому виду екологічних податків, як плата за продукцію, що шкодить довкіллю. А умовами сплати екологічного податку не передбачено його обчислення у збільшеному розмірі у разі допущення платником обсягів забруднення, що не забезпечує стимулювання платників податку до зниження викидів забруднювальних речовин.

Проаналізувавши наслідки законодавчої зміни структури розподілу екологічного податку в міжбюджетній вертикально-горизонтальній площині впродовж 2014–2015 рр., можемо стверджувати про негативну ситуацію з фінансовим забезпеченням природоохоронних заходів. Кошти від екологічного податку, будучи основним джерелом наповнення цільових фондів охорони навколишнього природного середовища Державного та місцевих бюджетів згідно із статтею 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», у 2014 році розподілялись по міжбюджетній горизонталі не стільки між спеціальним фондом Державного бюджету та спеціальним фондом місцевого бюджету, скільки переважно спрямовувались до загального фонду Державного бюджету (53,5% суми екологічного податку) відповідно до прийнятих тоді законодавчих нормативних пропорцій. А надалі у 2015 році згідно із Законом України від 28 грудня 2014 за № 79-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» кошти від екологічного податку спрямовувались тільки до загального фонду Державного бюджету (20% загальної суми) та загального фонду відповідних місцевих бюджетів (55% до обласних і 25% до бюджетів сіл, селищ та міст районного значення відповідно). Таким чином, було юридично закріплено скасування основного джерела наповнення Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, всупереч чинному законодавству [8].

Погоджуємося з думкою провідних фахівців відділу економічних проблем екологічної політики та сталого розвитку Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», що за період 2011–2015 років сплата екологічного податку поступово втрачала своє цільове призначення в процесі його перерозподілу за джерелами витрат, які, в свою чергу, також скорочувались у напрямку фінансування природоохоронних заходів. За даними Комітету з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України, лише Державний фонд охорони навколишнього природного середовища у 2014 році втратив близько 3 млрд. гривень надходжень від екологічного податку, кошти якого було спрямовано до загального фонду Державного бюджету та перерозподілено на інші видатки, не пов'язані із природоохоронною діяльністю: заходи з проведення лабораторно-діагностичних, лікувально-профілактичних робіт бюджетними установами ветеринарної медицини; модернізацію та ремонт ліфтового господарства; реконструкцію та ремонт житлових будинків; капітальний ремонт гуртожитків, що передаються у власність територіальних громад; капітального ремонту, реконструкції, будівництва мереж зовнішнього освітлення вулиць та інші [4, 8].

Очевидним є факт поточного недофінансування екологоконструктивних і ресурсозберігаючих заходів, а отже, нівелюється декларативність цілей і завдань, визначених Законом України «Основні засади (Стратегія) державної екологічної

політики України на період до 2020 року» і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», зокрема таких як:

- технологічне переоснащення виробництва, спрямоване на енерго- та ресурсозбереження;
- розвиток відновлюваних та альтернативних джерел енергії;
- зменшення питомого споживання земельних ресурсів, води;
- забезпечення більш якісного та комплексного перероблення сировинних ресурсів;
- удосконалення технологій очищення атмосферного повітря, водних об'єктів, мінімізації утворення відходів [3].

З початку 2016 року змінами у законодавстві щодо цільового спрямування екологічного податку частково вдалося поліпшити ситуацію завдяки відновленню правової норми стосовно екологічного податку як джерела надходжень до спеціального (цільового за призначенням) фонду охорони навколишнього природного середовища, але тільки на рівні місцевих бюджетів, до яких віднині спрямовується 80% надходжень зі сплати екологічного податку [5]. Проте, окремі законодавчі «антиекологічні» норми попередніх періодів залишилися незмінними. Тут, мають на увазі:

- по-перше, юридичну ліквідацію з 2015 року фінансового потоку від екологічного податку до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища;
- по-друге, продовження та закріплення права витрачання коштів від екологічного податку на інші статті витрат (20% надходжень зі сплати екологічного податку спрямовується до загального фонду Державного бюджету);
- по-третє, збереження переліку законодавчо встановлених заходів у Бюджетному кодексі, які безпосередньо не вирішують екологічних проблем в державі, окремому регіоні, території громади, хоча фінансування яких забезпечується коштом екологічного податку.

Разом з тим, система планування видатків місцевих фондів неврегульована, в регіонах відсутні спеціальні органи, які б акумулювали інформацію про стан довкілля та необхідність проведення природоохоронних заходів. Окрім того, за дозволом держави місцеві органи самоврядування віддають перевагу витрачання коштів першочергово на задоволення інших потреб та надання послуг, відмінних від природоохоронних, а отже, локальні природоохоронні заходи вже традиційно фінансуються за залишковим принципом [8].

Так, аналіз виконання регіональної екологічної програми «Екологія 2011-2015 та прогноз до 2020 року» (далі – Програма), яка була розроблена у 2010 році з метою стабілізації екологічної ситуації у Волинській області свідчить про щорічне її недовиконання. Відповідно до Програми передбачалося виконання природоохоронних заходів на суму 455,125 млн грн, в той же час відповідальними виконавцями робіт було заплановано використання коштів в сумі 143,891 млн грн. Фактичне спрямування коштів бюджетів усіх рівнів у звітному періоді становить 115,93 млн грн. Тобто, у звітному періоді виконання заходів до програмних показників становить 25%, а виконання до запланованого виконавцями – 81%.

Основними напрямками в проведенні природоохоронних заходів у 2011-2015 роках були заходи з охорони і раціонального використання водних ресурсів, раціонального використання і зберігання відходів та охорони і раціонального використання природних рослинних ресурсів. Відповідно до поданих управлінням екології та природних ресурсів Волинської облдержадміністрації райдержадміністраціями, міськвиконкомом, управліннями та підприємствами інформацій, розподіл коштів, спрямованих на виконання

природоохоронних заходів, передбачених Програмою за вказаний період по джерелах фінансування виглядає наступним чином:

- з Державного бюджету – 15% фінансування до плану Програми (71% до запланованого відповідальними виконавцями робіт);
- з місцевих бюджетів – 47% фінансування до плану Програми (89% до запланованого відповідальними виконавцями робіт);
- власні кошти – 163% фінансування до плану Програми (93% до запланованого відповідальними виконавцями робіт).

Причинами недостатнього виконання Програми є те, що:

- по-перше, фінансування проводилось не завжди у відповідності до тих заходів, фінансування яких проводиться з місцевих бюджетів та за власні кошти підприємств;
- по-друге, аналіз виконання Програми на місцях є недостатнім, або не проводиться взагалі;
- по-третє, через зміни в бюджетному законодавстві України щорічно зменшувалися фінансові ресурси обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. У 2011-2012 роках надходження до обласного фонду складали 20%, до місцевих фондів – 50%, у 2013 році – 13,5% та 33,5% , а вже у 2014 році – 10 % та 25 % відповідно [6].

В подальші роки з метою врегулювання даних проблем в області передбачено два етапи реалізації Програми:

1 _ I Z i - j j – забезпечення виконання основних проектів та заходів Програми, визначення подальшої стратегії та шляхів вирішення нових проблем, аналіз стану реалізації Програми та, за необхідності, внесення змін до неї;

1 _ I Z i - j j – реалізація вказаних завдань має здійснюватися шляхом удосконалення діючих, розробки і впровадження нових механізмів обласної екологічної політики, що включає в себе розвиток нормативно-правової бази, економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, механізму фінансування природоохоронної діяльності, систему екологічного моніторингу і контролю, екологічного менеджменту, впровадження методів більш чистого виробництва, також проведення наукових досліджень з метою глибшого розуміння міських екологічних проблем та пошуку шляхів їх вирішення, формування суспільної екологічної свідомості.

Висновки. Отже, сучасна модель фінансово-бюджетної децентралізації системи екологічного оподаткування, на наш погляд, є неефективною в контексті фінансового забезпечення природоохоронних заходів, а, тому, вважається «антиекологічною», що в подальшому виступатиме вагомим інституціональним чинником посилення негативного соціо-економічного впливу на стан навколишнього середовища.

Обмеженість фінансових ресурсів обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища не дозволяють повністю профінансувати природоохоронні заходи. Тому, вважаємо за доцільне, при фінансуванні заходів із загального фонду бюджетів зосередити увагу на таких об'єктах, що мають високий рівень готовності і найближчим часом зможуть забезпечити економічний ефект, збільшивши для них пріоритетність у виділенні необхідних коштів.

Оскільки фінансування екологічних програм може здійснюватися не лише за кошти бюджетів різних рівнів, а й з інших джерел, необхідно спрямувати на їх реалізацію кошти благодійних фондів, підприємств, установ та організацій, внески окремих громадян, залучені кошти (гранти) та інші джерела, що не заборонені

законодавством. Окрім того, доцільно фахового переглянути діючу законодавчу базу в розрізі цільового спрямування екологічного податку з метою гармонізації чинної законодавчої бази національної екологічної політики з базовими засадами податкового та природоохоронного права країн – членів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>.
2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»: від 21 грудня 2010 року № 2818-VI.
4. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 № 79-VIII.
5. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового спрямування екологічного податку» від 24.12.2015 № 918-VIII.
6. Регіональна екологічна програма «Екологія 2016 – 2020» від 10.02.2016 № 2/27: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua>.
7. Альошкін В.С. Податкові новачки та стимули економічного розвитку: [монографія]/ [Т.В. Калінеску та ін.]; наук. ред. Т.В. Калінеску. – Луганськ. – Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2011.- 238с.
8. О. Веклич. Нинішня модель фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування як інституціональний чинник посилення екологічних викликів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komekolog.rada.gov.ua>.
9. Як зашкодити екологічному оподаткуванню: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 332.334.4.; 631.618

Галаган Т.І., к.е.н., доцент

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННИХ КОМПЛЕКСІВ СТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Розроблено методичні підходи до формування специфічної системи бонітування рекультивованих земель, у якій на основі вмісту гумусу, як єдино стабільного показника, встановлюється економіко-екологічний оціночний бал, за яким визначається найбільш прийнятна сфера економічної діяльності.

Експериментально доведено, що рекультивовані землі з балом більше 40 придатні для впровадження сучасного прибуткового рослинництва, з балом від 40 до 20 – для розвитку тваринництва, землі з показником економіко-екологічного оціночного балу бонітету менше 20 – придатні для створення садово-паркових господарств, штучних водосховищ, рекреаційних зон, дачних масивів тощо.

Ключові слова: природно-техногенні комплекси, система бонітування, економіко-екологічний оціночний бал.

Galagan T.

THE INVENTORY COMPLEXES OF NATURAL-INDUSTRIAL STEPPE ZONE OF UKRAINE

Developed methodical approaches to formation of specific appraisal system of reclaimed land, which based on the humus content, as the only stable indicator set economic and environmental evaluation score, determining the most appropriate sphere of economic activity.

Proved experimentally that recultivated land with a score of more than 40 are suitable for the implementation modern a profitable crop, with a score of 40 to 20 - for the development of animal husbandry, land with the rate of economic and environmental evaluation Ball growth class less than 20 - are suitable for the creation of Horticulture, artificial, water reservoirs, recreational zones, suburban arrays and more.

Keywords: natural -technogenic complexes, appraisal system, economic-environmental assessment score.

Галаган Т.И.

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ СТЕПНОЙ ЗОНЫ УКРАИНЫ

Разработаны методические подходы к формированию специфической системы бонитировки рекультивированных земель, в которой на основе содержания гумуса, как единственно стабильного показателя, устанавливается экономико-экологический оценочный балл, по которому определяется наиболее приемлемая сфера экономической деятельности.

Экспериментально доказано, что рекультивированные земли с баллом более 40 пригодны для внедрения современного доходного растениеводства, с баллом от 40 до 20 – для развития животноводства, земли с показателем экономико-экологического оценочного балла бонитета менее 20 – пригодны для создания садово-парковых хозяйств, искусственных водохранилищ, рекреационных зон, дачных массивов и т.д.

Ключевые слова: природно-техногенные комплексы, система бонитировки, экономико-экологический оценочный балл.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні видобуток корисних копалин відкритим (кар'єрним) способом супроводжується руйнацією навколишнього середовища і утворенням природно-техногенних комплексів. Вони є своєрідним, специфічним продуктом сучасної виробничої діяльності людини у гірничодобувній промисловості. Це *terra incognita* – невідома земля, яка потребує економіко-екологічного дослідження та визначення сфери економіки її подальшого використання. Насамперед, виникла нагальна потреба у розробці методичних підходів до формування системи бонітування орного шару рекультивованих природно-техногенних комплексів, як основи їх економіко-екологічної оцінки та паспортизації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У класичному розумінні бонітування (добротність) ґрунтів – це порівняльна оцінка якості досліджуваних ґрунтів, їх потенційної родючості стосовно до еталону, який приймається за 100 балів.

З економічної точки зору це надзвичайно важливе питання. Не випадково, роботи з бонітування ґрунтів були започатковані ще у XV столітті, коли угіддя поділялися на рілля, луки, ліси і болота. У подальшому В.В. Докучаєв [3] вважав, що головним і основним фактором оцінки якості земель мають бути потужність гумусового горизонту, вміст гумусу і цілий комплекс інших фізико-хімічних властивостей ґрунту. Ще тоді В.В. Докучаєв стверджував, що ґрунт є природним тілом, тому може використовуватися як об'єкт праці і основний засіб сільськогосподарського виробництва.

Наразі економісти по різному підходять до визначення сутності бонітування ґрунтів і їхньої економічної оцінки: від визначення бонітування у якості класифікації ґрунтів за їх продуктивністю [7], як порівняльну оцінку якості ґрунтів за родючістю у відповідності до рівня агротехніки і інтенсивності землеробства [5], як засіб якісної характеристики природно-економічної основи, яка підлягає економічній оцінці [6] до твердження, що за своєю сутністю економічна оцінка землі є не що інше, як кількісне вимірювання її споживної вартості [4].

Кожен з науковців правий по-своєму. Але вони досліджували, і продовжують досліджувати, непорушені ґрунти, де властивості формувалися під багатовіковим

пресом природних факторів ґрунтоутворення. А тут основний вплив на властивості ґрунтів здійснює антропічний (людський) фактор.

Цілі статті. Розробити систему бонітування орного шару рекультивованих земель як основи їх економіко-екологічної оцінки та паспортизації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Дотепер у ґрунтознавців і економістів немає єдиної думки щодо різниці між бонітуванням ґрунтів і їх економічною оцінкою. Ми вважаємо, що відмінність бонітування від економічної оцінки землі пов'язана, перш за все, з поняттям землі як головного засобу виробництва у сільському господарстві. В умовах техногенного середовища землеробство має свої специфічні ваговиті відмінності, які і впливають на оцінку рекультивованих земель за бальною системою. Насамперед, тому, що рекультивована земля, як і та, що сформована природою, повинна теж розглядатися як тіло. Техногенно сформоване, але тіло, з певним рівнем родючості.

Немаловажним є і те, що бонітування рекультивованих земель, складених гірськими породами з різними фізико-хімічними властивостями, дозволяє розрахувати планову врожайність сільськогосподарських культур, виявити потребу у добривах, спроектувати відповідний агрофітоценоз і т.д. При цьому в якості критеріїв оцінки рекультивованих земель повинні застосовуватися їх найвагоміші властивості, що надані їм під час проведення гірничотехнічного етапу рекультивації та подальшої меліорації. На рекультивованих землях це має велике значення, оскільки одна і та ж сама ділянка може бути придатною для вирощування однієї культури і зовсім не придатною, або малоприсадною, для вирощування іншої. Але якщо відновлена ділянка покрита шаром чорноземної маси, то на ній, зазвичай, можна вирощувати всі, навіть ті сільськогосподарські культури, що вимогливі до ґрунтового середовища. Тому найважливішим критерієм оцінки відновленої ділянки природно-техногенного комплексу є вміст гумусу. Таке твердження базується на результатах наших [1, 2] багаторічних досліджень і експериментальних досліджень аграріїв-рекультиваторщиків [8, 9].

Виходячи з цього, ми пропонуємо оцінку рекультивованих земель визначати за бальною системою на основі врахування показника вмісту гумусу у насипному орному шарі, як єдино стабільного показника, за наступною класичною формулою:

$$B = \frac{A \cdot 100}{B}, \text{ де} \quad (1)$$

Б – бал рекультивованої ділянки;

А – показник вмісту гумусу в орному шарі рекультивованої ділянки природно-техногенного комплексу, %;

В – значення цього ж самого показника у ґрунті, який приймається за 100 балів.

За результатами наших агрохімічних аналізів вміст гумусу на староорних непорушених землях у Нікопольському марганцеворудному басейні в середньому дорівнює 3,9%, у Павлоградському районі Дніпропетровської області – 4,3%, а на землях Камиш-Бурунського залізорудного комбінату – 3,0%.

Враховуючі вищесказане, нами розроблено систему бонітування орного шару найбільш розповсюджених рекультивованих земель степової зони України з призначенням їм економіко-екологічного балу (табл. 1).

Отже, бонітування рекультивованих ґрунтів – це їх інвентаризація з призначенням певної кількості балів, які визначаються за фізико-хімічними властивостями відновлених земель і за продуктивністю агрофітоценозів на таких землях.

На наш погляд, бонітування рекультивованих земель обов'язково має застосовуватись тоді, коли порівнюються ці техногенні новоутворення із зональними ґрунтами. В цьому випадку, бонітування є основою земельного кадастру рекультивованої площі, який передбачає її кількісний і якісний облік.

По визначеним нами типам рекультивованих земель бали бонітету устанавлюються шляхом порівняння врожаїв на рекультивованих землях з врожаєм тої же культури на еталонному, не порушеному, ґрунті. Як показали результати польових досліджень, рекультивовані землі, які мають бал 40 і вище придатні для виробництва сільськогосподарських культур, навіть вимогливих до ґрунтових властивостей, з балом 40-20 – придатні для створення косовиць, менше 20 балів – для створення садово-паркових насаджень, рекреаційних та природно-заповідних зон, дачних масивів і т.д.

Для реальної оцінки якості рекультивації природно-техногенних комплексів економіко-екологічна бальна система є найпридатнішою. В цьому випадку буде доречним врахування і інших основних елементів живлення, зокрема азоту, фосфору і калію. Хоча для об'єктивності треба зазначити, що вміст цих елементів живлення дуже коливається залежно від складу гірських порід, що входять в товщу під насипним шаром чорнозему.

Таблиця 1

Бонітування основних типів рекультивованих земель*

Назва гірничорудних комбінатів	Назва типів ґрунтів	Усереднений показник вмісту гумусу (H), %	Економіко-екологічний бал
І. Орджонікідзевський гірничобогачувальний, Вільногірський гірничо-металургійний, Запорізький залізрудний комбінати	1). Лесоподібні суглинки.	0,7	17,9
	2). Суміш лесоподібних суглинків і древньоалювіальних пісків.	0,3	7,7
	3). Червоно-бурий суглинок.	0,5	12,8
	4). Червоно-бура глина.	0,4	10,2
	5). Сіро-зелена глина.	0,4	10,2
	6). Лесоподібні суглинки + 20 см маси чорнозему.	2,1	53,8
	7). Лесоподібні суглинки + 30 см маси чорнозему.	2,9	74,4
	8). Лесоподібні суглинки + 40 см маси чорнозему.	3,1	79,5
	9). Лесоподібні суглинки + 50 см маси чорнозему.	3,3	84,6
		$H_{\text{сеп}} = 3,9\%$	
ІІ. Каміш-Бурунський залізрудний Комбінат	1). Технічна суміш гірських порід.	0,2	6,6
	2). Технічна суміш гірських порід + 30 см маси чорнозему.	1,1	36,7
	3). Технічна суміш гірських порід + 50 см маси чорнозему.	2,2	73,3
	4). Технічна суміш гірських порід + 80 см маси чорнозему.	2,4	80,0
		$H_{\text{сеп}} = 3,0\%$	

III. Виробниче об'єднання «Павлоградвугілля»	1). Шахтна порода.	0,	2,3
	2). Шахтна порода + 30 см маси чорнозему.	1,9	44,2
	3). Шахтна порода + 50 см маси чорнозему.	2,3	53,5
	4). Шахтна порода + 70 см маси чорнозему.	2,6	60,5
	5). Шахтна порода + 50 см лесоподібного суглинку + 30 см маси чорнозему.	2,8	65,1
	6). Шахтна порода + 50 см лесоподібного суглинку + 50 см маси чорнозему.	3,1	72,1
	7). Шахтна порода + 50 см лесоподібного суглинку + 70 см маси чорнозему.	3,6	83,7
		H _{сер} = 4,3%	

*Примітка: за 100 балів взято: вміст гумусу в чорноземі південному середньосуглинковому староорному поблизу м. Орджонікідзе, в чорноземі звичайному середньосуглинковому староорному поблизу м. Вільногірськ і м. Павлоград у Дніпропетровській області та в староорному темно-каштановому ґрунті поблизу м. Керч АР Крим.

Слід також зазначити, що складність проблеми бонітування рекультивованих земель (як і їх оцінки) визначається неоднозначним впливом їхніх різноманітних властивостей на формування сільськогосподарської продукції. Все залежить від сумісної дії взаємопов'язаних факторів. Зокрема від гідротермічного режиму орної товщі штучно створеної землі, її фізико-хімічних властивостей, особливо від вмісту гумусу і гранулометричного складу, від біологічних особливостей рослин, від виробничої діяльності людини і т.д.

Висновки

1. Рекультивовані землі мають бути піддані економіко-екологічній оцінці за бальною системою. Це їх інвентаризація з призначенням певної кількості балів, які визначаються за вмістом гумусу та наданими їм властивостями у порівнянні із зональними еталонними ґрунтами.

2. Бонітування рекультивованих земель є єдиним процесом визначення їх продуктивної здатності. Об'єктивна економіко-екологічна оцінка таких природно-техногенних комплексів визначається потужністю нанесеного на сплановану поверхню відвалів шару маси родючого чорнозему та рівнем його розбавлення розкритими гірськими породами. Зменшення потужності нанесеного родючого шару (отже і вмісту гумусу) супроводжується зниженням економіко-екологічного балу.

Список використаних джерел:

1. Галаган Т. І. Економічна оцінка рекультивованих земель / Т. І. Галаган // Агросвіт. – 2014. – № 9. – С. 12–14.
2. Галаган Т. І. Рекультивация порушенных земель та їх еколого-економічна оцінка: [моногр.] / Т. І. Галаган. – Дніпропетровськ: Вид-во Свідлер А. Л., 2015. – 310 с.
3. Докучаев В. В. Существующие и практиковавшиеся различными земствами методы оценки земель / В. В. Докучаев // Сочинения. В 10-ти т. – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 6. – 246 с.
4. Загайтов И. Б. Эффективность дополнительных вложений в земледелие и дифференциальная рента II / Загайтов И. Б. – М.: Экономика, 1972. – 137 с.
5. Магазинчиков Т. П. Земельный кадастр / Магазинчиков Т. П. – Львов: Вища шк., 1980. – 106 с.
6. Михасюк І. Р. Земельний кадастр і диференціальна рента / І. Р. Михасюк, М. М. Маланчук. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 166 с.
7. Соболев С. С. Программа и методика бонитировки почв СССР / Соболев С. С. – М.: МСХ СССР, 1963. – 12 с.
8. Узбек І. Х. Особливості ґрунтоутворення в умовах техноземів степового Придніпров'я / І. Х. Узбек, Т. І. Галаган // Ґрунтознавство. – Дніпропетровськ, 2012. – Т. 13, № 1–2. – С. 108–113.
9. Узбек І. Х. Еколого-біологічна оцінка едафотопів техногенних ландшафтів степової зони України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора біол. наук; Дніпроп. держ. аграр. ун-т / І. Х. Узбек. – Дніпропетровськ, 2001. – 36 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g ^ h p _ g l = h g q Z j _

УДК 336.01

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ПОБУДОВА МОДЕЛІ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПРИРОДООХОРОННІ ЗАХОДИ

У публікації підлягають розгляду питання аналізу та оцінки рівня розвитку екологічної сфери регіону, моделювання інвестицій у природоохоронні заходи, аналіз та моделювання окремих показників техногенного навантаження, антропогенного навантаження, активності по зниженню навантаження на екосистему. Застосування регресійного аналізу, метод екстраполяції трендів дозволив визначити тенденції зміни показників розвитку в часі і описати залежність рівня екологічного розвитку регіону від рівня інвестиційної активності.

Ключові слова: екологічна система, моделювання, антропогенне навантаження, техногенне навантаження, ефективність, стимулювання, інвестиції.

Kondius I.

MODEL BUILDING OF INVESTMENT PROMOTION TO ENVIRONMENTAL MEASURES

The publication consideration subject analysis and assessment of areas of ecological regions, modeling of investment in environmental protection, analysis and simulation of individual indicators anthropogenic impact, anthropogenic load activity to reduce stress on the ecosystem. The use of regression analysis, trend extrapolation method possible to determine trends in indicators of the time and describe the dependence of the ecological development of the region from the level of investment activity.

Keywords: ecological system modeling, human pressure, human impacts, efficiency, stimulate investment.

Кондиус И.С.

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРИРОДООХРАННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ

В публикации подлежат рассмотрению вопросы анализа и оценки уровня развития экологической сферы региона, моделирование инвестиций в природоохранные мероприятия, анализ и моделирование отдельных показателей техногенной нагрузки, антропогенной нагрузки, активности по снижению нагрузки на экосистему. Применение регрессионного анализа, метод экстраполяции трендов позволил определить тенденции изменения показателей развития во времени и описать зависимость уровня экологического развития региона от уровня инвестиционной активности.

Ключевые слова: экологическая система, моделирования, антропогенная нагрузка, техногенная нагрузка, эффективность, стимулирование, инвестиции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

На території України зосереджені величезні природні багатства, але екстенсивне природокористування і безгосподарність привели не тільки до порушення, але і до руйнування природних систем.

Для вирішення проблеми все більше уваги звертається на екологічний стан регіонів. Для того, щоб задовольняти вимоги міжнародного та вітчизняного законодавства в галузі охорони навколишнього середовища, підприємства України, змушені робити значні інвестиції в природоохоронні заходи. При цьому на перший

план виступає проблема найбільш раціонального використання обмежених фінансових ресурсів, наявних у розпорядженні підприємства. Для її вирішення необхідний

сучасний інструментарій оцінювання економічної ефективності інвестицій у природоохоронні заходи.

При моделюванні оцінки ефективності інвестицій у природоохоронні заходи слід враховувати специфічні потреби суб'єктів цієї оцінки: рівень ресурсного забезпечення, антропогенного і техногенного навантаження та активність діяльності зі зниження навантаження на екосистеми.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних вчених Н. Андрєєва, С. Арестов, Б. Буркинський, В. Глухов, А. Гусєв, Т. Деміна, С. Дорогунцов, М. Іванова, А. Колосов, К. Коценко, Ю. Куражковський, М. Лемешев, А. Москаленко, О. Прокопенко, В. Семенов, В. Тарасова, Н. Соколовський, М. Хвесик, В. Хопчан, Г. Черевко, О. Шимова, М. Яцків, І. Александрова, А. Пересада, С. Прилипко, Ф. Ример, В. Савчук, С. Салига, Г. Семенов, Г. Староверова, В. Федоренко, Н. Андрєєва, С. Арестов, Б. Буркинський, В. Глухов, А. Гусєв, Т. Деміна, С. Дорогунцов, М. Іванова, А. Колосов, К. Коценко, Ю. Куражковський, М. Лемешев, А. Москаленко, О. Прокопенко, В. Семенов, В. Тарасова, Н. Соколовський, М. Хвесик, В. Хопчан, Г. Черевко, О. Шимова, М. Яцків, щодо методів оцінювання ефективності інвестиційних проектів як підґрунтя прийняття управлінських рішень щодо інвестування природоохоронних заходів показав, що: існуючі моделі не забезпечують на потрібному рівні ефективне управління, залишається недослідженим ряд теоретичних, методичних, організаційних і прикладних аспектів оцінювання ефективності інвестиційних проектів. При цьому особливого значення набувають питання вдосконалення наявних методичних підходів до оцінювання економічної ефективності інвестицій у природоохоронні заходи в умовах ринкової економіки.

Цілі статті. Створити науково-методичне та прикладне підґрунтя для моделювання економічної ефективності інвестицій у природоохоронні заходи регіонів.

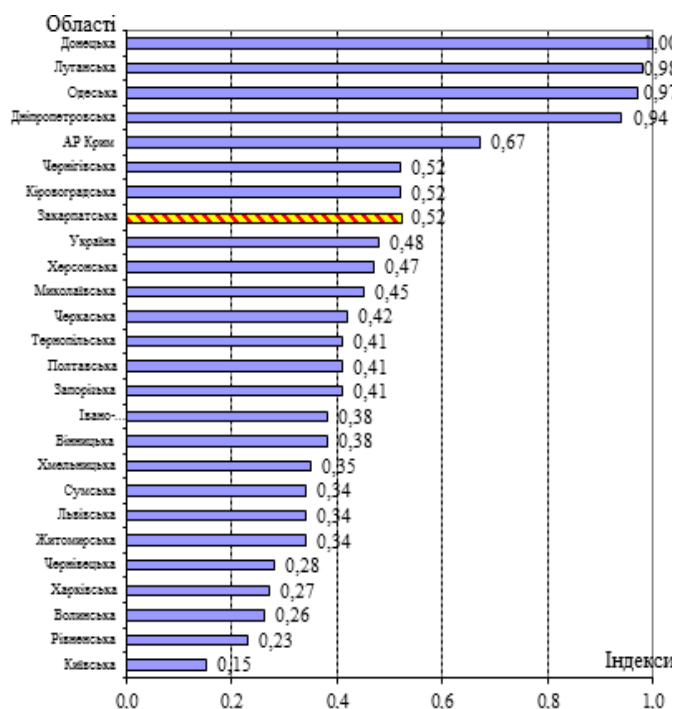
Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливими факторами, що впливають на рівень екологічного стану регіону є рівень ресурсного забезпечення, антропогенного і техногенного навантаження та активність діяльності зі зниження навантаження на екосистеми.

Ресурсне забезпечення регіонів України, пропонуємо визначати на основі врахування сукупної продуктивності природних ресурсів (мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних, природно-рекреаційних).

За розрахованим індексом, що характеризує комплексність розміщення та рівень забезпеченості території природними ресурсами можна зробити висновки, що в цілому регіони України можна охарактеризувати як територію з невисоким рівнем забезпеченості природними ресурсами. Найвищі показники у Донецькій, Луганській, Одеській, Дніпропетровській, найнижчі – в Донецькій, Київській, Рівненській, Волинській області.

Наступними напрямками при дослідженні екологічної складової є антропогенне та техногенне навантаження на екосистему, так як стійкість розвитку регіону залежить не лише від забезпеченості природними ресурсами, але й від сукупності показників, що характеризують ефективності їх використання. Так індекс антропогенного навантаження був розрахований на основі первинних статистичних даних, які безпосередньо або опосередковано впливають на стан навколишнього середовища та

рівень збалансованого функціонування екологічної підсистеми, такі як: обсяги спожитого вугілля, природного газу, вилову риби та добування морепродуктів, заготівля ліквідної деревини, забір води з водних об'єктів для використання

населенням.

Рис.1 – Рівень ресурсного забезпечення регіонів України

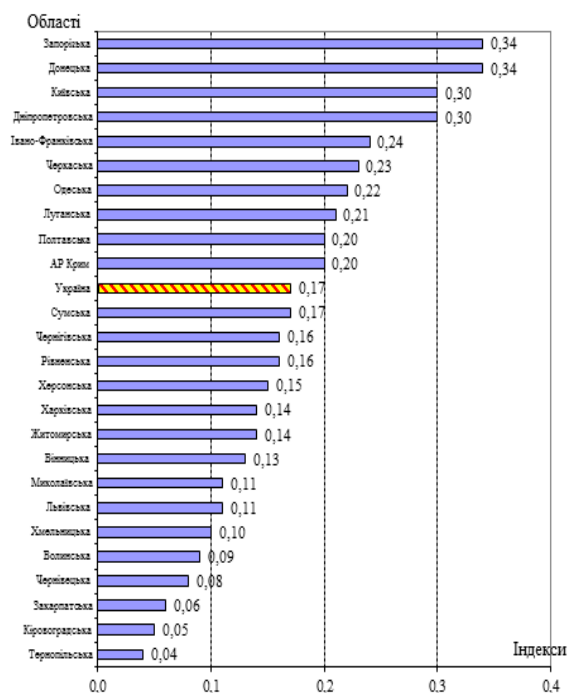

Рис.2 – Рівень антропогенного навантаження на екосистему

Для оцінки антропогенного навантаження в регіональному розрізі дані показники були проаналізовані у відносних одиницях, тобто в розрахунку на одну особу та одиницю території. За проведеними розрахунками, результати яких представлені на рис.2, можна зробити висновки, що найбільший тиск на екосистему чинять Запорізька, Донецька, Київська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Черкаська, Одеська, Луганська області, найменший – Тернопільська, Кіровоградська, Закарпатська, Чернівецька, Волинська, Хмельницька області.

Не дивлячись на різке зменшення об'ємів виробництва, регіони України демонструють високий інтегральний показник негативних антропогенних навантажень на навколишнє середовище, причому на більшості території.

Що стосується техногенного навантаження (ТН), то показник, який характеризує ступінь тиску на регіональні екосистеми був розрахований на основі зведення первинних коефіцієнтів техногенного навантаження на навколишнє середовище, що виникло внаслідок лісових пожеж, викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, забруднюючих речовин у водні ресурси, промислових токсичних відходів.

Найвищий техногенний тиск на екосистему чинять економічно розвинуті, урбанізовані регіони, де спостерігається висока концентрація промисловості та високий рівень індустріального розвитку, що відбувається при скороченні потужності очисних споруд, що і спричиняє техногенну кризу в Донецькій (0,78), Дніпропетровській (0,49), Запорізькій (0,42), Луганській (0,39), Миколаївській (0,31) та Херсонській (0,27) області. Значно ж менше значення індексу (0,17) спостерігається в Житомирській, Кіровоградській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Кіровоградській,

Херсонській, 0,18 – у Вінницькій, 0,19 – у Закарпатській та Черкаській областях.

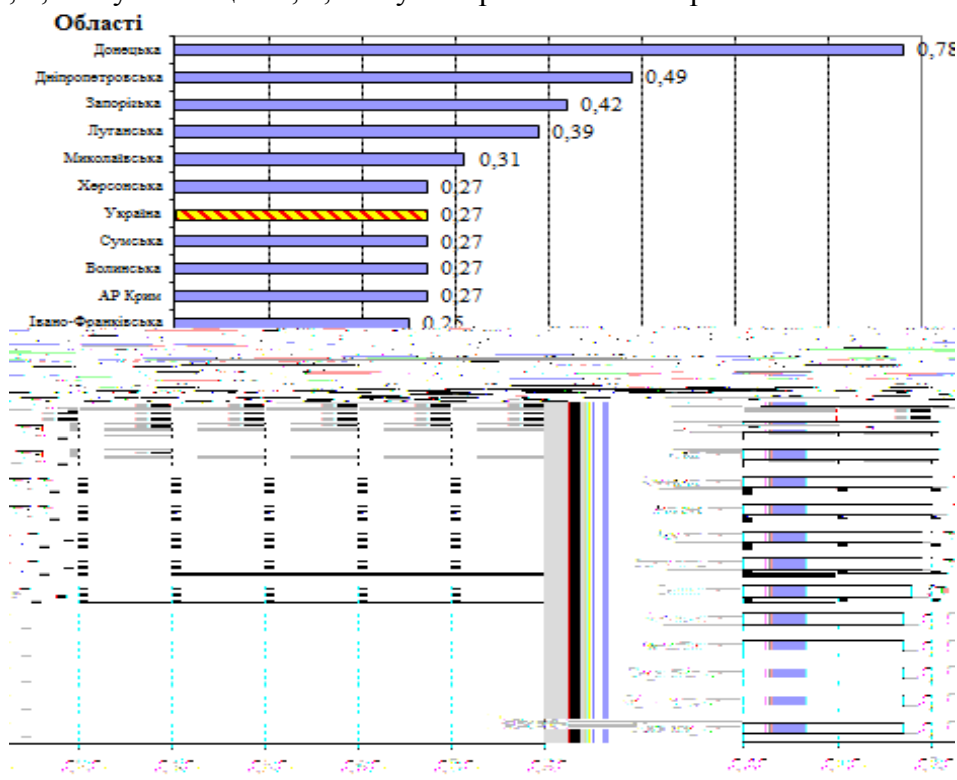

Рис.3 – Рівень техногенного навантаження на екосистему

Важливим фактором, який відіграє суттєву роль у збереженні та відновленні навколишнього середовища є діяльність із зниження навантаження на екосистеми. Рівень активності таких природоохоронних заходів був розрахований з врахуванням наступних показників: заповідність території, економія та зниження забруднення водних екосистем; відновлення лісових ресурсів; використання та знешкодження відходів; фінансове забезпечення заходів з охорони навколишнього природного середовища.

Щодо відновлення якості земельних ресурсів, то слід зазначити, що поряд з відновлювальними діями: вапнуванням, гіпсуванням, внесенням органічних добрив в ґрунти, важливе значення має збереження територій, які не зазнали значних екологічних змін в результаті безгосподарності та екстенсивного природокористування і утворюють унікальний природоохоронний фонд. Об'єкти природно-заповідної території складають всього 1,8% площі країни, а природні ландшафти займають у регіонах лише 15-30% її території, що не відповідає встановленим екологами (Р.Одум, Ю.Одум, Н.Ф.Реймерс, В.Г.Горшков) нормам співвідношення інтенсивно використовуваної території і природних ландшафтів - не менше 2:3. Найвищі показники заповідності території у Хмельницькій (12,7%), Івано-Франківській (14%), Закарпатській (10,4%) Херсонській (6,1%) області, найнижчий – у Вінницькій, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Полтавській області. В той же час слід відмітити той факт, що за останні 7 років площа земель природо-заповідного фонду в цілому по країні збільшилася на 24,4%, а найвищі темпи зростання даного показника спостерігаються у Донецькій (на 194%), Івано-Франківській (84,6%), Волинській (58,5%), Львівській (49,8%), Рівненській (34,3%), Луганській (31,3%) області. Лише в Черкаській області площа заповідного фонду у 2015 році по відношенню до 2000 року скоротилася на 4,8%.

Виникли численні приватні підприємства і фірми в умовах «вільного ринку» мало зацікавлені в дотриманні природоохоронного законодавства. Відбувається захоплення

земель, розробляються нові кар'єри з добування будівельних матеріалів; посилилося вирубування лісу і лісосмуг, що руйнуються ландшафти, які відіграють найважливішу середовище утворювальну роль. Процеси деградації і забруднення охопили і водозахисні зони.

Вода, як основа життя, потребує бережного відношення. Економії водних ресурсів забезпечується за рахунок оборотного та послідовного водопостачання. Найвищий рівень ефективності використання оборотних вод, що становить 95-99% в загальному обсязі використаної води демонструють Івано-Франківська, Луганська, Харківська, Хмельницька, Миколаївська, Рівненська області. Занепокоєння викликає безгосподарське ставлення до водних ресурсів у Чернівецькій, Київській, Закарпатській області, де частка оборотних вод становить 28%, 39%, 50% відповідно. Одночасно з економією важливе значення для збереження та відновлення водних ресурсів має очищення використаної води. Найбільшими потужностями очисних споруд володіють Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Харківська області. Аналізуючи динаміку потужностей очисних споруд за останні 16 років [5,с.330], простежується тенденція до зниження (99,7% до рівня 1990 року), лише сім регіонів країни мають незначний (5-23%) приріст даного показника, а в Херсонській та Тернопільській областях скорочення водоочисних потужностей сягає 34% та 20% відповідно.

Одночасно слід звернути увагу на той факт, що робота очисних споруд на всій території країни вкрай незадовільна. Ефективність використання потужностей очисних споруд в середньому в Україні становить всього 17%, а в Дніпропетровській – 1,7%, Миколаївській – 2,5%, Запорізькій – 4,9% (рис.4).

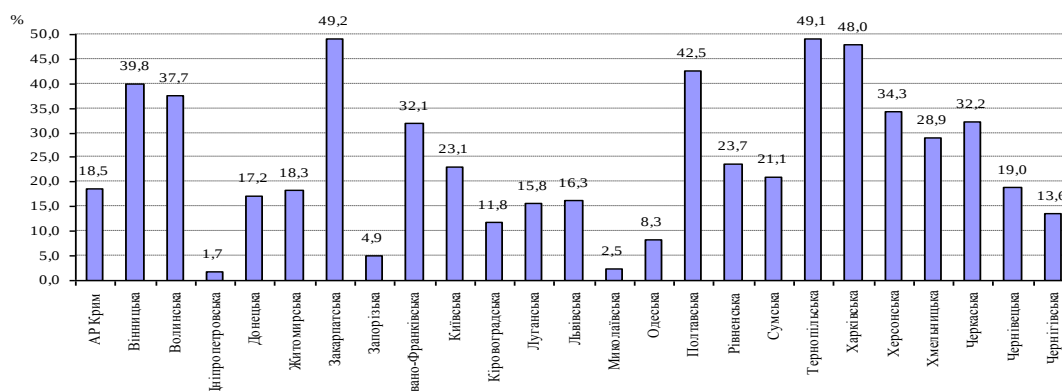

Рис.4 – Ефективність використання очисних споруд

Такий низький рівень ефективності використання очисних споруд пов'язаний з цілим комплексом проблем, які, на жаль, залишаються не вирішеними: технічна та моральна зношеність основних фондів водоочисних підприємств; недосконалість природоохоронного законодавства, недовіра економічного механізму природокористування, яке не стимулює суб'єкти господарювання до покращення екологічних показників.

Щодо відновлення лісових ресурсів, то слід зазначити, що за останні 16 років лісовідновлення в цілому в країні зросло на 78%, а посадка та посів лісу – на 53%.

За результатами дослідження динаміки лісовідновлення можна зробити висновки про те, що високого рівня приросту даний показник за аналізований період досяг у Луганській (на 323%), Волинській (на 223%), Сумській (на 183%), Полтавській (на 161%), Чернівецькій (на 157%) області, занепокоєння викликають Херсонська, Миколаївська області, де спостерігається значний спад даного показника на 15%, 9% відповідно.

За результатами дослідження динаміки лісопосадки та лісопосіву слід зауважити на тому, що високого рівня приросту даний показник за аналізований період досяг у

Закарпатській (на 611%), Волинській (на 175%), Сумській (на 149%), Харківській (на 127%), Полтавській (на 124%) області, а в Херсонській, Миколаївській, Івано-Франківській та Київській області спостерігається значний спад даного показника на 48%, 46%, 20%, 19%, 14%, відповідно [3, с.90].

Критична обстановка склалася із зберіганням і утилізацією промислових і побутових відходів. Сьогодні на території країни тільки в організованих сховищах знаходиться 20,122 млн. тонн токсичних відходів. Зростаюча з кожним роком кількість цих відходів через відсутність відповідних технологій їх утилізації і переробки створює екологічну небезпеку не тільки для даних регіонів, але і для областей, що граничать з ними. Тому важко переоцінити значення утилізації відходів, яке має призвести до збалансованого стану виробничий ланцюжок: ресурсне забезпечення – промислове виробництво – використання та знешкодження відходів. Для економіки України характерним є дуже низький рівень використання та знешкодження небезпечних відходів – 38,4%, що суттєво ускладнює рух до стійкості системи.

Результати дослідження вказують на велику диспропорцію у регіонах України, де перевищення найбільшим (164% у Закарпатській) найменшого (0% у Чернівецькій) значення даного показника становить 164 рази. Велике занепокоєння викликає низьке значення показника в природно-рекреаційних зонах України: Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Одеській області, де низький рівень утилізації небезпечних відходів підриває екологічну привабливість регіонів.

Особливу турботу викликають також значні території підприємств – банкрутів, на територіях яких раніше нагромаджувалися токсичні відходи і утворилися стихійні звалища. Велика частина звалищ техніко-промислових відходів, що числяться на балансах комунальних підприємств, і зараз не обладнана належним чином.

Негайного вирішення вимагає проблема побутових відходів: організація офіційно зареєстрованих полігонів і звалищ, створення в містах і районах єдиної системи санітарного очищення, збору і вивозу побутових відходів. Проте, через слабку матеріальну базу служб, зайнятих в системі збору і знищення відходів, території міст знаходяться в незадовільному стані, існуюча система санітарного очищення не забезпечує регулярний вивіз і знешкодження побутових відходів, що породжує нові стихійні звалища. Не забезпечується регулярне промивання контейнерів. Не розв'язана і проблема будівництва сміттєпереробних заводів з попереднім сортуванням сировини для його вторинного використання.

Недотримання вимог природоохоронного законодавства при експлуатації звалищ (полігонів) сприяє забрудненню підземних вод, повітря, деградації ґрунтового покриву. Така складна екологічна ситуація в Україні потребує відповідного фінансового забезпечення заходів з охорони та відтворення диких тварин та птахів, біотехнічних заходів. За результатами аналізу відповідних витрат можна зробити висновки, що найкраще фінансове забезпечення отримують Київська, Чернігівська, Харківська, Житомирська та Полтавська області, найгірше – Тернопільська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська область.

Слід звернути увагу на недостатнє фінансування таких економічно активних регіонів як Дніпропетровська, Запорізька, Харківська область, які в силу антропогенного та техногенного вантаження потребують посилених заходів з охорони екосистеми, що не сприяє забезпеченню економічних механізмів, які повинні сприяти збалансованому функціонуванню екосистеми.

Важливу роль у зниженні навантаження на екосистему відіграє впровадження нових маловідходних, безвідходних ресурсозберігаючих технологічних процесів. Найвище значення даного показника спостерігається в регіонах з високим рівнем промислового виробництва та науково-технічного розвитку: Запорізькій, Харківській, Дніпропетровській, Сумській області.

Розрахований на основі первинних статистичних даних індекс активності регіонів з зниження навантаження на екосистеми рис.5, свідчить про низький рівень такої діяльності на території всієї країни, що є недостатнім для збереження екологічної рівноваги в екосистемі та уповільнює рух до стійкого розвитку. Відхилення між найвищим в Чернігівській області (0,3) та Чернівецькою (0,03) значенням даного показника становить 10 раз. Таке значне відхилення свідчить про відсутність єдиного загальнодержавного підходу до збереження навколишнього середовища, не враховуються регіональні особливості.

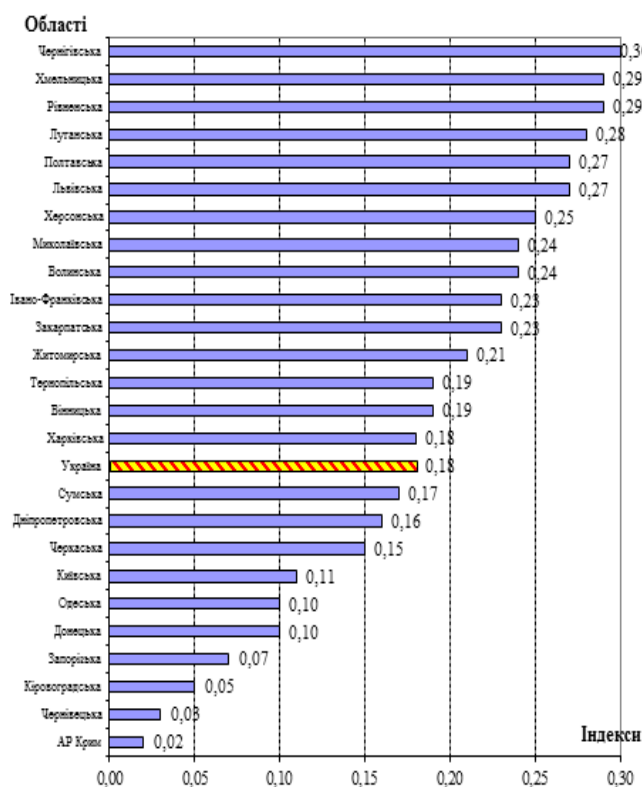

Рис.5 – Рівень активності регіонів по зниженню навантаження на екосистеми

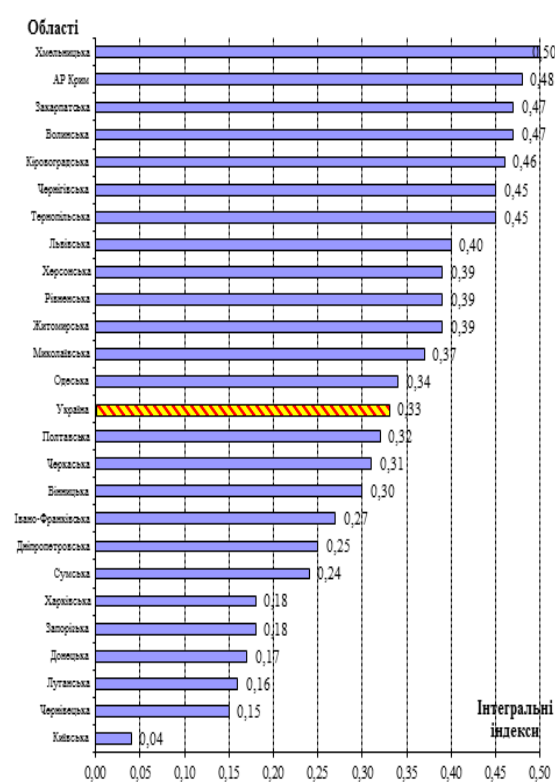

Рис.6 – Рівень екологічного розвитку регіонів України

Таким чином, ми проаналізували рівень розвитку екологічної складової регіональної системи в розрізі часткових показників та розрахували інтегральну оцінку (рис.6), яка демонструє значну диференціацію інтегрального індексу по регіонах. Відхилення від середньоукраїнського рівня (0,33) в найбільш екологічно благополучній Хмельницькій області становить 1,5, найбільш неблагополучному (Київській області) 8,5 разів. Найкращих результатів щодо рівня екологічного розвитку досягли Хмельницька, Закарпатська, Волинська, Кіровоградська, Чернігівська, Тернопільська; найгіршого – Київська, Чернігівська, Луганська, Донецька, Запорізька, Харківська області.

Зіставляючи отримані результати з нормативним $I_{екл}^н = 0,469$ та пороговим $I_{екл}^к = 0,312$ значенням даного показника приходимо до висновку, що, на жаль, лише чотири регіони України: АР Крим, Хмельницька, Закарпатська та Волинська область в 2014 році досягли та перевищили нормативний рівень екологічного розвитку, при досягненні якого екологічна підсистема функціонує стабільно і за матрицею типології знаходяться в стані зростання, десять регіонів: Черкаська, Полтавська, Одеська, Миколаївська, Житомирська, Рівненська, Херсонська, Львівська, Тернопільська та

Кіровоградська – в стані ризику, решта одинадцять областей у стані загрози, та потребують проведення невідкладних стабілізаційних заходів для закріплення досягнутого рівня та подальшого накопичення потенціалу для виведення системи на незворотній шлях збалансованого стійкого розвитку.

За результатами дослідження була побудована математична модель первинних показників, що характеризують екологічну сферу діяльності регіону (Табл.1).

Таблиця 1

Математична модель первинних показників, що характеризують екологічну сферу діяльності регіону

Напр.	Показники оцінки	Рівняння тренду
Техноген. навантаження	Частка лісових площ пройдених пожежами, %	$L1=0,0011*t+0,0143$
	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на 1 км. кв., т.	$L2=0,0107*t+4,7571$
	Утворення відходів I-III класу небезпеки в розрахунку на 1 особу, кг	$L3=9,075*t+13,457$
	Концентрація скинутих забруднених зворотних вод в поверхневій водні об'єкти, м. куб. на км. кв.	$L4=-0,0311*t+2,79$
	Індекс техногенного навантаження на екосистему	$X16=-1,192*L1-0,004*L2+0,002*L3+0,015*L4+0,179$
Антропогенне навантаж.	Споживання вугілля (включаючи брикети), в розрахунку на 1 особу, т.	$L5=0,0042*t+0,0488$
	Споживання природного газу, в розрахунку на 1 особу, тис. м. куб	$L6=0,023*t+0,6612$
	Виллов риби та добування морепродуктів в розрахунку на 1 особу, т.	$L7=128,24*t^{-0,8563}$
	Заготівля ліквідної деревини в розрахунку на 1 особу, м. куб.	$L8=0,0006*t+0,026$
	Збір води із природних водних об'єктів для використання у розрахунку на одну особу, м. куб.	$L9=-39,179*LN(t)+297,1$
	Індекс антропогенного навантаження на екосистему	$X17=0,595*L5+0,0052*L6-1,522*L8+0,0006*L9+0,057$
Активність по зниженні навантаж.	Витрати на охорону, відтворення диких тварин та птахів, включаючи біотехнічні заходи, тис. грн.	$L10=8,0857*t+541,77$
	Частка площі земель лісового фонду, піддана лісовідновленню, %	$L11=0,0011*t^2-0,0121*t+0,0444$
	Частка земель природно-заповідного фонду, %	$L12=2,4$
	Частка оборотної води у загальному обсязі використання на виробничі потреби,	$L13=1,3658*LN(t)+76,3$
	Частка використаних та знешкоджених відходів I-III класів небезпеки в загальному обсязі утворених, %	$L14=78,215*t^{-1,0631}$
	Індекс зниження навантаження на екосистему	$X18=0,0322*t^{-0,5335}$
	Інтегральний індекс рівня екологічного розвитку	$X20=-0,592*X16+0,38*X17+0,42*X18+0,5412$

Залежність рівня екологічного розвитку регіону від рівня інвестиційної активності представлена на рис.6 дозволила побудувати математичну модель $I_{\text{ерр}}=0,38-0,245*I_{\text{ар}}$, яка може стати інструментом для оцінки загальної ефективності інвестицій.

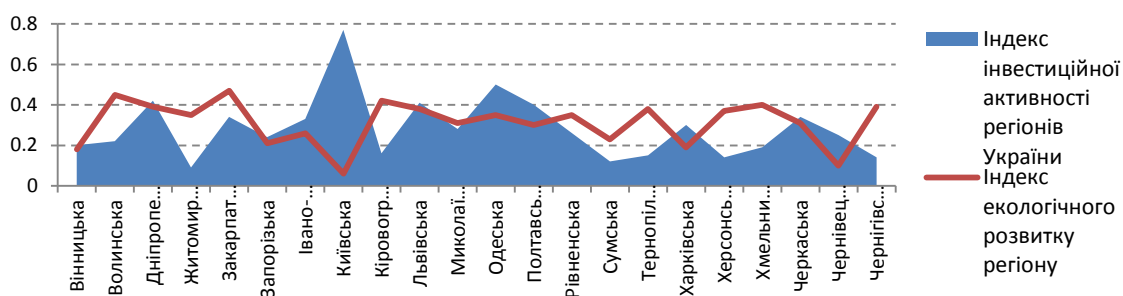

Рис.6 – Залежність рівня екологічного розвитку регіону від рівня інвестиційної активності

Висновки. Проведені дослідження показують, що частка індексів антропогенного навантаження та активності діяльності з зниження навантаження в комплексному інтегральному індексі екологічного розвитку регіонів є досить стабільною та постійною і становить в сумі лише 30%. Найбільше конструктивне значення має рівень ресурсного забезпечення, а деструктивне – техногенного навантаження на екосистеми. Таке розподілення не сприяє рухові України в напрямку до збалансованого, зрівноваженого розвитку. Для досягнення країною поставлених задач щодо стійкості розвитку необхідно скоротити рівень антропогенного і техногенного тиску та збільшити активність із зниження такого навантаження до рівня, що забезпечить нейтралізацію навантаження на екосистему і дозволить перевести і утримувати її в стійкому збалансованому стані.

Результатом проведеного математичного моделювання є встановлення регресійної залежності рівня екологічного розвитку регіону від індексу інвестиційної активності регіону. Отримана модель $I_{erp} = 0,38 - 0,245 \cdot I_{iar}$ дозволить використовувати математичний інструмент для оцінки загальної ефективності інвестицій.

У статті здійснено теоретичне, науково-методичне узагальнення та подано новий підхід до вирішення проблеми щодо оцінювання економічної ефективності інвестицій природоохоронного призначення. Це дало змогу сформулювати ряд висновків науково-практичного характеру, що відображають результати вирішення основних завдань відповідно до поставленої мети.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук З.В. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону [Текст]: Монографія. / З.В. Герасимчук, І.С. Кондіус / – Луцьк: Надстиря, 2010. — 412 с.
2. Яковец Ю.В. Рента, територій, квазірента в глобально-цивілізаційному вимірюванні / Ю.В. Яковец. – М.: Академкнига, 2003. – 240 с.
3. Кубатко, О.В. Економіко-математичні підходи моделювання територій сталого розвитку територій / О.В. Кубатко, В.В. Лук'яненко, Т.В. Могиленець // Механізм регулювання економіки. — 2010. — №2. — С.193-199.
4. Куражковський Ю.Н. Нариси природокористування / Ю.Н. Куражковський. – М.: Думка, 1969. – 268 с.
5. Спринчук Н. А. Ефективність інвестицій у підвищенні родючості ґрунтів / Н. А. Спринчук // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – К. : ДІД Інституту аграрної економіки УААН. – 2010. – № 9. – С.48-53.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

UDK 338.82:622.27:553.042

Terekhow E., Dr. Phil. habil., Dozent vom Lehrstuhl für angewandte Ökonomik
State Higher Educational Institution «National Mining University»

DEZENTRALISATION DER VERWALTUNG ÜBER DEN NATURSCHUTZ ALS INSTRUMENT DER LÖSUNG ÖKOLOGISCHER PROBLEME TECHNOGENISCH ZERSTÖRTER TERRITORIEN

Im Aufsatz sind die organisationalen Grundlagen der Umweltschutzmaßnahmen unter den Bedingungen der Dezentralisation der staatlichen Verwaltung dargestellt. Die Wichtigkeit der Bodenerhaltung in durch die Industriebetriebe zerstörten Gegenden für die Entwicklung der Gemeinden ist begründet.

Keywords: die Dezentralisation, die Gemeinde, die Böden nach den Tagebauen, der Bodenzustand, die Bodenrekultivierung, die Bodennutzung.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ТЕХНОГЕННО ПОРУШЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті зображені організаційні основи заходів із захисту навколишнього природного середовища в умовах децентралізації державного управління. Обґрунтована необхідність відтворення промислово порушених земель для розвитку місцевих общин.

Ключові слова: децентралізація, громада, землі після відкритих гірничих розробок, стан землі, рекультивація землі, землекористування.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ТЕХНОГЕННО НАРУШЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье представлены организационные основы мероприятий по защите окружающей природной среды в условиях децентрализации государственного управления. Обоснована необходимость сохранения промышленно нарушенных земель для развития местных общин.

Ключевые слова: децентрализация, община, земли после открытых горных разработок, состояние земель, рекультивація земли, землепользование.

Allgemeine Problemstellung und ihre Verbindung mit wichtigen wissenschaftlichen und praktischen Aufgaben. Die Dezentralisation der staatlichen Verwaltung in der Ukraine ist derzeit als Hauptrichtung der Reformen politischer Beziehungen zwischen dem Staat und den Regionen. Die Probleme des Natur- und Umweltschutzes, des Ressourcenverbrauchs ebenfalls sollen aus Sicht der tatsächlichen Machtverteilung analysiert und gelöst werden. Die Entwicklung der örtlichen Gemeinden ist in erster Linie vom Zustand ihrer Bodenressourcen, die als territoriale Basis und Produktionsstandort wahrgenommen werden, abhängig. Da der industriebedingte Einfluss auf die Böden in der Ukraine als ein der wichtigsten Faktoren ihrer Zerstörung ist, sollen die Probleme der Bewirtschaftung der durch die Industrie zerstörten Böden immer wieder unter Prüfstand gebracht werden. Darüber hinaus sollen die methodischen Grundlagen des Engagements der örtlichen Verwaltungsorgane zum Schutz, zur Wiedernutzbarmachung und zur Sicherung der nachhaltigen Entwicklung industriell zerstörter Böden aufgeklärt und systematisiert werden.

Analyse der letzten Recherchen, in welchen die Problemlösung angefangen wurde. Die Veränderungen in den politischen Verhältnissen zwischen Staat und Regionen betrachtet man heutzutage als Möglichkeit der Lösung wichtiger Probleme regionaler Entwicklung. In der Quelle [1, S.4] ist betont, dass die Rolle des Staates in den ökonomischen Prozessen entwickelter Länder sich ständig vermindert. Nämlich die Gemeinden und Städte sollen als Hauptinteressenten an dem Wirtschaftswachstum auf den ihnen gehörenden Territorien sein.

Müller G. behauptet [2, S. 663, 676], dass die Gemeinden nach dem Schaffen der Konkurrenzvorteile streben sollen, um die Investitionsattraktivität ihrer Territorien erhöhen zu können. Die ausbalancierten Umweltverhältnisse in Grenzen der Gemeinden verringern objektiv die Möglichkeiten ihrer nachhaltigen territorialen Entwicklung. Gleichzeitig wird betont, dass die ungelösten ökologischen Probleme besonders nachteilig für die Entwicklung der durch Industrie belasteten Gegenden sind [3-6]. Es bedingt die Notwendigkeit weiterer Untersuchungen des organisationalen Mechanismus der Teilnahme der Gemeinden an der Lösung ökologischer Probleme industrieller Regionen.

Ziel der Recherche. Als Ziel dieser Untersuchung ist die Feststellung der Grundlagen des organisationalen Mechanismus der Teilnahme örtlicher Verwaltungsorgane an den Prozessen, die mit dem Schutz, der Wiedernutzbarmachung und der weiteren Nutzung der durch die Tagebaue zerstörten Böden unter den Bedingungen der Umgestaltung von vorhandenen politischen Verhältnissen in der Ukraine verbunden sind.

Darlegung des Hauptmaterials mit voller Begründung erhaltener wissenschaftlicher Ergebnisse. So, laut der Verfassung der Ukraine kann die örtliche

Selbstverwaltung durch Gemeinde oder durch staatliche örtliche Verwaltungsorgane (Stadtrat, Gebietsrat, Bezirksrat, Landrat und ihre Erfüllungsorgane) ausgeübt werden [7]. Was die europäische Praxis betrifft, spielen die Gemeinden und Städte als Planungs- und Bewilligungsbehörden eine zentrale Rolle im Umweltschutz, erfüllen wichtige Aufgaben im Vollzug des Umweltrechts [8].

Die Gemeinden auf dem Lande bestehen aus einigen Landkreisen (in der Ukraine durchschnittlich aus 4-5). Diese Vereinigung verbessert die Möglichkeiten der Sicherung örtlicher Entwicklung durch die Lösung verschiedener lokaler Probleme der Gemeinden. Als finanzielle Grundlagen für die Entwicklung der Gemeinden in der Ukraine gelten solche steuerbasierte Einkommensquellen [9]: 100% der Einheitssteuer, des Staatszolles, der Gewinnsteuer auf Gewinn kommunaler Betriebe, Vermögensteuer, Verbrauchsteuer; 60% der Einkommenssteuer, 25% der Umweltsteuer. Außerdem sind direkte Subventionen aus dem Staatsetat für die Verwirklichung wichtigster Projekte örtlicher Entwicklung vorgesehen. Die Verwendung der akkumulierten Finanzressourcen in prozentueller Berechnung zu den Zwecken des Naturschutzes im nach der Naturbelastung folgenden Jahr (N_{i+1}) soll nach dem Prinzip der tatsächlichen Belastung der Umwelt in Grenzen örtlicher Vereinigung stattfinden:

$$N_{i+1} = N_i \frac{Q_{her_i} \cdot (1 - q_i) \cdot S_{k_i}}{Q_{her_{i-1}} \cdot S_{k_{i-1}}},$$

wo N_i – prozentuelle Abrechnung finanzieller Mittel zu den Zwecken des Naturschutzes aus dem Etat der Gemeinden im i -ten Jahr; Q_{her_i} , $Q_{her_{i-1}}$ – entsprechend der Umfang der Herstellung von zum Endkonsum gefertigten Waren und Dienstleistungen in Grenzen der Gemeinden im i -ten Jahr und im ihm vorhergehenden Jahr ($i-1$); q_i – der Anteil der Produkte und der Maßnahmen im Wert des in Grenzen der Gemeinden geschaffenen Bruttonproduktes, die auf den Naturschutz ausgerichtet sind; S_{k_i} , $S_{k_{i-1}}$ – entsprechend die Größe der berechnungsbaren Schäden für die Natur infolge des Wirtschaftens in Grenzen der Gemeinden im i -ten Jahr und im ihm vorhergehenden Jahr ($i-1$).

D.h. sollen die Abrechnungen für den Umweltschutz aus dem gemeinsamen Etat der Gemeinden in Verbindung mit tatsächlichem Niveau der Naturbelastung festgestellt werden. Insgesamt soll die Priorität der Aufwendungen finanzieller Mittel aus Etat der Gemeinden für die Erreichung bestimmter Ziele nach ihrer Wichtigkeit für die Entwicklung der Gemeinden gesetzt werden. Ausgehend von europäischer Praxis des Naturschutzes, sollen mindestens 7...10% der Einkommen des Etats entsprechenden Niveaus wegen der Naturinstandhaltung verwendet werden. Sonst werden die Umweltschäden sich akkumulieren und in verschiedenen Dimensionen ausprägen. Laut [10] sind in den Tagebaugebieten Maßstäbe der Zerstörung der Umweltverhältnisse und Naturressourcen besonders gefährlich für die weitere Entwicklung betroffener Gegenden. So, z.B. bringt die Vernachlässigung der Probleme der Wiedernutzbarmachung des Bodens nach den Tagebauen mit sich Gefahren ökonomischer, sozialer und ökologischer Art, die nachhaltige Entwicklung der Gemeinden verhindern (Tab. 1). Aus Vielzahl der Gefahren der Vernachlässigung der Wiedernutzbarmachung der Böden nach den Tagebauen für die Entwicklung der Gemeinden ergibt sich ihre Interessiertheit an der Teilnahme an den Prozessen des Schutzes und der Neuschaffung des Bodens in Grenzen der Tagebaueinflüsse. Um real an den Lösungen der Umweltprobleme teilnehmen zu können, sollen die Gemeinden einwohnerstark sein. Im Jahre 2013 belief sich die Zahl der Gemeinden auf 12 Tsd., darunter 1129 mit Bewohnerzahl unter 500 Menschen. Die Gemeinden haben in der Ukraine oft keine Erfüllungsorgane und daher besitzen keine Kommunalbetriebe. Nach den europäischen Normen soll jede Gemeinde nicht weniger als 100 Tsd. Einwohner beinhalten [11]. Nur dann wird sie zum realen Akteur der örtlichen Entwicklung mit wesentlichen finanziellen Bevollmächtigungen.

Tabelle 1

Die wesentlichen Gefahren der Vernachlässigung der Wiedernutzbarmachung der Böden nach den Tagebauen für die Entwicklung der Gemeinden

Gefahrenart	Charakteristik
ökonomische	Ausfall der nutzbaren Produkte aus Boden, Verminderung der Erträge aus den den Zerstörungsgegenenden benachbarten Grundflächen, Verminderung der Investitionen in Entwicklung der Gemeinden, zusätzliche Ausgaben für Beseitigung der Kontaminierung des Wassers und des Bodens.
soziale	Verschlechterung der Gesundheit der Menschen in kontaminierten Gegenden, Abbau der Arbeitsplätze, irreversible Verlagerung der Wohnorte, Verminderung des sozio-kulturellen Wertes der zerstörten Landschaft.
ökologische	Verminderung der Biodiversität, Verlust an Bodeneigenschaften und Ausfall der ökologischen Bodenfunktionen, Veränderung der Grundwasserverhältnisse, Veränderung der örtlichen Klimaverhältnisse und Radioaktivität.

Bemerkung: ist resultiert aus [12,13, S. 145].

Im anderen Fall kann eine Diskrepanz zwischen den Maßstäben der Naturzerstörung und finanziellen Möglichkeiten der Gemeinden zu deren Beseitigung entstehen, wie es oft mit den durch die Tagebaue zerstörten Böden der Fall ist. Das Vorhandensein von gemeinsamen Interessen, die getrennt kaum realisiert werden können, kann als Grund für Zusammenarbeit zwischen Gemeinden sein. Die Notwendigkeit der Verwaltung über die Landbeziehungen und den Umweltschutz ist für die Gemeinden ein der Hauptgründe zusammenzuarbeiten. Die Gemeinden können sich temporär für die Verwirklichung konkreten Projektes örtlicher Entwicklung vereinigen. Diese Vereinigung lässt im notwendigen Umfang die Ressourcen konzentrieren und problemgerecht anwenden. Prinzipiell kann jede einzelne Gemeinde mit beliebig vielen anderen Gemeinden Vorträge über Zusammenarbeit schließen, aber überwiegend mit jenen Gemeinden, mit denen sie gemeinsame Grenzen hat. Bei der Lösung der Probleme des Umweltschutzes soll in erster Linie territorialer Aspekt der Zusammenarbeit berücksichtigt werden. Der organisationale Mechanismus der Teilnahme der örtlichen Verwaltungsorgane an den Prozessen des Naturschutzes und der Wiedernutzbarmachung der Naturressourcen soll auf der Annahme gegründet werden, dass nämlich diese Vertreter der Verwaltung als Hauptentscheidungstreffer über den Zustand des Bodens sein können (Abb. 1).

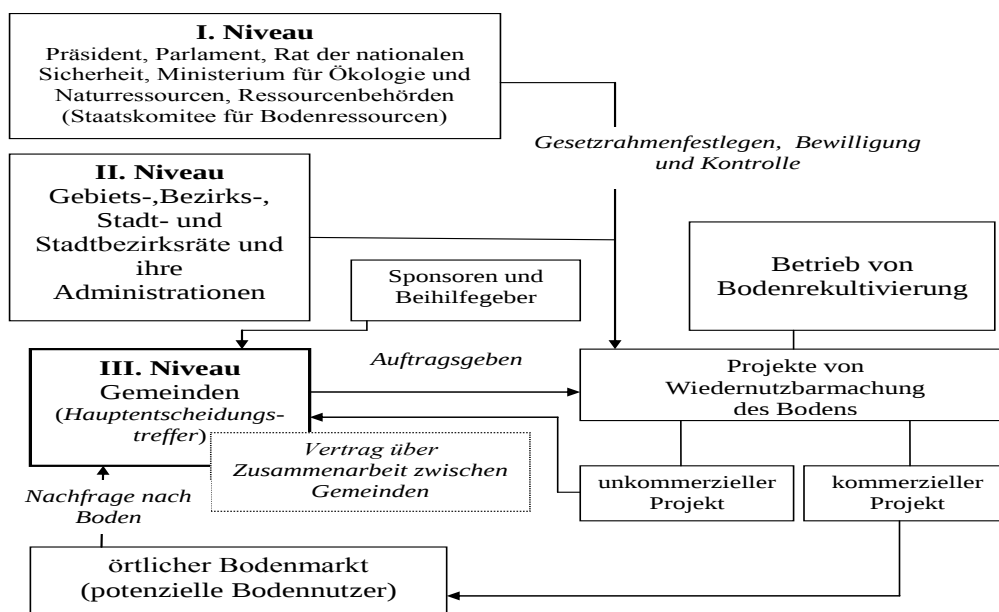

Abb.1. Organisationaler Mechanismus der Teilnahme der Verwaltungsorgane an den Prozessen der Wiedernutzbarmachung des Bodens nach den Tagebauen

Denn gerade die örtlichen Verwaltungsorgane des dritten Niveaus (die Gemeinden) sind verantwortlich für das Schaffen der Konkurrenzvorteile für ihre Territorien. Als ihre direkte Aufgabe soll das Suchen nach den potenziellen Bodennutzern und möglichen Beihilfegebern sein, die an der Finanzierung der Wiedernutzbarmachung des Bodens teilnehmen möchten werden.

Die Rolle der staatlichen Verwaltungsbehörde verringert sich dementsprechend zur Bewilligung der Projekte der Bodenrekultivierung, zur Kontrolle der Einbehaltung der Gesetze auf dem Gebiet des Naturschutzes. Die Finanzierung der Projekte der Bodenrekultivierung soll in dem Fall stattfinden, wenn zusammen mit der örtlichen Ressource (Boden) die Erneuerung (bzw. Wiedernutzbarmachung, Beeinflussung) von anderen Ressourcen stattfindet, die staatlichen Status haben. Die Gemeinden sollen außerdem nach den inländischen und ausländischen Sponsoren für die Projekte der Bodenrekultivierung suchen. Ebenso sollen die Gemeinden die Entscheidung treffen über die Wiedernutzbarmachung des Bodens zu den unkommerziellen Zwecken, falls die ökologische Nachnutzung für die Böden als zweckmäßigste bewertet wird.

Conclusion. Die administrative Reform in der Ukraine verschiebt den Hauptstützpunkt in Fragen des Naturschutzes auf örtliche Verwaltungsbehörde. Diese Behörden sollen die Konkurrenzvorteile für Territorien ihrer Zuständigkeit schaffen, in erster Linie dank der Überwindung der industriellen ökologiebeschwerten Hinterlassenschaften. Die Gemeinden, ausgehend von Interessen der Bevölkerung, welche sie vertreten, sollen sich mehr für die Investorensuche wegen der Erhaltung von örtlichen Naturressourcen engagieren und an dem Entscheidungstreffen über den Zustand der durch Industrie zerstörten Naturressourcen teilnehmen.

References:

1. Васильченко Г. Планування розвитку територіальних громад // Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПДПРИСМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
2. Gerhard Müller. Gemeinde und Umweltschutz // Schwerpunktausgabe für Stadt-, Gemeinde- und Ortschaftsräte / BWGZ – 11-12. – 2014. – S. 662-676.
3. Прокопенко В. І. Про критерії оцінювання ефективності збереження земельних ресурсів при відкритій розробці родовища // В. І. Прокопенко / Науковий журнал «Економічний вісник Національного гірничого університету». – 2015. № 2. – с. 183-189.
4. Вагонова О. Г. Взаємозв'язок економічних і екологічних проблем гірничо-збагачувальних комбінатів в області природокористування // О.Г. Вагонова, В.І. Прокопенко / Науковий вісник херсонського державного університету. – Вип. 10. – Част. 4. – 2015. – с. 142-147.
5. Тимошенко, Л. В. Оцінювання ефективності застосування різних способів розробки родовища: концептуальний підхід // Л. В. Тимошенко / Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2010. - № 2. - 85-91.
6. Бардась А.В. Вплив гірничих робіт на техногенне руйнування ґрунтового покриття та екологічне використання земельних ресурсів // А.В. Бардась, К.С. Бокач / Економічний простір. Секція: Сталій розвиток, екологічний менеджмент та альтернативна енергетика, №71, - 2013. - С. 277-286.
7. Біркентале В.В. Розвиток публічного адміністрування у сфері зайнятості: національний та регіональний аспекти // В.В. Біркентале / Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – № 2. – 2014. – с. 40-45.
8. Umweltschutz in der Gemeinde [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pusch.ch/fuer-gemeinden>.
9. Об'єднання громад і перспективний план: від моделювання до реалізації / Журнал «Віче». - №17, вересень 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4901/>.
10. Про технолого-економічне забезпечення охорони природних ресурсів при відкритій розробці горизонтальних родовищ // Прокопенко В.І., Мормуль Т.М. і ін. / Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [„Форум гірників 2009“], (Дніпропетровськ, 28 -30 верес. 2009 р.) / Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ: НГУ, 2009. – С. 106-117.
11. Алфьоров С.В. Територіальна громада: поняття, ознаки, проблеми функціонування в Україні // С.В. Алфьоров / вісник Університету банківської справи національного банку України. - 2013 № 1 (16). – с. 47-50.
12. Терехов С.В. Покращення еколого-економічних результатів діяльності гірничодобувного підприємства в режимі землі збереження // С.В. Терехов / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 5. – Ч.3. – С. 202-205.
13. Terekhow E. Feststellung tagebaubedingter Veränderungen im funktionalen Zustand und in Geldwerten der Böden / E. Terekhow // Економічний форум. - 2016. - № 3. - С. 143-151.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j ; Z j ^ Z k

УДК 332.025

Чуль О.М., к.е.н.,

Луцький національний технічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

В статті окреслено основні напрями державного регулювання природоохоронної діяльності та визначено природоохоронні регулятори. В статті доведено, що для забезпечення синергетичного ефекту між екологічними ініціативами та економічним розвитком екологічна політика повинна базуватися на принципах соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: екологічна відповідальність, природоохоронна діяльність, механізм природокористування, державне регулювання.

Чуль Е.М.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА

В статье обозначены основные направления государственного регулирования природоохранной деятельности и определены природоохранные регуляторы. В статье доказано, что для обеспечения синергетического эффекта между экологическими инициативами и экономическим развитием, экологическая политика должна базироваться на принципах социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: экологическая ответственность, природоохранная деятельность, механизм природопользования, государственное регулирование.

Chul O.

STATE ENVIRONMENTAL CONTROL THROUGH THE LENS OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

The article describes the main directions of state environmental control and defined the main environmental regulators. The article proved that for a synergistic effect between environmental initiatives and economic development, environmental policy should be based on the principles of social responsibility.

Keywords: environmental responsibility, environmental protection, mechanism of environmental management, state regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інтенсивний економічний розвиток більшості країн світу, глобалізаційні процеси, реструктуризація національних економік поряд із значним економічним ефектом несе в собі і негативний вплив, пов'язаний із зростанням дефіциту енергоресурсів, високою природомісткістю та значним техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище. Окреслені питання уже понад чотири десятиліття стоять на порядку денному більшості міжнародних організацій та країн, а підвалини для їх вирішення закладено у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату.

Разом з тим, неузгодженість пріоритетів в розроблених регіональних програмах розвитку та посилення протиріч, що виникають між територіальними органами управління та бізнес-структурами в сфері природокористування потребують визначення ефективних інструментів екологічної політики. При цьому, такі інструменти одночасно повинні нівелювати наслідки екологічної кризи та техногенного впливу на навколишнє середовище та забезпечити соціально-економічне зростання на основі постулатів сталого розвитку. Основна мета полягає у запровадженні системи превентивних заходів, спрямованих на збереження довкілля та зниження антропогенного навантаження природних екосистем, а механізм стимулювання

природокористування повинен бути розроблений таким чином, аби на всіх рівнях його реалізації були враховані соціо-еколого-економічні інтереси усіх суб'єктів. В цьому контексті першочерговим завданням для регіональної влади є забезпечення норм екологічної безпеки, а для суб'єктів господарювання - запровадження у їх діяльності принципів екологічної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання пошуку ефективних інструментів стимулювання природокористування активно досліджені багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких Г. Васюкова, В. Голян, М. Гузев, Є. Хлобистов, О. Барановський, Н. Барріт, Р. Коуз, Н. Пахомова. Значна увага у їх працях приділена державному екологічному контролю і моніторингу навколишнього природного середовища, тоді як не достатньо дослідженим залишається питання участі самих суб'єктів господарювання у процесі збереження природного середовища через призму екологічної відповідальності бізнесу.

Цілі статті. Метою статті є визначення основних природоохоронних регуляторів в системі екологічної політики на основі паритету державного регулювання природоохоронної діяльності та екологічної відповідальності бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, активізація запровадження технологічних і освітніх інновацій та посилення глобалізаційних процесів загалом, в умовах обмеженості ресурсів, призводить до загострення екологічних проблем та суттєвого погіршення стану навколишнього середовища. Однією з причин таких процесів стало відсутність чіткого механізму та дієвих інструментів реалізації державної екологічної політики, що призводить до неузгодженості дій активних учасників такої політики та провокує суперечність між суспільним розвитком та збереженням навколишнього середовища. Це пов'язано з тим, що визначальною ціллю державної екологічної політики є створення та забезпечення прав власності на природні ресурси. На практиці це означає, що держава певним чином обмежує доступ до ресурсів, а суб'єкти господарювання змушені змінювати управлінську політику засновану на принципах екологічної відповідальності.

Таким чином, держава (через державні інститути і відповідне інституційне середовище), суспільство (через суспільні інститути/організації) і суб'єкти господарювання (через ринкові механізми і інструменти) узгоджують ресурсні режими і визначають характер використання природних ресурсів і особливості управління ними через економіко-правові механізми набуття права власності на ресурс і способи його реалізації, процедури доступу до ресурсів, їх використання, перерозподілу та методи управління ними [1, с.43].

Вважаємо, що механізм державної екологічної політики повинен ґрунтуватися перш за все на формуванні системи економічних стимулів. При цьому, важливим є збереження балансу між рівнем державного контролю та нормуванням діяльності у сфері природокористування.

Як зазначає Є.М. Хлобистов, необхідність державного регулювання і управління зумовлена, з одного боку, вже існуючою складною екологічною ситуацією, покращання якої є сьогодні невідкладним завданням, а з іншого - регіональний характер прояву наслідків впливу на стан навколишнього природного середовища за будь-яких соціально-економічних і політичних умов вимагатиме погодження зусиль адміністративних органів управління окремих галузей і підприємств, які розташовані в зоні підвищеної екологічної небезпеки [2, с.109].

Таке державне регулювання може проявлятися як у формі жорстких адміністративних і ринкових інструментів, спрямованих на економію природних ресурсів, так і у формі заходів стимулюючого характеру спрямованих на розвиток еколого збалансованих виробництв на базі нових технологій у сфері природокористування.

Основними елементами механізму природокористування має стати система природоохоронних регуляторів:

- платність природокористування, що визначає вартість і доступність бізнесу до обмежених природних ресурсів, а також систему відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, що передбачає створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів;
- пільгове оподаткування для запровадження ресурсозберігаючих технологій та підвищені ставки податків для екологічно небезпечної продукції та енергомістких технологій. З цієї позиції пільгове оподаткування повинно враховувати не тільки інтереси суб'єктів господарювання у вигляді отримання податкового кредиту, пільг, податкових канікул тощо, а й забезпечити реалізацію державних інтересів, пов'язаних із збереженням навколишнього середовища;
- державне субсидювання на реалізацію екологічних проектів;
- запровадження механізмів прискореної амортизації для екологічно орієнтованого виробництва;
- створення ринків природних ресурсів, здатних здійснювати контроль за використанням обмежених природних ресурсів;
- регулювання ціноутворення, шляхом адекватного підвищення цін на окремі види ресурсів та відповідного зростання цін на екологічно чисту продукцію;
- стимулювання пільгового кредитування бізнесу для модернізації виробничого процесу та зниження ресурсомісткості виробництва.

Разом з тим екологічна політика тісно пов'язана з корпоративною соціальною відповідальністю бізнесу, одним з елементів якої є екологічна відповідальність.

В розробленій Національній концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні під екологічною відповідальністю розуміють відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору і етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, та яка поширена в усій організації і не суперечить відповідному законодавству й міжнародним нормам поведінки [3].

Ідея екологічної відповідальності суб'єктів господарювання базується на усвідомленому і мотивованому участі бізнесу в різноманітних заходах, спрямованих на попередження та мінімізацію негативних впливів на навколишнє середовище, раціональному природокористуванні, економії сировинних і енергетичних ресурсів в процесі господарської діяльності, залученні відходів в господарський оборот, попередженні аварійних і надзвичайних ситуацій, підтримці заходів з охорони здоров'я, збереження культурно-історичної спадщини, біорізноманіття та особливо охоронюваних природних територій.

Тобто, наявність економічних та правових стимулів в сфері природокористування, з одного боку вимагатиме від бізнесу враховувати екологічні інтереси суспільства та вживати відповідні заходи щодо їх реалізації, а з іншого реалізовуватиме власні економічні інтереси, шляхом забезпечення високих темпів розширеного відтворення виробництва. В рамках реалізації принципу екологічної відповідальності, за рахунок використання сучасних екологічних і одночасно економічно вигідних технологій суб'єкти господарювання здатні модернізувати виробництво, скоротити витрати, а також підвищити конкурентоспроможність продукції та збільшити прибутковість виробництва.

Крім того, управління засноване на принципах екологічної відповідальності дає можливість забезпечити синергетичний ефект між екологічними ініціативами та завоюванням компанією стійкого лідерства на ринку та довгострокової конкурентоспроможності.

Впровадження інноваційних еколого-орієнтованих технологій, підвищення екологічної свідомості суб'єктів бізнесу уже сьогодні стає визначальним аспектом забезпечення екологічної ефективності.

Так, за результатами дослідження Центру екологічної політики та права при Єльському університеті, за останні 10 років Україна, за рівнем екологічної ефективності, що відображають досягнення країн у сфері управління природними ресурсами та їх раціонального використання, покращила свої позиції на 25% та у 2016 р. посіла 44 позицію із 180 країн світу. Зокрема, Україна займає 130 позицію з 180 країн за критерієм «біорізноманіття та середовища проживання», що характеризує зусилля країни у вирішенні проблем із збереженням видів в межах власних кордонів; 144 – за показником забрудненості повітря діоксидом азоту, що впливає на здоров'я людей і характеризує якість повітря. Найкраще 25 місце присвоєне Україні за виміром динаміки інтенсивності викидів вуглецю на одиницю ВВП [4].

Очевидно, що найбільш ефективним способом удосконалення регіональної екологічної політики повинно стати включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки на основі збереження паритету екологічної відповідальності бізнесу та державного управління в сфері природокористування.

При цьому, основні зусилля бізнесу та органів державної влади повинні бути орієнтовані на:

- екологічну реструктуризацію та екологічну модернізацію виробництв;
- вдосконалення інституційних механізмів державної системи природоохоронного управління;
- розробку та використання природоохоронних технологій;
- запровадження системи екологічного менеджменту та екологічного аудиту;
- забезпеченні розвитку моделі «зеленої» економіки України та екологізації організаційного управління.

Висновки. Правильне поєднання базових інструментів екологічної політики повинно орієнтуватися на забезпечення сталого розвитку. В цьому аспекті зусилля регіональної влади повинні бути зосереджені на стимулюванні еколого-орієнтованого виробництва та екологічної відповідальності бізнесу. При цьому важливим є посилення взаємодії основних стейкхолдерів у сфері природокористування, спрямовані на розвиток нових форм співробітництва та сприяння активному включенні зацікавлених сторін у соціо-еколого-економічне середовище.

Список використаних джерел

1. Сабадаш В. В. Екологічні конфлікти і проблеми права власності на ресурс: науково-технологічні аспекти ресурсної безпеки / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 1. — С. 42—51.
2. Добрянська Л.О., Жарова Л.В., Хлобистов Є.В. Стратегічний потенціал екологічної безпеки: технологія економічного зростання : [монографія]; за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. -- Львів: Український бестселер, 2012. — 284 с.
3. Руководство по социальной ответственности ISO 26000:2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.normik.ru/_upload/editor_files/file1756.pdf
4. Україна в рейтингу екологічної ефективності у 2016 році [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2016-roci>

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.412:338.45

Данилейчук Р.Б., к.е.н., асистент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ВАРТІСНОГО АНАЛІЗУ З МЕТОЮ ВИЯВЛЕННЯ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

В статті визначено доцільність та умови використання функціонально-вартісного аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва на підприємствах нафтогазового комплексу. Доведена доцільність використання функціонально-вартісного аналізу на усіх промислових підприємствах, в тому числі нафтогазових, розкрито основні принципи такого аналізу, запропоновано перелік та прикладне наповнення основних етапів функціонально-вартісного аналізу на підприємствах нафтогазового комплексу.

Ключові слова: функціонально-вартісний аналіз, підприємства нафтогазового комплексу, принципи функціонально-вартісного аналізу, етапи функціонально-вартісного аналізу.

Danyleychuk R.

THE USE OF FUNCTIONAL COST ANALYSIS FOR FINDING THE RESERVES OF INCREASING OF PRODUCTION EFFICIENCY OF THE OIL AND GAS COMPANIES

In the article the expediency and conditions of using functional cost analysis for finding the reserves of increasing of production efficiency of the oil and gas companies. The expediency of using functional cost analysis for each industry, including oil and gas, is proved, the basic principles of such analysis are revealed, the list of content and application of the basic stages of functional cost analysis for oil and gas companies are suggested.

Keywords: functional cost analysis, oil and gas enterprises, principles of functional cost analysis, stages of functional cost analysis.

Данилейчук Р.Б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТОИМОСТНОГО АНАЛИЗА С ЦЕЛЮ ВЫЯВЛЕНИЯ РЕЗЕРВОВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ НЕФТЕГАЗОВОГО КОМПЛЕКСА

В статье определена целесообразность и условия использования функционально-стоимостного анализа для выявления резервов повышения эффективности производства на предприятиях нефтегазового комплекса. Доказана целесообразность использования функционально-стоимостного анализа на всех промышленных предприятиях, в том числе нефтегазовых, раскрыты основные принципы такого анализа, предложен перечень и прикладное наполнение основных этапов функционально-стоимостного анализа на предприятиях нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: функционально-стоимостной анализ, предприятия нефтегазового комплекса, принципы функционально-стоимостного анализа, этапы функционально-стоимостного анализа.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективне господарювання вимагає, щоб кожне підприємство здійснювало оптимізацію виробництва, яка, в свою чергу, передбачає зниження витрат на виробництво продукції і потребує повного аналізу та діагностики. У міжнародній та вітчизняній методології і практиці застосовується багато прийомів і методів проведення такого аналізу, одним із яких є функціонально-вартісний аналіз (ФВА). ФВА являє собою практичне застосування комплексного

системного дослідження об'єктів, спрямоване на забезпечення мінімальних витрат на їх виробництво та реалізацію за умов збереження необхідних споживчих властивостей.

За даними дослідження Кошевецької Г. С. [1], функціонально-вартісний аналіз виступає одним із результативних інструментів, які надають можливість у комплексі вирішувати завдання щодо економії ресурсів, конкурентоздатності виготовленої продукції (товарів, робіт, послуг), досягнення ефективності виробництва. У разі правильного його обґрунтування і застосування, забезпечується зниження собівартості продукції в середньому на 20-25%, що є значно ефективнішим від застосування інших методів оптимізації витрат виробництва [1, с. 358-359].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В ряді робіт [2-6] розкрита сутність функціонально-вартісного аналізу, охарактеризовані його принципи, показано, що ФВА формує у спеціалістів навички економічно грамотного підходу до отримання кращого техніко-економічного рішення. Постановка задач, зумовлених вимогами ефективного виробництва, знаходження доцільніших науково-технічних шляхів їх вирішення за рахунок нових матеріалів, засобів праці, їх конструкторського виконання чи технології виготовлення, є складовими частинами методики функціонально-вартісного аналізу.

Варто зазначити, що в основній своїй масі праці, присвячені практичним аспектам використання функціонально-вартісного аналізу, розглядають особливості його застосування на прикладі машинобудівних та приладобудівних підприємств. Натомість комплексного дослідження особливостей застосування ФВА для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва на підприємствах нафтогазового комплексу здійснено не було. Наведені твердження вимагають проведення ґрунтовних досліджень в обраній сфері.

Цілі статті. Метою даного дослідження є визначення доцільності та умов використання функціонально-вартісного аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва на підприємствах нафтогазового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успіх підприємства нафтогазового комплексу забезпечується в першу чергу якістю технологічної складової виробничого процесу, проте також слід враховувати фактори, які виходять за межі технології і характеризують підходи до типу розвитку організації, регулювання виробництва продукції, оцінки морального старіння та фізичного зносу основних засобів, мотивації та культури праці, суспільної свідомості ініціативи та активності персоналу, інфраструктури виробництва та інше [7]. Важливим вибором виробничої програми є комплексне дослідження альтернативних видів продукції (товарів, робіт, послуг) з метою визначення тільки тих, які в найбільшій мірі відповідають потребам ринку і прогнозам розвитку кон'юнктури на перспективу. Мінімальна собівартість продукції досягається за допомогою ФВА.

В технології і організації процесів видобутку, транспортування та переробки нафти і газу основні витрати визначаються особливостями технологічного процесу та технічним рівнем засобів виробництва, які при цьому застосовуються. Тому можливості підвищення рентабельності продукції (товарів, робіт, послуг) нафтогазових підприємств залежать від раціоналізації технологічних процесів та конструкторських рішень.

Дослідження в цій області почались ще в 1947 році в американській компанії "General Electric". За основу аналізу були взяті функції виробу, його призначення. Розглядаючи прийнятну конструкцію як один із варіантів рішення, була створена методика, яка, абстрагуючись від існуючого рішення і зосереджуючи увагу на функціях виробу, що аналізується, дозволяла знайти принципово нові рішення, які забезпечили фірмі мінімальні витрати, ріст прибутків, підтримку своєї конкурентоспроможності. Так, компанія "General Electric" за 17 років використання ФВА (1947-1965 рр.)

одержала економію 200 млн. дол. З 1965 року кожний долар, вкладений в проведення ФВА, приніс компанії не менш 25 доларів економії [8, с. 231].

У Радянському Союзі на Пермському телефонному заводі в 1948 році конструктором Соболевим Ю. М. був застосований метод поелементного аналізу, подана перша заявка на винахід. За оцінкою Ю. М. Соболева, елементи основної групи призначені для задоволення експлуатаційних вимог, які відносяться до виробу, а допоміжної – для конструктивного оформлення виробу. Як правило, за допоміжними елементами витрати виявлялись завищеними. Застосовуючи свій метод для вдосконалення вузла кріплення мікротелефона, він добився скорочення кількості деталей, які застосовуються, на 70%, витрат матеріалу – на 42%, трудомісткості – на 69%. Собівартість даного вузла знизилась в 1,7 рази [5].

Викладені вище факти свідчать про доцільність використання функціонально-вартісного аналізу на усіх промислових підприємствах, в тому числі і на підприємствах нафтогазового комплексу.

Теорія функціонально-вартісного аналізу базується на гіпотезі про те, що в кожному об'єкті (виробі, процесі, структурі) знаходяться приховані зайві витрати. У період зародження ФВА розглядався як інструмент пошуку зайвих витрат в існуючій продукції (товарах, роботі, послугах). Необхідність використання методу зумовлена тим, що в собівартості продукції крім мінімальних витрат, необхідних для виконання заданих функцій, існують, як правило, допоміжні (надлишкові) витрати, пов'язані з невиправданим ускладненням схем, нераціональним вибором функціональних елементів об'єкта, матеріалів, з яких він виготовлений, надто жорсткими допусками, необґрунтовано завищеними запасами міцності, надійності, а також зумовлені недоліками в технології і організації виробництва.

Використовуючи дані досліджень [1-6], розглянемо наявність появи резервів за стадіями життєвого циклу об'єкта аналізу (виробу, процесу, структури): розробка, виготовлення, експлуатація.

Основна причина надмірних витрат підприємства нафтогазового комплексу при розробці об'єкта аналізу – інерційність мислення розробників, тобто застосування традиційних підходів. Такий стан в основному пояснюється незнанням більшістю спеціалістів-розробників теорії розв'язання винахідницьких завдань і ФВА та невмінням застосовувати ці методи на практиці. Часто в результаті нових розробок з'являється продукція чи процеси, які поступаються не тільки світовому рівню, але й попереднім розробкам.

Також причинами введення надмірних витрат при розробці об'єкта аналізу є: слабе використання патентної, науково-технічної інформації, стандартів ISO та передового досвіду; не розуміння і відсутність обліку економічних факторів при розробці, низька обізнаність про реальні умови експлуатації виробів, що розроблюються, що в багатьох випадках веде до завищених вимог в технічному завданні на розробку; слабкий зв'язок та неузгодженість дій окремих служб усередині підприємства-розробника, а також із службами підприємства-виробника, інші причини.

Експлуатація об'єкта аналізу виявляє непомічені раніше недоліки продукції, пред'являє до неї певні вимоги, що зумовлює появу нових резервів для її вдосконалення. Навіть якщо в даному об'єкті аналізу наразі немає резервів удосконалення, то в майбутньому з'являться нові матеріали, технології та устаткування, а значить, і можливості його удосконалення, тобто проведення ФВА.

На сьогоднішній день ФВА є методом системного дослідження функцій об'єкта, який направлений на мінімізацію витрат в сферах проектування, виробництва і експлуатації об'єкта при збереженні (підвищенні) його якості і корисності.

Функціонально-вартісний аналіз від інших методів підвищення ефективності виробництва підприємства нафтогазового комплексу відрізняється сукупністю принципів, яка включає: плановий характер проведення; комплексний підхід; системний підхід; функціональний підхід; принципи відповідності значимості функцій

і витрат на їх здійснення; принцип відповідності фактичного значення параметра рівню, який вимагається; принцип активізації творчого мислення, колективної праці, міждисциплінарного підходу тощо.

Плановий характер проведення ФВА означає його використання як одного із засобів планового цілеспрямованого забезпечення високих результатів діяльності підприємства нафтогазового комплексу. Він передбачає: встановлення керівниками підприємства завдань і контроль їх виконання; обмеження процесу ФВА часовими і просторовими межами, а також розміром ресурсів, виділених на дослідження.

Комплексний підхід передбачає дослідження факторів, що визначають якість і витрати, а саме: об'єктів – конструкцій, технологій, організації виробництва; ресурсів – трудових, матеріальних, технічних, енергетичних, фінансових; на стадіях життєвого циклу виробу – передпроектної, проектної, підготовки і освоєння виробництва, самого виробництва, реалізації, а також при необхідності – експлуатації (споживання, застосування), утилізації.

Системний підхід вимагає дослідження об'єкта, з одного боку, як єдиного цілого і як системи, що включає інші складові елементи, які знаходяться у взаємодії, а з іншого боку – як частини іншої системи (метасистеми) більш високого рівня, в якій об'єкт, що аналізується, взаємодіє з рештою підсистем.

Дослідженням встановлено, що в окремих компонентах системи оптимізація співвідношення “якість-витрати” не може проводитись відокремлено. Такого роду оптимізація повинна враховувати вплив на стан інших компонентів, а в цілому, на стан системи вищого рівня. Отже, результатом ФВА є ефективна техніко-економічна рівновага об'єкта, яка забезпечує його конкурентоспроможність і високу рентабельність.

Функціональний підхід в порівнянні з іншими принципами функціонально-вартісного аналізу є найважливішим тому, що дослідження об'єкта ведеться стосовно його функцій, які розглядаються з різних позицій – їх значимості, місця, форм прояву. Загалом, даний підхід означає, що об'єктом раціоналізації є не сам об'єкт, а комплекс функцій, які він повинен виконувати.

Принцип відповідності значущості функцій і витрат на їх здійснення, як продовження функціонального підходу, полягає в тому, що кожна функція досліджується з точки зору її важливості по відношенню до інших функцій об'єкта аналізу. Значення функцій порівнюється з витратами на її реалізацію та з часткою цих витрат в загальній сумі. За допомогою такого методичного прийому здійснюється економічна діагностика рішення, аналізується доцільність наявної чи запропонованої структури об'єкта.

Принцип відповідності реального ресурсу необхідному полягає в постійному порівнянні ресурсу, передбаченого технічною документацією, реально необхідному. Таке порівняння дає можливість виявити функції із зайвим чи невисначуємим ресурсом і визначити шляхи його оптимізації у проектуванні.

Принцип активізації творчого мислення використовується для пошуку нових, оптимальних варіантів рішень. Найбільш розповсюджені методи пошуку нових ідей та технологічних рішень [2, с. 47-51]: “мозговий штурм” – відомий як метод генерування нових ідей шляхом творчої співдружності групи спеціалістів; конференція ідей – організована творча нарада, на якій учасники виказують та розвивають нові ідеї; морфологічний аналіз – систематичне дослідження нових комбінованих ідей з метою виявлення нових рішень; синектика – метод колективної творчості (для роботи запрошуються спеціалісти різних професій з широким діапазоном знань і практичним досвідом); метод інверсій – заснований на свідомому подоланні психологічних інерцій, відмови від попередніх поглядів на завдання та розгляді проблеми з нової позиції тощо.

Суть принципу активізації творчого мислення полягає в тому, що функціонально-вартісний аналіз не “прив'язується” до одного методу активізації, який добре себе зарекомендував, а, виходячи з різноманітності поставлених задач, використовує різне їх

поєднання.

Принцип колективної праці зумовлений тим, що при ФВА необхідне знання багатьох наукових дисциплін, в тому числі техніки, економіки, менеджменту, психології, маркетингу. Аналіз проводить група спеціалістів різних професій, що дає можливість виконати дослідження різнобічно, ефективно.

Принцип міждисциплінарного підходу є продовженням принципу колективної праці. Метод ФВА виник на перетині економічного аналізу з проектуванням, управлінням, математичним моделюванням, психологією, маркетингом, винахідництвом. Для рішення складних проблем необхідна участь в ФВА різних фахівців, що працюють, як єдиний творчий колектив.

В “Основних положеннях методики проведення функціонально-вартісного аналізу”, затверджених у 1982 році Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з науки та техніки, було передбачено сім основних етапів (підготовчий, інформаційний, аналітичний, творчий, дослідницький, рекомендаційний та впровадження) проведення робіт з ФВА на промисловому підприємстві [1, 9-11]. Використовуючи вказаний підхід, а також напрацювання [2-6; 12], запропонуємо наступне наповнення основних етапів ФВА на підприємствах нафтогазового комплексу (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи проведення робіт функціонально-вартісного аналізу на підприємствах нафтогазового комплексу

Етап	Робота
1 Підготовчий	1.1 Вибір конкретного об'єкту
	1.2 Створення робочої групи
	1.3 Складання робочого плану проведення ФВА
2 Інформаційний	2.1 Підготовка, систематизація та вивчення інформації, що відноситься до створення і використання об'єктів аналізу
	2.2 Збір і систематизація даних про реальні умови функціонування об'єкта
	2.3 Вивчення існуючих пропозицій про удосконалення об'єкта
	2.4 Вивчення даних про витрати на функціонування об'єкта
	2.5 Побудова структурно-вартісної і функціонально-вартісної моделей об'єкта
	2.6 Визначення першочергових зон аналізу
3 Аналітичний	3.1 Виявлення і формулювання функцій об'єктів. Класифікація функцій
	3.2 Визначення реального і необхідного ресурсу функцій
	3.3 Визначення загальнооб'єктних функцій і зовнішніх функціональних зв'язків об'єкта
	3.4 Вивчення внутрішньооб'єктних функцій і встановлення їх взаємозв'язків з загальнооб'єктними функціями
	3.5 Виділення зон найбільшого зосередження витрат
	3.6 Виявлення функціональних і параметричних резервів
	3.7 Побудова функціональних або функціонально-фізичних моделей об'єктів
	3.8 Класифікація видів витрат, що аналізуються
	3.9 Поелементний аналіз витрат на здійснення функцій
	3.10 Оцінка значущості функцій
	3.11 Співставлення витрат і значущості функцій
	3.12 Постановка задач пошуку альтернативних варіантів реалізації моделей
4 Творчий	4.1 Уточнення задач пошуку нових рішень
	4.2 Вибір прийомів та методів активізації творчого мислення
	4.3 Виявлення і аналіз інформації про способи рішення подібних задач в інших областях
	4.4 Пошук альтернативних варіантів виконання функцій
	4.5 Формування і попередній відбір одержаних варіантів
5 Дослідницький	5.1 Розробка ескізів та схем за відібраними варіантами
	5.2 Порівняльна техніко-економічна оцінка варіантів
	5.3 Експертиза підготовлених рішень і оцінок варіантів в службах машинобудівного підприємства
	5.4 Відбір варіантів для реалізації
	5.5 Створення макета або дослідного зразка
6 Рекомендаційний	6.1 Порівняння і відбір даних за варіантами проектно-конструкторських рішень
7 Впровадження	7.1 Оцінка одержаних результатів, порівняння їх з попередніми даними

Як показало дослідження, важливою умовою ефективного застосування ФВА на підприємствах нафтогазового комплексу є послідовність його проведення та взаємозв'язок етапів проведення. Так, приступати до наступного етапу можна тільки у випадку виконання в повному обсязі робіт попереднього етапу. Для ФВА характерне послідовне, поетапне виконання робіт, яке починається з вибору об'єкта аналізу, збору наявної інформації і закінчується опрацюванням пропозицій щодо змін досліджуваного об'єкта, спрямованих на зниження витрат. Проведення функціонально-вартісного аналізу покладається на творчу постійну дослідницьку групу, до складу якої входять фахівці, що володіють основами ФВА, керівники відділів і служб, а також передові робітники-раціоналізатори і ведучі фахівці підприємств (тимчасова дослідницька група). Координацію діяльності постійної і тимчасової груп здійснює центральна група ФВА, схвалює прийняті рішення і рекомендує їх до впровадження.

В Україні ФВА, як метод виявлення внутрішньовиробничих резервів зниження собівартості, використовується в електротехнічній, електронній, вугільній промисловості, машинобудуванні. Зміни, що відбулися в економіці нашої країни потребують розробки методичних основ і практичних рекомендацій для застосування методів ФВА в ринкових умовах господарювання з врахуванням специфіки діяльності українських нафтогазових підприємств. Основними завданнями таких розробок на сучасному етапі є: ознайомлення робітників з сутністю і порядком проведення функціонально-вартісного аналізу; надання фахівцям можливості набути необхідні навички по практичному застосуванню функціонально-вартісного аналізу в рішенні конкретних задач; обґрунтування економічних наслідків від застосування ФВА і відображення їх зв'язку з підвищенням ефективності виробництва.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що ефективність застосування функціонально-вартісного аналізу на підприємствах нафтогазового комплексу залежить від сукупності організаційних, методичних, економічних і соціально-психологічних умов, покликаних забезпечити необхідну якість та витрати на основі підвищення рівня управління; залучення в цей процес всіх спеціалістів, системного використання сучасних засобів пошуку найбільш ефективних рішень для забезпечення якості продукції. Тісна взаємодія, творче ділове співробітництво між службами ФВА та іншими господарськими і науково-технічними підрозділами, інтеграція їх діяльності – необхідні елементи організації управління на основі методу ФВА.

Список використаних джерел:

1. Кошевецька Г. С. Використання функціонально-вартісного аналізу з метою виявлення резервів підвищення ефективності виробництва / Г. С. Кошевецька // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – Вип. 203. т. 2. – С.358-367.
2. Скворцов Н. Н. Организация функционально-стоимостного анализа на машиностроительных предприятиях / Н. Н. Скворцов, Л. Н. Омельченко. – К.: Техніка, 1987. – 112 с.
3. Бриль А. Р. Функционально-стоимостный анализ в экономических расчетах / Бриль А. Р. (Ленинградский политехнический институт им. М.Н. Калинина). – Л.: Изд.ЛГУ, 1989. – 148 с.
4. Велленройтер Х. Функционально-стоимостный анализ в рационализации производства / Х. Велленройтер: Сокр. пер. с нем. – М.: Экономика, 1984. – 112 с.
5. Соболев Ю. М. Конструктор и экономика: ФСА для конструктора / Ю. М.Соболев. – Пермь: Кн. Изд-во, 1987. – 102 с.
6. Кибанов А. Я. Функционально-стоимостный анализ: новые возможности в условиях хозрасчета / А. Я. Кибанов. – М., Знание, 1990. – 64 с.
7. Кісь С. Я. До обґрунтування доцільності інтелектуалізації процесів управління нафтогазовим комплексом України / С. Я. Кісь // Соціально- економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць. – Львів.: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2008. – Випуск 2 (70). – С. 301 – 313.
8. Рождение изобретения (стратегия и тактика решения изобретательских задач) / А. И. Гасанов, Б. М. Гохман, А. П. Ефимочкин и др. – М.: Интерпракс, 1995. – 432 с.
9. Шатунова Г. А. Историко-логический генезис и периодизация этапов развития функционально-стоимостного анализа / Г. А. Шатунова, О. Н. Кузьмина // Вестник Самарского государственного экономического университета : журнал. — Самара, 2012. — № 4 (90). — С. 91-96.
10. Основные положения методики проведения функционально-стоимостного анализа: методические рекомендации. – М. : Информ-ФСА, 1991. – 40 с.

11. Кузьмина Е. А. Функциональный анализ – основа методологии ФСА / Е. А. Кузьмина, А. М. Кузьмин // Сборник методов поиска новых идей и решений управления качеством / Сост. В. В. Ефимов. – Ульяновск: УлГТУ, 2011. – С. 172-180. – 194 с.
12. Яцюк О. С. Диагностика состояния машиностроительного предприятия при составлении плана санации / О. С. Яцюк // Актуальные проблемы экономики и управления на предприятиях машиностроения, нефтяной и газовой промышленности в условиях инновационно-ориентированной экономики: Материалы V международной научно-практической конференции. – Пермь: Издательство ПНИПУ, 2015. – С. 205-214.

J_p_g a_g l ^ _ g i j h n _ k h j > a v h

UDC 336.71

Korenyuk P., doctor of economics, professor

Dneprodzerzhinsk state technical university

Kompaniets A., 4th year student of management and administration department

Dneprodzerzhinsk state technical university

ANALYSIS OF CORPORATE CULTURE DEVELOPMENT ON THE UKRAINIAN ENTERPRISES

The concept of corporate culture of the company is considered in the article. The importance of its implementation is studies. The features of the implementation of the corporate culture on the Ukrainian enterprises are analyzed. The main factors of influence on the corporate culture are determined. The recommendations on the implementation of the Ukrainian enterprises are given.

Key words: corporate culture, non formalized methods, formalized methods, monographic studies, personnel, company.

Кореньюк П.І.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В статті розглянуто поняття корпоративної культури на підприємстві. Досліджено важливість її впровадження. Проаналізовано особливості впровадження корпоративної культури на українських підприємствах. Визначено головні фактори впливу на корпоративну культуру. Розроблено рекомендації щодо впровадження її на українських підприємствах.

Ключові слова: корпоративна культура, неформалізовані методи, формалізовані методи, монографічне дослідження, колектив, підприємство.

Кореньюк П.И.

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ НА УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрено понятие корпоративной культуры на предприятии. Исследовано важность ее внедрения. Проанализировано особенности внедрения корпоративной культуры на украинских предприятиях. Определены главные факторы влияния на корпоративную культуру. Разработаны рекомендации по внедрению ее на украинских предприятиях.

Ключевые слова: корпоративная культура, неформализованные методы, формализованные методы, монографическое исследование, коллектив, предприятие.

Formulation of the problem. There is a constant improvement of the national business model towards creative understanding of Ukrainian practice of generalized list of rules in business management in modern terms. On the one hand, it is the rationalization of internal organizational processes in crisis conditions, on the other hand it is the practice of cooperation with Ukrainian partners and partners from other countries, is the experience of economic relations with foreign partners from other countries with developed market relations, and practical experience of management, which represents the evolution of management practices

since the Soviet Union period, and changing approaches and management techniques that have occurred over the past decade. Therefore, the need of study the phenomenon of corporate culture and its influence on the activity of economic entities are very important.

Analysis of recent research and publications. The issue of implementation and development of corporate culture of the company devoted to the work of such scientists as D. Jaffe, Dil T. Kennedy A. Kossen S. Peters, T., S. Robins, Smirchich L., G. Sonnenfeld., Hofstede, G., Balabanov L. Dorovskoy A., G. Schekin and others. Great importance to the role of corporate culture as additional opportunity to increase competitiveness is provided by American companies.

Consultants Robert Thomas G. Pitere and Robert H. Waterman in the analysis "overachievements" 62 US firms found:

- 88% of companies with high-specialized units directly responsible for the implementation of moral values;
- 74% of companies of the program promote values and institutions to attract the best staff poaching;
- 65% of companies have programs combining these values with measures to improve profitability;
- 58% of companies develop special programs of cultural work among staff.

In companies with middle and low-income corresponding figures were lower by almost a half, and some were absent at all.

Assessing the development of corporate culture in Ukraine, according to sociological research we can confirm that:

- 55% of modern Ukrainian managers believe that the ideal condition is when the corporate culture is developed in the company;
- 40% of our entrepreneurs try to create corporate culture using Western technologies;
- 35% of respondents recognize the need for it, but that they notice the lack of either time or resources;
- 25% or respondents consider corporate culture as unnecessary thing in general management [1].

Halet G.L. notes that the Ukrainian national character and mentality of a wide variety of features do not fit the common norms of corporate culture. First of all, the origins of the low level of economic culture, including economic nihilism outside public lives of majority, so on, that is a mental reality of most part of the population and rooted in the depths of the national character, ethnic psychology of our people, which were being formed over many centuries [2; p.196].

Still unsolved aspects of the problem. Business ethics has just recently received a place in the Ukrainian business entities. But national workings and textbooks on this discipline are not enough, and they do not often meet the requirements of a practical nature.

The purpose of the article. To investigate the level of implementation methods of corporate culture. To analyze the reasons forcing managers to "freeze" the development of corporate culture in the workplace.

Presenting the main material of research. One of corporate culture elements on the Ukrainian enterprises which actively influenced the process of full integration of Ukraine into the global system of trade, implicitly is the business ethics.

Business ethics has three subordinate hierarchical levels [3]:

1. World level (hyper norms). These rules are based on common values. In summary form, they are reduced to social responsibility: the creation of public goods, jobs, the increasing customers', employees' and shareholders' living level, and the rest of population; upgrading technology, production methods, marketing and communications; increase confidence in business; respect for the law and equal opportunities in competitiveness; morality; promotion of multilateral trade freedom; respect for the environment; rejection of illegal activities (corruption, money laundering, arms sales to terrorists, drug trafficking).

Highlights the moral obligations of companies and entrepreneurs in relation to the following categories of persons:

- customers (high quality goods and services, honesty in advertising, respect for human dignity);
- employees (decent pay and working conditions, health and disability, equal rights and job opportunities);
- owners and investors (guaranteeing a fair return on invested capital, free access to information is limited only by the scope and terms of competition law);
- suppliers (fair and honest relationship with them, including pricing, licensing, no coercion and unnecessary litigation, exchange of information and involvement in the planning process, timely payment of supplies, etc.);
- competitors (mutual respect, developing open markets for goods and capital, avoiding the use dubious means to achieve competitive advantage, respect of property rights);
- the local population (respect for human rights, respect for cultural integrity, sponsorship shares of companies involved in civilian life).

Hyper norms are on top of the national and corporate ethical codes and regulations.

2. Macroeconomics in the scale industry or the national economy. It is about respect for private property and market competition, the accuracy of the information no unjust discrimination in the labor market.

3. Micro level in the scale of the individual firm and its clients. These are the principles of trust and non-discrimination between suppliers and customers, staff and administration, managers and shareholders, etc. Their violation entails various losses - increase overhead costs, conflicts, etc. At this level constantly emerging, especially in human resources sphere, private ethical issues are solved.

In the system of corporate culture studies dominates declarative and edification, business ethics and culture of behavior within the organization and outside it, it is considered as the form of teachings and moral standards required in business (trust, honesty, mutual respect), but is only part of the subject, scilicet normative ethics [4].

Much attention is paid to etiquette (like talking on the phone, handling the negotiations, writing business letters, dress properly, etc.).

In the same studies applied nature, such as personnel management, the specifics of moral problems and solutions are often non-considered.

However, it must be emphasized that the conditions of economic globalization lead to creative content of national standards of corporate culture of the Ukrainian economy in a permanent reduction of barriers of international economic relations, as well as their current organizational forms, from self-technological chains of production and sales in international markets to transnational companies.

Implementation of the principles in the managers activity faced to certain difficulties. For managers who are used to the quantitative performance criteria and that have a time limit, ethical decisions are often severe and uncertain, and they may trample them. The difficulty for them is handling different levels of ethical standards.

In Ukraine, the concept of "corporate culture" is almost non-used in the theory and practice of management of the organization until recently. However, it does not mean that Ukraine has no organizations with advanced corporate culture. Moreover, the culture of large companies with a long history of existence and a large number of employees has developed. There are many companies in the mechanical engineering, energy, industry and other major industries which provided these better changes. The values of all sides reflect in the course of their corporate culture. It should be borne in mind that the last major changes in political, economic and spiritual spheres of Ukrainian society have made a negative impact on social and personal values. The element of market economy affected primarily on the largest enterprises of the country, putting them on the brink of bankruptcy and forced to stop production and reduce the number of employees. Of course, all this has a serious impact on

the corporate culture of the industry giants. However, much of other enterprises, relying on the old culture and traditions, have managed not only to survive in the competition conditions, but also began to flourish [5].

Great attention to the corporate culture has been paid by the private business.

The transformation, taking place at this time in Ukraine, makes the public change their economic thinking greatly, and through learning, through economic psychology create a new economic behavior.

Therefore, we can conclude that economic thinking as a part of the society economic culture is the way to organize and development economic activity. The basis for informed participation rights, social groups and society represented by the state economic process and in making economic decisions, is created through understanding the reality of economic relations.

Therefore, researchers also distinguished business culture within the corporate culture, which is defined as the acquisition and distribution of profits. Business culture is characterized by forms of capital flows (production, trade, finance) and type of business relationship between the people who work in these areas, based on the accepted system of values, norms, rules of conduct.

Transformation of Ukrainian mentality requires a transition to strengthen the role of the individual, some responsibility for themselves, their actions and initiatives in its operations. But more effective is a creative synthesis of international experience and ideas with regard to the ratification of many original development of domestic economic thought, achievements and justified in practice the ideas of economic theory of the Soviet period, historical features of Ukrainian business and corporate culture, its uniqueness and originality [6].

Just on this basis national corporate and business culture of Ukrainian enterprises can be formed, which will be the basis of sustainable development and will contribute to the development of their competitiveness.

With the development of market economy and global competitiveness of the competitive process is one of the central problems not only economic, but also social life. In turn of the increasingly information environment development so-called soft factors of competitiveness factors of an institutional nature related to the relationship between people are played an important role in the competitiveness. These factors are concentrated in the concept of corporate culture, which is an important institution of contemporary socio - economic relations, social capital element of the economic system, an important factor of competitiveness.

Researches show that in Ukraine the readiness of the informal institutions of corporate governance as corporate culture to the implementation of management strategies can be assessed as very low. Culture generally is not able to grow on any soil, corporate culture is not an exception. Describing macro institutional environment, we can say that now it is focused on the real democratization of our economy, but to prepare the changes needed, including in the microenvironment of the enterprise, improving corporate culture, changing the mentality of the key participants of corporate relations, thus creating conditions for effective property management.

First of all, it should try to achieve a balance of interests between the participants and corporate relations. The interests of harmonization of value-house corporate relations is possible only on the basis of democratic evolution of property relations, because of their training establishment and development are needed now, not waiting until the ripe favorable conditions for this.

The key to the stability of social structure, social and labor relations and efficient development of the economy as a whole and its corporate component should serve as a thought-focused long-term strategy for the development of corporate values, in which the goal of business is closely coordinated with the vital interests of employees, customers and society in general. Therefore, the concept of a social orientation should be offered to the long-term

public policy in regional development programs and industrial policy accepted at Ukrainian enterprises.

Conclusions and suggestions. Ukrainian national culture, despite some negative traits that stem from historical development of society is still characterized by a number of structural features of Ukrainian character, which can promote the absorption of normative values of corporate culture. This is a high level of development of freedom love, natural democracy, kindness and mutual support that can be fixed not only in politics but also in the corporate culture. Democratic values of Ukrainian society, that gradually weakened for several centuries, and related traits of national character in terms of the independence of Ukraine in the future can be played. This gives reason to believe that most of the structural features of Ukrainian national character can act as important factors in building an effective system of corporate culture on the Ukrainian enterprises.

Overall, with this study it can be concluded that the feasibility of implementing modern corporate culture enterprises is very important. However, the desired effect can be achieved only under conditions of objective evaluation of internal organizational processes and the microclimate of the enterprise.

In the future, this work will be extended with more detailed proposals on the formation, implementation and support of corporate culture, including:

- the development of questionnaires to assess the current status on the presence of corporate identity and other elements of corporate culture;
- the developing innovative algorithm to build and maintain a high level of implementation of corporate culture and so on.

References:

1. Хаєт Г.Л. Корпоративна культура: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - С.196.
2. Жмут К., Голдсмит Дж. Конец менеджмента и становление организационной демократии. СПб.: Питер, 2004. С. 179.
3. Спивак В.А. Корпоративная культура: теория и практика. – Москва.: Питер, 2001 – 341с.
4. Капитонов С.А. Корпоративная культура: теория и практика. // М.: Издательство "Альфа - Пресс". 2005. - 352 с.
5. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління: Навч. посіб. – К.: Знання – Прес, 2012. – 317с.
6. Скурятівський А. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців. // Вісник УАДУ при Президентіві України - №1. К.: УАДУ., 2012 – 255с.

УДК 658.012.23: 330.341.1

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

Стрільчук Р.М., викладач

Рівненський державний гуманітарний університет

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИДОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТРАТЕГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розкрито сучасні підходи щодо тлумачення та запропоновано авторське бачення сутності поняття “стратегічні можливості”. Визначено ознаки типізації стратегічних можливостей розвитку підприємств, які передбачають їх поділ за базовими елементами, періодом дослідження, ступенем реалістичності, ступенем реалізації, джерелами формування, характером впливу та об’єктами реалізації, що дозволяє з’ясувати характер ідентифікованих можливостей та визначити заходи їхньої реалізації, які забезпечать подальший стратегічний розвиток підприємства.

Ключові слова: стратегічні можливості, управління стратегічними можливостями, стратегічний розвиток, підприємство.

Kryvovyazyuk I., Strilchuk R.

THE ESSENCE AND CLASSIFICATION APPROACHES TO CHARACTERISTICS OF TYPES OF STRATEGIC OPPORTUNITIES OF THE ENTERPRISE

The modern approaches to the interpretation of the essence of concept “strategic opportunities” was given and the author's vision suggested in the article. Features of typing of strategic opportunities of enterprise development were defined, which involve their division by the basic elements, the period of study, the degree of realism, the degree of implementation, the sources of formation, the nature and impact of objects' implementation, that allows to determine the nature of identified opportunities and determine measures for their implementation, that will ensure continued strategic development of the enterprise.

Keywords: strategic opportunities, management of strategic opportunities, strategic development, enterprise.

Кривов'язюк І.В., Стрильчук Р.Н.

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ВИДОВОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье раскрыты современные подходы к толкованию и предложено авторское видение сущности понятия “стратегические возможности”. Определены признаки типизации стратегических возможностей развития предприятий, предусматривающие их разделение по базовым элементам, периодом исследования, степенью реалистичности, степенью реализации, источниками формирования, характеру воздействия и объектами реализации, позволяющее выяснить характер идентифицированных возможностей и определить меры их реализации, которые обеспечат дальнейшее стратегическое развитие предприятия.

Ключевые слова: стратегические возможности, управление стратегическими возможностями, стратегическое развитие, предприятие.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Навколо визначення категорії “управління стратегічними можливостями” в сучасному науковому товаристві ведеться складна та неоднозначна полеміка. А наявність складних економічних проблем як в системі управління підприємствами, так і в процесі їх функціонування та розвитку, що досить часто носять довгостроковий характер, значно актуалізує питання дослідження сутності та детермінант цієї категорії.

Важливим завданням розкриття концептуальних основ управління стратегічними можливостями підприємства є комплексне визначення та систематизація їх видів за окремими класифікаційними ознаками. Актуальність реалізації такої систематизації визначається потребою структуризації процесу дослідження стратегічних можливостей підприємства за окремими складовими його компонентами, а відтак і побудови ефективної його організації на конкретному підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення сутності поняття “стратегічні можливості” знайшло своє відображення в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як І. Ансофф [2], Г. Блакита [3], В. Васильєва [4], Р. Грант [6], П. Дженстер і Д. Хассі [7], Дж. Джонсон, К. Шоулз і Р. Уїттінгтон [8], Б. Мізюк [14], Г. Мінцберг [15], І. Смолін [19], А. Томпсон та А. Дж. Стрикленд [20], D. Schendel [21], М. Porter [22]. Стратегічне бачення можливостей розвитку підприємства також розкривається в роботах І. Кривов'язюка [11; 12; 13]. Незважаючи на значний інтерес зі сторони науковців до порушеної проблематики, слід зазначити, що сутність самого поняття та класифікаційні підходи щодо систематизації видів стратегічних можливостей підприємств в роботах розкриті не повністю.

Класифікація об'єктів діагностування стратегічних можливостей розвитку підприємства за окремими класифікаційними ознаками пропонується в роботах таких науковців, як В. Амбросова, Н. Приймак [1, с. 54-60], Г. Блакита [3, с. 5-9], Р. Грант [6, с. 141-145], Дженстер і Д. Хассі [7, с. 39-40], Дж. Джонсон, К. Шоулз і Р. Уїттінгтон [8, с. 162-163].

Проте, ступінь розробки даної проблематики, представлений в наукових напрацюваннях авторів не носить системного характеру, а відтак, потребує більшої глибини та обґрунтованості.

Цілі статті. Метою статті є розкриття сутності понять “стратегічні можливості” та “управління стратегічними можливостями” на основі аналізу підходів щодо їх тлумачення та визначення ознак типізації стратегічних можливостей розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю формування сучасної економіки виступає зростання непрогнозованого впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, які призводять до зростання його турбулентності та породжують таку економічну дійсність, негативні зміни якої позначаються на результативності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, спричиняючи кризові ситуації в системах їхнього функціонування. Дійсність, відтак, виступає як єдність внутрішнього та зовнішнього, як результат раніше використаних або нереалізованих можливостей підприємств, що вимагає спеціалізованого управління, здатного адекватно використовувати можливості розвитку підприємства, забезпечуючи підвищення його конкурентоспроможності, а також виживання й успішності.

Поняття “можливість” означає: 1. здійсненність, допустимість чого-небудь; 2. наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; 3. внутрішні сили, ресурси, здатності [5, с. 536].

Як стверджує С. Мочерний “можливість і дійсність в економічному дослідженні – співвідносні категорії діалектики, які розкривають процес становлення, існування економічної системи (її окремих підсистем, елементів) у певний період часу за конкретних умов, а також її зміни та розвиток і зародження в її межах сутнісно нової системи, перетворення її на нову дійсність. Дійсність розглядається як об'єктивно існуюча економічна система, як єдність сутності та явища, внутрішнього та зовнішнього, як результат раніше реалізованих можливостей” [9, с. 470].

Відтак поняття “можливості” слід трактувати двояко: це умови, внутрішні сили, які спричинили існуючу дійсність; умови та внутрішні сили, здатні створити нову дійсність. Тобто дане поняття може зв'язати водночас ретроспективу та перспективу в дослідженні умов і дії внутрішніх сил підприємства.

Словосполучення “стратегічні можливості” було запропоновано американським вченим І. Ансоффом, який стверджував, що “стратегічні можливості організації до певної міри визначаються якостями її робітників: відношенням до змін, схильністю до ризику, вмінням вирішувати стратегічні та соціальні проблеми, професійною майстерністю, мотивацією участі в стратегічній діяльності” [2, с. 136]. Але разом з тим, важливе місце автором виділено необхідності вивчення матеріальних, організаційних і управлінських можливостей, їх зв'язку з реалізацією стратегії. Проте, більшою мірою розкритий авторський підхід відображає систему корпоративної культури на підприємстві, що в умовах зростання важливості кінцевих економічних результатів призводить до локалізації управлінських рішень, до певної міри нівелює системний підхід.

Про залежність успіху стратегії від наявності стратегічних можливостей йдеться й у праці Дж. Джонсона, К. Шоулза і Р. Уїттінгтона [8, с. 160]. Водночас сутність поняття “стратегічні можливості” дослідники визначили як “адекватність та придатність ресурсів і компетенції організації стосовно її виживання та процвітання” [8, с. 162]. Уточнює даний термін В. Васильєва [4, с. 91]: “відповідність та придатність ресурсів, а також ключових компетенції організації для її виживання та зростання”. Проте, такий підхід не відображає необхідність забезпечення ефективного використання ресурсів і компетенції з метою забезпечення стійкої та довготривалої конкурентної позиції на ринку, що не дозволяє повноцінно розкрити сутність даного поняття.

В. Амбросова та Н. Приймак під стратегічними можливостями пропонують розуміти “сукупність динамічних внутрішніх ресурсів підприємства, які повністю здатні відповідати вимогам зовнішніх ринкових умов та забезпечувати стабільну конкурентну позицію на ринку в коротко- та довгостроковій перспективі діяльності” [1, с. 55]. Розглянуте поняття є неточним, адже говорячи про стратегічні можливості, автори пропонують в якості ключової ознаки їх досягнення розглядати можливість забезпечення стабільної конкурентної позиції в короткостроковій перспективі. Стратегія, як відомо, являє собою визначення основних довгострокових цілей та завдань, затвердження курсу дії, ресурсів, необхідних для досягнення цілей [20].

Такі вчені як Р. Побережний та В. Каретнікова вважають, що “стратегічні можливості” – це структура та організаційні зміни, які забезпечують чуттєвість організації до змін зовнішнього середовища [16, с. 7]. Такий підхід припускає наявність знань щодо своєчасного виявлення та вірного тлумачення зовнішніх змін, своєчасне реагування на них шляхом управління. Однак, таке тлумачення не враховує ефективності використання ресурсів, які слід задіяти для проведення структурних і організаційних змін на підприємстві.

Досить часто поняття “стратегічні можливості” ототожнюється з поняттям “стратегічний потенціал”. Проте, це різні поняття. Адже слід погодитись з думкою Н. Краснокутської, що першочергово “стратегічний потенціал підприємства – це у певний спосіб упорядкована сукупність стратегічних ресурсів, що дають змогу під час їх використання досягнути ефекту синергізму, забезпечити сукупні можливості підприємства, визначати, формувати і максимально задовольняти потреби споживачів у товарах і послугах в процесі оптимальної взаємодії з довкіллям” [10, с. 22].

Разом з тим, також звернути увагу й на спільні моменти, які характеризують зазначені поняття та можуть слугувати основою для визначення змісту досліджуваного поняття.

Так, в дослідженні Ю. Романовської сутність стратегічного потенціалу підприємства визначається як “сукупність резервів організації, її структури, можливості; ... як стратегічний баланс на певний момент плюс збільшення потенціалу (ефективна господарська діяльність, отримання додаткових можливостей, придбання додаткових стратегічних важливих зв’язків) мінус зменшення потенціалу (інвестиції, НДДКР, посилення маркетингової діяльності, неприбуткова господарська діяльність, навчальний етап корпоративної реструктуризації, послаблення системи управління); ... як перспективне об’єднання організованих ресурсів і можливостей, що характеризуються цільовою спрямованістю” [18, с. 24]. Важливим моментом, який слід виділити та підкреслити, що формування стратегічних можливостей, рівно як і стратегічного потенціалу підприємства може супроводжуватись різними потенціалами впливів. Так, наприклад, отримання додаткових можливостей поряд з надмірними інвестиціями може призвести до зниження ефективності господарської діяльності та

недосяжності поставлених стратегічних цілей діяльності. Однак, авторкою роботи чітко не зазначено, за яких обставин і умов наявні ресурси та можливості отримують здатність перетворюватись в стратегічний потенціал підприємства. Разом з тим, відсутнє розкриття взаємозв'язку стратегічного потенціалу та формування конкурентних переваг підприємства.

Конкурентна ж перевага, як йдеться в роботі М. Портера [17], виникає як результат пошуку та подальшого використання унікальних, відмінних від суперників, способів конкуренції, які взмозі підтримуватися певний період часу. Конкурентна перевага залежить від впливу п'яти основних конкурентних сил: вплив з боку нових конкурентів; вплив постачальників та партнерів; вплив споживачів; вплив нових продуктів та характеристик; конкуренція між існуючими підприємствами. Для того ж, щоб з вигодою для себе використати зміну конкурентної ситуації, необхідно: ізолювати підприємство від впливу конкурентних сил; використати зміну конкурентного середовища у своїх інтересах; забезпечити певні економічні резерви і позицію на ринку для того, щоб почати “конкурентну гру” на витіснення конкурентів [11, с. 116].

Даний недолік виправлено в роботі Б. Мізюка, І. Тучковської та І. Артишук. Автори відзначають, що стратегічний потенціал підприємства виступає основою його конкурентних переваг [14, с. 165-169]. На їх думку, стратегічний потенціал визначає складові стратегічних можливостей підприємства – адаптивність та конкурентні переваги, ... результатом чого є забезпечення ефективніших шляхів використання ресурсів і резервів підприємства з метою максимально ефективної реалізації його стратегії на всіх етапах розвитку. Тобто важливим є не лише наявність взаємозв'язку стратегічних можливостей та конкурентних переваг підприємства, але й впливу їх на формування та реалізацію стратегії його розвитку.

Така позиція дещо уточнюється в статті В. Васильєвої [4, с. 91], яка розглядає стратегічний потенціал підприємства як відповідність і достатність стратегічних можливостей підприємства для розробки та реалізації стратегії, що посилює її конкурентну позицію.

Разом з тим, для визначення поняття “стратегічні можливості”, нами вбачається за необхідне не лише досліджувати сукупність внутрішніх чи зовнішніх параметрів впливу на підприємство, але й ідентифікувати їх потенціал впливу.

Спираючись на багатогранність даного поняття, пропонуємо під стратегічними можливостями підприємства вважати ідентифіковані фактори його зовнішнього і внутрішнього середовища, що мають визначальний потенціал позитивного впливу, реалізація яких забезпечить підприємству конкурентний успіх у стратегічній перспективі.

Найважливішим елементом стратегічних можливостей виступає неперервне підвищення ефективності витрат [8, с. 211].

Водночас, для підтримування конкурентної переваги впродовж тривалого періоду часу слід забезпечити [8, с. 171-182]: 1. Цінність стратегічних можливостей для споживачів. 2. Унікальність стратегічних можливостей (потужність бренду, місцерозташування, інтелектуальний капітал, досвід в роботі з клієнтами). 3. Стійкість стратегічних можливостей, яка забезпечується більш ефективним використанням ресурсів, тобто за рахунок компетенції. Критеріями стійкості виступають покращення гнучкості взаємозв'язків між різними видами діяльності та процесами, розвиток корпоративної культури та зниження невизначеності. 4. Незамінність як уникнення впливу однієї з сил конкуренції. 5. Підтримування динамічних можливостей, тобто

здатності підприємства розвивати та змінювати компетенцію, забезпечуючи відповідність потребам швидко змінного зовнішнього середовища.

Аналіз робіт [1, с. 55-56; 8, с. 162] показує, що автори виділяють такі види стратегічних можливості як порогові (мінімально необхідні для конкурування на ринку) й унікальні (можливості, які здатні забезпечити підприємству стійку конкурентну перевагу). Водночас прослідковується домінування ресурсно-компетентнісного підходу до управління стратегічними можливостями. Тобто ресурси та компетенції створюють можливості щодо підтримання та підвищення конкурентоспроможності підприємства. Проте, зазначений підхід не дозволяє повною мірою розкрити двоякий зміст поняття “стратегічні можливості”, що впливає з сутності терміна “можливості”. Також слід прийняти до уваги й ускладнення об’єктів управління в умовах ринкової економіки, що викликає доцільність використання цільового підходу у вирішенні його проблем.

Водночас, в статті Блакитой Г. В. більш детально розглянуто підходи, але відносно класифікації об’єктів діагностування стратегічних можливостей фінансового розвитку підприємства. Зокрема, пропонується виділяти такі класифікаційні ознаки об’єктів: за базовими елементами стратегічних можливостей, за ресурсним складом стратегічних можливостей, за елементами фінансової структури підприємства, за складом основних компетенцій, що характеризують стратегічні можливості, за періодом дослідження стратегічних можливостей у часі, за середовищем формування факторів, що генерують зміни стратегічних можливостей, за типом динаміки окремих факторів, що впливають на зміну стратегічних можливостей, за характером впливу окремих факторів на розвиток стратегічних можливостей, за рівнем оцінки окремих елементів стратегічних можливостей, а також за рівнем узагальнюючої оцінки стратегічних можливостей підприємства [3, с. 6-9].

Однак, навіть такий вичерпний перелік розглянутих класифікаційних ознак не враховує ряд суттєвих моментів, що відображають виникнення інших видів стратегічних можливостей підприємства. Ще низка потребує більш суттєвого роз’яснення.

По-перше, розподіл складу стратегічних можливостей за базовими елементами. Сучасна теорія стратегічного управління [1, с. 55-56; 6, с. 141-145; 7, с. 39-40; 8, с. 162-163] виділяє два основних елементи: ресурси (матеріальні й нематеріальні) та компетенція (діяльність та процеси, засобом яких підприємство ефективно чи неефективно їх використовує). Проте, на нашу думку, компетенція виступає нечітким елементом, який потребує поділу на такі складові як керованість, інноваційність, клієнтоорієнтованість. Це означає, що кожен вид використовуваних ресурсів повинен вивчатись на предмет можливостей ефективного управління ним, запровадження інновацій та з позицій відповідності потребам, тенденціям ринку, привабливості споживачу.

По-друге, за періодом дослідження стратегічних можливостей пропонуємо класифікувати їх так: розвиток стратегічних можливостей у минулому періоді; розвиток стратегічних можливостей у майбутньому періоді. Даний поділ обумовлює вибір різних методів формування інформаційної бази дослідження, здійснення діагностики стратегічних можливостей, різних підходів у баченні стратегічного майбутнього підприємства його менеджерами.

По-третє, за ступенем реалістичності слід виділяти гіпотетичні можливості (ті, вірогідність яких ще не доведена дослідним шляхом; тобто ті, яких підприємство може досягнути в перспективі) та реальні можливості (ті, що мають місце в даний час на

даному підприємстві, виходячи з минулих поставлених цілей та завдань). Такий поділ обумовлюється цілями та завданнями стратегічного управління підприємствами.

По-четверте, за ступенем реалізації пропонуємо виділяти реалізовані можливості (ті, що забезпечили підприємству конкурентну перевагу в стратегічній перспективі на основі наявної ефективності використання ресурсів і його компетенції, що дало змогу зайняти вигідну конкурентну позицію), нереалізовані можливості (ті, які призвели до втраченої вигоди, що становить загрозу збереження досягнутої конкурентної переваги та характеризує втрачену конкурентну позицію як результат недостатньо ефективного або неефективного використання ресурсів і компетенції) та потенційні (ті, яких можемо досягти і завдяки ним забезпечити найкращу конкурентну позицію за умов оптимального використання ресурсів і компетенції).

По-п'яте, залежно від поширення управлінського впливу підприємства на стратегічні можливості, пропонуємо їх розподілити на внутрішні та зовнішні. Так, зовнішні можливості продукуються зовнішнім середовищем підприємства. До зовнішніх можливостей слід вінести розвиток економіки країни, соціальну та політичну стабільність, обґрунтованість законодавства, доступність інвестицій та кредитів, входження в нові ринки, розширення виробництва для задоволення потреб споживачів, споріднена диверсифікація, взаємодоповнюючі товари, вертикальна інтеграція, зовнішні мережеві структури, можливість руху в бік більш привабливих стратегічних груп, самозаспокоювання конкурентів, швидкість зростання ринку, розвинуті сегменти фінансового ринку, й зокрема, ринку цінних паперів, розвинуті ринки know how. Внутрішні можливості виникають завдяки креативному використанню існуючих чинників виробництва та умов реалізації продукції підприємства: розроблення та впровадження нової технології, зосередження уваги на розширенні асортименту та номенклатури продукції, ефективність використання всіх видів ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових, нематеріальних тощо).

По-шосте, досить поширеною в науковій економічній літературі з проблем стратегічного менеджменту є класифікація за характером впливу окремих факторів на розвиток стратегічних можливостей. Відповідно до окресленої ознаки, пропонуємо виділяти наступні види стратегічних можливостей: ті, що мають потенціал позитивного впливу; ті, що мають потенціал негативного впливу; ті, що мають потенціал нейтрального впливу.

По-сьоме, за об'єктами реалізації доцільним є виокремлення індивідуальних і групових стратегічних можливостей підприємств. Індивідуалізовані можливості – ті, що мають відношення до конкретного підприємства (наприклад, поява у пріоритетній зоні обслуговування досліджуваним підприємством споживача продукції із значним обсягом потенційного попиту). Групові можливості – ті, що мають відношення до сукупності основних конкурентів (спільні канали збуту, наприклад, інтернет-магазини; спільна стратегічна зона господарювання тощо). Реалізація групових можливостей конкурентами формує конкурентну загрозу для досліджуваного підприємства. Крім того, нереалізовані індивідуалізовані можливості можуть спричинити виникнення загрози утримання досягнутої конкурентної позиції.

Найбільш важливе значення для підприємств відіграють критерії формування та реалізації можливостей розвитку, адже саме вони формують передумови досягнення довгострокових цілей та завдань.

Перераховані види стратегічних можливостей підприємства не претендують на вичерпну повноту. Вони можуть бути доповнені та конкретизовані відносно кожної ринкової ситуації. Але навіть цей перелік можливостей, якими повинне володіти

підприємство на ринку показує, наскільки складною є проблема виживання та утримання конкурентних позицій на ринку.

Результати дослідження видів стратегічних можливостей розвитку підприємств за сукупністю класифікаційних ознак зведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Класифікація ідентифікованих стратегічних можливостей розвитку підприємства
(авторська розробка)**

Класифікаційна ознака	Критерій диференціації	Види можливостей
1. За базовими елементами	Ступінь впливу на формування стратегічних можливостей	- ресурсні; - компетентнісні.
2. За періодом дослідження	Вибір методів і бази діагностування	- ретроспективні; - перспективні.
3. За ступенем реалістичності	Ймовірність реалізації	- реальні; - гіпотетичні.
4. За ступенем реалізації	Практична реалізація, ймовірність реалізації у перспективі	- реалізовані; - нереалізовані; - потенційні.
5. За джерелами формування	Ступінь залежності від поширення управлінського впливу	- зовнішні; - внутрішні.
6. За характером впливу	Здатність окремих факторів впливати на розвиток підприємства	- що мають потенціал позитивного впливу; - що мають потенціал негативного впливу; - що мають нейтральний потенціал впливу.
7. За об'єктами реалізації	Ступінь поширення на конкурентному ринку	- індивідуалізовані; - групові.

Висновки. Стратегічні можливості означають не лише відповідність ресурсів і компетенції підприємства поставленим цілям щодо виживання та розвитку, але й забезпечують ідентифікацію факторів його зовнішнього і внутрішнього середовища, що мають визначальний потенціал позитивного впливу, реалізація яких забезпечить поряд з вище зазначеним конкурентний успіх у довгостроковій перспективі. До того ж, конкурентної переваги досягатимуть ті з них, які матимуть змогу розвивати стратегічні можливості, що матимуть особливу цінність для споживачів завдяки ефективному управлінню внутрішньогосподарськими процесами, постійному впровадженню інновацій та клієнтоорієнтованому підходах.

За таких обставин особливого значення набуватиме неперервне підвищення ефективності затрат як найбільш визначального аспекту стратегічних можливостей, який підтримує благополуччя підприємства. Для забезпечення тривалої конкурентної переваги підприємство повинне дбати, щоб його стратегічні можливості постійно підтримували свою цінність в поглядах споживачів, а також унікальність, складність для копіювання, незамінність та динамічність, тобто моніторинг стратегічних можливостей та запровадження заходів щодо їх корегування.

Запропонована класифікація видів стратегічних можливостей, їх систематизація є подальшою основою розробки діагностичних процедур при дослідженні процесів стратегічного розвитку підприємств. Систематизація стратегічних можливостей дозволяє уникати їхнього дублювання, забезпечити ефективне управління ними залежно від поставлених стратегічних цілей та завдань, здійснити діагностування стратегічних можливостей та розкрити концептуальні основи управління стратегічними можливостями підприємства.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення засобів

управлінського реагування шляхом ідентифікації характеристик стратегічних можливостей підприємства.

Список використаних джерел

1. Амбросова В. М. Деякі підходи до адаптивного моделювання стратегічних можливостей гірничо-збагачувальних підприємств Кривбасу / В. М. Амбросова, Н. С. Приймак // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2009. – № 4 (20). – С. 54–60.
2. Ансофф И. Стратегическое управление : [Сокр. пер. с англ.] / Науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Ивенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
3. Блакита Г. В. Систематизація об'єктів діагностування стратегічних можливостей фінансового розвитку торговельних підприємств / Г. В. Блакита // Вісник запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 5–9.
4. Васильева В. В. Методы диагностики стратегического потенциала организации / В. В. Васильева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 119. – С. 90–96.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпін'я : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
6. Грант Р. М. Современный стратегический анализ / Под ред. В. Н. Фунтова. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2011. – 560 с.: ил. – (Серия “Классика МВА”) Грант Р. М. Современный стратегический анализ / Под ред. В. Н. Фунтова. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2011. – 560 с.: ил. – (Серия “Классика МВА”).
7. Дженстер П. Анализ сильных и слабых сторон компании: определение стратегических возможностей / П. В. Дженстер, Д. Хасси ; пер. с англ. О. Л. Пелявский ; ред. пер. А. А. Старостина, В. А. Кравченко. – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2003. – 364 с.
8. Джонсон Джерри. Корпоративная стратегия: теория и практика / Джонсон Джерри, Шоулз Кивен, Уиттингтон Ричард. – 7-е издание [Пер. с англ.]. – М. : ООО “И.Д. Вильямс”, 2007. – 800 с.: ил. – Парал. тит. англ.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
10. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : Навчальний посібник / Н. С. Краснокутська – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
11. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика : навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 450 с.
12. Кривов'язюк І. В. Підприємство в умовах ринку : навч. посібник / І. В. Кривов'язюк. – К. : Кондор, 2009. – 840 с.
13. Кривов'язюк І. В. Теорія пропорційності функціонування та розвитку соціально-економічних систем / І. В. Кривов'язюк, І. Я. Тишко // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16). – Т. 2. – С. 166–173.
14. Мізюк Б. М. Стратегічний менеджмент / Б. М. Мізюк, І. І. Тучковська, І. В. Артишук. – Л. : Видавництво “Магнолія 2006”, 2013. – 376 с.
15. Мінцберг Г. Злет і падіння стратегічного планування / Г. Мінцберг ; [пер. з англ. К. Сисоєва]. – К. : Видавництво Олексія Капусти (підрозділ “Агенції “Стандарт”), 2008. – 412 с.
16. Побережний Р. О. Основные направления стратегического управления предприятием / Побережний Р. О., Каретникова В. С. // Сучасні технології в економіці, менеджменті та обліку: міжнар. наук.-практ. конф.: зб. праць. – НТУ “ХПИ”, 2010. – С. 7-9.
17. Портер М. Стратегія конкуренції / Портер М. – [Пер. з англ.]. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
18. Романовська Ю. А. Формування організаційно-економічного механізму створення стратегічного потенціалу підприємств легкої промисловості : дис... канд. екон. наук, спец. : 08.06.01 – Економіка, організація і управління підприємствами / Юлія Анатоліївна Романовська ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 214 с.
19. Смолін І. В. Стратегічне планування розвитку організації : монографія / І. В. Смолін. – К. : КНТЕУ, 2004. – 344 с.
20. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : Учебник для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. / [Пер. с англ.] / Под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
21. Chandler A. D. Strategy and Structure Chapters in the History of the American Industrial Enterprises / A. D. Chandler. – Cambridge, MA : MIT Press, 1962. – 457 p.
22. Porter Michael E. Competitive Strategy Techniques for Analyzing Industries and Competitors / Michael E. Porter. – New York: The Free Press 1998. – [XXII] p., introduction, 398 p.

УДК 658.711:004.45

Кулик Ю.М., асистент

Луцький національний технічний університет

СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ ТА ФУНКЦІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Обґрунтовано актуальність застосування інструментів ризик-менеджменту на вітчизняних підприємствах, метою якого є забезпечення максимальної ефективності їх господарювання шляхом виявлення, аналізу і регулювання ризиків. Узагальнивши підходи до трактування ризик-менеджменту запропоновано авторське його бачення, як складного, багатоаспектного процесу, націленого на забезпечення ефективної та стабільної роботи об'єкта шляхом ідентифікації, оцінки, аналізу та

управління ризиками, що чинять вплив на його діяльність. Окреслено основні функції, етапи реалізації та принципи ризик-менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: ризики, менеджмент, система, підприємство, середовище.

Kulyk Y.

THE MODERN INTERPRETATION AND FUNCTIONS OF RISK-MANAGEMENT OF ENTERPRISE

Grounded actuality of application of instruments of risk-management on domestic enterprises, the purpose of which is providing of maximal efficiency by an exposure, analysis and adjusting of risks. Generalizing going near development of risk-management author his seeing that is offered difficult, multidimensional process, aimed at providing of effective and stable work of object by authentication, estimation, analysis and management risks which have influence on his activity. Outlined basic functions, implementation phases and principles of risk-management, on an enterprise.

Key words: risks, management, system, enterprise, environment.

Кулык Ю.М.

СОВРЕМЕННАЯ ТРАКТОВКА И ФУНКЦИИ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Обоснована актуальность применения инструментов риск-менеджмента на отечественных предприятиях, целью которого является обеспечение максимальной эффективности их хозяйствования путем выявления, анализа и регулирования рисков. Обобщив подходы к трактовке риск-менеджмента предложено авторское его видение, как сложного, многоаспектного процесса, нацеленного на обеспечение эффективной и стабильной работы объекта путем идентификации, оценки, анализа и управления рисками, оказывают влияние на его деятельность. Определены основные функции, этапы реализации и принципы риск-менеджмента на предприятии.

Ключевые слова: риски, менеджмент, система, предприятие, среда.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Нині ризик є одним з основних факторів, що впливає на кінцеві роботи будь-якого об'єкта господарювання. Загострення політичної та економічної ситуації країні, недосконалість законодавчої бази, активне застосування новітніх технології в управлінні змушує підприємств функціонувати в умовах невизначеності та ризику, відмови від традиційних методів управління та перехід до сучасних, здатних мінімізувати ризики внутрішнього та зовнішнього середовища.

Умовою забезпечення ефективної роботи підприємства, як економічної системи є наявність ефективної системи управління ризиками – системи ризик-менеджменту, котра б містила низку управлінських дій інтегрованого характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ризиків в розрізі конкретного об'єкта, основною метою якого є забезпечення максимальної ефективності управління ризиками. Фрагментарний характер функцій управління ризиками на вітчизняних підприємствах, недостатня кількість теоретичних і теоретичних напрацювань у даному напрямку, відсутність кваліфікованих фахівців з питань ризик-менеджменту створює підґрунття для більш ґрунтовних, глибоких досліджень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження проблем ризик-менеджменту, аналізу та оцінки ризиків

підприємств, взаємовідносин підприємств з суб'єктами його внутрішнього та зовнішнього середовища зроблено вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як: Клейнер Г. Б. [1], Мінцберг Г. [2], Дж. Пікфорд [3], Томас Л. Бартон [4], Вітлінський В. В. [5], Ілляшенко С. М. [6]. Системний підхід до управління підприємствами розкривають у своїх роботах: Большаков А. С. [7], Васильєв Ю. В. [8], Хомяков В. І. [9], Шеметов П. В. [10], Кривов'язюк І. В. [11].

Незважаючи на значну кількість праць в даному напрямку, основною проблемою лишається те, що інструменти, котрі використовуються у формуванні системи ризик-менеджменту не забезпечують ефективної та надійної роботи як самого підприємства, так і його структурних підрозділі, зокрема, що робить тему актуальною та придатною для подальших досліджень.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності імплементації системи ризик-менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діяльність вітчизняних підприємств характеризується низкою проблем, що пов'язані з недостатнім рівнем рентабельності, застарілою технікою та технологіями, низкою інноваційною активністю, критичним рівнем кредиторської та дебіторської заборгованості, недостатністю обігових коштів, слабкою підтримкою з боку держави.

Загострюється ситуація і набуває критичного характеру у зв'язку з негативним впливом зовнішнього середовища, на яке одне окреме підприємство впливу не має, будучи змушеним адаптуватись до його змін в межах заданих матеріальних, фінансових, інформаційних, трудових ресурсів [12; 13].

Для того, щоб бути конкурентоспроможним на ринку споживача, що нині диктує «умови гри» дедалі частіше управлінці вдаються до зміни апарату управління, удосконалюючи систему менеджменту відповідно до сучасних умов з використання інструментів ризик-менеджменту.

Застосування інструментів ризик-менеджменту обумовлено низкою переваг, а саме [14]:

- підвищення ефективності стратегічного планування;
- поліпшення ефективності/результативності діяльності підприємства;
- оптимальне використання ресурсів підприємства;
- більша відкритість керівництва, поліпшення комунікації;
- ідентифікація основних ризиків, що чинять вплив на підприємство;
- запобігання виникнення ризиків шляхом надання відповідної ефективної методології їх вивчення.

Напрямки вітчизняного ризик-менеджменту спрямовані на розробку заходів, спрямованих на попередження та профілактику ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища з метою вживання заходів для запобігання їх негативної дії та своєчасної нейтралізації; мінімізацію негативних наслідків, які можуть заподіяти ризики; отримання інформації про ступінь впливу ризиків, врахування досвіду управління з метою недопущення втрат та прогнозування майбутньої ситуації.

Що стосується трактування самого поняття «ризик-менеджмент», то воно проходило еволюцію і кожен з науковців по-своєму підходив до його тлумачення, наповнюючи новим змістом (табл.1).

Таблиця 1

Трактування ризик-менеджменту в сучасній науковій думці

Автор	Визначення
Балдин К. В. [15]	Комплекс заходів, спрямований на мінімізацію можливих збитків, які може понести бізнес у зв'язку з настанням негативних подій.
Андреева Т. Є., Петровська Т. Е. [16]	Система управління ризиком і економічними (насамперед фінансовими) відношеннями, що виникають у процесі цього управління, що включає стратегію і тактику управлінських дій.
Старостіна О. А. [17]	Управління організацією з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів.
Вітлінський В. В, Великоіваненко Г. І. [18]	Необхідність використовувати в управлінській діяльності різноманітні підходи, процеси, заходи, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикових подій і домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж.
Мостенська Т. Л. Скопенко Н. С. [19]	Виділяє такі способи управління ризиком, як уникнення ризику, попередження ризику, прийняття ризику та зниження рівня ризику.
Донець Л. І. [20]	Специфічна галузь менеджменту, яка потребує знань предметної діяльності фірми, страхової компанії, аналізу господарської діяльності підприємства, математичних методів оптимізації економічних завдань.
Кутащенко М. В. [21]	Приймаючи рішення про відмову від ризикової операції, потрібно враховувати неможливість повного уникнення ризику і ймовірність того, що запобігання одному ризику призведе до появи інших.
Лук'янова В. В., Головач Т. В. [22]	Комплекс управлінських дій та заходів впливу на суб'єкти господарської діяльності, який забезпечує максимально широке охоплення можливих ризиків, обґрунтоване прийняття і доведення їх впливу до оптимально можливих меж для зниження ймовірності настання стохастичних (випадкових) негативних дій і нейтралізації їх наслідків.
Івченко І. Ю. [23]	Сукупність методів, прийомів і заходів що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до їхнього зменшення.

Аналіз наукових праць з питань ризик-менеджменту свідчить про те, що більшість науковців визначають ризик-менеджмент як сукупність управлінських дій інтегрованого характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ризиків в розрізі конкретного об'єкта, основною метою якого є забезпечення максимальної ефективності управління ризиками.

На базі опрацьованих праць науковців нами запропоновано авторське бачення ризик-менеджменту як складного, багатоаспектного процесу, націленого на забезпечення ефективної та стабільної роботи об'єкта шляхом ідентифікації, оцінки, аналізу та управління ризиками, що чинять вплив на його діяльність, що забезпечуються шляхом виконання спеціальних функцій.

Основними функціями ризик-менеджменту підприємства є методична, аналітична, регулююча та функція контролю, які напряму пов'язані з етапами реалізації ризик-менеджменту.

Наявність методичної бази різних із сукупності різних методів аналізу та оцінки дозволить вчасно ідентифікувати, виміряти ризики і запропонувати відповідні методи їх зниження, тобто методична функція присутня на всіх етапах реалізації ризик-менеджменту.

Аналітична функція ризик-менеджменту є більш конкретизованою на етапах ідентифікації ризиків (виявлення і порівняння ризиків) та їх вимірювання (аналіз та оцінка ризиків).

Керувати процесами управління ризиками не тільки в момент виникнення, але і напередодні шляхом прогнозування та передбачення – це все відноситься до функції регулювання, на етапі впливу на ризик.

Функція контролю є заключною функцією на етапі впливу на ризик і відповідає за аналіз ефективності системи ризик-менеджменту, фокусуючи увагу як на внутрішньому, так і зовнішньому середовищі підприємства.

Принципи ризик-менеджменту є їх основою організації на підприємстві, включаючи принцип масштабності – повне охоплення всіх ризиків; адекватності – швидко та за мінімальних витрат реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища та мінімізації сукупних витрат, котрі підприємство змушене буде понести у випадку негативної дії ризиків витрат на впровадження відповідних інструментів управління.

Функції ризик-менеджменту, етапи реалізації принципи, їх взаємозв'язок наведено на рисунку 1.

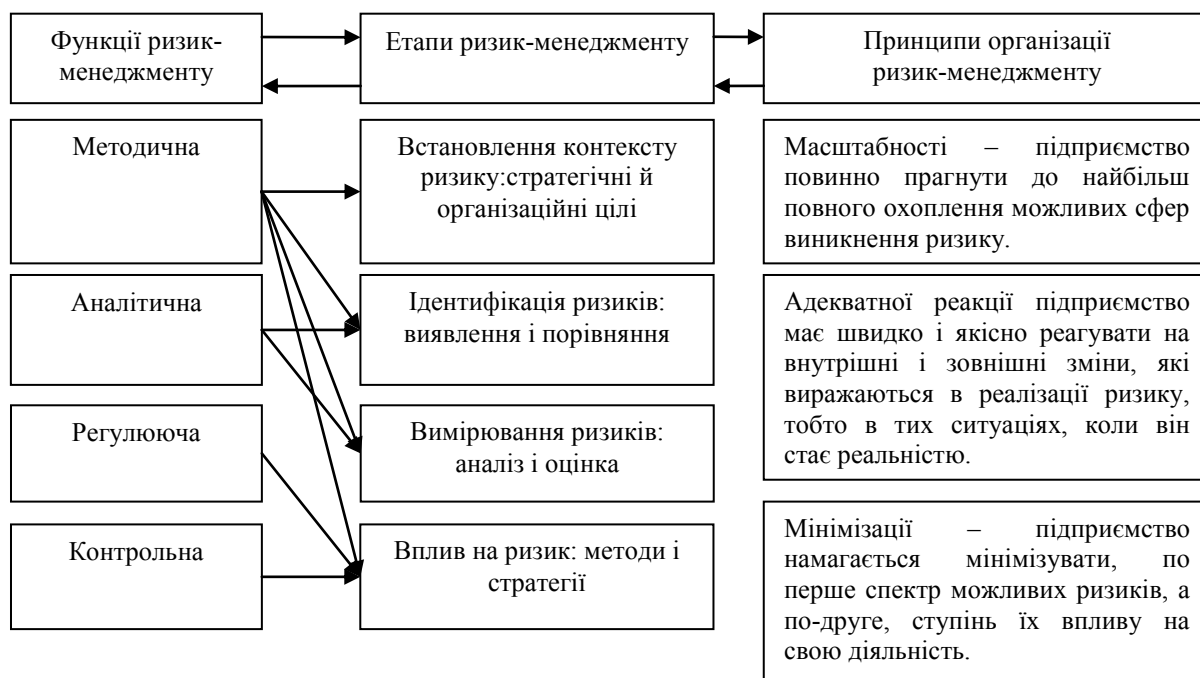

Рис. 1. Функції, етапи реалізації та принципи ризик-менеджменту підприємства (авторська розробка)

У ризик-менеджменті немає готових рецептів успіху і бути не може, проте, знаючи його методи та володіючи достатньою кількістю необхідних ресурсів, можна досягнути бажаного результату. Для фінансування реалізації заходів ризик-менеджменту можуть бути використані різноманітні механізми, що детально представлені в роботі Павлова В.І. та Кривов'язюка І. В. [24].

На організацію системи ризик-менеджменту на підприємстві впливають різні фактори, а саме: величина самого підприємства; доцільність витрат на управління ризиками; види ризиків та їх вплив на діяльність підприємства; цілі управління ризиками; кваліфікація персоналу та інші (табл. 2).

Таблиця 2

Підходи до організації системи ризик-менеджменту підприємств [25, с. 127]

Підходи до організації	Переваги	Недоліки
Розроблення розділів з управління ризиками керівниками окремих підрозділів у межах планів розвитку підприємства.	Працівники підрозділів можуть краще ідентифікувати ризики, характерні для їхнього напрямку діяльності (відділ маркетингу – маркетингові ризики, фінансовий відділ – фінансові та ін.)	Можливість виникнення неузгодженості цілей та методів оптимізації у планах управління ризиками підрозділів підприємства.
Запровадження посади ризик-менеджера.	Виділення ризик-менеджменту в окрему управлінську діяльність.	Високий рівень суб'єктивності під час прийняття рішень ризик-менеджером, додаткові витрати.
Створення відділу ризик-менеджменту.	Формування цілісного плану ризик-менеджменту підприємства. Спеціалізація фахівців на окремих функціях ризик-менеджменту.	Відносно високий рівень суб'єктивності під час прийняття рішень ризик-менеджером. Додаткові фінансові витрати.
Формування тимчасових груп ризик-менеджменту.	Коллективне обговорення генерує більшу кількість ідей щодо причин ризиків, методів їх оптимізації тощо.	Вплив авторитетних учасників групи на думку інших.
Залучення зовнішніх фахівців.	Можливість врахування думок сторонніх експертів під час оцінювання рівня економічних ризиків, формування сценаріїв розвитку подій.	Витрати на оплату послуг експертів. Необхідність формування процедури підбору експертів з метою підвищення ефективності оцінювання.

Таким чином, орієнтуючи на власні стратегічні та оперативні плани, наявність матеріальної бази та чутливість підприємства до тих чи інших видів ризиків, кожне підприємство індивідуально вибирає один з підходів (або їх сукупність) до організації ризик-менеджменту на підприємстві.

Висновки. Удосконалення механізмів управління на базі інструментів ризик-менеджменту є актуальним для забезпечення ефективності та надійності економічної системи на всіх її рівнях, що включає в себе комплекс управлінських рішень, націлених на своєчасну ідентифікацію самих ризиків, ризикоутворюючих факторів з метою зниження їх негативної дії як в поточному часі, так і в перспективі.

Доцільним є застосування системного підходу, що націлений на зосередженні уваги як на зовнішньому, так і на внутрішньому середовищі підприємства. Це вимагає більше уваги та залучення відповідних інформаційних, фінансових та кадрових ресурсів, проте дозволяє всебічно проаналізувати взаємодію між частинами системами, виявити вузькі місця, на котрі варто звернути увагу.

Список використаних джерел:

1. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов ; РАН. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.
2. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал : пер. с англ.; под. Ред. Ю. Н. Кантуревского. – СПб. : ПИТЕР, 2001. – С. 76.
3. Дж. Пикфорд. Управление рисками: учебник / Дж. Пикфорд. – М. : ООО Вершина, 2004. – 352 с.
4. Томас Л. Бартон. Риск-менеджмент. Практика ведущих компаний / Томас Л. Бартон, Уильям Г. Шенкир, Пол Л. Уокер; пер. с англ. Т. Клекота, В. Кравченко, М. Нежура, К. Сафонова – М. : Издательский дом Вильямс, 2008. – 208 с.
5. Вітлінський В. В. Економічний ризик та методи його вимірювання : підручник / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний, О. Д. Шарапов. – К. : ІЗМН, 1996. – 336 с.
6. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : Навч. Посібник / С. М. Ілляшенко // 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
7. Большаков А. С. Современный менеджмент. Теория и практика / А. С. Большаков, В. И. Михайлов. – СПб. : Питер, 2000. – 411 с.
8. Васильев Ю. В. Теория управления : учебник / Ю. В. Васильев, В. Н. Парахина, Л. И. Ушвицкий. – 2-е изд., доп. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 608 с.
9. Хомяков В. І. Менеджмент підприємства / В. І. Хомяков. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Кондор, 2005. – 434 с.
10. Шеметов П. В. Менеджмент: управление организационными системами : учебное пособие для вузов / П. В. Шеметов, Л. Е. Чередникова, С. В. Петухова. – 2-е изд. – М. : Омега-Л, 2008. – 406 с.
11. Кривов'язук І. В. Підприємство в умовах ринку : навч. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Кривов'язук – К. : Кондор, 2009. – 840 с.

12. Кривов'язюк І. В. Управління надійністю логістичної системи підприємства : монографія / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик; Луц. 164ехн. 164ехн.. Ун-т. – Л. : Манускрипт, 2012. – 192 с.
13. Хвищун Н. В. Логістичні потоки регіону: сутність та класифікація / Н. В. Хвищун // Економічний форум. – 2013. – № 1. – С. 169–180.
14. Коломієць Г. М. Ризик-менеджмент як фактор сталого розвитку економіки / Г. М. Коломієць // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №3 (165). – С. 43–49.
15. Балдин К. В. Риск-менеджмент / К. В. Балдин. – М. : ЭКСМО, 2006.
16. Андреева Т. Є. Ризик у ринковій економіці : Навчальний посібник / Андреева Т. Є., Петровська Т. Є. – Харків : Бурун Книга, 2005. – 128 с.
17. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навчальний посібник / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : ІОЦ Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.
18. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
19. Мостенська Т. Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т. Л. Мостенська, Н. С. Скопенко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 72–79.
20. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. Посібник / Л. І. Донець. – К. : Центр навч. Літератури, 2006. – 312 с.
21. Кутащенко М. В. Сутність ризику і причини його виникнення / М. В. Кутащенко // Інвестиції: практика та досвід, 2009. – № 6. – С. 45–48.
22. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навчальний посібник / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 462 с.
23. Івченко І. Ю. Економічні ризики : навч. Посібн. / І. Ю. Івченко. – К. : Центр навч. Літ-ри, 2004. – 304 с.
24. Павлов В. І. Ринок цінних паперів в умовах приватизації: регіональний аспект : монографія / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надстир'я, 2002. – 160 с.
25. Бернадська О. Р. Функція організації в системі ризик-менеджменту промислових підприємств / О. Р. Бернадська // Науковий вісник НЛТУ. – 2011. – №21.1. – С. 124–130.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g D h j v h z n e _ w k h v j d Z E E

УДК 336

Олександренко І.В., к.е.н., доцент

Пус В.О.

Луцький національний технічний університет

НАПРЯМИ ЗБІЛЬШЕННЯ ДОХОДІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначено сутність доходів та їх види. Здійснено аналіз показників розвитку промисловості у Волинській області. Визначено проблеми та загрози у формуванні доходів промислових підприємств. Визначено частку доходів окремих промислових підприємств у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у Волинській області. Обґрунтовано основні напрями збільшення доходів промислових підприємств регіону.

Ключові слова: виручка від реалізації продукції, дохід, обсяг реалізованої продукції, прибуток, промислові підприємства.

Oleksandrenko I., Pus V.

DIRECTIONS INCREASE INCOME OF INDUSTRIAL ENTERPRISES VOLYN REGION

In the article the essence and types of income. The analysis of indicators of the industry in the Volyn region. The problems and threats in the formation of revenues of industrial enterprises. Determined share of income of some industrial enterprises in the total volume of industrial production in the Volyn region. The basic directions of increasing revenues of industrial enterprises in the region.

Keywords: revenue from sales, income, sales volume, revenue, industry.

Oleksandrenko I.V., Pus V.A.

НАПРАВЛЕНИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ДОХОДОВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье определена сущность доходов и их виды. Проведен анализ показателей развития промышленности в Волынской области. Определены проблемы и угрозы в формировании доходов промышленных предприятий. Определены доли доходов отдельных промышленных предприятий в общем объеме реализованной промышленной продукции в Волынской области. Обоснованы основные направления увеличения доходов промышленных предприятий региона.

Ключевые слова: выручка от реализации продукции, доход, объем реализованной продукции, прибыль, промышленные предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Доходи виступають основним джерелом розвитку будь-якого підприємства, оскільки від розміру доходів залежить обсяг чистого прибутку, власних фінансових ресурсів і власного капіталу. Враховуючи постійну потребу у власних фінансових ресурсах, ключовим завданням суб'єктів господарювання є збільшення доходів. Обсяг доходів підприємств є вагомим чинником не лише розвитку самого господарюючого суб'єкта, а й фактором соціально-економічного розвитку регіону. Доходи суб'єктів господарювання виступають головним джерелом створення податкових надходжень місцевих бюджетів, грошових надходжень населення та створюють основу для формування фінансових ресурсів на рівні регіону та за його межами. В цілому найбільш вагому роль у формуванні фінансових ресурсів регіону відіграють доходи промислових підприємств, а особливо виробничих підприємств. Зниження конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції суттєво відобразилось на зменшенні доходів промислових підприємств, що відповідно обумовлює потребу у виявленні потенційних резервів їх збільшення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад формування доходів підприємства внесли вчені економісти: Ф. Бутинець [2], В.Блонська [3], В. Сідун та Ю. Пономаренко [4], В. Загорський та О. Вовчак [5], Ю. Продиус [6]. Основні нормативні аспекти вираження та формування доходів підприємства регулюються Національним положенням бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [1] та Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [7].

Цілі статті. Основною метою написання статті є теоретичне визначення доходів, джерел їх формування та обґрунтування потенційних резервів збільшення доходів промислових підприємств Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основною місією створення підприємства є отримання прибутку і задоволення добробуту власників. У цьому аспекті виникає потреба у постійному пошуку альтернативних шляхів збільшення прибутку та виявлення факторів його зміни. Одним із ключових факторів впливу на прибуток підприємства є дохід отриманий від здійснення діяльності. Обсяг доходів прямо впливає на величину прибутку і є важливим критерієм оцінки обсягів діяльності та обороту підприємства.

Максимізація доходів є вагомим завданням будь-якого підприємства, з огляду на забезпечення ефективності діяльності та стабільності фінансового стану.

В економічній літературі подаються різні бачення поняття «дохід». Зокрема, в НП(С)БО №15 визначається, що дохід – це збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена.[1]. Таким чином згідно до бухгалтерського обліку доходи – це всі надходження, що забезпечують приріст активів і зменшення зобов'язань.

На думку Бутинця Ф.Ф. дохід як економічна категорія є потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, робіт, послуг [2, с. 524]. Згідно до цього доходами визначаються усі грошові надходження від реалізації продукції.

У своїх дослідженнях Блонська В.І. стверджувала що дохід підприємства – це надходження, одержані внаслідок його господарської діяльності за певний період часу у вигляді конкретних економічних вигод, отриманих внаслідок використання у господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику [3, с. 118]. Це дає підстави свідчити, що дохід це економічна винагорода підприємства за вмілу організацію його діяльності.

У наукових працях В.А. Сідун та Ю.В. Пономаренко характеризують дохід підприємства як виторг з реалізації продукції, послуг та виконання робіт без урахування податку на додану вартість та акцизного збору [4, с. 382]. Згідно до цього дохід це різниця між вкладеними та отриманими коштами від продажу товарів, робіт та послуг.

Загорський В. С. та Вовчак О. Д. пояснюють дохід як загальну суму надходжень, отриманих від усіх видів діяльності у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах. [5, с. 103]. Це дає підстави свідчити, що доходи – це надходження в результаті усіх видів діяльності.

На думку Продиуса Ю.І. дохід – це виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) за вирахуванням матеріальних витрат. Він є грошовою формою чистої продукції підприємства, тобто охоплює оплату праці та прибуток. [6, с. 254–255].

В результаті аналізу підходів необхідно свідчити, що дохід – це певна сума грошових надходжень, що отримується підприємством від усіх видів діяльності, за певний проміжок часу, і призводить до збільшення активів, власного капіталу, і зменшення зобов'язань.

На нашу думку, з метою пошуку резервів збільшення доходів, необхідно чітко розмежовувати види доходів та джерела їх формування. Найбільш доцільно досліджувати види доходів, що подаються у звітності підприємства, а саме у Звіті про фінансові результати.

Види доходів, що подаються у звітності підприємства та джерела їх формування відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Види доходів підприємства та джерела їх формування*

Дохід	Джерела формування
1. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Відображається дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за вирахуванням наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, податків і зборів.
2. Інші операційні доходи	Відображаються суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг): дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; дохід від роялті, відсотків, отриманих на залишки коштів на поточних рахунках в банках, дохід від реалізації оборотних активів, необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття, дохід від списання кредиторської заборгованості.
3. Інші фінансові доходи	Відображаються дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій.
4. Дохід від участі в капіталі	Відображається дохід, отриманий від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.
5. Інші доходи	Описується дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від не операційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

*розроблено автором за джерелом [7].

Найбільш вагома роль у формуванні доходів відводиться доходам від реалізації продукції. Проблеми росту доходів від реалізації пов'язані із низькою конкурентоспроможністю продукції та низьким експортним потенціалом вітчизняного

виробництва. Також проблемами зменшення доходів вітчизняних підприємств, є висока матеріаломісткість промислової продукції, що відповідно знижує її конкурентні переваги та рентабельність виробництва.

В цілому промислові підприємства відіграють значну роль у розвитку економіки Волинської області і збільшення їх доходів є запорукою економічного зростання в регіоні. Основні показники розвитку промисловості у Волинській області подані у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні показники розвитку промисловості у Волинській області*

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Обсяг реалізованої промислової продукції (у фактичних цінах), млн.грн.	8126,5	10492,7	11298,3	10906,3	11549,4	16558,2
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	166,8	426,9	234,9	212,3	-217,5	290,4
Середньорічна кількість штатних працівників у промисловості, осіб	41928	41864	41823	40297	39194	38460
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у промисловості, грн.	1947	2424	2707	2976	2682	3207
Частка збиткових підприємств, %	45,9	40,8	38,8	36,7	33,6	27,8
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	2,6	4,3	3,9	3,8	6,8	6,4
Питома вага промислових підприємств, що займалися інноваціями, %	11,6	11,6	12,9	10,5	10,8	11,5

*розроблено авторами за джерелом [8]

Зниження частки збиткових підприємств свідчить про те, що підвищується ефективність діяльності промислових підприємств. У 2014 році промислові підприємства Волинської області отримали збиток до оподаткування в сумі 217,5 тис. грн. Зокрема, про підвищення ефективності діяльності промислових підприємств свідчить ріст рентабельності операційної діяльності із 2,6% у 2010 році до 6,4% - у 2015 році. Зростання обсягів реалізації продукції свідчить про ріст доходів промислових підприємств. Інноваційна діяльність промислових підприємств обумовлена придбанням і використанням нових виробничих технологій, що дозволяють виробляти конкурентоспроможну продукцію. Незначна частка промислових підприємств, що займаються інноваціями обумовлена відсутністю фінансових ресурсів на підприємствах.

Незважаючи на позитивну динаміку економічних показників промислових підприємств, необхідно свідчити про наявність певних проблем, що перешкоджають розвитку промислових і збільшенню їх доходів. До таких проблем необхідно віднести: збільшення позикового капіталу; зниження фінансової незалежності; наявність значного обсягу короткострокової дебіторської заборгованості; уповільнення оборотності оборотних активів; збільшення тривалості обороту запасів; збільшення заборгованості за розрахунками з бюджетом та із внутрішніх розрахунків. Основними

загрозами в діяльності промислових підприємств є: нестабільність податкового законодавства; підвищення цін на сировину; збитковість покупців та постачальників; високі ставки на кредитному ринку; нестабільність валютного курсу гривні до долара, євро; політична та економічна нестабільність в країні.

Вагомий внесок у розвиток промисловості Волинській області належить: ПАТ «СКФ Україна», ПАТ «ВГП», ДП «Автоскладальний завод №1», ПАТ «Теремнохліб», ПрАТ Спільне українсько-словацьке підприємство «Теріхем–Луцьк», ТзОВ «Луцька картонно–паперова фабрика», державне підприємство «Луцький ремонтний завод «Мотор». Цим підприємствам належить 70% загальноміського обсягу [8].

З метою визначення та обґрунтування альтернативних напрямів збільшення доходів промислових підприємств нами проведено аналіз доходів чотирьох промислових підприємств Волинської області. В результаті цього, виявлено, що серед чотирьох промислових підприємств регіону, найбільшу частку доходів формує ПАТ «СКФ Україна», яке входить в корпорацію SKF, є єдиним в Україні виробником роликових конічних підшипників та компонентів до них. Частка доходів від реалізації продукції окремих промислових підприємств в загальному обсязі реалізованої промислової продукції подано у таблиці 3. Також необхідно відмітити, що частка доходів ПАТ „Гнідавський цукровий завод” в обсягах реалізації промислової продукції перевищила 1%, що свідчить про роль цукрового заводу в розвитку економіки регіону. Збитковість ПАТ «Електротермометрія», негативно відображається на здатності підприємства ефективно розвиватись і збільшувати обсяги реалізації, що негативно відобразилось на обсягах його доходів. Таким чином частка доходів ПАТ «Електротермометрія» в загальному обсязі реалізації продукції промисловими підприємствами Волинської області становила у 2015 році 0,24%. В цілому, діяльність підприємств, яким належить менше 1% в обсягах реалізації продукції промисловими підприємствами Волинської області не є позитивним фактором впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Таблиця 3

Динаміка частки обсягів реалізації продукції промисловими підприємствами
Волинської області*

Показник	2013	2014 рік	2015 рік
Обсяг реалізованої промислової продукції в цілому по регіоні, млн. грн.	10906,3	11549,4	16558,2
Частка реалізації промислової продукції ПАТ «Електротермометрія», %	0,38	0,28	0,24
Частка реалізації промислової продукції ПАТ «СКФ Україна», %	6,90	9,21	8,94
Частка реалізації промислової продукції ПАТ «Луцьк Фудз» %	0,73	0,88	0,96
Частка реалізації промислової продукції ПАТ «Гнідавський цукровий завод», %	2,13	3,02	2,71

*розроблено авторами за джерелом [8]

У процесі аналізу доходів промислових підприємств Волинської області, виявлено основні переваги та можливості промислових підприємств напрямку збільшення доходів. Основними перевагами росту доходів промислових підприємств є:

пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції; ріст обсягів виробництва за рахунок експорту; зменшення залишків виробничих запасів; реструктуризація дебіторської заборгованості; розширення діяльності; продаж основних засобів, що не використовуються в діяльності; здача в оренду основних засобів. Зовнішніми можливостями збільшення доходів промислових підприємств Волинської області є: збільшення частки ринків збуту; збільшення обсягів реалізації на території України; збільшення асортименту продукції; укладення взаємовигідних контрактів з іноземними покупцями; лідерство на іноземних ринках збуту.

У процесі визначення напрямів збільшення доходів промислових підприємств вагоме значення займає процес управління доходами. На нашу думку, управління доходами підприємства необхідно здійснювати послідовно за такими етапами: створення інформаційної бази для прийняття управлінських рішень; проведення аналізу обсягу та складу отриманих доходів, чинників, які визначають їх розмір та рівень; розробка політики управління доходами; обґрунтоване планування доходів; формування оптимального варіанту плану доходів підприємства.

Одним із резервів збільшення доходів промислових підприємств є виробництво продукції, яка за якісними характеристиками не буде поступатись імпортним аналогам. Зокрема, це стосується продукції харчової промисловості. Також, вагомим аспектом збільшення доходів промислових підприємств є вихід на нові ринки збуту, а саме через випуск нових видів продукції або розширення мережі збуту в інших регіонах. Для промислових підприємств Волинської області вагомим завданням є підвищення експортного потенціалу, що дозволить збільшити експорт продукції і відповідно доходи від її реалізації. Враховуючи вигідне географічне розташування Волинської області, промислові підприємства мають широкі можливості залучення іноземних інвестицій та запозичення зарубіжного досвіду щодо ведення бізнесу.

В цілому аналіз розвитку промислових підприємств у Волинській області свідчить, що вагомим резервом збільшення доходів є ефективна маркетингова діяльність націлена на тісну співпрацю із споживачами з метою виявлення їх смаків та уподобань. Це дозволить виробляти ту продукцію, на яку є попит на ринку і яка матиме збут. Для промислових підприємств це позитивний фактор, що дозволить збільшити не лише обсяги реалізації, а й зменшити перевиробництво продукції. Реалізація інновацій також є визначальним фактором покращення діяльності промислових підприємств, збільшення обсягів збуту та доходів. На нашу думку, найбільш необхідними є інновації у технології виробництва промислових товарів, що дозволить зменшити їх собівартість та підвищити якість до міжнародних стандартів.

Окрім основної операційної діяльності, яка дозволяє отримати дохід від реалізації продукції, промислові підприємства можуть отримувати доходи від орендних операцій, від продажу залишків виробничих запасів, основних засобів, в результаті вкладення вільних коштів в цінні папери інших суб'єктів господарювання або на депозит в банку. Таким чином резерви збільшення доходів необхідно виявляти як у процесі здійснення операційної діяльності, так і у процесі інвестиційної діяльності. На рис. 1 подано основні напрямки збільшення доходів промислових підприємств.

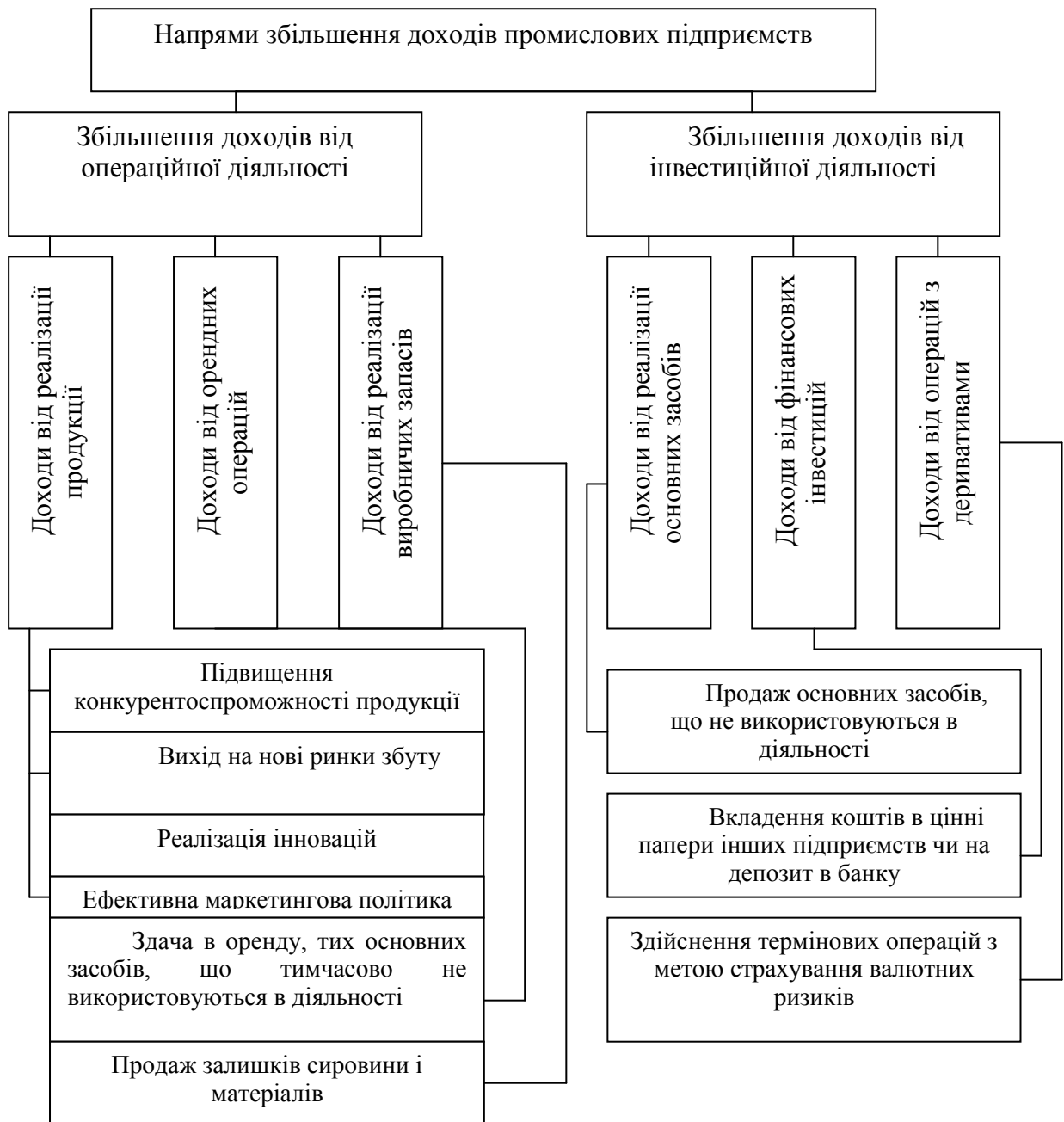

Рис. 1. Напрями збільшення доходів промислових підприємств*
j h a j h [e _ g h Z \ l h j Z f b

Збільшення доходів промислових підприємств Волинської області, дозволить збільшити фінансові ресурси в регіоні. Ріст фінансових ресурсів обумовить прискорення інвестиційно-інноваційних процесів в регіоні та сприятиме збільшенню доходів і рівня життя населення. Збільшення доходів підприємств є запорукою росту прибутку та відповідно збільшення власних фінансових ресурсів і зниження фінансової незалежності. Таким чином пошук і реалізація резервів збільшення доходів промислових підприємств, повинні стати першочерговими завданнями розвитку промисловості, оскільки доходи виступають головним фактором створення прибутку, фінансових та інвестиційних ресурсів..

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, необхідно свідчити, що доходи підприємства залежать від обсягів виробництва та реалізації продукції. Таким чином головним чинником збільшення доходів є розширення ринків збуту, підвищення конкурентоспроможності продукції, підвищення її якісних характеристик, а також ефективне впровадження інновацій у виробничий процес. Враховуючи вигідне географічне розташування Волинської області, одним із ефективних шляхів збільшення доходів промислових підприємств регіону є збільшення ринків збуту за рахунок експорту продукції в країни Європи. Хоча експорт продукції є альтернативним шляхом росту доходів в промисловості, однак носить певні загрози для вітчизняного бізнесу, що пов'язані зі зміною валютного курсу. Таким чином з метою уникнення збитків від зміни валютних курсів, необхідно вивчати і прогнозувати ситуацію на валютному ринку, а також здійснювати операції з деривативами. Операції з деривативами дозволяють зменшити збитки від зміни валютного курсу, а за сприятливих умов забезпечать підприємствам додаткове джерело формування доходів та прибутку.

Список використаних джерел:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» затверджене наказом Міністерства фінансів України від 14.06.2000 р. №131. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com>.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : навч. посіб. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2006. – 832 с.
3. Блонська В.І. Стратегія управління доходами торговельного підприємства в умовах розвитку ринкових відносин / В.І. Блонська // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – С. 117–123.
4. Сідун В.А. Економіка підприємства: навч. посіб. / – К: Центр навчальної літератури, 2003. – 436 с.
5. Фінанси [Текст] / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. – К.: Знання, 2006. – 247 с. – ISBN 5–279–01935–6.
6. Продиус Ю.И. Экономика предприятия / Ю.И. Продиус : учебн. пособ. – Харьков : Изд-во «Одиссей», 2004. – 416 с.
7. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності затверджені наказом Міністерства фінансів України від 23.03.2013 р. № 433 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vous.in.lutsk.ua/>.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 338.51:656.2

Садюк А.В., аспірант

Державний економіко-технологічний університет транспорту, Київ

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Триваюче реформування залізничного транспорту України та стратегічне прагнення України щодо інтеграції у європейське співтовариство потребує розуміння сутності процесів регулювання з огляду на зміни концепцій регулювання від минулого до сьогодення. Аналіз наукових публікацій, присвячених процесам реформування залізничного транспорту показує, що зазвичай увага приділяється крокам щодо реформування та аналізу деталей такого реформування, проте поза увагою залишається розгляд концепцій державного регулювання з огляду на зміни, які відбуваються в економічних системах в процесі транзитивності економіки. Розгляд аспектів державного регулювання в ході переходу від адміністративно-командної системи до ринкової економіки та сучасних концепцій регулювання дозволить більш глибоко розуміти процеси, які повинні відбуватися при реформуванні залізничної галузі. Особливо актуальним такий аналіз буде при визначенні пропозицій для лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту

Ключові слова: природна монополія, державне регулювання, концепції регулювання, підприємства залізничного транспорту, лібералізація економіки, лібералізація ціноутворення.

Sadiuk A.

CONTEMPORARY CONCEPTS AND ASPECTS PERTAINING TO REGULATION OF THE RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES OPERATION

Ongoing reforms in railway transport of Ukraine and strategic aspiration of Ukraine to be integrated into European community require understanding of the essence of said regulation processes with consideration of the changes in the regulation concept from the past days to the present-day conditions. Analysis of scientific publications dedicated to the reformation processes of the railway transport demonstrates that, as a rule, main attention is paid there to reformation steps and to analysis of such reformation parts without contemplating the state regulation concepts with consideration of changes occurring in economic systems during the economy transitivity. Thorough analysis of the state regulation aspects in the course of transition from the administrative command system to the market economy and contemporary regulation systems will allow us to acquire more profound knowledge of processes that must occur in the course of railway industry reforming. Such analysis will be especially topical in determining proposals regarding pricing liberalisation within potentially competitive operation sectors of the railway transport enterprises.

Key words: natural monopoly, state regulation, regulation concepts, railway transport enterprises, economy liberalisation, pricing liberalisation.

Садюк А.

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ И АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Продолжающееся реформирование железнодорожного транспорта Украины и стратегическое стремления Украины относительно интеграции в европейское сообщество требует понимания сущности процессов регулирования с учетом изменений концепций регулирования от прошлого к настоящему. Анализ научных публикаций, посвященных процессам реформирования железнодорожного транспорта показывает, что обычно внимание уделяется шагам по реформированию и анализу деталей такого реформирования, однако вне поля зрения остается рассмотрение концепций государственного регулирования, учитывая изменения, которые происходят в экономических системах в процессе транзитивности экономики. Рассмотрение аспектов государственного регулирования в ходе перехода от административно-командной системы к рыночной экономике и современных концепций регулирования позволит более глубоко понимать процессы, которые должны происходить при реформировании железнодорожной отрасли. Особенно актуальным такой анализ будет необходимым при определении предложений для либерализации ценообразования в потенциально конкурентных секторах деятельности железнодорожного транспорта

Ключевые слова: естественных монополий, государственное регулирование, концепции регулирования, предприятия железнодорожного транспорта, либерализация экономики, либерализация ценообразования

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із пріоритетних питань на сьогоднішній день є питання реформування залізничної галузі. При впровадженні будь-яких змін необхідно не лише ставити та досягати певних цілей, але і розуміти сутність процесів, які покладені в основу таких змін. Процес лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту полягає в послабленні державного регулювання ціноутворення та створенні таких умов господарювання, які б стимулювали розвиток конкуренції, тому в зв'язку з цим видається актуальним розгляд аспектів державного регулювання, які є основою регулювання природних монополій.

Розгляд концепцій державного регулювання в ході переходу від адміністративно-командної системи до ринкової економіки та сучасних концепцій регулювання дозволить більш глибоко розуміти процеси, які повинні відбуватися при лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності

підприємств залізничного транспорту. Особливо актуальним такий аналіз буде при визначенні пропозицій для лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження та розв'язання організаційно-економічних проблем на залізничному транспорті, в тому числі й ціноутворення, зробили такі відомі вчені, як Загорський К.Я., Вітте С.Ю., Крейнін А.В., Мазо Л.А., Єловий І.О., Ейтутіс Г.Д., Хусаїнов Ф.Й., Колесникова Н. М. [1], Макаренко М. В., Пітмен Р., Чебанова Н. В., Чорний В. В. [2], Чупров О.І. та ін. Дослідження багатьох з них присвячені різним питанням реформування залізничного транспорту. Проте на сьогодні залишається поза увагою розгляд концепцій державного регулювання з огляду на зміни, які відбуваються в економічних системах в процесі транзитивності економіки. Враховуючи нинішню активну фазу реформування залізничного транспорту виникає необхідність розгляду сучасних концепцій регулювання та з'ясування таких аспектів державного регулювання діяльності підприємств залізничного транспорту, за яких пропозиції для лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах будуть відповідати сучасному стану регулювання в світовій практиці та сприяють здійсненню реформування залізничного транспорту на якісно іншому рівні.

Цілі статті є розгляд сучасних концепцій регулювання та визначення аспектів регулювання залізничного транспорту, необхідних для визначення пропозицій щодо лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін регулювання походить від лат. *regulo* – приводжу в порядок та означає сукупність приписів, які надходять від органів влади або керування та мають за мету внести певний порядок в ту чи іншу сферу життя [3].

Поняття «регулювання» має багато значень і вживається як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому розумінні воно означає контроль над приватними монополіями шляхом правил, що встановлюються урядом, в широкому – означає будь-які правила, що встановлюються державою, які регламентують діяльність фірми або галузі промисловості [4].

Важливим є той факт, що застосування цього поняття пов'язують з появою в Англії в 1844 році Закону про регулювання залізниць. За цим законом парламент регулював ціни на квитки та питання безпеки [5].

Від ступеня впливу суб'єкта регулювання, яким виступає держава, на ті чи інші об'єкти регулювання шляхом застосування певних інструментів, методів, механізмів залежить модель регулювання, що застосовується в певний проміжок часу на певній території до певної галузі, сфери або економіки в цілому.

В межах зміни глобальних поглядів на процеси регулювання економічних процесів, таких як лібералізм, кейнсіанство, монетаризм, дирижизм та ін. змінюється інститут регулювання. Інституту регулювання притаманна еволюція. Інститут регулювання змінюється, змінюються концепції, на яких він базується, доповнюється новими механізмами, інструментами, методами тощо.

При зміні моделей регулювання відбувається перехід від політики прямого втручання держави в справи управління підприємствами до системи глобального регулювання процесів. З точки зору форм – це перехід від дирижиських методів до методів опосередкованого впливу на ринок та ціни. Змінюється також сфера впливу держави на економічні процеси (рис. 1). Якщо зобразити лібералізацію, що займає положення між крайніми положеннями: повним регулюванням (положення І) з однієї сторони і повною дерегуляцією (положення ІІ) з іншої, то положення лібералізації буде

визначати наповнення сфери регулювання певними методами, формами та інструментами, що при цьому застосовуються.

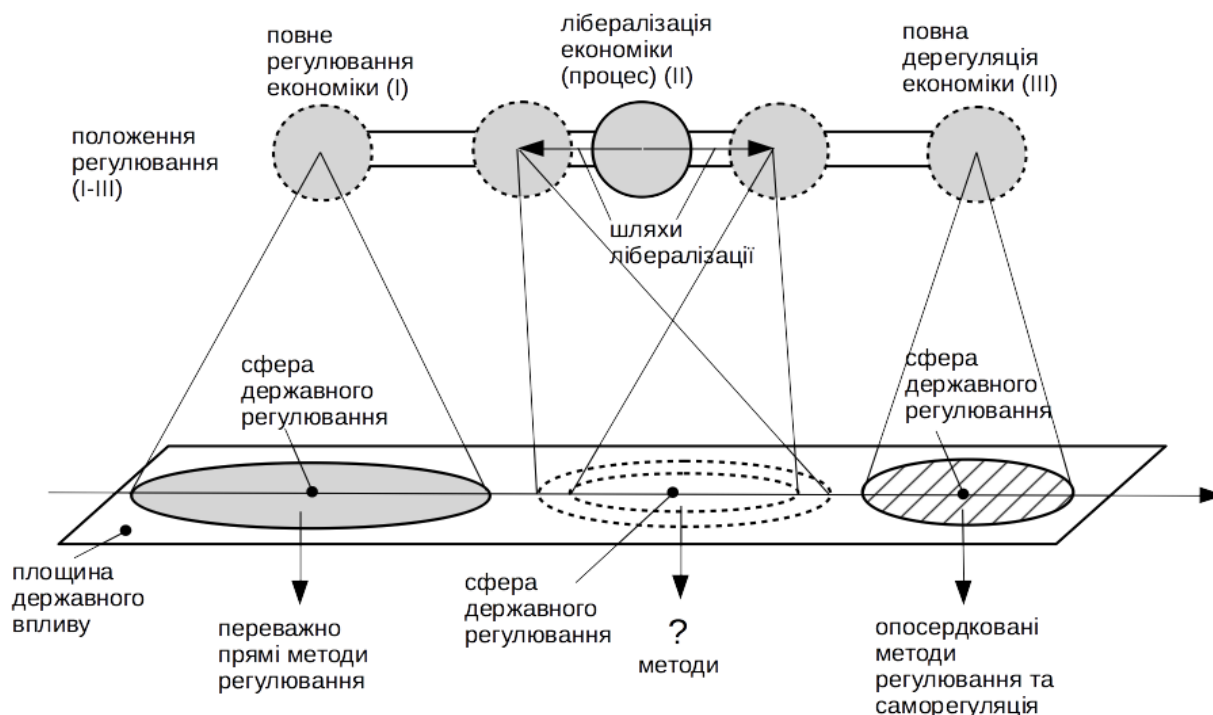

Рис. 1. Зміна державного регулювання від повного регулювання до повної дерегуляції та місце лібералізації у цьому процесі

Більш детальний розгляд теорії, методів, форм, інструментів та рівнів регулювання не є предметом даної статті. У випадку лібералізації цін розуміємо, що повного припинення будь-якого втручання держави в процес ціноутворення не відбувається.

Тому говорячи про лібералізацію ціноутворення на підприємствах, слід говорити про те, як змінюється втручання (регулювання) держави на процес ціноутворення. Від того, яка концепція регулювання буде застосовуватись, буде залежати, які форми, методи та інструменти втручання будуть існувати.

Особливістю регулювання економіки в Україні є те, що історично перехід до нового типу економіки відбувається шляхом переходу від адміністративно-командної економіки або адміністративно-командної системи управління народним господарством до економіки ринкового типу (різної ступені транзитивності). Тобто, з однієї сторони в розвинутих державах світу в традиційно ринкових економіках відбувається еволюція концепцій регулювання, починаючи з 50-х років XX сторіччя, в Україні ж модель ринкової економіки починає впроваджуватись з 90-х років і тому Україна як держава залучена у ці зміни, з іншої сторони в Україні зміна процесів в економіці відбувається паралельно не лише з впровадженням концепцій регулювання, а й з тим, що ці концепції впроваджуються одночасно зі зміною типу економіки (від адміністративно-командної до ринкового (транзитивного) типу економіки). Тому перехід до ринкової економіки в багатьох галузях економіки часто характеризується тим, що з однієї сторони, де факто, адміністративно-командної системи, як такої, вже не існує, а її інструменти управління в багатьох галузях залишаються

(відомчий принцип формування галузей, наявність фінансування та утримання соціальної інфраструктури за рахунок саме галузевих доходів та ін.).

З'ясовуючи аспекти державного регулювання залізничного транспорту, потрібно розглянути сучасні концепції регулювання, оскільки будь-які зміни в галузях господарства повинні відбуватися, спираючись на сучасний досвід регулювання економічними процесами в світі.

Так, за останні 20-30 років здійснився перехід від ідеї дерегулювання (або ідеї «меншого регулювання» – less regulation), що набула свого розповсюдження в політиці багатьох держав до 80-х років минулого сторіччя до ідеології «кращого» або «якісного» регулювання (better regulation), що була характерна для політики протягом 80-90-х років минулого сторіччя. Так, відомий американський економіст М.Олсон зазначає, що «успіх політики дерегулювання транспорту в 70-80-х роках 20 сторіччя можна пояснити розповсюдженням інформації про економічні витрати та інституційні механізми, яка допомогла покінчити з руйнівною політикою, яку підтримували впливові групи політиків» [5, с. 13].

Після останньої світової фінансової кризи в 2010 р. країнами ЄС була визнана нова концепція державного регулювання, яка отримала назву «концепція розумного регулювання» (smart regulation). Концепція розумного регулювання була розроблена наприкінці 90-х-початку 2000-х років та була спрямована на подолання розриву між прихильниками розширення державного контролю і нагляду, з однієї сторони, і прихильниками дерегулювання – з іншої; спочатку вона була сформульована в області екологічної політики [6].

Однією з цілей концепції розумного регулювання є розробка показників для дерегулювання економіки, зменшення показників кількості правових актів, що містять односпрямовані та/або дублюючі регулятивні норми.

Складові концепції розумного регулювання залежать від країни, в якій вони застосовуються. Як зазначає французький діяч Ш.-А. Монтен лише в Канаді та ЄС цей термін знайшов офіційного закріплення [7]. Найбільш вичерпний перелік принципів цієї концепції існує в Рекомендаціях з питань регуляторної політики та управління Організації економічного співробітництва та розвитку [8].

Базою для впровадження концепції сучасного регулювання вважається доповідь групи Манделькерн 2001 року, з якої в багатьох державах починається впровадження розумного регулювання [9].

Таким чином, розробляючи пропозиції щодо лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту, потрібно враховувати сучасний стан концепцій регулювання.

Крім врахування сучасних концепцій регулювання при регулюванні природних монополій, а також їх дерегуляції, потрібно, щоб вплив на природні монополії з боку держави здійснювався органами виконавчої влади зі спеціальним статусом, як і передбачено Законом України «Про природні монополії», тобто щоб був ліквідований відомчий принцип впливу на галузі, як інструмент управління, який був притаманний адміністративно-командній системі управління економікою.

Відповідно до Закону України «Про природні монополії» сферами, що підпадають під державне регулювання є користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування, перевезення пасажирів та вантажів залізничним транспортом. За цим законом регулюються ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; інші

умови здійснення підприємницької діяльності у випадках, передбачених законодавством [10].

Починаючи з моменту прийняття Закону України «Про природні монополії» й до теперішнього часу протягом майже 16 років центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом (національна комісія) з регулювання залізничного транспорту так і не створено. Наразі відомчий вплив на галузь залишається і маємо ситуацію, коли вплив на домінуючих гравців ринку, зокрема ПАТ «Укрзалізницю», має Кабінет Міністрів України, як орган, що забезпечує проведення державної політики цін та здійснює державне регулювання ціноутворення [11] та призначає керівників ПАТ «Укрзалізниця» [12].

Мінінфраструктури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері залізничного транспорту [13]. Тарифи на перевезення вантажів, пасажирів, багажу та вантажобагажу встановлюються Міністерством інфраструктури України за погодженням з Мінекономрозвитку та Мінфіном [14].

Оскільки не створений спеціалізований регулятор на залізничному транспорті, то це призводить до того, що у межах однієї гілки влади відбувається регулювання у галузі та опосередковане керівництво господарською діяльністю підприємств галузі. Все це унеможливорює ефективну політику державного регулювання [15, с. 139].

Тобто, формально, за змістом маємо всі ознаки відомчого управління залізничною галуззю, а також можна говорити про поєднання в деякій мірі функцій управління та господарської діяльності в межах гілки виконавчої влади.

Висновки. Розглянуті аспекти державного регулювання залізничного транспорту дозволяють зробити висновок, що для того, щоб перетворення у залізничній галузі були ефективними та відповідали інтересам всього суспільства, потрібно, щоб такі перетворення враховували сучасні концепції регулювання, що застосовуються у світі, та здійснювалися перетворення, що змінюють зміст економічних відносин, наближаючи їх до ринкового типу, а не лише зміна форми власності при залишенні відомчих ознак управління, що були характерні для адміністративно-командної системи управління економікою тощо. Вказані аспекти будуть важливими при дослідженні принципів та умов лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту.

Список використаних джерел:

1. Колесникова Н.М. Теорія адаптивно-гармонізаційного механізму ціноутворення на залізничному транспорті: [монографія] / Н.М. Колесникова. – К. : КУЕТТ, 2007. – 349 с.
2. Чорний В.В. Сучасна парадигма забезпечення конкурентоспроможності залізниць по вантажних перевезеннях: розвиток та ефективність: [монографія] / В.В. Чорний. – К. : ДЕДУТ, 2013. – 274 с.
3. Экономика. Политика. Оксфордский словарь [Електронний ресурс]. – М. : ДиректМедиа Паблишинг, Весь Мир. – 2005. – 6240 с. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).
4. Энциклопедия социологии. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru>. – Назва з екрана (Дата звернення: 15.03.2016).
5. Олсон М. Власть и процветание: Перерастая коммунистические и капиталистические диктатуры. – М. : Новое издательство, 2012. – 212 с.
6. Gunningham, N. Smart Regulation Designing Environmental Policy / N. Gunningham, P. Grabosky – Oxford University Press, – 2004.
7. Montin C.-H. Smart regulation: a global challenge for policy makers / ERRADA Newsletter, 2012. [Electronic resource]. – Acces mode: URL: <http://smartregulation.net> (date of access: 12.02.2016).
8. Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance / OECD, 2012 [Electronic resource]. – Acces mode: URL: <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/2012-recommendation.htm> (date of access: 17.02.2016).
9. Mandelkern Group Report. Final Report, Brussels, 13 November. 2001. [Electronic resource]. – Acces mode: URL: http://ec.europa.eu/smart-regulation/better_regulation/documents/mandelkern_report.pdf (date of access: 17.02.2016).
10. Про природні монополії : Закон України від 20 квітня 2000 року №1682-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).
11. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).

12. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4442-17>. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).
13. Про Положення про Міністерство інфраструктури України : Указ Президента України від 12.05.2011 № 581/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/581/2011>. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).
14. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF>. – Назва з екрана (Дата звернення: 10.06.2016).
15. Ефективність державного управління. Практикум. Конкурентна політика. / Ю. Бажал, З. Борисенко, В. Жданов та ін. [За заг. ред. І. Розпуктенка]. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2003. – 336 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j D h e _ k g b c

УДК 338.439:658

Станіславик О.В., к.е.н., доцент

Коваленко О.М., д.е.н., доцент

Одесский национальный политехнический университет

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНТЕГРОВАНИХ БІЗНЕС-СТРУКТУР В ПРОМИСЛОВОСТІ

Розглянуто важливі аспекти бізнес-інтеграції на мікро- та макrorівнях господарювання. Визначено особливості та напрямки розвитку механізмів управління інтегрованими структурами в промисловій галузі, передумови розвитку інтеграційних відносин та забезпечення конкурентоспроможності інтегрованих промислових компаній. Сформована комплексна ієрархічна схема управління інтеграційними бізнес-процесами в умовах конкуренції. Висвітлено умови підвищення конкурентоспроможності виробничо-торговельних утворень, умови ефективного управління вертикально-інтегрованою виробничо-торговельною структурою. Сформульовано ключові завдання з оптимізації діяльності вертикально-інтегрованих бізнес-утворень та виділено основне завдання вертикальної виробничо-торговельної інтеграції. Обґрунтовано необхідність формування, розвитку та функціонування центру управління бізнес-інтеграцією. Серед ефективних шляхів розвитку інтеграційних відносин в промисловій галузі виділено формування стратегічних бізнес-спілок, тобто міжфірмових коаліцій, утворених для досягнення довгострокових цілей. Сформовано стратегічна схема управління розвитком інтеграційних відносин та конкурентних переваг виробничо-торговельних ланок, що входять до складу або є бізнес-партнерами інтегрованої виробничо-торговельної структури. Висвітлено ключові засади підвищення результативності інтеграційних відносин в промисловості.

Ключові слова: промислова галузь, бізнес-структура, бізнес-інтеграція, інтеграційні процеси, виробничо-торговельна структура, центр управління бізнес-інтеграцією, стратегічна бізнес-спілка.

Stanislavyk O., Kovalenko O.

DEVELOPMENT MANAGEMENT OF THE INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES IN THE INDUSTRY

Important aspects of business integration on micro and macrolevels of managing are considered. Features and the directions of management mechanisms development of the integrated structures in industrial branch, prerequisites of development of the integration relations and ensuring competitiveness of the integrated industrial companies are defined. The complex hierarchical scheme of management of integration business processes under conditions of the competition is created. Conditions of competitiveness increase of manufacturing and trade formations, conditions of effective management of the vertically integrated manufacturing and trade structure are covered. Key objectives of optimization of activity of the vertically integrated business formations are formulated and the main objective of vertical manufacturing and trade integration is allocated. Necessity of formation, development and functioning of control center of business integration is proved. Formation of the strategic business unions, that is the intercompany coalitions created for achievement of long-term objectives from effective ways of development of the integration relations in industrial branch is distinguished. The strategic scheme of development management of the integration relations and competitive advantages of manufacturing and trade links, which are part or business partners of the integrated manufacturing and trade structure is created. Key bases of productivity increase of the integration relations in the industry are covered.

Keywords: industrial branch, business structure, business integration, integration processes,

manufacturing and trade structure, control center of business integration, strategic business union.

Станиславик Е.В., Коваленко А.М.

УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ ИНТЕГРИРОВАННЫХ БИЗНЕС-СТРУКТУР В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Рассмотрены важные аспекты бизнес-интеграции на микро- и макроуровнях хозяйствования. Определены особенности и направления развития механизмов управления интегрированными структурами в промышленной отрасли, предпосылки развития интеграционных отношений и обеспечения конкурентоспособности интегрированных промышленных компаний. Сформирована комплексная иерархическая схема управления интеграционными бизнес-процессами в условиях конкуренции. Освещены условия повышения конкурентоспособности производственно-торговых образований, условия эффективного управления вертикально-интегрированной производственно-торговой структурой. Сформулированы ключевые задачи по оптимизации деятельности вертикально-интегрированных бизнес-образований и выделена основная задача вертикальной производственно-торговой интеграции. Обоснована необходимость формирования, развития и функционирования центра управления бизнес-интеграцией. Среди эффективных путей развития интеграционных отношений в промышленной отрасли выделено формирование стратегических бизнес-союзов, то есть межфирменных коалиций, созданных для достижения долгосрочных целей. Сформирована стратегическая схема управления развитием интеграционных отношений и конкурентных преимуществ производственно-торговых звеньев, которые входят в состав или являются бизнес-партнерами интегрированной производственно-торговой структуры. Освещены ключевые основы повышения результативности интеграционных отношений в промышленности.

Ключевые слова: промышленная отрасль, бизнес-структура, бизнес-интеграция, интеграционные процессы, производственно-торговая структура, центр управления бизнес-интеграцией, стратегический бизнес-союз.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Одним з найбільш актуальних і значущих завдань на сучасному етапі формування нового економічного середовища в Україні виступає забезпечення конкурентоспроможності українських промислових бізнес-структур на внутрішньому і зовнішньому ринках. Ця проблема тісно пов'язана з реформуванням національного господарства України, зміцненням позицій вітчизняних товаровиробників і модернізацією інфраструктурного комплексу.

В умовах глобальної конкуренції для українських господарських ланок об'єктивно необхідною є активізація можливостей підвищення стійкості бізнесу. Значні резерви в цій області можуть бути мобілізовані на базі розвитку у вітчизняній бізнес-сфері інтеграційних процесів, що забезпечують суттєвий синергетичний ефект. Необхідна і ефективна інтеграція в світогосподарські зв'язки. Світовий товарний ринок діє як каталізатор цих процесів. Виникаючі тут проблеми неможливо вирішувати без відповідних науково-аналітичних обґрунтувань.

Нині вітчизняні бізнес-структури, в основній їх частині, менш конкурентоспроможні, ніж діючі на схожих сегментах товарного ринку зарубіжні компанії. Крім техніко-технологічних факторів це визначається ще й недостатньо розвиненою системою регулювання і підтримки інтеграційних відносин на мікро-і макроекономічному рівнях. В результаті, наші промислові компанії нерідко програють в конкуренції за нові ринки і витісняються з раніше зайнятих позицій. Необхідність якнайшвидшого виправлення такого становища актуалізується вступом України до СОТ, після якого конкуренція набула ще більшої гостроти.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Теоретико-методологічні і практичні аспекти формування і регулювання діяльності інтегрованих структур знайшли своє відображення у наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, як: І. Ансофф, Л.І. Абалкін, В.С. Більчак, Х. Виссем, Д. Васильєв, О. Вільямсон, П. Друкер, Р. Коуз, П. Ларанж, К. Прахалад, М.

Портер, А. Стірікланд, А. Томпсон, К. Ерроу, А.Л. Гапоненко, П.В. Забелін, М.І. Книш, Ю.С. Маточкін, Б.З. Мільнер, МЛ. Туган-Барановський, Г.М. Федоров, А.В. Чиянов, В.Н. Цуглевич та ін.

Разом з тим залишаються недостатньо дослідженими такі проблеми, що мають важливе науково-практичне значення, як управління процесом промислової інтеграції, не визначені особливості управління розвитком інтегрованих бізнес-структур в промисловості.

Цілі статті. Метою статті є дослідження особливостей управління розвитком інтегрованих бізнес-структур в промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування сприятливих умов для розвитку інтеграційних процесів в бізнес-сфері, з одного боку, вимагає розвитку нормативно-правових, податкових, фінансово-кредитних та інших елементів зовнішнього середовища, в якій діють інтегровані структури, з іншого, – передбачає розвиток форм і методів внутрішньофірмового менеджменту, принципове поліпшення діяльності самих інтегрованих бізнес-ланок, модернізацію сукупності їх підсистем управління господарюванням.

Побудова комплексної системи управління інтегрованими бізнес-утвореннями, адекватної умовам глобальної конкуренції, передбачає розробку раціональної господарської стратегії з її оперативною адаптацією до мінливих обставин і ефективною реалізацією.

Бізнес-інтеграція трактується як складне системне утворення, що передбачає одночасно як процес, так і результат. Результатом інтеграції є стан взаємозв'язку і взаємозалежності окремих елементів системи, забезпеченим в ході проведення інтеграційного процесу. Інтеграція, трактується як процес, передбачає злиття раніше диференційованих елементів в єдину цілісність, завдяки чому змінюються можливості окремих елементів і всієї системи, забезпечується синергетичний ефект [1]. Даний процес розвивається в напрямку все більш складних форм, тому бізнес-інтеграція характеризується як складна ієрархічна система, кожний наступний рівень якої виступає підсистемою більш високого порядку (табл. 1).

Таблиця 1

Основні рівні економічної інтеграції

Мікрорівень господарювання	1-й рівень внутрішньокорпоративна інтеграція
	2-й рівень міжфірмова інтеграція
Макрорівень господарювання	3-й рівень регіональна інтеграція
	4-й рівень національна інтеграція
	5-й рівень глобальна інтеграція

Мікро і макрорівні бізнес-інтеграції тісно взаємопов'язані. Мікрорівень – це внутрішньокорпоративна і міжфірмова інтеграція, що представляє собою побудову взаємин між бізнес-ланками, які забезпечують необхідне зближення їх ключових цілей з об'єднанням в спеціальну бізнес-систему (структуру, бізнес-утворення) і формуванням комбінації ресурсів, що сприяє досягненню синергетичного ефекту.

Макрорівень включає регіональний (міжрегіональний), національний та глобальний ступені інтеграції. На даному рівні проводиться створення національних економічних політик країн, що інтегруються за участю регіональних об'єднань і міжнародних економічних організацій (СОТ і ін.). Макрорівень – це рівень міжнародної економічної інтеграції, яка є процесом зрощування і зближення національних бізнес-систем, в т.ч. прикордонних, що володіють потенціалом саморозвитку, в першу чергу, заснованому на міжнародному поділі праці, а також економічному інтересі

господарюючих суб'єктів. Поглиблення інтеграційних процесів в умовах глобалізації економіки та посилення міжнародної конкуренції призводить до розвитку глобальних бізнес-утворень, включаючи транснаціональні корпорації (ТНК) [4].

Розвиток ринкових відносин в Україні, формування безлічі нових бізнес-структур сприяє активізації механізму конкуренції, визначаючого стратегію і тактику господарської поведінки учасників товарного ринку, а також стан соціально-економічного середовища. Специфіка формування, принципи побудови та функціонування різних типів інтеграційних утворень, переваги та роль окремих їх видів в господарському комплексі, визначають передумови конкурентоспроможного розвитку бізнес-структур в умовах вертикально-інтегрованої компанії, а також в рамках горизонтальної інтеграції та стратегічних бізнес-спілок (СБС).

Особливості та напрямки розвитку механізмів управління інтегрованими структурами в промисловій сфері можуть бути визначені як взаємодія виробничих і торгових бізнес-ланок, які є взаємодоповнюючими і визначальними стійкість один одного. Розвиток методів управління процесами інтеграції виробничих і торгових структур сприяє скороченню частки їх збиткової частини в загальній кількості і підвищенню прибутковості. При цьому ключовим стратегічним завданням ми вважаємо задачу оптимізаційної координації роботи всіх ланок інтегрованої системи із збереженням раціонального рівня їх автономії.

Систематизація задач менеджменту інтеграційних процесів свідчить, що всі макро- і мікроекономічні регулятори, в більшій чи меншій мірі, впливають на рівень розвитку інтеграційних відносин і, відповідно, на конкурентоспроможність інтегрованих компаній. Динамічний розвиток інтегрованих виробничо-торговельних структур (ІВТС) можливий в рамках постійного вдосконалення взаємопов'язаних елементів багаторівневої цілісної системи регулювання інтеграційних процесів: блоку макроекономічного управління; блоку внутрішнього корпоративного управління; блоку управління міжфірмовою інтеграцією. Цілісна багаторівнева система управління інтеграційними бізнес-процесами в умовах глобальної конкуренції схематично представлена на рис. 1.

Розвиток як виробничих, так і торгових утворень, стримує ряд факторів. Поряд із загальними факторами, такими як соціально-економічні труднощі держави на сучасному етапі, непослідовність низки рішень в рамках економічних реформ, нестабільність господарської ситуації в ряді регіонів, відсутність досить міцних регіональних зв'язків, діють і більш приватні чинники. Серед них найбільший вплив роблять: дефіцит власних фінансових коштів; недостатня платоспроможність споживачів; недосконалість нормативно-правової бази; недостатній розвиток транспортно-складської та інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Мінімізації негативного впливу багатьох факторів сприяє інтеграція виробничих і торгових ланок [1].

Комплекс нових можливостей, що відкриваються використанням інтеграційних підходів у виробничо-торговому бізнесі включає: зменшення витрат, зниження рівня ризиків, підвищення господарської стійкості та інвестиційної привабливості бізнесу. Розвиток інтеграційних процесів може і повинен сприяти зниженню рівня збитковості українського бізнесу.

Стратегічний менеджмент передбачає два взаємодоповнюючих процеси – розробку стратегії та її реалізацію на основі впровадження забезпечуючих програм. Досягнення стратегічної мети вимагає, по-перше, розробки комплексної програми дій, по-друге, при необхідності – реакції на нові ситуації, зміни умов ринку, зокрема вступ до СОТ, і посилення (глобалізацію) конкуренції. Стратегія ІВТС повинна коректуватися додаванням одних елементів і відмовою від інших з урахуванням зміни ринкової кон'юнктури, стратегічних рішень конкурентів, накопиченого досвіду, виникаючих загроз і можливостей, нових бізнес-планів.

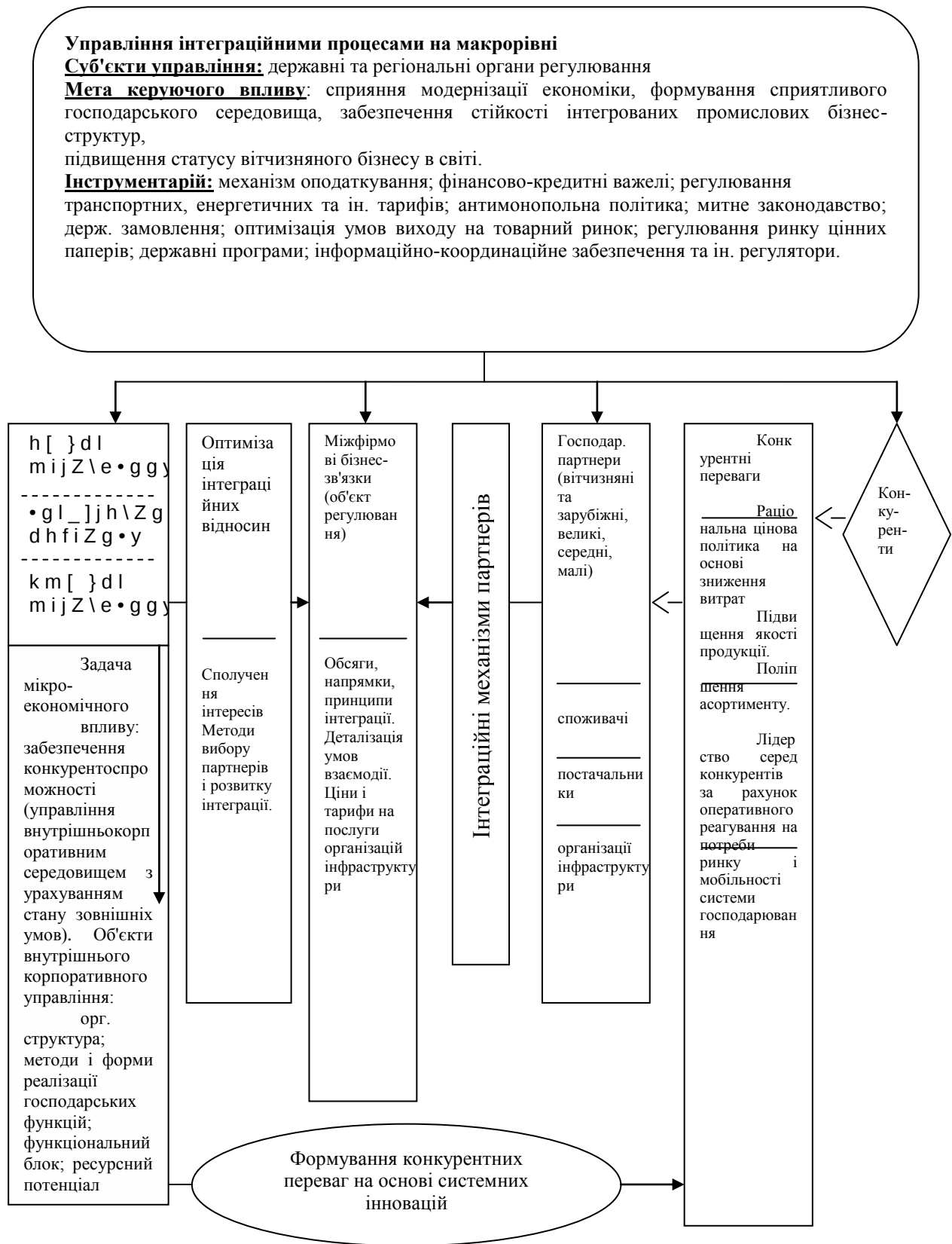

Рис. 1. Комплексна ієрархічна схема управління інтеграційними бізнес-процесами в умовах конкуренції

Стратегія інтеграційного розвитку промислової бізнес-структури можна трактувати як траєкторію її руху, яка визначає раціональні перспективи, напрямки діяльності, систему взаємозв'язків з іншими суб'єктами ринку. Цілі визначають бажані параметри господарювання бізнес-структури, а стратегія визначає способи, засоби і методи, за допомогою яких планується досягнення цих цілей в умовах, що змінюються.

З метою підвищення конкурентоспроможності та стійкості виробничо-торговельних утворень досить доцільний розвиток вертикально-інтегрованих холдингових структур, які охоплюють максимальне число стадій господарювання. Вертикальна інтеграція сприяє зміцненню фінансового становища холдингу за рахунок збільшення вартості дочірніх компаній. Стратегічний розвиток виробничо-торгового холдингу і його дочірніх ланок повинен здійснюватися відповідно до єдиних стратегічних цілей і планів. В якості значущих умов ефективного управління виробничо-торговельним холдингом можна виділити наступні: чітке розмежування сфер управління; логістична оптимізація товарних, фінансових та інформаційних потоків; проведення грамотної кадрової політики.

Управління вертикально-інтегрованою виробничо-торговельною структурою має будуватися на таких принципах: стійкі дочірні компанії - стійкий холдинг; раціональне співвідношення централізації і децентралізації; формування центрів розвитку; максимальна ефективність при мінімальних затратах; вертикальна прозорість.

З даних методологічних позицій розкривається сукупність питань, у вирішенні яких торгово-виробничий холдинг може посприяти своїм дочірнім ланкам на більш високому рівні: інформаційно-аналітична, інвестиційна та юридична підтримка; захист інтересів дочірніх компаній перед конкурентами і необов'язковими партнерами; стратегічне планування бізнесу; розробка та реалізація планів фінансового оздоровлення; підтримка в регіональних органах управління та інших державних структурах.

Вертикально-інтегроване бізнес-утворення, яка є системою взаємозалежних структур, що спираються на головний холдинг-компанію, дозволяє оптимізувати рішення багатьох завдань, включаючи:

- моніторинг бізнес-процесів, характерних для кожної ланки системи окремо і всієї системи в цілому для зниження їх витрат і зростання доходів;
- оптимізація структури управління, логістизація роботи на всіх рівнях і перерозподіл капіталів в загальних інтересах;
- організація централізованого інформаційно-комунікаційного забезпечення і прийняття стратегічних рішень під початком єдиного центру;
- диверсифікація діяльності та розширення ринків збуту, в тому числі за допомогою експорту.

Основне завдання вертикальної виробничо-торговельної інтеграції, на нашу думку, полягає в логістичній консолідації товарних, інформаційних і фінансових потоків єдиного виробничо-збутового циклу із забезпеченням їх просторово-часової координації. Необхідність цієї консолідації визначається завданнями зниження потреби в оборотних коштах, синхронізації поставок з процесами виробництва і ритейлу, посилення контролю закупівельних і виробничо-збутових витрат. Консолідація економічних потоків в рамках вертикально-інтегрованих виробничо-торговельних структур можлива на основі укладання сполучених договорів на реалізацію та поставку по всіх дочірніх ланках при координації участі головної компанії.

Результативність виробничо-торгового бізнесу вимагає постійного аналізу кон'юнктури ринку, збору та узагальнення значних обсягів різної інформації. Разом з тим, дані про стан бізнес-середовища, специфіку і рівні попиту на віддалених

регіональних сегментах ринку, включаючи прикордонні території, часто запізнюються або надходять зі спотвореннями, що може стати причиною помилкових рішень.

Управління інтегрованими виробничо-торговими процесами повинно базуватися не тільки на точній інформації про можливе зростання / падіння сезонних продажів (тобто на тимчасовій характеристиці змін попиту), але і на просторовому визначенні цих змін. Ми вважаємо за необхідне систематичний моніторинг географії зміни попиту. Отримані дані дозволяють оптимізувати територіальне розміщення виробничих і торгових потужностей, складів, транспортних ділянок.

Умови виникнення та складу різних ризиків, що виникають в процесі функціонування торгово-виробничих структур, показують, що зниження рівня господарських ризиків залежить від своєчасної та повної інформації про внутрішньокорпоративне положення і зовнішнє середовище фірми. Тому, поряд з інформаційно-аналітичною ланкою головної компанії, слід виділити і її регіональні інформаційно-аналітичні координаційні філії, здатні максимально швидко і точно збирати й аналізувати інформацію з віддалених територій, включаючи такі специфічні, як прикордонні.

Ми вважаємо, що сукупність завдань управління сполученими бізнес-процесами в ІВТС може значно ефективніше вирішуватися, ґрунтуючись на розвитку функцій методичного, інформаційно-аналітичного та координаційного забезпечення, реалізованих спеціальним підрозділом – центром управління бізнес-інтеграцією (ЦУБІ).

ЦУБІ повинен вирішувати завдання регулювання господарських процесів в ІВТС з метою їх послідовної оптимізації спільно з фахівцями більш вузького профілю, безпосередньо забезпечуючих раціональність проходження товарно-матеріальних, фінансових та інформаційних потоків на конкретних етапах виробничо-торгового бізнесу.

Формування і розвиток ЦУБІ дозволить на основі систематичного аналізу витрат виробництва та обігу, оцінки ризиків та прогнозу розвитку забезпечувати сполучення інтересів всіх учасників ІВТС і підвищувати результативність функціонування всіх ланок за рахунок більшої ритмічності господарських процесів і оптимізації матеріальних потоків в цілях мінімізації витрат готової продукції, сировини і напівфабрикатів в ланцюзі «постачальник-виробник-оптова ланка-роздріб».

ЦУБІ може стати стрижневим елементом ІВТС, здатним істотно підвищити узгодженість роботи її виробничих і невиробничих підрозділів, враховуючи, що зона впливу і завдання ЦУБІ поширюються як на сферу управління наскрізним матеріалопотоком, так і на сферу управління інформацією.

Інформація, що поступає в ЦУБІ повинна накопичуватися, узагальнюватися та систематизуватися на основі розвитку наскрізної інформаційної системи. Сформовану при цьому єдину інформаційну базу ІВТС необхідно використовувати при розробці та реалізації стратегії її розвитку в умовах глобальної конкуренції.

Крім контактів, що обмежуються сферою рітейлу, доцільне підключення торговельних ланок до розробки, експертизи та реалізації інвестиційних проектів у виробничій сфері.

Підвищенню ефективності міжфірмової інтеграції може сприяти розвиток практики укладення договорів форвардного типу про закупівлі між виробничими і торговими ланками. Це забезпечить виробникам стійкий портфель замовлень і реалізацію їхніх товарів, а також дозволить мінімізувати витрати, пов'язані з утворенням немобільних запасів продукції та її просуванням на ринок.

Серед ефективних шляхів розвитку інтеграційних відносин та мінімізації господарських ризиків на основі їх раціонального розподілу між партнерами потрібно

особливо виділити формування стратегічних бізнес-спілок (СБС) – міжфірмових коаліцій, утворених для досягнення довгострокових цілей на базі взаємовигідної, довірчої і скоординованої взаємодії.

Для ефективного управління СБС в його структурі необхідна наявність мозкового центру, що розробляє напрямки розвитку, що визначає стратегічні пріоритети і що виявляє ресурси і резерви для підвищення ефективності господарювання. В СБС, створення якого ініціюється ІВТС, ці завдання повинен вирішувати ЦУБІ. Можливі напрямки та форми виробничо-торговельної інтеграції представлені на рис 2.

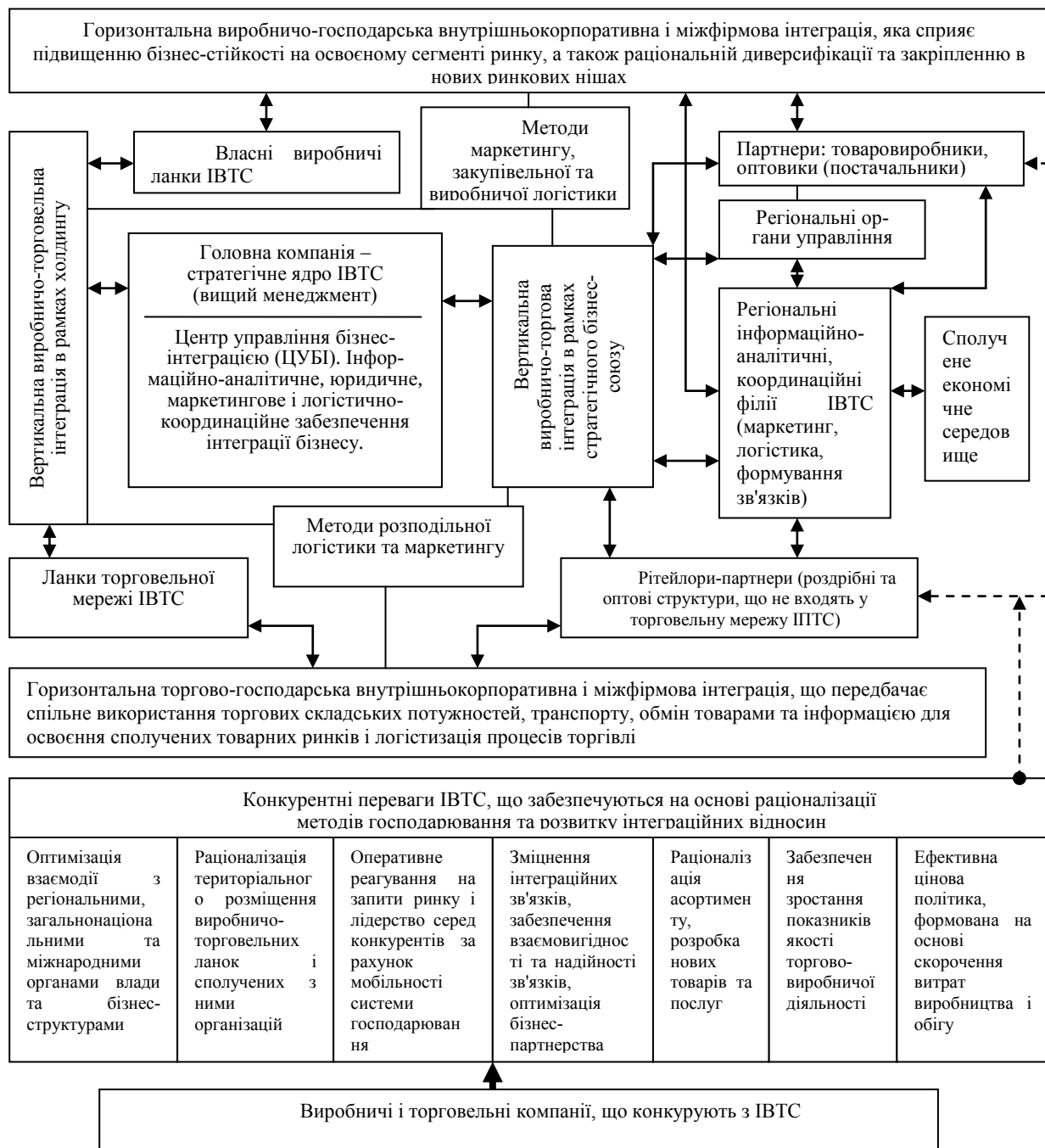

Рис. 2. Стратегічна схема управління розвитком інтеграційних відносин та конкурентних переваг виробничо-торговельних ланок, що входять до складу або є бізнес-партнерами ІВТС

В СБС, утвореному виробничо-торговими структурами, доцільне включення фінансових організацій, що дозволять подолати дефіцит власних грошових коштів.

В процесі вибору партнерів по СБС і в ході подальшої взаємодії для забезпечення синергетичного ефекту слід враховувати ряд обставин: партнер повинен володіти потенціалом адекватного вкладу в інтегрований бізнес; цілі партнерів повинні бути сумісні, а вигоди взаємні; однобічні переваги в умовах СБС неприйнятні.

Однією з ключових проблем розвитку інтеграції в сфері міжфірмового, в. т.ч. міжнародного, бізнесу, є проблема узгодження інтересів учасників взаємодії [2].

Підвищення результативності інтеграційних відносин залежить від комплексу макро-і мікроекономічних умов. Система макроекономічного управління сферою виробничо-торговельної інтеграції, в тому числі різними напрямками міжрегіонального та прикордонного співробітництва, ґрунтується на відповідних закономірностях, принципах і правилах, які є основою методології державного управління. Методологія зумовлює, в свою чергу, інструменти менеджменту, тобто способи аналізу формують тенденції і механізми вирішення управлінських завдань. Цілі і інструментарій управління інтеграційними процесами на макрорівні визначають шляхи розвитку зовнішньоекономічної інтеграції у виробничо-торговельній сфері.

Однією з ключових ланок макроекономічного регулювання процесів участі українських господарюючих промислових суб'єктів у міжнародній інтеграції в даний час є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та інші міністерства, підрозділи яких на системній основі працюють над підвищенням ефективності механізмів міждержавної взаємодії в економічній області. Доцільне посилення координації діяльності підрозділів міністерств з ланками Торгово-промислової палати в сфері різних напрямків підтримки та регулювання діяльності ІВТС.

В цілях активізації інвестиційної підтримки вітчизняних учасників міжнародних бізнес-зв'язків на принципах державно-приватного партнерства необхідно ефективніше використовувати можливості інвестиційних фондів. Ефективним інструментом сприяння розвитку бізнес-інтеграції повинні стати регіональні інвестиційні фонди за участю коштів державного бюджету.

Для формування цілісного ієрархічного механізму управління інтегрованими промисловими бізнес-структурами, адекватного сучасним умовам глобальної конкуренції, необхідне системне об'єднання зусиль органів державного регулювання та безпосередніх господарюючих суб'єктів.

Висновки. В результаті дослідження визначено особливості та напрямки розвитку механізмів управління інтегрованими структурами в промисловій галузі, передумови розвитку інтеграційних відносин та забезпечення конкурентоспроможності інтегрованих промислових компаній. Сформована комплексна ієрархічна схема управління інтеграційними бізнес-процесами в умовах конкуренції. Висвітлено умови підвищення конкурентоспроможності виробничо-торговельних утворень, умови ефективного управління вертикально-інтегрованою виробничо-торговельною структурою. Сформульовано ключові завдання з оптимізації діяльності вертикально-інтегрованих бізнес-утворень та виділено основне завдання вертикальної виробничо-торговельної інтеграції. Обґрунтовано необхідність формування, розвитку та функціонування центру управління бізнес-інтеграцією. Серед ефективних шляхів розвитку інтеграційних відносин в промисловій галузі виділено формування стратегічних бізнес-спілок, тобто міжфірмових коаліцій, утворених для досягнення довгострокових цілей. Сформовано стратегічна схема управління розвитком інтеграційних відносин та конкурентних переваг виробничо-торговельних ланок, що входять до складу або є бізнес-партнерами інтегрованої виробничо-торговельної

структури. Висвітлено ключові засади підвищення результативності інтеграційних відносин в промисловості.

Список використаних джерел:

- 1.Александрова Л.А. Промышленная интеграция: кластеры VERSUS холдинги // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – № 2 (51). – Саратов: СГСЭУ, 2014. – С. 25-29.
- 2.Бушуев А.Н. Факторы и модели формирования корпоративных образований в промышленности // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – № 4 (48). – Саратов: СГСЭУ, 2013. – С. 30-34.
- 3.Гагарина Г.Ю. Сетевые структуры и их роль в формировании и развитии пространственной интеграции экономики регионов // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – № 5 (44). – Саратов: СГСЭУ, 2012. – С. 17-19.
- 4.Долгий В.И. Региональные экономические интересы промышленных организаций: проблемы и противоречия // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – № 5 (49). – Саратов: СГСЭУ, 2013. – С. 58-62.
- 5.Коваленко О.М. Стратегія і механізми регулювання діяльності вертикально-інтегрованих структур у харчовій галузі: проблеми теорії і практики: Монографія / О.М. Коваленко. – Херсон: Гринь Д.С., 2014. – 356 с.
- 6.Пілявський В.І. Агропромислова інтеграція: види та організаційно-правові структури / В.І. Пілявський // Наук. праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2. – Т.1. Економічні науки. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 184-191.

УДК [330.341.1 : 338.486.2] – 027.236

Тараненко О.О., к.е.н.

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано необхідність пріоритетного розвитку туристичної діяльності у сучасних економічних умовах, що має відбуватися на інноваційній основі. Запропоновано підхід до оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства на основі ресурсного підходу.

Ключові слова: ефективність, інноваційний потенціал, метод, прибуток, ресурси, розвиток, туристичне підприємство.

Taranenko O.

METHODOICAL APPROACH FOR ASSESSMENT THE EFFICIENCY OF THE USAGE OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF TOURISM ENTERPRISES

In the article is grounded the necessity of priority development of tourism in the current economic conditions, that should be realized on the basis of innovation. Is proposed the approach for the estimation the efficiency of usage of innovative potential of tourism enterprises on the basis of the resource approach.

Keywords: efficiency, innovative potential, method, profit, resources, development, tourism enterprise.

Taranenko A.A.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье обоснована необходимость приоритетного развития туристической деятельности в современных экономических условиях, что должно происходить на инновационной основе. Предложен подход к оценке эффективности использования инновационного потенциала туристического предприятия на основе ресурсного подхода.

Ключевые слова: эффективность, инновационный потенциал, метод, прибыль, ресурсы, развитие, туристическое предприятие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У нинішній час економіка України перебуває у складному стані, що потребує невідкладних заходів для підвищення рівня зайнятості населення, надходження до бюджетів різних рівнів, розвитку внутрішнього споживчого ринку. В умовах рівня низького рівня інвестиційного забезпечення та державної фінансової підтримки, розвиток капіталомістких та працемістких галузей економіки є доволі проблематичним. Це, зокрема, змушує у першу чергу розвивати ті види діяльності, які дозволяють залучати до процесу суспільного відтворення вільні трудові, природні та інші види ресурсів без значних капіталовкладень та відносно нетривалим операційним циклом. Цим критеріям відповідає туристична діяльність, інтегруючий характер якої може стати каталізатором розвитку підприємств інших видів діяльності.

Для ефективного розвитку туристична діяльність має відбуватися на якісно новому рівні, тобто на інноваційній основі. До ключових напрямів сучасного інноваційного розвитку вітчизняної туристичної сфери належать: розробка сприятливого правового середовища для розвитку інноваційної діяльності в туризмі; впровадження інноваційних підходів в управлінні туристичним бізнесом; використання нових інноваційних форм організації туристичної діяльності та територіальної організації діяльності туристичних підприємств; використання інформаційних і комунікаційних технологій в туристичному бізнесі, нової техніки і технологій при наданні традиційних послуг; виявлення і використання нових ринків збуту продукції; випуск нових видів туристичного продукту і послуг; організація і удосконалення державної і регіональної підтримки інноваційних проектів у туризмі; підвищення рівня інноваційного потенціалу кадрів у туристичній сфері [1].

Реалізація цих напрямів позитивно вплине на розвиток вітчизняної сфери туризму загалом, та кожного туристичного підприємства зокрема. Але частина наведених напрямів має реалізовуватися державними органами управління у сфері туризму, а частина – безпосередньо туристичними підприємствами. Оскільки інноваційна діяльність підприємств відбувається на основі інвестицій, особливої актуальності набуває проблема оцінки ефективності її реалізації, тобто доцільності впровадження відповідних заходів. Це потребує обґрунтування відповідних методичних підходів для оцінювання ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства загалом та результатів впровадження окремих інновацій зокрема.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню різноманітних аспектів управління інноваційним потенціалом на макро- та мікроекономічному рівні присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В. Бернса, Г. Бірмана, В. М. Гейця, Н. В. Краснокутської, Г. І. Михайліченко, С. Ф. Покропівного, А. М. Тихонова, В. О. Василенка, С. Шмідта, Л. І. Скібіцької, Л. І. Федулової та ін. У них розглянуто широке коло питань формування та використання інноваційного потенціалу країни, галузей та підприємств різних видів діяльності. Але подальшого дослідження потребує питання оцінювання ефективності використання інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Цілі статті. Обґрунтування методичного підходу для оцінювання ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства загалом та результатів впровадження окремих інновацій зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Традиційно під «ефективністю» розуміють «кількісну характеристику об'єкта (проекту, програми, процесу тощо), що відображає його кінцеву результативність і розкриває міру повноти та якості досягнення поставлених цілей за допомогою системи показників. З урахуванням цього під ефективністю інноваційної діяльності підприємства варто розуміти кількісне вираження її результативності за допомогою системи показників, які характеризують

відношення результатів інноваційної діяльності до витрат на її здійснення» [2, с. 67].

У сучасній науковій літературі існує низка підходів до визначення інноваційного потенціалу підприємства, які різнобічно характеризують його сутнісні особливості. Виходячи із цілей даної статті, інноваційний потенціал підприємства доцільно розглядати з точки зору ресурсного підходу, тобто як «сукупність взаємодіючих і взаємопов'язаних кадрових, науково-технічних, виробничо-технологічних і фінансово-економічних ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності» [3, с. 45].

Інноваційним потенціалом для підприємства сфери туризму, враховуючи особливості цього виду діяльності, є «сукупність матеріальних та нематеріальних ресурсів організації, включаючи його інтелектуальний, комунікативний, клієнтський, репутаційний капітали» [4, с. 116]. У структурі інноваційного потенціалу туристичного підприємства виділяють: клієнтський потенціал; інтелектуальний потенціал; репутаційний потенціал; комунікативний потенціал; туристичний потенціал; кадровий потенціал; інформаційний потенціал; організаційний потенціал; мотиваційний потенціал; фінансовий потенціал; матеріально-технічний потенціал; ринковий потенціал [5, с. 111].

Наведені елементи інноваційного потенціалу визначають обсяг таких ресурсів туристичного підприємства як нематеріальні активи, основні засоби, оборотні активи та кадровий потенціал, кількісний та, особливо, якісний стан яких формує інноваційний потенціал підприємства. Отже, показник оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу повинен враховувати стан цих ресурсів.

Розглядаючи проблему оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу підприємства, слід враховувати, що вона тісно пов'язана зі складністю його кількісного вимірювання, оскільки інноваційність є якісною характеристикою. Також досить складно визначити, яку саме частину прибутку підприємство отримало саме від використання інноваційних ресурсів, особливо коли разом із ними в операційній діяльності застосовувалися традиційні ресурси підприємства.

Для визначення ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства доцільно застосувати показник, який пропонується розраховувати за формулою (1):

$$E_{\text{ІІ}} = \frac{P_{\text{ОД}}}{\text{НА} + \text{ОЗ} + \text{ОА} + \text{ФОП} + B_{\text{РІЗ}}}, \quad (1)$$

де $E_{\text{ІІ}}$ – ефективність використання інноваційного потенціалу, грн;

$P_{\text{ОД}}$ – прибуток від операційної діяльності, тис. грн;

НА – вартість нематеріальних активів, тис. грн;

ОЗ – вартість основних засобів, тис. грн;

ОА – вартість оборотних активів, тис. грн;

ФОП – фонд оплати праці, тис. грн;

$B_{\text{РІЗ}}$ – витрати на реалізацію інноваційних заходів, що не включені до вартості нематеріальних активів, основних засобів, оборотних активів та витрат на оплату праці, тис. грн.

Для оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу доцільно використовувати прибуток від операційної діяльності, тому що наявність та використання інноваційного потенціалу має значний вплив на обсяги цього прибутку. Обрано цей вид прибутку, оскільки саме на його обсяг впливає реалізація інноваційного потенціалу, зокрема через збільшення обсягу наданих туристичних послуг, зменшення витрат на їх надання. Для розрахунків також можна використовувати балансовий прибуток, залежно від звітності, яка ведеться на туристичному підприємстві. Головне, щоб із розрахунків були виключені доходи від інших видів діяльності та послуг, на обсяг яких не впливає інноваційний потенціал туристичного

підприємства.

Для визначення вартості інноваційного потенціалу запропоновано враховувати такі складові ресурсного забезпечення як нематеріальні активи, основні засоби, оборотні активи, а також кадрову складову. Оскільки саме цих ресурсів, а також процесу управління ними можуть стосуватися інновації, які формують інноваційний потенціал підприємства. У формулі також враховано витрати на реалізацію інноваційних організаційних та управлінських заходів, які не включаються до вартості нематеріальних активів, основних засобів, оборотних активів та витрат на оплату праці. Зокрема, до них можуть належати витрати на формування клієнтського, репутаційного, комунікативного та інших потенціалів як складових інноваційного потенціалу.

Формула (1) дозволяє визначити якісну характеристику, а саме інноваційний рівень нематеріальних активів, основних засобів, оборотних активів, кадрової складової та інших складових інноваційного потенціалу показуватиме відношення прибутку, на обсяг якого вони вплинули, до їхньої вартості.

Зміну рівня ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного потенціалу, в тому числі внаслідок впровадження нових інновацій, доцільно визначати за формулою (2):

$$\Delta E_{\Pi} = E_{\Pi_{\text{пві}}} - E_{\Pi_{\text{дві}}}, \quad (2)$$

де ΔE_{Π} – зміна ефективності використання інноваційного потенціалу, грн;

$E_{\Pi_{\text{пві}}}$ – ефективність використання інноваційного потенціалу після впровадження інновацій, грн;

$E_{\Pi_{\text{дві}}}$ – ефективність використання інноваційного потенціалу до впровадження інновацій, грн.

Якщо підприємство не займалося інноваційною діяльністю і вперше запровадило інновації, то показник ефективності використання інноваційного потенціалу до впровадження інновацій характеризуватиме використання загального потенціалу.

Позитивним для інноваційного потенціалу туристичного підприємства є зростання показника ефективності його використання, але за умови відсутності впровадження нових інновацій, позитивним може бути стабільне значення цього показника за умови досягнення його бажаного рівня.

Під час використання запропонованого підходу слід враховувати, що впровадження за досліджуваний період традиційних засобів підвищення ефективності діяльності підприємства вплинуть на прибуток від операційної діяльності, а відтак – і на точність оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу.

Інформаційними джерелами проведення оцінки є внутрішня та зовнішня звітність туристичного підприємства, зокрема Звіт про обсяги реалізованих послуг, Звіт про туристичну діяльність та інші.

Позитивними рисами запропонованого методичного підходу для оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу туристичного підприємства є можливість врахування під час розрахунків різних витрат на формування і реалізацію інноваційного потенціалу; відсутність додаткових витрат часу і коштів на формування інформаційної бази розрахунків, оскільки всі дані наявні у статистичній та фінансовій звітності підприємства.

Висновки. Туристична діяльність є важливим засобом вирішення сучасних економічних проблем, пов'язаних із зайнятістю населення та наповнюваністю бюджетів різних рівнів. Тому управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств потребує якісного методичного забезпечення, зокрема щодо оцінки ефективності його використання. Її проведення має забезпечувати об'єктивний аналіз як поточного стану його використання, так і результатів реалізації нових інноваційних заходів, максимально враховувати всі витрати на його формування та реалізацію та потребувати мінімальних витрат часу і коштів для інформаційного забезпечення її

проведення.

Список використаних джерел

1. Кальченко О. М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України / О. М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 41. – С. 133–139.
2. Костевко В. І. Методологічні питання оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Костевко. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
3. Яковлева Н. Оцінка інноваційного потенціалу підприємств та ефективності його використання / Н. Яковлева // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – № 1. – С. 45–52.
4. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал : методи оцінювання та інноваційний розвиток / Г. І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115–123.
5. Михайліченко Г. І. Інноваційний потенціал туристичного підприємства / Г. І. Михайліченко // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 110–117.

J_p_g_a_g_l ^]_h]j g i_j_h_n_k_h_j R_m_d_z

УДК 502.1:332:338.14

Черчик А.О.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі українки

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано концептуальні основи управління еколого-економічною безпекою підприємства. Визначено сутність управління еколого-економічною безпекою лісгосподарського підприємства як сукупності взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, взаємодія яких передбачає ціленаправлений вплив на забезпечення стійкості, цілісності, захищеності та реагування на зміну його внутрішнього середовища для захисту інтересів, стабільного екологічно безпечного та економічно ефективного розвитку з урахуванням зовнішніх умов (загроз та можливостей) та обмежень. Визначено об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління еколого-економічною безпекою підприємства; підходи, принципи, ознаки, критерії ефективності його формування та функціонування.

Ключові слова: лісгосподарське підприємство, еколого-економічна безпека підприємства, управління еколого-економічною безпекою підприємства, об'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства, суб'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства.

Cherchik A.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS MANAGEMENT OF ECOLOGICAL-ECONOMIC SECURITY

In the article there are the conceptual bases of management of ecological and economic security. The essence of management of ecological and economic security of forest management as a set of interrelated and interdependent elements whose interaction involves signifies our strong effect on the maintenance of stability, integrity, security and responding to change it's internal environment to protect the interests of sustainable ecologically and economically efficient development based on external conditions (threats and opportunities) and constraints. Defined object, subject, purpose, goals, objectives, functions, methods and tools of environmental and economic security of the enterprise; approaches, principles, features, performance criteria for its formation and functioning.

Keywords: forest company, environmental and economic security, management of environmental and economic security, facility management of ecological and economic security, an eco-management of economic security.

Черчик А.О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснованы концептуальные основы управления эколого-экономической безопасностью предприятия. Определена сущность управления эколого-экономической безопасностью лесохозяйственного предприятия как совокупности взаимосвязанных и взаимозависимых элементов, взаимодействие которых предусматривает целенаправленное влияние на обеспечение устойчивости, целостности, защищенности и реагирования на изменение его внутренней среды для защиты интересов, стабильного экологически безопасного и экономически эффективного развития с учетом внешних условий (угроз и возможностей) и ограничений. Определены объект, субъект, цели, задачи, функции, методы, инструменты управления эколого-экономической безопасностью предприятия; подходы, принципы, признаки, критерии эффективности его формирования и функционирования.

Ключевые слова: лесохозяйственное предприятие, эколого-экономическая безопасность предприятия, управление эколого-экономической безопасностью предприятия, объект управления эколого-экономической безопасностью предприятия, субъект управления эколого-экономической безопасностью предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація принципів сталого розвитку вимагає реформування діючих систем менеджменту підприємств шляхом імплементації в їх структуру еколого-орієнтованих інструментів. Починають активно використовуватись екологічний аудит і моніторинг, екологічне планування як окремі елементи і як складові екологічного менеджменту, що розглядається як інструмент збалансування інтересів в системі «природа – підприємство», забезпечення раціонального використання ресурсів та умов навколишнього природного середовища, планування та реалізації заходів, спрямованих на зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, відтворення та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу [1, с. 151-152]. Значною мірою ці інструменти використовуються з метою виявлення, прогнозування екологічних ризиків та загроз у процесі функціонування підприємства, обґрунтування заходів для недопущення або зниження негативного впливу результатів діяльності підприємства на довкілля. Тому еколого-економічна безпека (ЕЕБ) стає одним з базових критеріїв оцінки ефективності менеджменту підприємства.

Особливої актуальності такий підхід набуває для підприємств-природокористувачів, зокрема, лісових господарств, які ватро розглядати як складні динамічні екосистеми, економічна ефективність яких у довгостроковій перспективі значною мірою визначається екологічною політикою підприємства, реалізацією принципів невиснажливого та відтворюваного лісокористування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема безпеки була і залишається актуальною, оскільки соціально-економічні системи будь-якого рівня розвиваються, змінюється середовище їх діяльності, з'являються нові виклики. Тому різними аспектами забезпечення національної, регіональної, економічної та фінансової безпеки підприємств, соціальної та особистісної, екологічної безпеки присвячено багато наукових праць. Зокрема, вивченню економічної та фінансової безпеки присвятили праці вчені Г. Андрощук, Т. Васильців, О. Власюк, О. Барановський, В. Геєць, Л. Донець, В. Іванов, Я. Жаліло, М. Камлик, А. Козаченко, Г. Козаченко, О. Кизим, Ю. Лисенко, О. Ляшенко, А. Мокій, В. Мунтіян, О. Прокопенко, М. Петрушенко, Н. Реверчук, С. Шкарлет. Питання екологічної безпеки висвітлені у дослідженнях Н. Андреевої,

С. Байдакова, С. Дорогунцова, В. Луцько, С. Лісовського, В. Степанова, С. Харічкова, В. Хаскіна, М. Хвесика та інших.

Теоретико-методологічні аспекти еколого-економічної безпеки підприємства відображені у працях Л. Абалкіна, С. Бабошко, І. Воронецької, В. Геєця, Є. Гірусова, О. Голуба, Е. Гудвіна, В. Данилова-Данильяна, К. Девіса, А. Дейнеки, М. Домашенко, Л. Добрянської, Т. Лоурі, Л. Мельника, В. Припотня, Л. Хромушиної, Т. Хачатурова, Л. Хенса, М. Чепурних, О. Урсула та інших.

Проте, не дивлячись на значні результати наукових досліджень, є потреба в розвитку теоретико-методичних положень формування та функціонування системи управління еколого-економічною безпекою підприємства, що визначає актуальність теми, мету та завдання дослідження.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень управління еколого-економічною безпекою підприємства. Основними завданнями дослідження є: визначення сутності управління еколого-економічною безпекою підприємства, обґрунтування складових, їх характеристика.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під еколого-економічною безпекою підприємства розуміємо стан його захищеності від негативних впливів, завдяки внутрішній стійкості, збереження самоідентичності та цілісності, гнучкості та адаптивності, що забезпечує здатність до стабільного розвитку, реалізації поставлених цілей, досягнення бажаних результатів без нанесення шкоди оточенню, збереження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу довкілля.

Розробка теоретико-методологічних положень управління еколого-економічною безпекою підприємства передбачає визначення його сутності та складових.

Використання системного підходу дозволяє розглядати управління еколого-економічною безпекою лісгосподарського підприємства як сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, взаємодія яких передбачає ціленаправлений вплив на забезпечення стійкості, цілісності, захищеності та реагування на зміну його внутрішнього середовища для захисту інтересів, стабільного екологобезпечного та економічно ефективного розвитку з урахуванням зовнішніх умов (загроз та можливостей) та обмежень.

Для забезпечення ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства необхідно в першу чергу визначити підходи, які доцільно використовувати, принципи формування та функціонування, встановити ознаки, критерії ефективності, потім чітко визначити об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління.

З огляду на це, підходи, які доцільно використовувати в управлінні еколого-економічною безпекою підприємства: біотичний, що заснований на біотичному механізмі регулювання та природній домінанті життєдіяльності суспільства; інтеграційний, що має забезпечити інтеграцію екологічних вимог в усі сфери діяльності підприємства; системний, що забезпечує взаємну зумовленість екологічних проблем, стратегічних завдань та еколого-економічних механізмів їх досягнення; цільовий; ієрархічний; функціональний [1, с. 156-157].

Управління еколого-економічною безпекою повинне здійснюватися на основі таких принципів: системності, збалансованості, узгодженості, єдності та оптимального співвідношення в системі «суспільство – природа»; екологічної орієнтованості діяльності; комплексності використання природно-ресурсного потенціалу лісових

екосистем у межах їх стійкості, непорушення та самовідновлення; пріоритету екологічних і суспільних інтересів над приватними; превентивності як запобігання, недопущення деградації лісових екосистем і ландшафтів [2, с. 20].

Критерій ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства є вихідною ознакою, за якою можна визначити його надійність, оцінити якісні та кількісні параметри, порівняти альтернативні рішення розвитку [2, с. 22]. На нашу думку, загалом його можна сформулювати як такий стан розвитку підприємства, який дозволяє досягти заданого рівня економічної ефективності за умов раціонального використання природних ресурсів, збереження якості екосистеми, в якій функціонує підприємство. Проте, залежно від встановлених пріоритетів, критеріями ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства можуть бути: швидкість реагування та адаптації до змін; швидкість збору необхідної інформації для прийняття управлінських рішень; рівень досягнення зміни найважливіших показників діяльності підприємства за визначений період; швидкість отримання позитивних змін; економічність отримання позитивного ефекту; достатність змін для відновлення параметрів життєздатності підприємства, забезпечення подальшої його стійкості та сталості лісових екосистем.

В. Ліпкан, визначаючи змістове наповнення системи управління національною безпекою, обґрунтував її характеристики, ознаки та вимоги [3]. Переосмислення цього матеріалу в контексті нашого дослідження дало можливість уточнити основні ознаки управління еколого-економічною безпекою підприємства:

- наявність певної сукупності взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів (суб'єкта, методів та засобів управління), каналів прямого і зворотного зв'язку;
- динамічність;
- наявність елемента, що фіксує факт появи негативних змін чинників внутрішнього та зовнішнього оточення (ризик, загроза, небезпека) та елемента для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо реакції на ці зміни;
- функціонування в умовах просторових, ресурсних, часових обмежень;
- орієнтація на вирішення проблем в екологічних системах, де функціонує підприємство;
- гнучкість і адаптивність до змін зовнішнього середовища.

Системний підхід дозволяє виявити цілісну множину елементів (базових складових), визначити зв'язки та залежності між ними а також із зовнішнім середовищем підприємства (рис. 1).

Об'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства має складний та специфічний характер, що зумовлено умовами середовища функціонування підприємства, оскільки на еколого-економічну безпеку підприємства впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Тому його варто визначити як сукупність внутрішніх чинників (умови, ресурси, елементи системи менеджменту), які формують стійкість підприємства щодо негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Суб'єктами є окремі особи, підрозділи, служби підприємства, що мають забезпечити його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, досягнення еколого-економічної безпеки. У ряді праць є поділ суб'єктів на дві групи: внутрішні та зовнішні. До першої групи відносять осіб та підрозділи, які здійснюють функції гарантування еколого-економічної безпеки безпосередньо на підприємстві, до зовнішніх суб'єктів відносять інституції, які знаходяться в зовнішньому середовищі та

створюють умови для забезпечення його безпеки [4, с. 42].

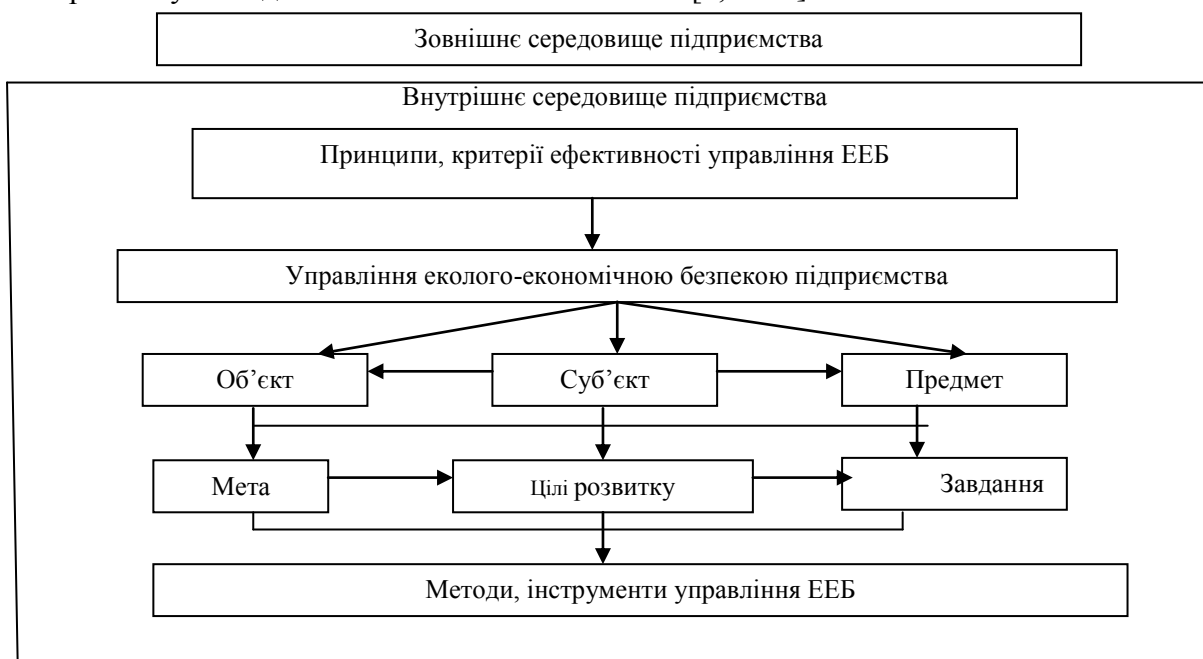

Рис. 1. Система управління еколого-економічною безпекою підприємства

Предметом у системі управління еколого-економічною безпекою є еколого-економічна безпека загалом, її складові (цілі розвитку, інтереси, цінності, потреби, відносини) та чинники, які її забезпечують.

Мета управління еколого-економічною безпекою – забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства шляхом імплементації в систему його менеджменту екологічних пріоритетів, принципів сталого розвитку, переорієнтації на довгострокові економічні, соціальні та екологічні ефекти, реалізація не лише економічних, а й природозберігаючих, ландшафтоформуючих, кліматорегулюючих, рекреаційних, естетичних, соціально-культурних функцій лісу.

Цілями управління еколого-економічною безпекою підприємства є:

- забезпечення еколого-економічної безпеки усіх сфер життєдіяльності підприємства;
- відтворення порушених лісових екосистем;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття лісу;
- забезпечення функціонування підприємства згідно міжнародних стандартів, регламентів екологічного управління і аудиту;
- прийняття управлінських рішень з урахування екологічних пріоритетів розвитку підприємства для мінімізації негативного впливу результатів діяльності на стан НПС;
- освоєння і ефективне використання місцевих природних багатств лісу;
- раціональна територіальна організація виробництва;
- формування високого рівня кваліфікації персоналу, професійних компетенцій у сфері лісового екологічного менеджменту;
- забезпечення бажаного рівня фінансової ефективності та фінансової стійкості підприємства;

- впровадження новітніх екологобезпечних та економічно доцільних техніки та технологій;
- формування конкурентних переваг та високої конкурентоспроможності підприємства;
- забезпечення високої якості та екологічності продукції підприємства;
- правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; упорядкування відносин між підприємством, його працівниками та партнерами;
- якісне інформаційне забезпечення усіх рівнів менеджменту та підрозділів підприємства;
- виконання (поліпшення) показників ефективності діяльності підприємства (прибутковості, продуктивності);
- формування позитивного іміджу підприємства;
- розвиток корпоративної культури [4, 5].

Основні завдання управління еколого-економічною безпекою підприємства доцільно визначати за такими ознаками:

- інституційного характеру (створення сприятливих правових та організаційних умов для розвитку підприємства, формування екологоорієнтованої місії, стратегії, корпоративної культури, організаційна реорганізація з урахуванням елементів управління еколого-економічною безпекою, розподіл функцій, обов'язків та повноважень тощо);
- формування стратегічного потенціалу підприємства (забезпечення природного та штучного лісовідновлення з урахуванням довготермінових перспектив комплексного лісочористування, оновлення техніко-технологічної бази, впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, розвиток персоналу з урахуванням нових компетенцій, створення сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності та залучення інвестицій, формування інформаційно-аналітичної бази даних про чинники ЕЕБ);
- удосконалення системи менеджменту підприємства (імплементация системи управління еколого-економічною безпекою в загальну систему менеджменту);
- функціональною направленістю системи управління ЕЕБ (захист прав та інтересів підприємства; моніторинг зовнішнього середовища; визначення ризиків та ідентифікація можливих загроз; розробка заходів (превентивних дій) для попередження або зниження ризиків; профілактика (припинення) протиправної діяльності персоналу, захист конфіденційної інформації; аналітичне дослідження, оцінка, прогнозування рівня безпеки підприємства) [4, 5].

Функціями управління еколого-економічною безпекою підприємства є:

- визначення місії, образ і кредо якої позиціонують підприємство як екологобезпечного та екологовідповідального суб'єкта господарювання;
- екологічне цілепокладання;
- обґрунтування функціональної стратегії розвитку забезпечення еколого-економічної безпеки;
- планування заходів щодо реалізації обраної стратегії;
- організація діяльності відповідно до основних положень політики забезпечення еколого-економічної безпеки (структурування робіт (бізнес-процесів), їх вертикальний і горизонтальний розподіл);

- контроль за дотриманням вимог еколого-економічної безпеки (встановлення базових бажаних показників, порівняння з досягнутими; прийняття коригуючих заходів при виявленні відхилень від бажаного рівня);

- мотивація персоналу до впровадження та проведення заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки відповідно до розподілених функцій, планів і вимог.

Методи і засоби управління еколого-економічною безпекою підприємства характеризуються сукупністю способів і прийомів здійснення управлінської діяльності та впливом на керовані об'єкти для досягнення поставлених цілей. Їх вибір залежить від поточної ситуації, яка склалась, і визначається типом організаційно-економічного механізму забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства. Загалом ці методи можна згрупувати за класичною схемою, а саме:

- адміністративні (директивно-розпорядчі, що спрямовані на підвищення й забезпечення ЕЕБ) – політика підприємства у сфері ЕЕБ, затверджена керівниками; правила і процедури; положення про підрозділи, посадові інструкції тощо;

- соціально-психологічні (сукупність засобів впливу на працівників, їх мотивацію щодо забезпечення ЕЕБ) – засоби підвищення дисципліни, відповідальності, ініціативи, креативності працівників, підрозділів щодо забезпечення ЕЕБ; формування сприятливого морального-психологічного клімату, управління конфліктами, раціонального стилю управління та лідерства;

- економічні (створення економічних умов, що стимулюють працівників забезпечувати ЕЕБ) – фінансування діяльності у сфері управління ЕЕБ; економічне стимулювання екологічно чистого, безвідходного, екологічно безпечного виробництва;

- технологічні методи – застосування сучасних інформаційних та комунікаційних систем і методів управління ЕЕБ.

Висновки. Таким чином, у статті обґрунтовано концептуальні основи управління еколого-економічною безпекою підприємства. Визначено сутність управління еколого-економічною безпекою лісгосподарського підприємства на основі суб'єкт-об'єктного підходу, акцентовано увагу на використанні екологоорієнтованих методів впливу на чинники та ресурси внутрішнього середовища з урахуванням зовнішніх умов та обмежень щодо забезпечення екологічно безпечного та економічно ефективного розвитку. Визначено підходи, принципи, ознаки, критерії ефективності, об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління еколого-економічною безпекою підприємства.

Отримані результати дослідження стануть основою для розвитку процесного підходу до визначення сутності управління еколого-економічною безпекою підприємства та обґрунтування механізму забезпечення еколого-економічної безпеки лісгосподарського підприємства.

Список використаних джерел:

1. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій : монографія / Н. І. Хумарова. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2011. – 408 с.
2. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан. [2-е вид.]. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія. – Львів, 2012. – 386 с.
5. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g < Z j d h m \ b k f j

УДК 330.341.1:004.946

Рудь Н.Т., д.е.н., професор

Мохнар М.

Луцький національний технічний університет

ВІРТУАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розкрито сутність та значення віртуальних підприємств. Досліджено сфери застосування процесу віртуалізації. Визначена можливість застосування вказаних організаційних форм у науково-інноваційній діяльності підприємств.

Ключові слова: віртуальні підприємства, інформаційні технології, Інтернет, інноваційні структури, мережа, інтеграція.

Рудь Н., Мохнар М.

ВИРТУАЛЬНЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрыта сущность и значение виртуальных предприятий. Исследованы сферы применения процесса виртуализации. Определена возможность использования данных организационных форм в научно-инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: виртуальные предприятия, информационные технологии, Интернет, инновационные структуры, сеть, интеграция.

Rud N., Moshnar M.

VIRTUAL ENTERPRISES: NATURE AND FEASIBILITY OF USING IN INNOVATIVE ACTIVITY

The article reveals the essence and importance of virtual companies. There is an investigated application area of virtualization process. There is defined possibility of applying these organizational forms in scientific and innovation activity of enterprises.

Keywords: virtual enterprises, information technology, Internet, innovative structures, network, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення постіндустріального суспільства викликане формуванням єдиного світового інформаційного простору на базі мережі Інтернет, проникненням процесів інформатизації, глобалізації та віртуалізації у всі сфери економіки, створенням міжнародного ринку інформації та управління діяльністю на традиційних ринках товарів.

Інтернет та інформаційні технології є потужними засобами, що надають необмежені можливості для ведення електронної економічної діяльності, а це означає, що бізнес-процеси здійснюються миттєво у будь-якій точці простору і роблять можливим не лише функціонування віртуальних підприємств, а й прибутковий віртуальний бізнес.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання функціонування віртуальних підприємств відображені в працях таких

вітчизняних і зарубіжних вчених, як В. Девідоу і М. Мелоун, Д. Бейкер, М. Вітер, І. Козак, О. Кивлюк, М. Мурашко, І. Падерін, П. Подчасова, В. Сердюк, М. Сидоренко, В. Філіппов, М. Ширгун та ін. Однак, мало дослідженими залишаються питання функціонування такої форми організації в умовах вдосконалення та розвитку науково-інноваційної діяльності шляхом віртуалізації інноваційних структур.

Цілі статті – розкриття сутності та значення віртуальних підприємств, визначення можливості застосування вказаних організаційних форм у науково-інноваційній діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зв'язку із стрімким інформаційним розвитком людства все більш популярним стає віртуальне підприємство, як одна із інноваційних форм його організації. Розвиток інформаційних технологій, зміна конкурентної ситуації на ринку й усе більш вузька спеціалізація у сферах виробництва та послуг обумовлюють появу нових форм ведення бізнесу.

Концепція віртуалізації підприємств з'явилася більше 10 років тому і в першу чергу пов'язана з публікацією монографії У. Девідоу і М. Мелоуна «Віртуальна корпорація» [1]. Автори використали термін «віртуальна корпорація» для визначення будь-яких нових організаційних форм, життєвий цикл яких обмежений визначеними термінами, а центральне місце займають інформаційні технології.

Віртуальне підприємство більшість вчених розглядають у абстрактному і практичному сенсах [2–5]. У абстрактному сенсі віртуальне підприємство – це найкраща з точки зору наявних технічних і економічних умов ефективна форма організації підприємства. У практичному – це мережева структура, що об'єднує неоднорідні віддалені ресурси, або це підприємство, яке складається з географічно розділених працівників, які в процесі праці спілкуються, взаємодіють з допомогою електронних комунікаційних засобів, не маючи безпосередніх контактів. Мова йде про взаємодію реально існуючих фахівців і підрозділів деяких підприємств у віртуальному просторі, який створюється на основі інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ).

Поняття віртуального підприємства є повністю орієнтованим на замовника, оскільки його основні характеристики – швидкість виконання замовлення і повнота задоволення потреб клієнта. Так як клієнти та виконавці об'єднані у відкриту мережу, то межі між взаємодіючими підприємствами стають нечіткими і прозорими. Така структура створюється шляхом інформаційної інтеграції ресурсів партнерів. При цьому відбувається інтеграція культур, традицій, ресурсів, досвіду, знань підприємств-партнерів. Виникає штучне співтовариство, сформоване електронним шляхом, що дуже часто продовжує життєвий цикл окремого підприємства.

Метою віртуального підприємства є швидке реагування на ринкові вимоги й максимізація ступеня використання ресурсів підприємств. Віртуальне підприємство збільшує швидкість і якість виконання замовлення шляхом об'єднання ресурсів різних партнерів у єдину систему. Якщо традиційному підприємству для розробки і виведення нового товару на ринок потрібне залучення значних ресурсів, то віртуальне підприємство завдяки інформаційно-комунікаційній ідеології може набагато швидше знайти нових партнерів, що володіють відповідними ринковим потребам ресурсами, знаннями та здібностями [6, с.85].

Аналізуючи основні ознаки віртуальних підприємств, Козак І.А. [6] вказує на його сильні і слабкі сторони порівняно із традиційним підприємством і виділяє обмеженість сфер застосування:

- складність визначення межі між зовнішнім і внутрішнім середовищем через глибоку інформаційну інтеграцію;
- переважання інформацією, складність її систематизації та кількісного обстеження керованості об'єднання;
- психологічна неготовність багатьох суб'єктів господарювання до інтенсивної роботи у штучному віртуальному просторі;
- нерівномірність телекомунікаційного розвитку окремих регіонів і відмінність у цифрових стандартах може призвести до додаткових витрат на технологічну синхронізацію мережі;
- об'єднання втрачає свій сенс за відсутності економічного ефекту, який визначається як різниця між вартістю утримання віртуальної організації та витратами соціуму на виконання її функцій за відсутності такого об'єднання.

Ядро моделі віртуального підприємства подається інформаційними технологіями, які підтримують виробництво, перетворюють його на єдине ціле та відіграють важливу роль у всіх організаційних аспектах – від управління виробничими процесами до стратегічного або зовнішнього менеджменту.

Сердюк В. А. [4, с.8] розглядає елементи ядра моделі віртуального підприємства, які включають: віртуальну продукцію; електронні системи управління; НДДКР; електронні бази даних; нові віртуальні технології; віртуальну пам'ять; культуру; віртуальне навчання; електронні інформаційні ресурси; менеджмент різних рівнів. Це дає змогу використовувати модель у кожному виді економічної діяльності, що використовує будь-який виробничий процес, який приводить до отримання готового продукту як у формі сервісних послуг, так і у формі товарного продукту. За даної умови інформаційні технології стають інструментом формування інноваційного процесу.

Інноваційний процес є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкти економічних відносин. Він базується на складній системі взаємозв'язків між учасниками з різними компетенціями і можливостями, які постійно обмінюються знаннями, керують їх потоками, розподіляють і застосовують дані знання, щоб виготовляти інноваційну продукцію і розробляти нові прогресивні технологічні процеси. Зрозуміло, що такий процес становить складну багаторівневу систему економічних відносин щодо "уречевлення" знань, якій властиві специфічні взаємозв'язки та закономірності.

Першою сферою застосування віртуалізації стало управлінське консультування (консалтинг), який призводить до віртуалізації бізнес-систем. Зараз управлінське консультування називається аутсорсингом, але найчастіше має на увазі ІТ-аутсорсинг, тобто роботи зі створення та супроводу програмних продуктів.

У своєму розвитку консалтинг охопив такі сфери застосування [5]:

- 1) участь у здійсненні функцій організації – передача організацією в повному обсязі певних функцій, наприклад, кадрових, маркетингових;

2) формування віртуального комунікаційного простору, що дозволяє забезпечувати обмін інформацією в реальному масштабі часу по всій планеті та створювати колосальні бази даних і бази знань;

3) структурні аспекти організації – зміна змісту діяльності приводить до зміни ролі організації у системі, куди вона включена як елемент;

4) соціокультурний процес – новим системоформуючим фактором стає організаційна культура, як елемент культури громадянського суспільства.

Консалтинг можна широко використовувати і в організації інноваційних процесів, а саме: консалтингова підтримка підприємців-новаторів, створення підприємств малого і середнього інноваційного бізнесу, в сфері комерціалізації наукових розробок, надання послуг крупному бізнесу при відсутності певних компетенцій.

Під інноваційним процесом ми розуміємо нелінійний стадійний циклічний процес формування, генерації, трансферу, освоєння і використання знань, що забезпечує перетворення наукових ідей та розробок у інноваційну продукцію з метою задоволення нових потреб ринку. Розглянемо більш детально вказані стадії функціонування інноваційних процесів.

Ефективність інноваційних процесів великою мірою залежить від того, яким чином основні його учасники взаємодіють один з одним і від використаних технологій. З огляду на значну, часом визначальну роль, яку інноваційні процеси відіграють у сучасній економіці, дослідження та врахування цих особливостей є неодмінною умовою забезпечення ефективності державної інноваційної політики.

Активно впроваджуються проекти вітчизняних електронних платіжних систем: «Система інтернет-комерції»; «PayCash – Україна»; «Інтерплат»; електронної торгівлі та інші. Наступним кроком у напрямі віртуалізації банківських послуг є управління рахунками через різні канали доступу та обслуговування банками систем електронної комерції [5]. Можна сказати, що ринок Інтернет-банкінгу в Україні тільки на старті. Сегмент цього ринку буде набирати популярність в найближчому майбутньому. При цьому, швидше за все, цей ринок будуть ділити вже існуючі банки, які спеціалізуються на обслуговуванні роздрібних клієнтів. Все це прискорює протікання інноваційних процесів, їх обслуговування, особливо важливим є для малого і середнього бізнесу. Для інноваційного розвитку фактор часу набуває дуже важливого значення.

Віртуальна компанія Virtual University Enterprises, створена в 1997 р., вважається молодю фірмою. Вона надає послуги з авторизованого тестування, що дало змогу створити понад 2,5 тис. центрів, які оперативно функціонують у 110 країнах світу. Новими тестовими центрами стали АстроСофт і Академія Айтї в Росії [4, с.12].

В освітньому просторі вже нині широко застосовуються такі ІКТ, які можна вважати засобами інформаційної педагогіки [7, с.291]:

- системи на базі мультимедіа-технології, побудовані із застосуванням аудіо- та відеотехніки, накопичувачів на CD-ROM, що реалізуються на комп'ютерах із застосуванням моделювальних, імітаційних, графічних, віртуальних можливостей;
- інтелектуальні навчальні експертні системи, специфіковані за конкретними галузями застосування, що мають практичне значення і в процесі навчання, і в дослідженнях;

- інформаційні середовища на основі баз даних і баз знань, які забезпечують і прямий, і віддалений доступ до інформаційних ресурсів;
- телекомунікаційні системи, які забезпечують електронну пошту, телеконференції, віртуальне спілкування та інше, тобто надають можливість виходу у глобальні мережі;
- електронні настільні друкарні, які дають можливість в індивідуальному режимі з високою швидкістю випускати навчальні посібники і документи на різних носіях;
- електронні бібліотеки і розподіленого, і централізованого характеру, які надають можливість ефективного доступу до світових інформаційних ресурсів;
- використання віртуально-інформаційного середовища для вивчення іноземних мов.

Європейська модель дистанційного навчання характеризується взаємною акредитацією вищих навчальних закладів, високоякісними стандартами освіти, відкритістю університетів. Фінансування дистанційного навчання здійснюється переважно урядами європейських країн. У Японії дистанційне навчання розвивається у межах загальної стратегії «довічного навчання» й використовується, зазвичай, для підвищення кваліфікації фахівців.

В Україні дистанційне навчання перебуває на стадії активного становлення, що визначається умовами економічного розвитку країни та державною політикою в освітній галузі. Концепції та завдання Українського центру дистанційної освіти, у яких наголошується на необхідності підвищення освітнього рівня населення та підготовки фахівців високої кваліфікації через упровадження в освітній процес нових форм навчання, відповідають тенденції розвитку цивілізації і становленню інформаційного суспільства [8, с.28].

Необхідно відмітити, що створення віртуальних університетів в Україні є цілком можливим за допомогою комп'ютерних мереж. Дистанційне навчання та електронна бібліотека, до яких мають доступ всі студенти та викладачі університету, проведення конференцій та круглих столів в режимі он-лайн дає змогу економити на часі і витратах на їх проведення. Відпадає потреба друку збірників, появляється можливість пересилки в електронному вигляді на електронну пошту. Швидкими темпами розвивається електронна подача документів як при вступі до ВНЗ, так і при реєстрації учасників у певних заходах.

В Україні є досвід створення елементів інноваційної інфраструктури на базі принципів віртуального бізнесу. Створення технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів за класичною схемою територіального об'єднання є складним та багатовитратним процесом, іноді просто неможливо сконцентрувати на одній території наукові установи, виробничі підприємства та сферу забезпечення через відсутність одного із вказаних елементів. Вирішення даної проблеми було знайдено на основі створення віртуальних інноваційних структур, які коштують дешевше, проте надають набагато більше інформаційно-координаційних можливостей всім учасникам. Наявність висококваліфікованих вітчизняних фахівців та невеликі стартові витрати дозволяють сподіватись на успіх нових форм сприяння функціонуванню інноваційних процесів.

Робота віртуальних інноваційних центрів будуватиметься на базі мережевого Інтернет-сервера та груп спеціалістів з окремих функціональних ланок, пов'язаних з мережею

зацікавлених організацій на території України та за кордоном. Віртуальні інноваційні центри можуть народжуватися та функціонувати в структурі вже звичних інноваційних структур – технопарків, бізнес-інкубаторів, кластерів. Вони не вимагають значних ресурсів і ефективніше використовують науковий потенціал України. Такі віртуальні інноваційні центри доцільно створювати в усіх вищих навчальних закладах. Студенти, генератори найсучасніших, найсміливіших ідей, вже на початку своїх досліджень зможуть зареєструвати свою тему і через мережу Інтернет здійснювати пошук партнерів та спонсорів. У свою чергу режим on-line поєднає дослідників різних сфер, різних можливостей та різних країн у єдиний процес створення інноваційного продукту.

Віртуальні бізнес-інкубатори не несуть відповідальності, а лише допомагають проходити малому підприємству початкову стадію становлення бізнесу. Віртуальний бізнес-інкубатор має значні переваги перед фізичними бізнес-інкубаторами [9]:

1) створення віртуальних бізнес-інкубаторів актуальне для підприємств та підприємців, які не мають можливості користуватися послугами стаціонарних бізнес-інкубаторів через те, що для них визначальними чинниками територіального розміщення фірми є близькість до будь-якого фактора інноваційних ресурсів споживача;

2) віртуальні бізнес-інкубатори надають додаткові можливості для взаємодії підприємств, що знаходяться на великій відстані один від одного і навіть на території різних країн. Підприємці, що знаходяться у віртуальному бізнес-інкубаторі, так само, як і у фізичному БІ, створюють нові робочі місця, розвивають технології і тим самим розвивають регіональну та національну економіку;

3) особливістю діяльності віртуального бізнес-інкубатора є те, що спілкування з клієнтами (підприємствами та фізичними особами) увесь час відбувається дистанційно. Це дає можливість працювати в режимі реального часу або за іншим обраним режимом, що також зменшує витрати на управління власним бізнесом.

У Дніпропетровську створено віртуальний технологічний бізнес-інкубатор для просування на світові ринки розробок українських учених, створення віртуального ринку науково-технічних розробок, надання допомоги розробникам у пошуку інвесторів і партнерів у реалізації проєктів; експертизи об'єктів інтелектуальної власності, консалтингу та управлінського супроводження інноваційних проєктів [5]. Відкрито Київський інноваційний інкубатор «iHub», де автори 10 проєктів стали віртуальними резидентами інкубатору [10].

15 січня 2014 року було введено в дію Криворізький віртуальний бізнес-інкубатор, який створений міською радою для підтримки малого і середнього бізнесу та надання допомоги підприємцям-початківцям у відкритті власної справи [11].

Харківський віртуальний бізнес-інкубатор «Харківські технології», який заснований на застосуванні сучасних інформаційних технологій, що дозволяє організувати сприяння малому підприємству, поєднуючи традиційні послуги бізнес-інкубації з Інтернет-ресурсами й необмеженими можливостями глобальної мережі [12].

Найбільш ефективний шлях впровадження науково-технологічних розробок пролягає через розгалужену мережу малих і середніх інноваційних фірм, здатних швидко і з мінімальними витратами розробляти конкурентоздатну наукомістку продукцію.

В Україні доцільним є створення віртуальних технопарків (наукових парків) при університетах. При формуванні вказаних структур необхідно об'єднувати зусилля ряду університетів, НДІ і КБ, підприємств, фінансових структур і влади, при цьому «віртуальність» забезпечуватиме широке використання комп'ютерних мереж ВНЗ.

Головною особливістю віртуальної організації, що відрізняє її від інших технопаркових проектів (створення, наприклад, технопарків, що автономно діють при університетах) полягає в тому, що така структура буде зобов'язана заявити про успішні результати, максимум, через 3 роки, а то і в коротші терміни.

Об'єднання сил, засобів і коштів учасників забезпечується з урахуванням підвищення ефективності всього ланцюжка від підготовки у вузі фахівця до створення за допомогою технопарку кластера високотехнологічних компаній в міжнародному масштабі. Учасники технопарку отримують право на частку в прибутках як самого технопарку, так і за певних умов і в прибутку його компанії

Основні напрямки діяльності віртуального об'єднаного технопарку в Україні [5]:

- 1) підтримка підприємництва у сфері науки і техніки, а також підтримка підприємництва силами і засобами науки і техніки (створення малих інноваційних підприємств);
- 2) інформаційно-інтелектуальна діяльність; об'єднання обчислювальних і інформаційних ресурсів, створення єдиного банку даних; формування цільових творчих груп (комплексні дослідження, патентування, ноу-хау);
- 3) глобалізація наукової діяльності учасників і засновників технопарку (від виконання НДДКР силами і засобами двох або всіх вузів-засновників до залучення виконавців з будь-якої частини світу) – грантові наукові дослідження.

Щодо України, то наукомісткі виробництва, технологічне оновлення, своєчасність освоєння винаходів, бюджетне фінансування академічної науки були і залишаються найгострішими проблемами, що стоять перед державою протягом останнього десятиліття. Саме це коло проблем змусило вчених шукати нові форми організації та фінансування науково-дослідної і науково-виробничої роботи, які б відповідали новим економічним умовам. Аналіз показав, що такою формою організації можуть стати технопарки як найбільш ефективна система, котра відповідає новим державним завданням, ситуації дефіциту бюджетних коштів для фінансування науки і забезпечена прийнятими в усьому світі фінансовими пільгами для науково-виробничих установ.

Значного поширення в індустріально розвинених країнах набули мережеві виробничі системи – кластери. Наразі саме ці специфічні неформальні об'єднання заради спільної мети виробничих та дослідницьких структур є одним з найефективніших механізмів швидкої дифузії інновацій у виробництво та забезпечення високої конкурентоспроможності товарів, послуг, підприємств і регіонів. Це має велике значення для України, тому що рівень розвитку кластерів у кожній країні дає можливість зробити важливі висновки про потенціал цієї країни та межі її майбутнього розвитку.

Віртуальний кластер являє собою змодельований аналог реального промислового кластера, що містить в собі інформацію про кожного учасника реального кластера, в межах необхідних для організації бізнес-процесів усередині системи як цілісної організації [13].

У процесі організації віртуального кластера виділяються три етапи [9]:

- ініціація формування і створення стратегічної концепції віртуальної web-платформи.
- підтримка діяльності віртуальної web-платформи, створення віртуального координаційного центру (ВКЦ);
- функціонування віртуального кластера у фізичному та Інтернет просторі.

Даний процес охоплює всі сфери діяльності кластера: від маркетингових досліджень потреб ринку, пошуків і залучення сировини, матеріалів, енергії, виробництва готової продукції, логістики і складування до підготовки кадрів, спільної наукової діяльності, транспортування, повного спектра банківських, страхових і соціальних послуг. Пошук і найбільш ефективне використання зовнішніх ресурсів (аутсорсинг) дозволить значно збільшити додану вартість продукції кластера.

Прикладом такої структури може слугувати Львівський інформаційно-інноваційно-освітньо-просвітницький консорціум (кластер), як функціональна структура регіонального центру науково-технічної і економічної інформації. Також у Львівській політехніці розпочав свою роботу інноваційний офіс. Крім того, Львівська міська рада разом з Інститутом міста і представниками бізнесу створили Львівський центр інновацій з метою стимулювання впровадження та використання нових технологій [10].

Використання сучасних ІКТ дасть можливість ВКЦ відстежувати у режимі реального часу основні бізнес-процеси і швидко реагувати на зміни, що відбуваються всередині системи.

В країні існує безліч локальних інформаційних мереж, баз даних, телекомунікаційних структур, створених суб'єктами різних сфер діяльності: державними органами, фінансовими структурами, промисловими підприємствами, навчальними та науковими закладами. В основному дані мережі застосовуються для внутрішнього користування, хоча інформація, якою вони володіють, необхідна і поза межами системи. Часто локальні мережі сформовано на різних організаційних та технічних принципах, що робить неможливою їх інтеграцію. В результаті цього інформація втрачає практично всі необхідні якості: оперативність, доступність отримання, можливість швидкої обробки та передачі, повноту охоплення проблеми і ряд інших суттєвих характеристик, які визначають корисність інформації.

Найбільш ефективний шлях впровадження науково-технологічних розробок пролягає через розгалужену мережу малих і середніх інноваційних фірм, здатних швидко і з мінімальними витратами розробляти конкурентоздатну наукомістку продукцію. Для вирішення даного питання нами пропонується створити динамічну інформаційну мережу «Базис» [13] за допомогою використання соціальної мережі. Соціальні мережі останніми роками стали головним інструментом зі встановлення зв'язків через свій широкий масштаб і здатність залучати мільйони людей на глобальному рівні. Мережа дасть змогу об'єднати пласти інформації, згрупувати науковий потенціал, рекламувати і освоювати нові розробки. Мережа в мережі передбачає об'єднання в глобальну мережу Інтернет. Інтернет утворює ніби ядро, яке забезпечує взаємодію інформаційних мереж, що належать різним установам у всьому світі [13].

Персоніфікований маркетинг, регулярне надання послуг та Інтернет стали невід'ємними атрибутами сучасного бізнесу. У той же час державні організації та

установи в значно меншій мірі використовують (або практично не використовують) у своїй роботі сучасні технології. Причому це характерно для всіх країн незалежно від їх розвитку. Тому кілька років тому і виникла ідея створення «електронного уряду», головним завданням якого має стати кардинальна зміна всієї сфери державних послуг. Суть електронного уряду полягає у використанні Інтернету для вдосконалення моделей надання послуг та підвищення ефективності роботи органів влади та державних установ [15, с.47].

В таблиці 1 наведені віртуальні організаційні структури, які сприяють протіканню інноваційних процесів.

Створити дієву структуру для організації та стимулювання інноваційних процесів не так просто. Існуючі організації недостатньо відомі, виконують лише якусь обмежену функцію. Наприклад, УФАМТ – всеукраїнська громадська організація, заснована в 1991 році, створена вперше в світовій практиці з метою активізації індивідуального інтелекту та сприяння використанню творчого потенціалу людини. Інформаційно-аналітичний центр «ЛПГА», заснований в 1991 році, спеціалізується у галузі створення інформаційних ресурсів правової і ділової інформації, розробці сучасних способів доступу до інформаційних баз даних, розробці інформаційних систем прийняття рішень. Існує безліч інших сайтів, технічних форумів, блогів. Але інформація і науковий потенціал розпорошені, тому немає достатньої бази для НДДКР, висвітлення нових наукових теорій, винаходів, патентів.

Сучасні засоби підтримки інноваційної активності трансформуються і видозмінюються під впливом сучасних ІКТ, можливостей комп'ютерів і Інтернету. В останній час вони поповнилися відносно новою технологією краудсорсингу, яка заснована на масовому обміні знаннями. Краудсорсинг означає передачу завдання, яке звичайно виконується персоналом організації невизначеній, як правило, великій групі людей у формі відкритої пропозиції. Дана пропозиція спрямована на створення нового знання: нової технології, нової продукції у вигляді операційної системи, енциклопедії (вікіпедія), обробки масивів інформації. Іншими словами, краудсорсинг – це технологія використання ресурсів (як правило, інтелектуальних) значної кількості людей в межах одного проекту. Оплата праці конкретних виконавців – подяки, згадки на сайті про прийняття участі в проекті, одноразова фінансова винагорода. Мотиви участі – інтерес, престиж, самореалізація, безкоштовний доступ до інформаційних ресурсів, спілкування з однодумцями.

Найбільш яскравим прикладом використання краудсорсингу в розвитку інноваційної активності може служити діяльність компанії «InnoCentive», яка здійснює «відкриті» інновації». Дана компанія широко використовує краудсорсинг для проведення досліджень в різноманітних видах діяльності – від інженерії до менеджменту. «InnoCentive» пропонує ряд проблем для відкритого обговорення в Інтернеті, а також приймає запропоновані рішення [16, с.29].

Таблиця 1

Віртуальні структури при функціонуванні інноваційних процесів*

Стадії інноваційного процесу	Приклади структур	Ціль створення структури
Формування знань	Дистанційна освіта	Підвищення освітнього рівня населення та підготовки фахівців високої кваліфікації через упровадження в освітній процес нових форм навчання.
	Віртуальні бібліотеки	Надання можливості ефективного доступу до світових інформаційних ресурсів.
	Електронні настільні друкарні	Надання можливості в індивідуальному режимі з високою швидкістю випускати навчальні посібники і документи на різних носіях.
Генерація знань	«Базис»	Створення динамічної інформаційної мережі для передачі наукової інформації.
	ResearchClub	Створення соціальної платформи системи пошукових цінностей з метою сприяння розвитку проектів, визначення сенсу і можливостей людської діяльності в усіх її сферах.
Трансфер знань	Бізнес-інкубатори	Допомога малому підприємництву на початковій стадії становлення бізнесу.
	Технопарки	Комерціалізація науково-технічної діяльності, забезпечення швидкого просування наукових досягнень у виробничу сферу.
	Технополіси	Комерціалізація через освоєння ринку наукомісткої продукції, розвиток технологій XXI століття, заохочення діяльності малих і середніх підприємств з високим науковим і виробничим рівнем.
	Кластери	Швидка дифузія інновацій у виробництво і забезпечення високої конкурентоспроможності товарів, послуг, підприємств і регіонів.
	Клуби	Прийняття правильних рішень і відтворення їх в житті, вивчення культурних, етичних і естетичних проблем, які виникають в ході розвитку як вже відомих, так і нових наукових дисциплін, інноваційних проектів і механізмів інвестиційного співробітництва.
	Електронний уряд	Вдосконалення моделей надання послуг та підвищення ефективності роботи органів влади і державних установ.
Використання знань	Банківські системи	Видача виписок про стан рахунку; обмін довідковою інформацією; управління рахунками через різні канали доступу та обслуговування.
	Платіжні картки	Полегшення оплати за товар (послуги) та зберігання і контроль за кількістю грошей на рахунку.
	Краудсорсинг	Співпраця колективного розуму через соціальні мережі (платформи) для вирішення проблем корпорації та досягнення її цілей.

*Авторська розробка

Зміни у світовому масштабі відбуваються завдяки проникненню інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини і суттєво змінюють підхід до управління в сучасних корпораціях. Використання Інтернету дозволяє просто і достатньо дешево організувати взаємодію споживачів, скоординувати їхню діяльність, направити в потрібне русло та вирішити завдання, рішення яких було б не під силу менеджерам, які працювали в епоху відсутності Інтернету. Краудсорсинг надає значимість створюваному продукту, зміцнює корисні зв'язки між споживачами і корпорацією, підвищує конкурентоспроможність корпорації та дозволяє досягти поставлених цілей максимально ефективно, використовуючи мінімум витрат.

Висновки. Таким чином, аналізуючи діяльність віртуальних підприємств, варто зазначити, що їх створення є важливим і актуальним завданням. Дана організаційна форма дозволяє сформувати гнучку, розподілену в просторі сукупність компаній-агентів, найбільш пристосованих для якнайшвидшого випуску нової продукції, підвищення конкурентоспроможності та оперативної поставки на ринок з метою максимального

задоволення вимог клієнтів. Наведені в роботі приклади віртуальних підприємств доводять той факт, що від сучасних інформаційних технологій залежать перспективи розвитку віртуальних підприємств як на міжнародному, так і на українському ринках інноваційної продукції.

Отже, створення системи віртуальних підприємств у вітчизняній науково-інноваційній діяльності може принести суттєві результати в багатьох сферах.

Список використаних джерел:

1. Бейкер Д. Инновация модели бизнеса через «краудсорсинг» с использованием социальных сетевых платформ [Электронный ресурс] / Д. Бейкер. – Режим доступа: <http://sun.tsu.ru/mminfo/2011/000393746/06/image/06-087.pdf>.
2. Вітер М. Б. Технологія інтеграції електронних інформаційних ресурсів державних органів на основі web-сервісів / М. Б. Вітер // Науково-технічна інформація. – 2015. – №3(65). – С. 47–53.
3. Гапоненко А.Л. Инновационная деятельность: показатели и методы осуществления / А.Л. Гапоненко // Инновации. – 2011. – №1(147). – С.26–30.
4. Козак І. А. Інформаційні технології віртуальних організацій: навч. посіб. / І.А. Козак, О.Б. Мелашенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 155с.
5. Кивлюк О. Віртуалізація освітнього простору як прагматичний складник розвитку інформаційної педагогіки / О. Кивлюк // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 25–30.
6. Мурашко М. І. Віртуалізація ринку освітніх послуг / І. М. Мурашко, С. О. Назарко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №4. – С.289–293
7. Падерін І. Д. Віртуальне підприємство як резерв підвищення ефективності у нових умовах / І. Д. Падерін, О. В. Романов, І. В. Савельєв // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 3 (27). – С. 85–88.
8. Подчасова П. Т. Віртуальні підприємства як сучасна форма організації виробництва / П. Т. Подчасова // Збірник наукових праць МННЦ ІТІС. – 2009. – Вип. 14. – С.22–27.
9. Сердюк В.А. Сетевые и виртуальные организации: состояние, перспективы развития / В.А. Сердюк // Менеджмент России и за рубежом. – 2002. – №5 – С.91–104.
10. Сидоренко С. Новые направления в развитии машиностроительных предприятий /С. Сидоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ncstu.ru/content/_docs/pdf/_trudi/_ns/07/01.pdf.
11. Філіппов В. Ю. Формування віртуального бізнес-інкубатора як альтернативний метод інкубування малого бізнесу [Електронний ресурс] / В. Ю. Філіппов. – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25897/1/89-501-506.pdf>
12. Шингур М. В. Віртуальні форми організації інноваційного бізнесу [Електронний ресурс] / М.В. Шингур. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.innovation.com.ua>.
13. Семиноженко В. У 2014 році Уряд продовжить політику формування інноваційної інфраструктури [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246950017&cat_id=244277212
14. У Кривому Розі розпочав роботу віртуальний бізнес-інкубатор! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irm.kr.ua/uk/392-u-krivomu-rozi-rozpochav-robotu-virtualnij-biznes-inkubator.html>
15. Харківські технології. Віртуальний бізнес-інкубатор. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kharkov.ua/Ukrainian/VirtualBizInc.html>
16. Рудь Н.Т. Обґрунтування можливості використання динамічної інформаційної системи «Базис» в інноваційних процесах / Н. Рудь, О. Марчук // Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці та освіті: [матеріали XIII міжнародного наукового семінару]. – К.: Національна академія управління, 2014. – С.165–170.
17. Davidow W. The Virtual Corporation: Structuring and Revitalizing the Corporation for the 21st Century / W. Davidow, M. Malone. – New York: HarperCollins. – 1992.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 332.13

Дорош В.Ю.

Луцький національний технічний університет

ВИМІР НЕРІВНОМІРНОСТІ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОКАЗНИКІВ σ -КОНВЕРГЕНЦІЇ

В статті узагальнено сучасні підходи до оцінки диференційованості розподілу доходів домогосподарств з використанням методології σ -конвергенції. Зокрема, проаналізовано статистичні індикатори, які здатні прослідкувати відхилення від середньої величини чи між двома і більше моментами часу (дисперсія, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та ін.) та вказано на їх недоліки. Проаналізовано зважений коефіцієнт варіації Уільямсона, індекс Джині, індекс Аткинсона, індекс Тейла, вказано на їх переваги у порівнянні з показниками варіації.

Ключові слова: диференціація доходів, рівень доходу, поляризація населення, σ -конвергенція

Dorosh V.

DIMENSION UNEVEN DISTRIBUTION HOUSEHOLDS WITH INCOMES INDICATORS σ -CONVERGENCE

The article summarizes current approaches to assessing the differentiation of income distribution of households using the methodology σ -convergence. In particular, the analysis of statistical indicators that are able to follow the deviation from the average or between two or more time points (variance, standard deviation, coefficient of variation, etc.) And shown on their weaknesses. The analysis weighted coefficient of variation Williamson, the Gini index, Atkinson index, Theil index, given their advantages compared to variation.

Keywords: differentiation of income, level of income polarization of the population, σ -convergence

Дорош В.Ю.

ИЗМЕРЕНИЕ НЕРАВНОМЕРНОСТИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОКАЗАТЕЛЕЙ σ -КОНВЕРГЕНЦИИ

В статье обобщены современные подходы к оценке дифференцированности распределения доходов домохозяйств с использованием методологии σ -конвергенции. В частности, проанализированы статистические индикаторы, которые способны проследить отклонения от средней величины или между двумя и более моментами времени (дисперсия, среднее квадратическое отклонение, коэффициент вариации и др.) И указано на их недостатки. Проанализированы взвешенный коэффициент вариации Уильямсона, индекс Джини, индекс Аткинсона, индекс Тейла, указано на их преимущества по сравнению с показателями вариации.

Ключевые слова: дифференциация доходов, уровень дохода, поляризация населения, σ -конвергенция

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема нерівномірності розподілу доходів домогосподарств у цілому, методології їх оцінки зокрема – одна з найактуальніших в українській економіці Для дослідження стану у сфері доходів

населення необхідно детально оцінити основні тенденції у їх розбалансуванні. Оскільки відстеження та правильна інтерпретація основних складових доходів, у свою чергу, впливає на визначення головних напрямів і методів політики доходів в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий вклад у дослідження нерівномірності розподілу доходів здійснили такі видатні економісти: В. Петті , А. Сміт, Д. Рікардо, М. Туган-Барановський, Дж. Б. Кларк, А. Маршал, Л. Гайєк , Дж. М. Кейнс та ін.

Актуальною проблема нерівномірного розподілу доходів населення є і в незалежній Україні, де її активно досліджують Ю. Архангельський, О. Бабак, А Злупко, Е. Лібанова, І. Луніна, І. Малий, В. Новіков, С. Панчишин , І. Тивончук , Н. Холод та ін.

Ціль статті полягає у систематизації методологічного апарату σ -конвергенції для виміру нерівномірності розподілу доходів домогосподарств, що дозволить з'ясувати причини виникнення даного явища і способи нівелювання його негативного впливу на фінансову поведінку домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Причинно-наслідковий зв'язок диференційованості розподілу доходів домогосподарств (рис. 1)

Рис.1. Причинно-наслідковий зв'язок диференційованості розподілу доходів домогосподарств

Оцінка диференційованості розподілу доходів домогосподарств здійснюється за допомогою статистичних індикаторів, які здатні прослідкувати відхилення від середньої величини чи між двома і більше моментами часу (дисперсія, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та ін.).

Статистичний апарат ідентифікації диференційованості розподілу доходів домогосподарств в основі якого лежать показники варіації поданий у табл.1.

Таблиця 1

Статистичний апарат оцінки диференційованості розподілу доходів домогосподарств

Статистична характеристика	Формульний вираз		Трактування
Розмах варіації	$R = x_{\max} - x_{\min}$	$R = x_{\max} - x_{\min}$	Визначає різницю між екстремальними значеннями ознаки досліджуваного ряду
Середнє лінійне відхилення	$d_t = \frac{\sum x_{it} - \bar{x}_t }{n}$	$d_t = \frac{\sum x_{it} - \bar{x}_t f_t}{\sum f_t}$	Має перевагу перед розмахом варіації у відношенні повноти коливання ознаки
Дисперсія (девіата, середній квадрат відхилень)	$\sigma_t^2 = \frac{\sum (x_{it} - \bar{x}_t)^2}{n}$	$\sigma_t^2 = \frac{\sum (x_{it} - \bar{x}_t)^2 f_t}{\sum f_t}$	Дозволяє виміряти зв'язок між явищами та оцінити величину похибки при вибіркового спостереженні, враховує знаки відхилень, визначає їх спрямованість.
Середнє квадратичне відхилення	$\sigma_t = \sqrt{\frac{\sum (x_{it} - \bar{x}_t)^2}{n}}$	$\sigma_t = \sqrt{\frac{\sum (x_{it} - \bar{x}_t)^2 f_t}{\sum f_t}}$	Відсутність умовного припущення з підсумування відхилень без врахування їх знаків.
Коефіцієнт варіації по варіаційному розмаху	$V_R = \frac{R}{\bar{x}_t} 100$	$V_R = \frac{R}{\bar{x}_t} 100$	Відносна міра варіації, яка дозволяє порівняти ступінь варіації ознак у рядах варіації з різним рівнем середніх.
Коефіцієнт варіації по середньому лінійному відхиленню	$V_d = \frac{d_t}{\bar{x}_t} 100$	$V_d = \frac{d_t}{\bar{x}_t} 100$	
Коефіцієнт варіації по середньому квадратичному відхиленню	$V_\sigma = \frac{\sigma_t}{\bar{x}_t} 100$	$V_\sigma = \frac{\sigma_t}{\bar{x}_t} 100$	

Однак, варто вказати на те, що подані у табл. 1 показники наділені рядом недоліків і у повній мірі не описують досліджувану проблему. А саме дають наближену оцінку розмірів варіації, оскільки не відображають відхилень усіх варіант, а величина його залежить від двох крайніх значень ознаки, не враховують знаки відхилень, тобто їх спрямованість та просторові аспекти поширення явища.

Відповідь на ці питання дають зважений коефіцієнт варіації Уільямсона, індекс Джині, індекс Аткинсона, індекс Тейла (табл. 2).

Представлені у таблиці 2 показники ґрунтуються на систематизації основних статистично-економетричних підходів до оцінки диференціації розподілу доходів домогосподарств.

У цілому зауважимо, що обрані методи дозволять провести комплексну діагностику конвергетивно-дивергетивних процесів фінансового забезпечення функціонування регіональних соціо-еколого-економічних систем.

Одним з основних показників, які вимірюють нерівномірність розподілу доходу домогосподарств є коефіцієнт Джині. Даний показник наділений рядом переваг[1]:

1. Дозволяє порівнювати розподіл ознаки в сукупностях з різним числом одиниць (наприклад, регіони з різною чисельністю населення).

2. Доповнює дані про ВВП і середньодушові доходи. Служить своєрідною поправкою цих показників.

3. Може бути використаний для порівняння розподілу ознаки (доходу) між різними сукупностями (наприклад, різними країнами). При цьому немає залежності від масштабу економіки порівнюваних країн.

4. Може бути використаний для порівняння розподілу ознаки за різними групами населення (наприклад, коефіцієнт Джині для сільського населення і коефіцієнт Джині для міського населення).

5. Дозволяє відслідковувати динаміку нерівномірності розподілу.

Не можемо оминати увагою той факт, що коефіцієнту Джині притаманні певні недоліки [1]:

1. Досить часто коефіцієнт Джині наводиться без опису послідовності поділу сукупності на групи, тобто часто відсутня інформація про те, на які ж саме квантілі поділена сукупність. Так, чим на більшу кількість груп поділена одна і та ж сукупність (більше квантілів), тим вище для неї значення коефіцієнта Джині.

2. Відмінності в методах збору статистичних даних для обчислення коефіцієнта Джині призводять до ускладнень (або навіть неможливості) в зіставленні отриманих коефіцієнтів.

3. Метод кривої Лоренца і коефіцієнта Джині в справі дослідження нерівномірності розподілу доходів серед населення має справу тільки з грошовими доходами, між тим деяким працівникам заробітну плату видають у вигляді продуктів харчування і т. п.

Враховуючи основний недолік коефіцієнта Джині, основним з яких є те, що його значення залежить від того, яким чином оброблені вихідні дані. Тому поряд з коефіцієнтом Джині доцільно використовувати й інші показники нерівності, такі як зважений коефіцієнт варіації Уільямсона, індекс Аткинсона, індекс Тейла та ін.

Висновки. Проблема розподілу доходів у ринковій економіці є однією із ключових, оскільки принципи розподілу передбачають механізм вирішення низки як економічних, так і соціальних проблем.

Таблиця 2

Основні показники, що вимірюють нерівномірність розподілу доходу домогосподарств

Методи діагностики		Формула розрахунку	Інтерпретація	Оцінка результатів
1		2	3	4
За зваженим коефіцієнтом варіації Уільямсона		$CV = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n (y_{it} - \bar{y}_{it})^2 \frac{P_i}{P}}}{\bar{y}_{it}}$	m – дохід у розрахунку на одну особу •-му регіоні; $\bar{y}$ – середній рівень доходу у розрахунку на одну особу в країні; J – населення •-го регіону; J – населення країни.	$V_{\sigma t_i} > V_{\sigma t_0}$ – рівність; $V_{\sigma t_i} < V_{\sigma t_0}$ – не рівність.
Індекс Джинні		$Gini = \left(\frac{1}{\bar{y}} \right) \frac{1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n y_i - y_j $	m та j – показники доходу у розрахунку на одну особу •та j регіонів; n – кількість регіонів; $\bar{y}$ – середній рівень доходу у розрахунку на одну особу в країні.	$Gini=0$ у випадку абсолютної рівності, $Gini=1$ – у разі абсолютної нерівності
Індекс Аتكінсона		$I_A = \begin{cases} 1 - \left(\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{Y_i}{\bar{Y}} \right)^{1-\varepsilon} \right)^{1/(1-\varepsilon)}, & \varepsilon \neq 1 \\ 1 - \prod_{i=1}^N \left(\frac{Y_i}{\bar{Y}} \right)^{1/n}, & \varepsilon = 1 \end{cases}$	Y_i – доходи домогосподарств регіону i ; $\bar{y}$ – середнє значення доходу; N – кількість регіонів; 0 – параметр, що характеризує відношення населення до нерівності розподілу суспільних благ.	0 – абсолютна рівність; 1 – абсолютна нерівність.
Індекс Тейла	Л-міра	$IT_T = \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{Y} \ln \frac{Y_i / P_i}{Y / P}$	Y – обсяг ВРП регіону (індикатор результативності діяльності регіону); Y – обсяг ВРП країни; J – зайняті регіону; J – зайняті країни.	$IT=0$, означає повну рівність досліджуваної змінної; $IT=1$ – відповідно повну нерівність. $IT_L > IT_L \pm$ переважний вплив на не рівномірність розвитку держави спричиняють більш розвинуті регіони; $IT_L < IT_L \pm$ переважний вплив на не рівномірність розвитку держави спричиняють «бідні» регіони.
	L-міра	$IT_L = \sum_{i=1}^n \frac{P_i}{P} \ln \frac{P_i / Y_i}{P / Y}$		

На наш погляд, одним із шляхів зменшення диспропорційності розподілу доходів домогосподарств є проведення якісного та всебічного дослідження причинних взаємозалежностей, яке дасть комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та оцінить вихідні (результативні) параметри цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Коефіцієнт Джині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znaimo.com.ua/%D0%9A%D0%BE%D0>
2. Хотомлянский А.Л. Совершенствование методов экономического прогнозирования на основе регрессионного моделирования / А.Л. Хотомлянский // Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. Наук. Праць. – Сер.: Технічні науки. – Маріуполь : Видво Приазовського ДТУ. – 2008. – № 18. – С. 271–274.
3. Слуцкий Е.Е. Сложение случайных причин как источник циклических 213 роцес сов /Е.Е. Слуцкий // Вопросы конъюнктуры. – 1997. – Т. 3, вып. 1. – С. 34–64

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 332.12(477)

Забедюк М.С., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ФІНАНСОВИЙ КАПІТАЛ: ЗМІСТ ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ

У статті досліджено різні підходи до трактування поняття «фінансовий капітал». Виокремлено основні характеристики фінансового капіталу. Розглянуто джерела формування фінансового капіталу. Виявлено особливості та проблеми формування фінансового капіталу.

Ключові слова: фінансовий капітал, джерела формування фінансового капіталу, власний фінансовий капітал, позиковий фінансовий капітал.

Zabedyuk M.

FINANCIAL CAPITAL: CONTENTS AND SOURCES OF FORMATION

The article describes the different approaches to the interpretation of the concept of "financial capital". The basic characteristics of financial capital are highlighted. The sources of financial capital are considered. The features and problems of formation of financial capital are disclosed.

Key words: financial capital, sources of financial capital, own financial capital, loan financial capital.

Забедюк М.С.

ФИНАНСОВЫЙ КАПИТАЛ: СОДЕРЖАНИЕ И ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье исследованы различные подходы к трактовке понятия «финансовый капитал». Выделены основные характеристики финансового капитала. Рассмотрены источники формирования финансового капитала. Выявлены особенности и проблемы формирования финансового капитала.

Ключевые слова: финансовый капитал, источники формирования финансового капитала, собственный финансовый капитал, заемный финансовый капитал.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Важливим елементом національної фінансової системи є фінансовий капітал, ефективне функціонування якого забезпечує формування активів виробничо-господарської діяльності, конкурентоспроможність різних суб'єктів господарювання, впровадження нових механізмів підвищення ефективності управління підприємством та забезпечення умов реалізації стратегічного розвитку.

Ефективний процес формування фінансового капіталу суб'єкта господарювання дає змогу максимізувати його ринкову вартість, забезпечити фінансову стійкість та рентабельність, мінімізувати ризики фінансового капіталу ділових одиниць, що, в свою чергу, є визначальним чинником забезпечення конкурентних переваг вітчизняної економіки, активізації економічного зростання та підвищення рівня життя громадян держави.

На думку більшості науковців і практиків недостатня величина фінансового капіталу, його низька ефективність та мобільність використання в реальному секторі економіки є одним із стримуючих факторів розвитку бізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичним дослідженням визначення економічної сутності фінансового капіталу суб'єктів господарювання присвячено праці провідних вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема: К. Макконелл, С. Брю, І. Бернар, Ж.-К. Коллі, В. Федоренко, Р. Гільфердинг та інших.

Вагомим внеском у вирішення теоретичних і практичних питань формування фінансового капіталу та управління цим процесом є дослідження, які проводили сучасні науковці, серед яких: Л. Алексеєнко, В. Кириленко, А. Білоченко, Н. Дрозд, В. Лещук, І. Олександренко та ін.

Цілі статті. Дослідження підходів до трактування поняття фінансового капіталу та джерел його формування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діяльність підприємства та досягнення ним стратегічних цілей великою мірою залежить від фінансового капіталу та ефективності формування його джерел. На даний час вітчизняна економіка потребує від власників фірм та їх фінансових менеджерів найефективнішого управління підприємством, обачного та результативного контролю за вчасним коригуванням структури фінансового капіталу, оскільки оптимальна структура фінансового капіталу забезпечує отримання максимального прибутку на підприємстві та підвищує показники ліквідності на платоспроможності.

Слід зазначити, що виникнення поняття "фінансовий капітал" відбулося внаслідок дії таких основних чинників:

- концентрації та централізації виробництва й капіталу;
- змін соціально-економічного устрою;
- розвитку науково-технічного прогресу, інноваційних процесів;
- нарощення територіальної експансії великих капіталів та ін.

Дослідження сутності та способів формування фінансового капіталу привертало увагу досить багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Поняття фінансовий капітал є досить багатоємним. Так, Р. Гільфердинг, який увів поняття «фінансовий капітал», вважає, що це той капітал, який перебуває у використанні банків та застосовується підприємцями [1, с.358].

К. Макконелл, С. Брю стверджують, що фінансовий капітал є грошима, які має підприємство і використовує їх для закупки інвестиційних товарів [2, с.400]. Можна погодитися з цим визначенням, тому що в кінцевому результаті підприємство отримує прибуток від проданих інвестиційних товарів, в які був вкладений фінансовий капітал, а це є досить позитивним явищем для підприємства.

На думку І. Бернар, Ж.-К. Коллі, В. Федоренко у понятті фінансовий капітал заключається грошове вираження вартості цінних паперів, які дають право власності на реальний капітал підприємства [3, с.616; 4, с.783]. Думка цих авторів є не максимально розкритою, оскільки вони спираються на те, що фінансовий капітал це лише вираження вартості цінних паперів.

Також, можна відмітити сучасні підходи до визначення «фінансового капіталу». При цьому, з одного боку, автори стверджують, що внаслідок об'єднання економічних зв'язків фінансових установ та великих промислових компаній утворюється якісно новий «фінансовий капітал». З цим переконанням можна погодитися, бо фінансові установи дійсно є основними постачальниками фінансового капіталу для підприємств.

Також, Алексеєнко Л.М. стверджує, що фінансовий капітал це складна система взаємозв'язків потужних кредитно-фінансових установ та нефінансових корпорацій [5, с.424].

З іншого боку, існують твердження, що фінансовий капітал – це грошові кошти чи матеріальні і нематеріальні активи підприємства, які виражені у грошовій формі. Звідси випливає те, що грошові кошти та їх еквіваленти та основні фонди, які відносяться до нематеріальних активів підприємства, мають різний ступінь ліквідності, тобто мають здатність товари перетворювати в гроші.

Бачення науковців щодо визначення поняття «фінансовий капітал» з виділенням їх визначальних характеристик наведено у табл.1.

Таблиця 1

Визначальні характеристики поняття «фінансовий капітал»

Визначальна характеристика	Сутність поняття
Сукупність капіталізованих фінансових ресурсів	Сукупність капіталів у формі готівкових грошей та ліквідних фінансових активів: акцій, облігацій та інших цінних паперів [6, с.272]
	Сукупність капіталізованих фінансових ресурсів, що використовуються власниками і менеджерами в економічному процесі відтворення вартості як джерело фінансування господарської діяльності з метою одержання доходу [7]
	Капіталізована сума фінансових ресурсів підприємства, які є джерелами формування активів підприємства і отримані за рахунок фінансових інструментів (акції, облігації, кредити) та ефективної роботи суб'єкта господарювання (у вигляді прибутку) [8, с.205]
Грошова форма усіх ресурсів суб'єкта господарювання	Ринкова вартість усіх ресурсів, які залучаються суб'єктами господарювання з різних джерел (зокрема, за рахунок власних коштів, з ринку цінних паперів та страхового ринку, засновницьких внесків, від банківської системи, бюджетів усіх рівнів тощо), що виражається у грошовій формі [9, с.95]

продовження таблиці 1

1	2
Інвестиційний ресурс	Інвестиційний ресурс, джерелами якого є об'єднаний банківський, промисловий та фіктивний капітал [10, с.895]
	Накопичений шляхом збережень запас економічних благ у формі грошових активів та реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс та фактор виробництва з метою отримання доходу [11]
Еволюційна форма капіталу	Синтетична економічна категорія, яка є концентрованою, більш складною еволюційною формою капіталу нового рівня, що спрямовується на максимізацію ефективності діяльності задля отримання надприбутків та посідає ключове місце в системі суспільного капіталу [12, с.55]
	Якісно нова форма капіталу та усупільнення засобів виробництва на вищій стадії розвитку капіталістичного способу виробництва, яка виникає в результаті сплетіння, злиття монополістичного банківського та монополістичного (в. т. ч. олігополістичного) промислового капіталів [13]

Враховуючи вищенаведене, $n \cdot g Z g k h \setminus b c d$ розглянемо розглядати як фінансові ресурси, а також інші види матеріальних і нематеріальних активів, оцінені у вартісній (грошовій) формі, мобілізовані з різних джерел з метою фінансового забезпечення господарської діяльності.

Всі існуючі підходи до трактування поняття «фінансовий капітал» є неоднозначними, це пояснюється тим що ця категорія є багатоаспектною і саме це виражається її проявом на мікро - та макрорівнях. На мікрорівні функціонування і формування фінансового капіталу відбувається через постійний виробничий процес, ефективну виробничо-господарську діяльність та покращення роботи суб'єктів господарювання для отримання максимального прибутку. А макрорівень характеризується тим, що фінансовий капітал накопичується під час складної системи відносин держави, фінансово-кредитних установ та промислово-виробничих структур для забезпечення сприятливості, швидкості, зручності у використанні фінансового капіталу та отриманні прибутку.

На формування пропозиції фінансового капіталу впливають такі фактори:

- у суб'єктів господарювання вивільняються кошти у процесі економічної діяльності, які вони зберігають в банках, цінних паперах та ін.;
- частина доходів домашніх господарств зберігається в банках або в цінних паперах.

Розглядаючи джерела формування фінансового капіталу, їх можна поділити на власні та позикові. Детальний розподіл джерел формування фінансового капіталу розглянемо на рис.1.

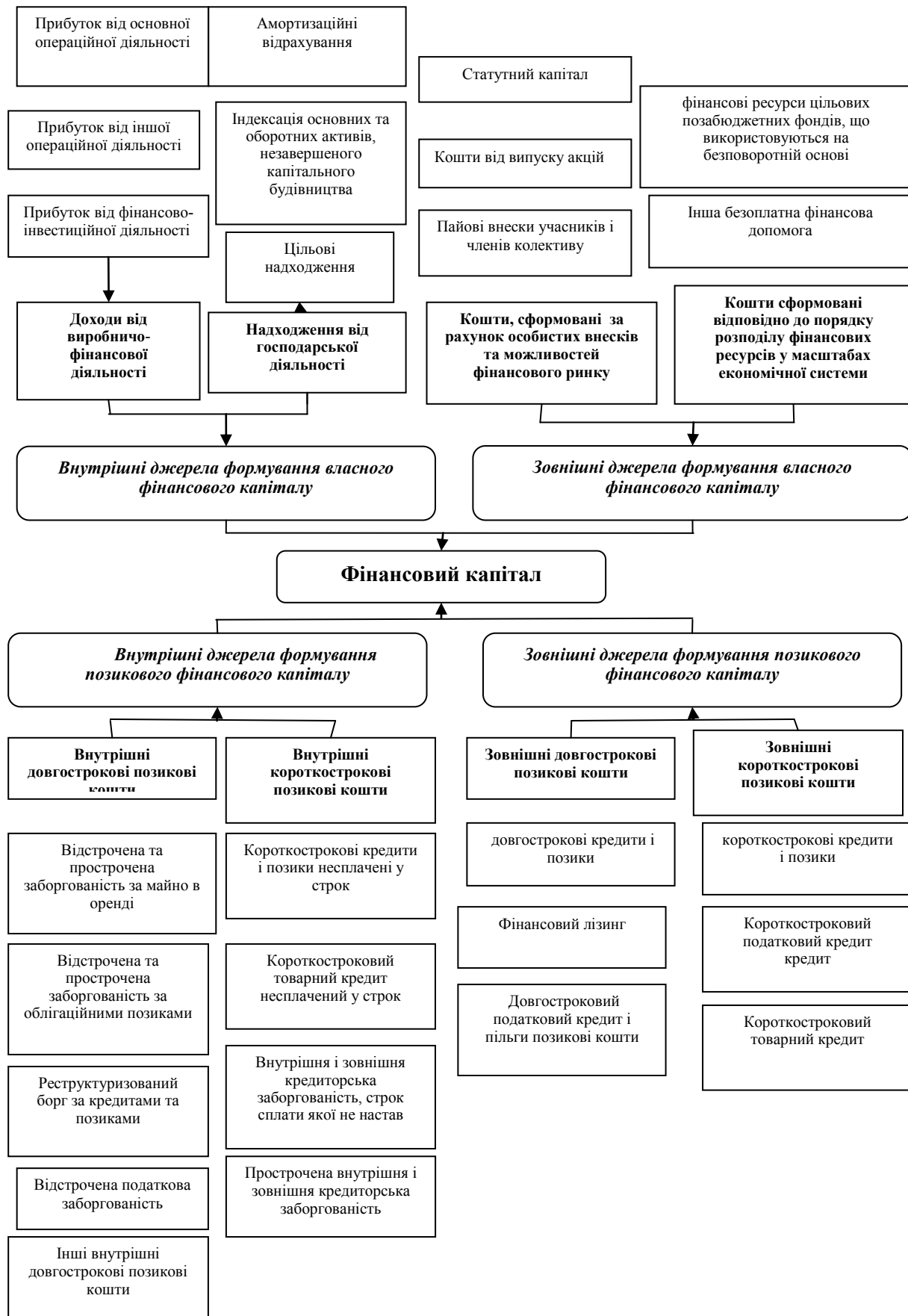

Рис. 1. Джерела формування фінансового капіталу

Як бачимо, до внутрішніх джерел формування власного фінансового капіталу входять доходи від виробничо-фінансової діяльності та надходження від господарської діяльності. До зовнішніх джерел формування власного фінансового капіталу відносимо кошти, сформовані за рахунок особистих внесків та можливостей фінансового ринку та кошти сформовані відповідно до порядку розподілу фінансових ресурсів у масштабах економічної системи.

Внутрішні джерела формування позикового фінансового капіталу включають внутрішні довгострокові та короткострокові позикові кошти. Відповідно, до зовнішніх джерел формування позикового фінансового капіталу відносимо зовнішні довгострокові та короткострокові позикові кошти.

Збільшення обсягів фінансового капіталу на підприємствах являється не лише позитивним явищем, але і створює багато фінансово - економічних проблем, які в свою чергу потрібно наперед прогнозувати та намагатися їх мінімізувати в процесі діяльності підприємства. Найактуальнішою проблемою, яка виникає під час формування фінансового капіталу можна назвати проблему вибору джерел утворення і оцінки вартості кожного з них, з позиції необхідності і можливості залучення. Ще однією проблемою є раціональність структури фінансового капіталу, що впливає на рівень фінансової стійкості підприємства, та проблема покращення розмірів фінансового капіталу під час його формування.

Результатом формування фінансового капіталу на підприємстві є його структура та величина. Тому ці два показники повинні бути такими, щоб забезпечувати ефективну фінансову та виробничо-господарську діяльність підприємства, бо недостатній обсяг фінансового капіталу буде стримувати виробничі процеси, і підприємство не матиме змоги вийти на оптимальний обсяг своєї діяльності, і це значною мірою відобразиться на

кінцевих результатах функціонування підприємства. А надмірний обсяг фінансового капіталу створює виникнення проблем подальшого неефективного використання активів, та зниження норм дохідності фінансового капіталу.

Висновки. Отже, в ході теоретичного дослідження було розглянуто підходи вчених до визначення поняття фінансового капіталу та було запропоновано власне визначення даного поняття.

На основі дослідження джерел формування фінансового капіталу можна стверджувати, що фінансова стабільність господарюючих суб'єктів великою мірою залежить від вирішення проблем оптимальної побудови джерел формування фінансового капіталу.

Список використаних джерел:

1. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / Пер. с нем. И. Степанова. 6 изд., стереотип. - М.-Л.: Государственное социально-экономическое изд-во, 1931. - 460 с.
2. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика: Пер с англ. / К. Р. Макконел, С. Л. Брю. - М.: Республика, 1992. - 400 с.
3. Панчишин С. Макроекономіка : навч. посіб. / С. Панчишин. - К. : Либідь, 2001. - 616 с.
4. Бернар Ив. Толковый экономический и финансовый словарь: / Ив Бернар, Килли Жан-Клод. - М.: Международные отношения, 1994. - 783 с.
5. Алексеенко Л.М. Ринок фінансового капіталу: становлення, перспективи розвитку: Монографія. / Л.М. Алексеенко. - К.: Максимум; Тернопіль: Економічна думка, 2004.- 424 с.
6. Кириленко В.В. Ринок фінансового капіталу: курс лекцій: навч. посіб. для вузів / За ред. О.Р. Дивеева-Кириленка. - Тернопіль: ТДУ, 2006. - 272 с.
7. Дісяк О.П. Фінансовий капітал підприємства та джерела його формування. Первая международная научно-практическая конференция «Качество экономического развития: 2007 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.confcontact.com/2007may/5_disyak.php
8. Олександренко І.В. Автоматизація фінансової діагностики: теорія і практика: навч. посіб. / І.В. Олександренко, С.О. Пиріг. - Львів: Ліґа-Прес, 2015. - 205 с.
9. Білоченко А. М. Фінансовий капітал в Україні: особливості формування та перспективи розвитку // Фінанси України. - 2008. - №3. - с. 95.

10. Дрозд Н. В. Концептуальні підходи до розуміння категорії фінансового капіталу / Н. В. Дрозд. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірн. наук. праць. – Вип. 251: В 6 т. – Т.IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – с. 889–895.
11. Економічний словник-довідник: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict/813.html>
12. Лещук В. П. Фінансовий капітал фінансово-промислових груп: формування, використання та перспективи розвитку: моногр. / В. П. Лещук. – Луцьк, 2011. – 476 с.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.frontmanagement.org/fomants-482-1.html>

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

УДК 336.2

Карлін М.І., д.е.н., професор

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ФІСКАЛЬНА ОПТИМІЗАЦІЯ: СУТЬ, СТРУКТУРА, ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В статті з'ясована суть фінансової оптимізації, її структура, проаналізовані проблеми фінансової оптимізації в Україні та запропоновані шляхи їх вирішення з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: фінансова оптимізація, квазіфінансові видатки, креативний клас, державні доходи, державні видатки, податкова реформа.

Karlin M.

FISCAL OPTIMIZATION: THE ESSENCE, STRUCTURE, PROBLEMS IN UKRAINE AND THEIR SOLUTIONS

The article has clarified the essence of fiscal optimization and its structure, the fiscal problems of optimization in Ukraine have been analyzed and the ways of their solution based on the experience of foreign countries have been offered.

Keywords: fiscal optimization, quasi-fiscal expenditures, creative class, government revenues, government spending, tax reform.

Карлин Н.И.

ФИСКАЛЬНАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ: СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА, ПРОБЛЕМЫ В УКРАИНЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РЕШЕНИЯ

В статье выяснена сущность фискальной оптимизации, ее структура, проанализированы проблемы фискальной оптимизации в Украине и предложены направления их решения с учетом опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: фискальная оптимизация, квазифискальные издержки, креативный класс, государственные доходы, государственные расходы, налоговая реформа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вихід України із економічної кризи в сучасних умовах не може бути здійснений без проведення фінансової оптимізації, на чому наголошується у багатьох наукових публікаціях українських вчених та політиків. Разом з тим, не з'ясовано суть даної категорії, її структура, а головне – шляхи її здійснення в сучасних умовах і на перспективу. Ускладнюють вирішення вказаної проблеми військові дії на Донбасі, значна зовнішня заборгованість нашої країни та відповідна залежність від кредиторів (насамперед від Міжнародного валютного фонду), постійне підвищення цін (передусім на комунальні послуги та енергоносії), складна

соціально-політична ситуація в Україні в результаті двократного падіння рівня життя в 2014-2016 рр. Крім того, вихід Великої Британії із ЄС призведе до суттєвого скорочення допомоги від цієї організації Україні. Всі ці проблеми вимагають оптимізації суспільних видатків та удосконалення податкової системи нашої країни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В Україні особливості фіскальної оптимізації на різних рівнях державного управління досліджувалися такими вченими, як: В. Андрущенко, С. Булгакова, І. Вахович, В. Вишневський, В. Геєць, В. Дем'янішин, І. Жаліло, Т. Єфименко, Ю. Іванов, О. Кириленко, А. Крисоватий, Е. Лібанова, І. Луніна, І. Лютий, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, Л. Сідельникова, А. Соколовська, І. Сторонянська, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій та іншими. Разом з тим, в сьогоденних умовах соціально-економічної та політичної кризи необхідні нові підходи до вирішення питань фіскальної оптимізації в Україні, населення якої вже не витримує ліберальних методів реформування, погоджених з МВФ.

Цілі статті. В статті обґрунтовуються необхідність зміни напрямів фіскальної оптимізації в умовах виходу з кризи України та пропонуються нові, які відповідають досвіду зарубіжних країн, передусім досвіду постсоціалістичних країн-членів ЄС. Все це дозволить виконати умови МВФ щодо отримання Україною відповідних кредитів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Витрати державного бюджету нашої країни в 2016 р. на 256 млрд. гривень перевищують її доходи. Планується 218 млрд. гривень взяти в борг, а ще 38 млрд. гривень надрукує Національний банк України, що говорить про втягування нашої країни в боргову залежність від інших країн. Тому МВФ наголошує на оптимізації суспільних видатків та удосконаленні податкової системи нашої країни, що дозволить йому надати нашій державі значні кредити. Відповідні кредити в такому випадку можуть надати й інші міжнародні організації та окремі розвинуті країни.

Видатків бюджету України недостатньо для вирішення багатьох питань, зокрема освіти, медицини та оборони. Держава звертається до запозичень, нарощує борги і потрапляє під зовнішнє управління. Так, у 2014 р. видатки зведеного бюджету в розрахунку на одного жителя в Україні становили лише 1 тис. дол. США, тоді як, наприклад в сусідній Польщі – 6 тис. дол. США, в Туреччині – 2,7 тис. дол. США [1].

Важливим джерелом забезпечення економіки фінансовими ресурсами є зовнішні запозичення, що спричиняє зростання зовнішнього державного боргу понад норму. Останнє характерно для більшості розвинутих країн, хоча для України іноземні кредитори виставляють досить жорсткі вимоги. Їх можна зрозуміти, оскільки наша країна поки виглядає як ненадійний позичальник.

На кінець 2015 р. рівень державного боргу України становив 79 % від ВВП. Загальна сума державного та гарантованого державою державного боргу склала близько 65,5 млрд. дол. США. В гривневому еквіваленті вона становила 1572 млрд. гривень.

Існує дві основні форми зниження державної заборгованості: зменшення суспільних витрат та підвищення податків. Кожна з цих форм має своїх прихильників та противників у різних політичних партіях. Відповідно, кожна з них, коли приходить до влади, використовує свій інструментарій оптимізації державного боргу [2, с. 406]. Сучасна практика показує, що для цього насамперед використовують підвищення непрямих податків. В Україні в останні роки наголос зроблено на постійне підвищення акцизного податку та на підвищення цін на енергоносії для всіх споживачів. Тому важливо визначити структуру заходів з фіскальної оптимізації в Україні в сучасних умовах, які суттєво відрізняються від умов розвинутих країн.

У загальному вигляді фінансову оптимізацію слід розглядати ширше, ніж фінансову консолідацію. Остання розглядається як сукупність заходів фінансової політики уряду країни, на направлену на зменшення державного боргу і бюджетного дефіциту. Фінансова оптимізація, крім вказаних складових, на наш погляд, включає в себе ще й удосконалення доходної частини бюджетів всіх рівнів, зменшення квазіфінансових витрат держави, а також оптимізацію доходів й витрат державних цільових фондів. Разом з тим, заходи фінансової оптимізації є головними серед складових фінансової оптимізації.

Згідно Маастрихтських критеріїв, дефіцит бюджету не повинен перевищувати – 3% від ВВП країни, а державний борг – 60% від ВВП країни, яка бажає вступити до Євросоюзу. Враховуючи орієнтацію України на вступ до ЄС, вказані критерії повинні бути основними дороговказами для нашої країни при проведенні політики фінансової оптимізації в 2016-2020 рр., оскільки після 2020 року Україна планує подати заявку на вступ до Європейського Союзу. Але вихід Великої Британії з ЄС ставить під питання вказані терміни, які скоріше за все будуть продовжені.

На наш погляд, доцільно спрямувати політику фінансової консолідації в нашій країні на показники державного боргу не вище 60% від ВВП, щоб одночасно здійснювати й політику фінансової децентралізації.

З метою оптимізації державних витрат та державного боргу в Україні важливо зменшити перерозподіл ВВП, рівень якого складає близько 52 % від ВВП. За оцінками експертів Центру економічної стратегії, зниження частки витрат держави у ВВП з 51 % до 35-37 % здатне прискорити економічне зростання в Україні на 1-2 % ВВП в рік.

Для розуміння причин зростання державного боргу в Україні необхідно звернути увагу й на квазіфінансові витрати (КФВ) держави. Суть КФВ, на думку В. Башка [3], полягає в тому, що державні корпорації реалізують товари та послуги за нижчими від ринкових цінами, компенсація яких відбувається шляхом надання підприємствам субсидій з бюджету; надання податкових пільг та відстрочок; унаслідок перехресного субсидування за рахунок інших споживачів послуг державних підприємств; у вигляді короткострокових запозичень державних корпорацій; у формі обміну акцій державних корпорацій, що здійснюють КФВ, на боргові цінні папери уряду. Враховуючи неефективне управління більшістю державних підприємств в Україні сьогодні, їх необхідно приватизувати, але з умовою участі в ній тільки фірм з розвинутих країн, які будуть працювати за існуючими в нашій країні законами. На наш погляд, до цієї приватизації недоцільно допускати й українські ФПГ, які поки не працюють за правилами. Нагляд за приватизацією слід віддати в руки спеціального комітету з представників МВФ, ЄС, інших західних кредиторів України.

Якщо держава взагалі не компенсує КФВ у короткостроковому періоді, то це позитивно впливає на рівень державного боргу країни, хоча призводить до фінансових втрат державних підприємств. Здійснення КФВ протягом тривалого часу без відповідної компенсації з боку держави призводить до істотного посилення боргового навантаження на державні корпорації. І щоб здешевити вартість залучення нових позик, уряд починає надавати державні гарантії. При втраті державних корпорацій доступу до боргових ринків, уряд змушений рятувати їх шляхом збільшення статутного капіталу, або повертаючи гарантовані державою боргові зобов'язання, внаслідок чого рівень державного боргу зростає. Так, за оцінкою, В. Башка, за 2008-2015 рр. обсяг КФВ в Україні становив 128 млрд. дол. США, з них 62 % було покрито за рахунок державного бюджету нашої країни. Решта цих витрат покривалася за рахунок втрат прибутку державних корпорацій, втрат від виданих НБУ кредитів рефінансування, втрат інших споживачів державних послуг.

З подібною практикою активно бореться Міжнародний Валютний Фонд, який надає кредити з умовою встановлення реальних цін на енергоносії, комунальні послуги тощо в цих країнах. Така політика МВФ змушує політиків багатьох постсоціалістичних країн поступово запроваджувати енергоощадні технології, а не роздавати субсидії на оплату комунальних послуг. Частково це починає робитися і в Україні, хоча подолати спротив противників подібного підходу в комунальній сфері поки дуже важко. Причиною цього є значний вплив олігархічних структур на діяльність окремих фракцій у Верховній Раді України.

Можливим варіантом для України могло б стати досягнення в перспективі рівня державного боргу на рівні 55% від ВВП (як у Польщі), але це вимагає використання польського підходу до реалізації подібної стратегії. У Польщі на законодавчому рівні у свій час була закріплена наступна умова: при перевищенні державним боргом позначки в 55% від ВВП автоматично на такий же відсоток збільшується базова ставка податку на додану вартість (далі - ПДВ) [4, с. 34].

ОЕСР з'ясувала, що перерозподіляючи податковий тягар від прямих податків (на прибуток, на доходи чи ЄСВ) на користь непрямих (ПДВ та акцизи) і, особливо, на податок на майно, можна прискорити економічне зростання. Тобто, в Україні при зниженні ПДФО, а також ЄСВ, необхідно підвищити податок на майно насамперед заможних верств населення, щоб дотримуватися принципу справедливості в оподаткуванні. Але важливо, щоб податок на майно в Україні сплачувався залежно від його вартості, а не від площі. Такий підхід використовується в абсолютній більшості країн Європейського Союзу.

На наш погляд, найбільш ефективними правилами перерозподілу в сьогоденні умовах є врахування мотиву страхування та мотиву самозахисту. Мотив страхування полягає в тому, що громадяни згодні сплачувати державі прибутковий податок та соціальні збори, щоб отримати від неї необхідну допомогу у вигляді різних бюджетних трансфертів у складних життєвих ситуаціях. Мотив самозахисту слід розуміти як готовність населення сплачувати державі певні податки під кутом гарантії від соціальних потрясінь і кримінальних правопорушень.

Ці мотиви необхідно враховувати всім країнам сьогодні, оскільки світ, згідно висновків Т. Пікетті, повертається до ситуації, коли нерівність в суспільстві постійно збільшується, що може призвести до важких соціальних та політичних наслідків [5, с. 3]. Але, на відміну К. Маркса, Т. Пікетті не говорить про крах капіталізму, а пропонує ті заходи, які можуть призупинити негативні тенденції в його розвитку. Вони насамперед стосуються удосконалення прибуткового оподаткування доходів громадян. Згідно висновків Т. Пікетті, прогресивний податок на доходи фізичних осіб є ключовим елементом соціальної держави: він відіграв головну роль в її розвитку і в трансформації структури нерівності в ХХ ст. та є основним інструментом, який допоможе забезпечити стабільність соціальної держави в ХХІ ст. [5, с. 499]. Важливо цей висновок враховувати при реформуванні податкової політики в Україні в 2016-2017 рр., оскільки диференціація в доходах в нашій країні знаходиться на рівні латиноамериканських країн. В цих країнах проблеми соціальної нерівності досить часто вирішуються приходом до влади популістів, які з часом розвалюють економіку країни, що, в свою чергу, призводить до військових переворотів.

Процес зростання нерівності характерний і для США. На початку 2016 р. засновник теорії «креативного класу» Ричард Флорида в статті «В новій економічній географії Америки більше тих, хто програв, ніж тих, хто виграв» в журналі «Атлантик» написав: «В останні два десятиріччя Америка поділилася на дві різні нації, по мірі того, як більш освічені і заможні мігрували у відносно невелику кількість найбільш успішних міст та районів». І ця ситуація приносить вигоду тільки цим освіченим та

заможним. «Працівники сфери знань» насолоджуються високими доходами, комфортним міським середовищем, низьким рівнем злочинності у своїх «креативних кластерах», а всі інші з цього середовища витісняються і ніяких економічних переваг не мають. Тобто, соціальні ліфти тут не працюють.

При визначенні напрямів удосконалення сучасної фіскальної політики в Україні необхідно враховувати напрацювання Е. Дітона, якому Нобелівський комітет в 2015 р. надав Нобелівську премію за ряд відкриттів, зокрема й щодо його рівнянь попиту на окремі товари [6, с. 13]. Важливість цих рівнянь зумовлена практичними потребами державного регулювання. Зокрема, уряди розвинутих країн, перш ніж підвищувати чи знижувати податки на доходи окремих груп споживачів або ж змінювати ставку ПДВ на окремі види товарів, проводять оцінки впливу таких змін на споживання та добробут окремих соціально-демографічних груп. Цього поки не вистачає в Україні при реформуванні податкової системи, яка носить фіскальний характер. Це проявилось, зокрема, в оподаткуванні високих пенсій, у введенні ПДВ в розмірі 7 % на ліки тощо, від чого постраждали насамперед пенсіонери та малозабезпечені верстви населення.

Проблемою фіскальної оптимізації в нашій країні в останні роки є те, податковий тягар покладено в основному на пересічних громадян. В той же час українська система оподаткування побудована в такий спосіб, щоб населення не знала скільки коштів воно сплачує до бюджету і було менше вимогливим до влади. Половина опитаних упевнені, що платять державі менше 30 % від зароблених коштів. При цьому близько 70 % респондентів вважають несправедливим розмір діючих податків. Тому підвищення фіскальної грамотності не тільки посилить відповідальність населення як платників податків, а й дозволить владі розраховувати на розуміння платників населення при оптимізації державних видатків.

Виходячи з досвіду Польщі, для оптимізації державних фінансів в Україні необхідно змінити підходи до податкової політики нашої країни. Насамперед це стосується податку на доходи фізичних осіб, який в 2016 р. стягується за ставкою 18%. Доцільним був би перехід до прогресивної системи оподаткування доходів громадян. На наш погляд, мінімальна ставка ПДФО має складати не більше 10% (бідні верстви населення вже сплачували цей податок за цією ставкою), базова ставка має перебувати в межах 13-17% (краще – 15%, оскільки середній клас уже сплачував ПДФО за такою ставкою), а підвищена ставка має бути в межах 19-22%, оскільки в сьогоденних умовах масового зниження доходів заможних верств населення ставка 22% буде виглядати й для них надмірною. Доходи заможних верств населення доцільно оподатковувати не за допомогою високої ставки ПДФО, а з використанням підвищених податків на товари не першої необхідності. Це позитивно сприймається більшістю суспільства, оскільки такий підхід краще дозволяє реалізувати принципи соціальної справедливості в оподаткуванні в бідній країні, оскільки зараз Україна є найбіднішою країною в Європі.

Щодо значного зниження ставки ЄСВ, встановленого на рівні 22%, то хотілося б зауважити, що це треба було робити поступово, з лагом не більше 5% в рік, оскільки в іншому випадку слід очікувати значного недофінансування державних соціальних фондів, передусім Пенсійного фонду України. Це й показали результати першого півріччя 2016 р., що змушує експертів говорити про підвищення ЄСВ хоча б до рівня 28 %.

Як вважає проф. Д. Гетманцев (КНУ імені Т. Шевченка), єдиним компенсатором втрат бюджету від зменшення надходжень від прямих податків в Україні в сьогоденних умовах могло б стати підвищення непрямих податків[7]. Частково це реалізується в постійному підвищенні акцизів та розширенні переліку підакцизних товарів. Головним аргументом на користь збільшення ставок непрямого оподаткування

в Україні є розвинений, порівняно з іншими податками, механізм адміністрування як ПДВ, так і акцизного податку.

Про можливість підвищення ПДВ в Україні свідчить динаміка стандартних ставок цього податку в країнах Європейського Союзу. Згідно досліджень проф. А. М. Соколовської [8, с.16-17], динаміка стандартних ставок ПДВ в країнах ЄС протягом 2000-2014 рр. була позитивною. Зокрема, протягом 2000-2014 рр. вони зросли в 20 державах Євросоюзу, у т. ч. найбільше – на Кіпрі, в Португалії, Греції, Іспанії й Румунії, тобто в країнах із найвищим рівнем бюджетного дефіциту та/або державного боргу. Не вдавалися до збільшення стандартних ставок податку уряди Бельгії, Данії, Люксембургу, Австрії, Швеції. І лише дві країни ЄС знизили ставку податку: Чехія (з 22 до 21 %) та Словаччина (з 23 до 20 %). Середній рівень стандартної ставки ПДВ у розвинутих країнах Європейського Союзу підвищився з 19,4 % до 21,5 %, в постсоціалістичних країнах ЄС – з 20,6 % до 22,2 %. У 2014 р. лише в трьох державах цієї групи (Болгарії, Естонії та Словаччині) стандартна ставка цього податку дорівнювала 20 %.

Значним резервом додаткових надходжень до бюджету при проведенні фіскальної оптимізації в Україні має стати посилення контролю за трансфертним ціноутворенням та виведенням коштів в офшори. Це вимагає насамперед розширення переліку офшорних юрисдикцій з боку Кабінету Міністрів України. Офіційно в Україні сьогодні визнано 36 офшорних зон.

Дещо для обмеження виведення коштів в офшори в нашій країні зроблено, хоча цього поки недостатньо. Зокрема, в Україні при покупці товарів у компаній, які знаходяться в офшорних юрисдикціях, до валових витрат відноситься тільки 85% вартості куплених товарів чи послуг, що збільшує суму податку на прибуток. Хоча фактично це призводить до сплати додаткової суми податку на прибуток лише у розмірі від 3,75 % до 2,4 % (з урахуванням зменшення ставки податку на прибуток з 25 % до 16 % від 15 % вартості товарів до складу валових витрат), що само по собі не є суттєвою перешкодою порівняно з «позитивними моментами» використання офшорних схем.

В 2014 р. в Україні був прийнятий закон, яким зобов'язано розкривати дані про кінцевих бенефіціарів підприємств, зокрема і в офшорах. З 07.02.2015 р. у нашій країні змінено правила фінансового моніторингу, який тепер буде здійснюватися на основі нового закону.

26.04.2016 р. Президент України П. Порошенко видав Указ «Про заходи протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон». Цим Указом створена група для підготовки законопроектів з питань протидії виведенню коштів в офшори. Група мала підготувати до 10.06.2016 р. відповідні законопроекти, з урахуванням міжнародних ініціатив, розроблених ОЕСР. Все це стало відповіддю на оприлюднені на початку квітня 2016 р. в світовій пресі так званого «панамського» досі на відомих в світі політиків та бізнесменів (зокрема, і з України), які використовували одну із панамських компаній в своїх офшорних операціях, які не завжди були законними.

На початку квітня 2016 р. Президент України П. Порошенко доручив Міністерству фінансів та ДФС забезпечити приєднання України до міжнародної міжвідомчої конвенції щодо доступу нашої країни до рахунків нерезидентів. Він хоче, щоб це відбулося до початку 2017 р. Після цього Україна автоматично має отримувати інформацію про рахунки українського резидента, які він має в будь-якому банку світу.

Також планується прийняти законодавство щодо статусу іноземних контрольованих компаній. Якщо така компанія має рівень оподаткування в іншій країні у понад два рази нижче, ніж в Україні, вона повинна сплачувати податки в нашій країні.

Під тиском розвинутих країн, і насамперед США, Україна рано чи пізно прийме план заходів з протидії з розмивання податкової бази та виведення прибутку з під оподаткування (план BEPS), хоча ряд експертів вважають його досить важким для середнього бізнесу в Україні, як і для нашої країни в цілому. Виграють від нього насамперед транснаціональні компанії та США як держава [9, с. 10]. Треба враховувати й той факт, що більша частина зарубіжних ТНК в Україні зосереджена в галузі торгівлі та ремонту, в переробній промисловості, в операціях з нерухомістю та будівництві, і вони не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі [10, с. 8].

Важливим напрямом фіскальної оптимізації та боротьби з ухиленням від оподаткування в Україні повинно стати запровадження системи електронного врядування за прикладом Естонії [4, с. 258-259]. З серпня 2000 року естонський уряд працює в «безпаперовому режимі», тобто вся підготовка документів відбувається в електронному форматі. Засідання проходять раз на тиждень, причому будь-який житель республіки може спостерігати його в режимі реального часу. При цьому засідання тривають близько години.

В Польщі, в результаті реформи адміністративно-територіального устрою в 1999 р., фінансові ресурси та відповідальність за стан соціально-економічного розвитку територій було зосереджено у територіальній громаді – гміні. Так, вже в 2011 р. доходи гмін у загальному обсязі місцевих бюджетів склали майже 75 %, тоді як доходи повітів (районів) та воєводств (областей) – 25 %. [11, с. 67]. До подібного треба прагнути і в Україні, де ситуація в останні роки була протилежною.

Дуже складною проблемою для керівництва України є оптимізація витрат на соціальну підтримку населення, яка складає значну частину видатків бюджетів всіх рівнів. Насамперед це стосується субсидій на комунальні послуги, які обтяжують бюджетну систему країни. Тому позитивно можна оцінити експеримент в м. Калуші, в якому отримувачі субсидій будуть отримувати спеціальну платіжну картку, на яку держава буде нараховувати субсидію, а її власник самостійно буде сплачувати комунальні платежі. Перевагою даного механізму над існуючим сьогодні є те, що одержувач субсидії буде зацікавленим в економії енергоресурсів, оскільки вся економія буде залишатися йому. За деякими оцінками, розповсюдження подібного механізму використання «живих» грошей на субсидії може дати суттєву економію споживання енергоресурсів в масштабі країни. Існуюча ж сьогодні система виплати цих субсидій в безготівковій сфері на рахунки приватних комунальних структур є, як відмічають всі експерти, вкрай неефективною та корумпованою.

В цілому, політика фінансової оптимізації в Україні не можлива без фіскальної децентралізації, оскільки населення на місцях краще контролює використання суспільних фінансів на місцях, ніж державні контролюючі структури. Важливо розробити такий механізм останньої, щоб вона не суперечила фіскальній оптимізації. Цей взаємозв'язок ми вбачаємо й у передачі частини витрат з погашення державного боргу України на рівень регіонів. Тоді обласні ради та місцеві еліти не дозволять корумпованій центральній владі бездумно нарощувати дефіцит бюджету і державний борг. Цю закономірність чомусь ніхто не аналізує в Україні, хоча в деяких країнах частина державного боргу і військових витрат давно фінансується з регіональних бюджетів. Для запровадження подібного механізму в Україні необхідно розширити податкові повноваження регіонів, в тому числі й стосовно закріплення за ними частини ПДВ. Важливо при цьому розробити відповідний механізм такого перерозподілу, який би базувався на критерії частки населення регіону у всьому населенні України.

Разом з тим, неоднозначно сприймається фахівцями передання частини акцизного податку на ряд підакцизних товарів до місцевих бюджетів. З одного боку, це збільшило в 2015-2016 рр. доходи місцевих бюджетів, а, з другого боку, цей порядок провокує

місцеві органи влади “закривати очі” на масові порушення закону підприємствами з продажу алкоголю, цигарок, паливо-мастильних матеріалів. Тому деякі місцеві громади Волині почали боротьбу з такими підприємствами, оскільки місцева влада належним чином не виконує щодо них контрольну функцію.

Важливою умовою фінансової оптимізації є внесення змін й у порядок проведення децентралізації в Україні, оскільки механічне об’єднання районів, як вважає ряд експертів, без стимулювання появи у них точок економічного зростання дискредитує децентралізацію. На думку експертів, на самих дотаціях з бюджету та різного роду фондів, без розвитку місцевої економіки досягти спроможності об’єднаних територіальних громад (ОТГ) не вдасться. Практика проведення децентралізації це підтверджує, оскільки в першу хвилю об’єднання увійшли достатньо фінансово спроможні громади, з яких третині до статусу дійсно спроможних ще далеко [12, с. 9]. Тому, на наш погляд, важливо перерозподілити державні кошти, які виділяються зараз ОТГ на медичну та освітню субсидію, на користь розвитку малого бізнесу, особливо – в сільській місцевості нашої країни, яка зараз стрімко деградує.

Для підтримки недостатньо розвинутих територій України було б доцільним, за прикладом Польщі, створити в них спеціальні економічні зони (СЕЗ), що б дозволило зменшити витрати бюджету на їх фінансування. При створенні подібних зон треба взяти до уваги й негативний досвід функціонування ВЕЗ і ТПР в Україні на початку ХХІ ст., що й призвело до їх закриття. Однією з головних причин цього було створення цих зон в інтересах окремих фінансово-політичних груп та політиків при владі. Важливо не допустити подібного зараз, а для цього потрібно максимально задіяти ресурси громадянського суспільства та посилити відповідальність всіх контролюючих структур за результативність їх роботи. Крім того, податкові та інші пільги в СЕЗ (на перших етапах їх функціонування) було б доцільним надавати насамперед іноземним інвесторам із розвинутих країн, виключивши цього переліку офшорні компанії.

Основними законодавчими актами, які унормовують діяльність СЕЗ в Польщі (закони від 20 жовтня 1994 р. та від 30 квітня 2004 р.), підприємцям у цих зонах надається державна допомога у вигляді таких пільг: звільнення від податку на прибуток (для юридичних осіб), податку на доходи (для фізичних осіб), місцевих податків та зборів, зокрема від земельного податку та податку на нерухоме майно; встановлення пільгових цін на придбання земельних ділянок з повністю підготовленою інфраструктурою для виробництва (чого так бракує в Україні для залучення як іноземних, так і українських інвесторів); надання безкоштовних адміністративних послуг щодо реєстрації та ведення бізнесу, дотації на працевлаштування безробітних тощо.

Спеціальні економічні зони (СЕЗ) в Польщі використовуються насамперед як інструмент регіонального вирівнювання, стимулювання розвитку відсталих регіонів, в яких згідно з нормативами ЄС щодо надання регіональної допомоги обсяг ВВП на душу населення не перевищує 75 % по країні. Більша частина прямих іноземних інвестицій провідних світових корпорацій, які надходять в Польщу й спрямовуються у виробничий сектор, розміщуються саме на територіях цих зон.

СЕЗ в Польщі являють собою виділені в адміністративному плані частини території країни, призначені для ведення на них економічної діяльності суб’єктами господарювання на більш привабливих умовах. Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ Польщі, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності.

Кожен підприємець може одночасно використовувати різні форми державної допомоги, але її загальна сума не може перевищувати максимально допустимого розміру, встановленого державою для окремо взятого регіону. На наш погляд, це робиться для того, щоб уникнути нездорової конкуренції між регіонами, що проявилось в Угорщині та Китаї.

Висновки. У загальному вигляді фіскальну оптимізацію слід розглядати ширше, ніж фіскальну консолідацію. Остання розглядається як сукупність заходів фінансової політики уряду країни, направлених на зменшення державного боргу і бюджетного дефіциту. Фіскальна оптимізація, крім вказаних складових, включає, на наш погляд, в себе ще й удосконалення доходної частини бюджетів всіх рівнів, зменшення квазіфіскальних видатків держави, а також оптимізацію доходів та видатків державних цільових фондів.

Для зменшення державного боргу в Україні необхідно оптимізувати квазіфіскальні витрати (КФВ) держави, оскільки здійснення КФВ протягом тривалого часу без відповідної компенсації з боку держави призводить до істотного посилення боргового навантаження на державні корпорації. Враховуючи неефективне управління більшістю державних підприємств в Україні, їх необхідно приватизувати, але з умовою участі в них тільки фірм з розвинутих країн.

Значним резервом додаткових надходжень до бюджету при проведенні фіскальної оптимізації в Україні має стати посилення контролю за трансфертним ціноутворенням та виведенням коштів в офшори. Це вимагає насамперед розширення переліку офшорних юрисдикцій з боку Кабінету Міністрів України.

Важливим напрямом фіскальної оптимізації та боротьби з ухиленням від оподаткування в Україні повинно стати прискорене запровадження системи електронного врядування на всіх рівнях (за прикладом Естонії).

Політика фінансової оптимізації в Україні не можлива й без фіскальної децентралізації, оскільки населення на місцях краще, як показує практика 2014-2016 рр., контролює використання суспільних фінансів на місцях, ніж державні контролюючі структури.

Необхідно також передати частину витрат з погашення державного боргу України на рівень регіонів, оскільки в деяких країнах частина державного боргу і військових витрат давно фінансується з регіональних бюджетів. Для запровадження подібного механізму в Україні необхідно розширити податкові повноваження регіонів, тоді обласні ради та місцеві еліти не дозволять центральній владі нарощувати дефіцит бюджету і державний борг

Для підтримки недостатньо розвинутих територій України було б доцільним, за прикладом Польщі, ряду інших постсоціалістичних країн, створити в них спеціальні економічні зони, що б дозволило зменшити витрати бюджету нашої країни на їх фінансування.

Список використаних джерел

1. Власюк В. Чим загрожує Україні деіндустріалізація? / В. Власюк // Дзеркало тижня. – 2016. – 28 травня. – С. 7.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / Ш. Бланкарт. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
3. Башко В. Боргова пастка «безкоштовного сиру» / В. Башко // Дзеркало тижня. – 2016. – 11 червня. – С. 7.
4. Карлін М. І. Фінансові системи країн Центрально – Східної Європи / М. І. Карлін, О. І. Балак. – Луцьк: Надстир'я, 2012. – 500 с.
5. Пикетти Т. Капітал в ХХІ столітті / Томас Пикетти. – М.: Ад Маргинем Пресс. – 2016. – 592 с.
6. Лібанова Е. М. Нобелівську премію з економіки 2015 року присуджено за цикл досліджень проблем споживання, бідності і добробуту / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2016. - № 3. – С. 11-20.
7. Гетманцев Д. Реформа оподаткування: непрямі податки / Д. Гетманцев // Дзеркало тижня. – 2016. – 2 травня. – С. 10.
8. Соколовська А. М. Концепція ліберальної податкової реформи: доцільність і можливість реалізації в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. - 2015. - № 12. – С. 12-31.
9. Гетманцев Д. Анти – ВЕРС – реформа / Д. Гетманцев // Дзеркало тижня. – 2016. – 24 червня. – С. 1, 10.
10. Немировська О. В. Формування ефективного механізму взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Оксана Вікторівна Немировська. – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. – 20 с.
11. Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення / М. І. Карлін, Ю. В. Шулик, А. В. Кулай та [ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Карліна. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 364.
12. Гоцуєнко Є. Децентралізація: плани та реальність /Є. Гоцуєнко, Н. Гоцуєнко // Дзеркало тижня. - 2016. – 13 серпня. – С. 9.

UDK 658.012.4:336(073)

Kereksha O., Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor

Pinti A.V., Postgraduate

Odessa National University of Economics

ROLE OF FINANCIAL KONROLING IN FINANCIAL MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The paper is dedicated to the theoretical and methodological approaches to study the efficiency of the company through the introduction of financial controlling of the enterprise.

Among the subjects treated in the paper are the main causes of conception and implementation of financial controlling, the main elements of the organization and management of the company, the following basic approaches to controlling system in Ukraine.

Summed conclusion that it is therefore extremely important today to organize the implementation of financial controlling in the company, taking into account the specifics of functional and organizational structure of the industry and helping to prevent the occurrence of critical economic situations, identifying the causes of financial problems and facilitating their effective removal.

Keywords: financial controlling, management of enterprises, improve efficiency, crises.

Керекша О.В. , Пінті А.В.

РОЛЬ ФІНАНСОВОГО КОНРОЛІНГУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена теоретико-методичному обґрунтуванню підходів до підвищення ефективності діяльності підприємств шляхом впровадження системи фінансового контролінгу на підприємствах.

Серед питань, що розглядаються у статті є головні причини виникнення та втілення концепції фінансового контролінгу, основні елементи організації і управління діяльністю підприємства, основні підходи до організації системи контролінгу.

Наведені висновки щодо правильної організації здійснення фінансового контролінгу на підприємстві із урахуванням специфіки його функціонально-організаційної структури та галузі діяльності, що допоможе запобігти виникненню кризових ситуацій та сприятиме їх ефективному усуненню.

Ключові слова: фінансовий контролінг, управління діяльністю підприємств, підвищення ефективності, кризові ситуації.

Керекша О.В., Пінті А.В.

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО КОНРОЛИНГА В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена теоретико-методическому обоснованию подходов к повышению эффективности деятельности предприятий путем внедрения системы контроллинга на предприятиях.

Среди рассматриваемых вопросов в статье являются главные причины возникновения и воплощения концепции финансового контроллинга, основные элементы организации и управления деятельностью предприятия, основные подходы к организации системы контроллинга.

Приведенные выводы по правильной организации осуществления финансового контроллинга на предприятии с учетом специфики его функционально-организационной структуры и отрасли деятельности, поможет предотвратить возникновение кризисных ситуаций и способствовать их эффективному устранению.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, управление деятельностью предприятий, повышение эффективности, кризисные ситуации.

Formulation of the Problem and its connection with important scientific and practical goals. One of the causes of the crisis of many Ukrainian enterprises is poor

management. A major factor contributing to making wrong management decisions is the lack of effective domestic enterprises controlling the system. The study of Financial Controlling is extremely important, because effectively organized financial controlling at the enterprise can be the basis of the system adopted implementation, monitoring and analysis of management decisions. In addition, the concept of economic governance now aims to identify all opportunities and risks associated with the main purpose of the entity, such as a profit in the marketplace.

Latest researches analysis, relating Problem solution. There is an increased interest on the part of scientists to study the features of the system of financial controlling, problems and prospects of its use in industrial Ukraine. Nowadays various aspects the domestic economic science are covered by O. Tereshchenko, S. Petrenko, MS Pushkar, MG Chumachenko, E. Davidovich and others. Among foreign scientists who made the greatest contribution to the development of this issue are Robert Mann, David Hahn, T. Reichman, H. and E. Mayer Folmuta.

Despite of the fact that research of Controlling has recently received much attention, the problem still remains important and understudied. There are many controversial issues related to the definition of "controlling", which to some extent make it difficult to understand its essence and significance for modern management environment. It should also be noted that the research of local scientists for the most part based on foreign studies, which require some clarification to the national reality. Most of the works devoted to financial controlling, relating primarily organizational and methodological aspects of the implementation of financial controlling in enterprises, while there is no work on the evaluation of the efficiency of the established system of financial controlling. There are also very few studies that highlight the functional types of controlling, the role of controlling in the management of various areas of the company. Most of the theory of controlling is not adapted to Ukrainian reality to Ukrainian legislation and does not correspond to the realities of the Ukrainian economy.

The aim of the article. The purpose of the article is to consider the theoretical and methodological approaches to study the efficiency of the company through the introduction of financial controlling at the enterprise.

The statement of the research with the scientific results grounding. To survive in today's business environment, in tough competition, the one must clearly understand and predict the direction of the company, possible threats and ways to overcome them. It raises the financial controlling such as management system that provides the flexibility and reliability of the company, as it provides an opportunity to plan activities, to set both short and long term objectives of management and to control the results.

Processes occurring now in Ukraine require reorientation of principles of industrial enterprises on the analysis and evaluation of various internal and external factors that influence the effectiveness of their activity.

These circumstances cause the need for the formation of new approaches to the management of industrial enterprises that will solve diverse economic problems facing them.

Modern industrial enterprise requires such a management system that ensures a competitive position and stability on the market and helps to modernize the organizational structure and information so that solving the basic problems of development, causing stable economic results.

In this regard, one of the pillars that allow a significant breakthrough in improving the management of industrial enterprise is controlling.

The term "controlling" is derived from "to control", which means economic understanding of management, monitoring and control. It should be noted that in the

economic literature there are many definitions of the term, indicating the diversity and uniqueness of the control system.

A common understanding of controlling does not exist. However, according to most experts, Controlling is a system that includes coordination, strategic and operational planning (budgeting), information, analysis and control, consolidated accounting, internal audit and internal consulting for self-regulation process of the company.

Many authors rightly considered an important means of controlling for a successful operation of the business, because it:

- ✓ provides management and shareholders with necessary information for decision-making processes by integrating data collection, processing, preparation, analysis and interpretation of data;

- ✓ provides information for managing labor and financial resources;

- ✓ ensures survival on strategic and tactical levels of management.

So we can give the following a definition: Controlling is a special self-regulating system of methods and tools aimed at supporting enterprise management functionality, it includes information support, planning, coordination, monitoring and internal consulting.

Controlling was first implemented at enterprises in the US in late XIX - early XX century. Originally, Controlling was concentrated mainly on financial matters and considered only as a functional unit of financial management. However, in modern management practices controlling is a system that includes such elements as financial controlling, investment controlling, controlling of personnel, marketing and controlling of other elements depending on the specifics of the company.

The main element of the system of management is financial controlling, moreover, we can say that controlling primarily can be regarded as a financial one, as far as any enterprise management system aimed at achieving the main goal - profit and increase of business value. All the other elements such as - Production controlling, controlling of staff, etc. - are the original elements that help to fulfill this basic goal.

One of the main causes of conception and implementation of financial controlling was the necessity of systems of integration of various aspects of business process management in the organizational system. There are the following reasons of financial controlling system in the company:

- ✓ low efficiency of information for the enterprise;

- ✓ planning process begins with production, not on sales;

- ✓ lack of income distribution between management and cash management;

- ✓ low culture analysis goal;

- ✓ use of direct and indirect costs, instead of variable and fixed.

Leading for financial controlling is the orientation of the management process to maximize revenues and costs of capital owners while minimizing risks and maintaining the liquidity and solvency of the company. To achieve this objective, financial control function performs many tasks. There are the following tasks which help to achieve the main functions of controlling: coordination, financial strategy, planning and budgeting, budget control, internal consulting and methodological support, internal audit and audit [4] (Table 1).

That is to say that the concept of controlling is the basis around which the main elements must be connected with the organization and management of the company. Such as:

- ✓ all categories of business processes and their costs;

- ✓ system of planning and budgeting, management accounting system, strategic management system;

- ✓ flow of information that allows you to fix the current state budget execution responsibility centers quickly;

- ✓ monitoring and analysis of financial and economic activity;

✓ identifying of the causes of deviations and formation control action within the responsibility centers.

Table 1

The relationship functions and tasks of financial controlling

Functions	Tasks
1. Coordination	The regulation of information flows
	Coordination of the planning process
2. Financial Strategy	The development of financial business strategy and planning coordination of financial and economic activity
	«Sale» goals and plans
	Proposals for adapting organizational structure to the chosen development strategy
3. Planning and budgeting	Development and continuous improvement of internal methods of forecasting and budgeting
	Providing budgeting process
	Investment and other development budgets
4. Budget Control	The internal (management) accounting
	Participation in the preparation of annual, quarterly and monthly reports
	Analysis of deviations of actual indicators from planned
	Providing continuous analysis and control of risks in the financial and economic activity, and taking steps to neutralize them
	Identification and elimination of bottlenecks in the enterprise
	Timely response to new opportunities (identification and development of strengths)
5. Internal Consulting and methodological software	Development of methodical support of individual business units
	Advice and recommendations to company management and structural units in the development of financial strategy, planning, development and introduction of new products, processes, systems
6. Inside audit and inspection	Providing continuous monitoring compliance with the established of document circulation by employees, functions and powers in accordance with their duties
	Conducting internal audits
	Preservation of property companies

Unfortunately, the leaders of most local domestic enterprises don't use controlling in their activity because of lack of awareness. This, in turn, leads to a substantial deterioration in the functioning of economic entities (Table 2).

Table 2

Net income (loss) industrial Odessa region in 2010-2014., thousand UAH.

Company name	2010	2011	2012	2013	2014
JSC "Odessa plant of radial drilling machines"	-8264,00	-1331,00	-6609,00	-223,0	-1782,0
JSC "Odessa factory of building-finishing machines"	-1920,00	-2646,00	27931,00	-3232,00	-3455,00
JSC "Odessa plant of piston rings"	197,00	-2996,00	-1962,00	-2370,0	-973,0
JSC "Odessa cable factory" Odeskabel "	10776,00	22417,00	6936,00	8526,0	-37840,0
JSC "Odessa Production Association" Holodmash "	-1254,00	-1772,00	-3293,00	-1512,0	-7880,0

Ideally, the introduction of financial controlling should be done at the beginning of the company setup process, as the system of controlling is the core around which the basic elements of organization and management of the company should be combined. However, generally the enterprises in Ukraine are beginning to think about controlling with increasing competition in the market when opportunities increase sales are reduced. In the competition winning company that achieves the goal for the lowest price. It shows the main advantage of

the established management system. In addition, controlling is more flexible in comparison with accounting and can solve the unsolvable problem in accounting.

There are the following basic approaches to controlling system in Ukraine nowadays[3]:

1. Create your own unit of controlling. This option has the following advantages: company employees are familiar with internal company organization and industry features business; acquired skills and experience remain within the enterprise; the company's management can use the department as a "playground" for the professional development of future management staff.

2. The use of outsourcing (outsourcing - all or part of the functions of management organization by foreign experts), that is fully or partially transfers function of controlling to a specialized company or external consultants.

3. Use of the mechanism co-sourcing which is to create controlling bodies within the enterprise, but in some cases to involve experts into the company or external consultants.

However, not all companies, experts say, are advisable to create own department of controlling. In small businesses there is a controlling operation by means of an integrated accounting system, with a special service and position controller not foreseen and its functions may perform a chief accountant or specifically authorized employees.

So, the need for an effective system of financial controlling of an industrial enterprise today is particularly relevant. Today the issue of controlling at Ukrainian enterprises is solved individually for each company according to its activity. However, every company must implement controlling for the prevention of crises and increased economic efficiency in conditions of market economy.

Conclusions. Summarizing, we note that any enterprise is defined by the system of control under which decisions are implemented, and as a result we have achieved or not achieved goals. Controlling is the organization of the system. But controlling service is not implemented in the current economic system of Ukraine. It is therefore extremely important today to organize the implementation of financial controlling in the company, taking into account the specifics of functional and organizational structure of the industry and helping to prevent the occurrence of critical economic situations, identifying the causes of financial problems and facilitating their effective removal.

Reference:

1. Agency for Infrastructure Development stock market of Ukraine [electronic resource]. - Access: <http://smida.gov.ua/>.
2. Tereshchenko A.A. Financial Controlling [electronic resource]: teach. guidances. / A. Tereshchenko, N.D. Babyak. - Kyiv: Kyiv National Economic University. - 2013. - 407 p.
3. Markin I.A. Controlling for managers [text] teach. guidances. / I. Markin, A.N. Taran Lala, M.V. Hunchenko - K. "Center of educational literature". - 2013. - 304 p.
4. Kaylyuk E.M. Controlling: teach. manual / EM Kaylyuk. // X: KSAME. - 2011. - 223 p.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j = h g q Z j _

УДК 519.86+336.71

Кушнір О.С.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ ЯК ОБ'ЄКТУ МОДЕЛЮВАННЯ

Висвітлено сутність операційних ризиків, що характерні для банківської установи. Досліджено основні загрози банківській діяльності з боку персоналу, інформаційних систем та технологій. Обґрунтовано економічну природу і визначено місце операційного ризику банківської системи в цілому. Запропоновано класифікацію операційного ризику за певними ознаками, а також систему показників для аналізу операційного ризику.

Ключові слова: Операційний ризик, управління банківськими ризиками, Базель II, класифікація операційних ризиків, управління операційними ризиками, підходи до оцінки операційних ризиків, підходи BIA, TSA, AMA.

Кушнир А.С.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАЦИОННЫХ РИСКОВ КАК ОБЪЕКТА МОДЕЛИРОВАНИЕ

Освещены сущность операционных рисков, характерных для банковского учреждения. Исследованы основные угрозы банковской деятельности со стороны персонала, информационных систем и технологий. Обоснованно экономическую природу и определено место операционного риска банковской системы в целом. Предложена классификация операционного риска по определенным признакам, а также систему показателей для анализа операционного риска.

Ключевые слова: Операционный риск, управление банковскими рисками, Базель II, классификация операционных рисков, управления операционными рисками, подходы к оценке операционных рисков, подходы BIA, TSA, AMA.

контролю за ними). У дане означення також не вкладають ризик, пов'язаний із використанням неадекватних моделей оцінки ризику (ринкового та кредитного).

Другий поширений підхід полягає у розбитті ризиків банку на фінансові й нефінансові та визначенні операційних ризиків як «нефінансові». Під фінансовими ризиками розуміють ризики, що виникають при виконанні банками функцій фінансових посередників. До них відносять ринковий, кредитний, ризик ліквідності, ризик невідповідності активів та зобов'язань, а також страховий ризик. На відміну від фінансових, нефінансові ризики притаманні тільки фінансовим посередникам, а є загальними для багатьох компаній. Нефінансові ризики класифікують на три категорії: ризики внутрішніх подій, ризики зовнішніх подій та бізнес-ризик. Перші характерні шахрайствами, тим, що нема належного внутрішнього контролю, збоями інформаційних систем, правовими помилками та порушеннями. Ризики зовнішніх подій пов'язані з такими подіями, як катастрофи, терористичні акти, землетруси, цунамі тощо. Бізнес-ризик охоплюють збитки від нереалізованих конкурентних переваг, неправильного вибору стратегії розвитку та місця на ринку, втрати від регуляторних змін, від змін у попиту тощо.

Третій підхід полягає в тому, що операційний ризик - це ризик прямих та побічних збитків у результаті неправильної побудови бізнес-процесів, неефективності процедур внутрішнього контролю, технологічних збоїв, несанкціонованих дій персоналу або зовнішніх впливів.

Можна знайти, багато інших визначень, але найгрунтовнішим і узагальнюючим підходи є визначення Базельського комітету: «Операційний ризик - ризик виникнення збитків у результаті недоліків та помилок у ході здійснення внутрішніх процесів у банку, допущених із боку співробітників, через інформаційні системи, а також зовнішніх подій» [4].

Операційні ризики за типом наслідків та частотою прояву можна поділити на чотири групи:

- а) перша характеризується подіями, що виникають з малою частотою та спричиняють невеликі збитки;
- б) друга включає події, що виникають часто та спричиняють невеликі збитки;
- в) третя група характеризується суттєвими збитками, які трапляються з малою ймовірністю;
- г) події, що трапляються, часто призводять до великих збитків, до банкрутства;

Втрати від подій першої та другої груп мають бути включені до вартості бізнесу, а тому за основні операційні ризики слід прийняти ті, що характеризуються суттєвими втратами з малою ймовірністю виникнення.

Безпосередній процес моніторингу та управління операційними ризиками, на думку Базельського комітету, повинен ґрунтуватися на наступних принципах:

- а) банки повинні ідентифікувати та оцінювати операційний ризик у всіх матеріальних продуктах, напрямках діяльності, процесах і системах.

Банки мають забезпечити виконання процедури оцінки операційних ризиків перед запуском нового продукту, напрямків діяльності, процесу або системи.

Втілення цього принципу в життя передбачає аналіз чинників, що негативно впливають на досягнення цілей банку (організаційна структура банку, особливості діяльності, якість кадрів, плинність кадрів та інші; зміни в банківському секторі і технологіях). Інструментами такого аналізу є: семінари з оцінки сильних і слабких сторін системи управління операційним ризиком банку, карта ризику - співвідношення різних підрозділів і процесів з різними компонентами ризику для виявлення слабких місць і організації превентивних дій, розробка системи індикаторів операційного ризику (база даних про втрати, показник плинності кадрів, використання зовнішньої статистики тощо);

б) банки повинні впровадити процес регулярного моніторингу профілю і позицій з операційного ризику.

Даний принцип передбачає наявність у банку регулярної звітності, істотної інформації, яка надається правлінню та спостережній раді банку, що підтримує активне управління операційними ризиками. Індикаторами раннього попередження для відображення потенційних джерел операційного ризику можуть бути: швидке зростання, введення нових продуктів, частота і тривалість системних збоїв тощо. Частота моніторингу повинна відображати величину ризику і частоту змін в операційному середовищі;

в) банки повинні мати політику, процеси і процедури для контролю або зниження матеріального операційного ризику.

Даний принцип передбачає те, що банки повинні періодично переглядати свої обмеження по ризику і стратегії з його управління відповідно до свого загального рівня прийнятного ризику і профілю ризику. На практиці, для всіх типів операційного ризику банк вирішує: або знижувати чи контролювати його, чи нести цей ризик. Для ризиків, які не піддаються управлінню, банк повинен вирішити: або приймати його, або знизити рівень діяльності за відповідним напрямом, або зовсім припинити цю діяльність. Обов'язковим аспектом є поділ обов'язків для уникнення конфлікту інтересів. Для ризиків з низькою ймовірністю, але високими збитками, можливе використання страхування. При цьому зниження ризику не повинно підміняти внутрішній контроль;

г) банки повинні мати план на випадок надзвичайних ситуацій та продовження операцій для забезпечення своєї діяльності на безперервній основі і для обмеження втрат у випадку серйозних збоїв у бізнесі.

Практична сторона цього принципу передбачає розгляд різних сценаріїв перерв у діяльності, визначення критичних процесів і чисельності персоналу для перенесення на запасний майданчик, вирішення проблеми переносу і збереження фізичних і електронних даних, необхідних для продовження бізнесу;

д) резервування капіталу.

Необхідність резервування капіталу під операційний ризик може стати для комерційних банків в Україні реальністю вже в найближчі роки, оскільки це є однією з рекомендацій Базельського комітету.

Відповідно до стандартів Базеля II виділяють 4 основних види ризику, що складають операційний ризик. Детальніше це розглянуто в таблиці 1.

Таблиця 1

Складові операційного ризику

Категорії	Характеристика категорії
Ризик персоналу	Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів, таємниці, конфіденційності, що можуть породжувати невизначеність знань про об'єкт управління (ризик вивчення) або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів
Технологічний ризик	Пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках
Системний	Пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облігаціям, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загально ринковими коливаннями
Ризик зовнішнього середовища	Ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів

> _ j _ 467.

Але останнім, часом все частіше в банківській та фінансовій сфері можна зустріти поняття Базель III, котрий створюється для сильнішого захисту банків. Базельський комітет в нових стандартах дещо змінює підходи до визначення складових операційних ризиків (табл. 2).

Таблиця 2

Складові операційного ризику за Базелем III

Категорії	Характеристика категорії
Внутрішні шахрайства	Втрати, спричинені працівниками, пов'язані з крадіжками, шахрайством, недоліками продуктів або ухилянням від загальнозобов'язуючих положень законів чи внутрішніх положень банку
Підбір кадрів та умови праці	Втрати, які виникають внаслідок діяльності банку, що суперечить трудовому законодавству чи укладеним домовленостям (договорам) з працівниками, втрати, викликані недотриманням банком вимог безпеки праці або пожежної безпеки
Клієнти, продукти і практика бізнесу	Втрати, що виникають унаслідок халатності чи помилок під час виконання розпоряджень клієнта. Втрати, причиною яких є природа або властивості продукту
Збої в роботі і помилки систем	Втрати, спричинені збоями в роботі і помилками системи
Проведення операцій, а також керування процесами, пов'язаними з ними	Втрати, які виникають унаслідок помилок під час проведення операції або управління процесами, з ними пов'язаними, а також відносинами з контрагентами і постачальниками
Пошкодження активів	Втрати (збитки), що виникли внаслідок втрати або знищення активів через стихійні лиха та інші зовнішні чинники
Зовнішнє шахрайство	Втрати, спричинені крадіжками, обманом або діями, спрямованими в обхід встановлених правил, вчиненими сторонніми для банку особами

>`_j_€37.

Можна зауважити, що в Базелі III більш детально розглядається операційний ризик, та його складові. Це пов'язано з зростаючою долею цих ризиків в період кризи, та після кризове відновлення. Таким способом Базельський комітет хоче краще боротись з можливими кризовими явищами, та знаходити слабкі місця в банківській системі країн. Відповідно цих цілей ним рекомендується створення спеціальних органів у банках.

Основним органом управління операційним ризиком в банку є правління, до повноважень якого входить формування політики з управління операційним ризиком, затвердження відповідних політик та процедур. Комітет з питань управління операційними ризиками (КУОР) є виконавчим комітетом правління, до функцій якого входить втілення політики управління операційним ризиком, удосконалення бізнес-процесів, запровадження систем внутрішнього контролю.

Підходи до оцінки операційних ризиків протягом останнього часу стрімко розвиваються, але відстають за ступенем точності від методів вимірювання кредитних і ринкових ризиків. Оцінка операційного ризику припускає оцінку ймовірності настання подій або обставин, що призводять до операційних збитків, і оцінку розміру потенційних збитків. Методи, засновані на застосуванні статистичного аналізу розподілів фактичних збитків, дають змогу прогнозувати потенційні операційні збитки, орієнтуючись на розміри операційних збитків у даній кредитній організації в минулому. Статистичні методи і моделі активно використовують у випадку, якщо ймовірність настання конкретного виду операційного ризику достатньо велика, а його поширення на ринку - масове.

У цьому випадку можна використовувати кореляційні моделі, в яких функцією буде ймовірність настання операційного ризику, а змінними - чинники, що формують операційний ризик (наприклад, кількість операцій, яка прямо визначає частоту помилок персоналу).

Суть бально-вагового методу полягає в оцінці операційного ризику в зіставленні із заходами щодо його мінімізації. На основі експертного аналізу вибирають інформативні для потреб управління операційним ризиком показники і визначають їх значущість (вагові коефіцієнти). Потім вибрані показники зводять у таблиці (оцінні карти) і оцінюють із використанням різних шкал. Отримані результати обробляють із урахуванням вагових коефіцієнтів і зіставляють за напрямками діяльності кредитної організації, окремих видів банківських та інших операцій. Застосування бально-вагового методу разом із оцінкою операційного ризику дає змогу виявити слабкі й сильні сторони в управлінні операційним ризиком [5].

У рамках методу моделювання на основі експертного аналізу для напрямів діяльності банку, окремих видів банківських та інших операцій визначають можливі сценарії виникнення події або обставин, що призводять до операційних збитків, і розробляють модель розподілу частоти виникнення та розмірів збитків, яку потім використовують для оцінки операційного ризику. Моніторинг втрат від настання операційного ризику охоплює аналіз кожного випадку, опис природи і причин, що призвели в конкретній ситуації до реалізації операційного ризику. Для виявлення напрямків, найбільш схильних до операційного ризику, рекомендовано проводити після операційний розподіл процесів і технологій на їх елементарні складові, для кожної з яких емпірично або статистично визначають ступінь впливу на нього того або іншого джерела ризику. Згаданий розподіл об'єктів операційного ризику на елементарні операції називається де композицією операційного ризику за операціями, що становлять каталог операційних ризиків. Каталог дає змогу виявити найбільш уразливий підрозділ банку.

Складання каталогу операційних ризиків - основне завдання при побудові адекватної системи управління згаданим ризиком. Його можуть складати або підрозділи банку у вигляді так званої технологічної карти здійснюваних операцій, або можна це доручити зовнішній консультативній фірмі. Після складання каталогу виявляють ті процеси й окремі операції, на яких найбільшою мірою концентруються конкретні чинники ризику.

Потім розробляють заходи щодо зменшення і обмеження виявлених ризиків. Що стосується математичних моделей, то для управління операційним ризиком розробити їх важко. По-перше, катастрофічні події, що можуть завдати істотних збитків організації, трапляються вкрай рідко, і, відповідно, перебувають за межами розумних довірчих інтервалів, у хвості статистичного розподілу ймовірності втрат.

По-друге, важко встановити ймовірність настання ризику, ступінь впливу окремих чинників на ризик. Тому управління операційними ризиками зводять до аналізу подій, що відбулись, і запобігання ризику до настання події. Щоденний моніторинг операційного ризику має охоплювати виявлення операційних втрат, самостійну оцінку ризику підрозділами та відстеження ключових індикаторів ризику [6].

На сьогодні неможливо оцінити рівень операційного ризику в банку без історії операційних втрат. Спершу слід розробити систему збору даних, навчити персонал ідентифікувати операційний ризик, грамотно встановити рівень відбору, щоб не засмічувати базу даних. Потім можна частково відновити операційні події через бухгалтерію банку або на основі опитування співробітників. Операційні втрати слід

розділяти за групами чинників ризику, а також за підрозділами банку і банківськими продуктами.

В угоді Базель II представлені єдині базові правила виміру операційних ризиків банківських установ. Угода вводить три методи виміру ризиків для підрахунку вимог до капіталу, яким повинен володіти банк для покриття своїх операційних ризиків:

- а) метод базового індикатора (Basic Indicator Approach, BIA);
- б) стандартизований підхід (Standardized Approach, TSA);
- в) удосконалені методи оцінювання (Advanced Measurement Approach, AMA).

Метод базового індикатора є найбільш простим, оскільки величина операційного ризику, на яку наражається банківська установа, оцінюється за допомогою єдиного показника - чистого доходу. Для розрахунку величини резервного капіталу беруться результати діяльності банку за кожен з трьох останніх років. Загальна формула розрахунку обсягу резервування капіталу K_{BIA} в межах даного підходу є наступною:

$$K_{BIA} = \alpha * \sum_{i=1}^3 GI_i / n \quad (1)$$

де GI_i - чистий дохід за кожен рік впродовж трьох років; у випадку річного збитку, тобто $GI_i < 0$, для розрахунку приймається $GI_i = 0$ ($i = 1, \dots, 3$);

n - число років, для яких $GI_i > 0$ ($n < 3$).

α - коефіцієнт, що встановлюється Базельським комітетом, і відображає загальногалузевий рівень мінімальних вимог до регулятивного капіталу, на даний момент $\alpha = 0,15$, або 15%.

В порівнянні з іншими двома підходами він визначатиме найбільшу величину резервування капіталу і є найменш чутливим до ризику, оскільки залежить лише від одного агрегованого показника діяльності банку, яким є чистий річний дохід. Саме тому його рекомендують застосовувати тим банківським установам, які тільки починають створювати систему управління операційним ризиком і які мають невелику кількість напрямків діяльності.

В межах стандартизованого підходу банківській установі необхідно розділити свою діяльність на вісім основних напрямків, по кожному з яких мінімальний обсяг резервування капіталу визначається як добуток чистого доходу від цього виду діяльності на відповідний коефіцієнт β_k ($k = 1, 8$).

Коефіцієнти по напрямках діяльності встановлюються Базельським комітетом та відображають взаємозв'язок між випадками реалізації операційного ризику та сукупним чистим доходом по окремих напрямках діяльності в межах банківського сектору (табл.3.):

Таблиця 3

Коефіцієнти напрямків діяльності комерційного банку

Напрямок діяльності	$\beta_k, \%$
корпоративні фінанси (β_1)	18
трейдинг і продажі (β_2)	18
робота з дрібними клієнтами (фізичними особами, малим та середнім бізнесом) (β_3)	12
робота з корпоративними клієнтами (β_4)	15
платежі і розрахунки (β_5)	18
агентські послуги (β_6)	15
управління активами (β_7)	12
проведення брокерських операцій для клієнтів (β_8)	12

>`_j_ 67.

Сукупна величина резервного капіталу банку під операційний ризик (K_{TSA}) відповідно до стандартизованого підходу визначається наступним чином:

$$K_{TSA} = \sum_{i=1}^3 \sum_{k=1}^8 \max(GI_{ik}\beta_k; 0) / 3 \quad (2)$$

Де GI_{ik} - чистий дохід банку за i -й рік по k -му напрямку діяльності (якщо $GI_{ik} < 0$, що характеризує річний збиток, то значення GI_{ik} прирівнюємо до 0);

β_k - коефіцієнт для k -го напрямку діяльності;

$\sum_{k=1}^8 \max(GI_{ik}\beta_k; 0)$ - максимальна річна величина резервного капіталу банку за i -й рік для всіх напрямків діяльності.

Завдяки виділенню основних напрямків діяльності обсяг резервування капіталу є точнішим, а сам підхід є більш чутливим до ризику, ніж у випадку методу базового індикатора. Світова практика показує, що за цього підходу величина резервування капіталу під операційний ризик є меншою в порівнянні з аналогічним показником, визначеним за методом базового індикатора.

Удосконалені методи оцінювання є найбільш широко використовуваним підходом для кількісного вимірювання операційного ризику з усіх, запропонованих у Базельській угоді.

Базельський комітет в межах даного підходу не обмежує визначення обсягу резервування капіталу під операційний ризик банківської установи будь-якими конкретними математичними методами.

Висновки. Таким чином, банки заохочуються до розробки своїх власних методів оцінювання операційного ризику, які будуть більш гнучкими в порівнянні з методом базового індикатора та стандартизованого підходу, оскільки враховуватимуть особливості діяльності кожної окремої установи. Такі методи є більш точними, а тому обсяг резервування капіталу під операційний ризик, що розраховується за їх допомогою, є меншим, що в свою чергу дозволить вивільнити додаткові кошти для подальшого інвестування в найбільш прибуткові напрямки діяльності [1].

Список використаних джерел:

- 1) International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards – Bank for International Settlements / Basel Committee on Banking Supervision.- 2004. – 239 p.
- 2) Kuritzkes A. Operational risk Capital: A Problem of Definition // The Journal of Risk Finance. – 2002. – P. 47–56.
- 3) Principles for financial market infrastructures / Basel committee on Banking Supervision.- 2011. –140 p.
- 4) The New Basel Capital Accord / Basel committee on Banking Supervision.- 2003. –18 p.
- 5) Галіцин В. К. Моделі і методи оцінки інвестиційних проєктів : монографія / В. К. Галіцин, О. П. Суслов, Ю. О. Кубушко. - К. : КНЕУ, 2005. - 168 с.
- 6) Дмитрова О. С. Моделювання оцінки операційного ризикукомерційного банку [Текст] : монографія / [О. С. Дмитрова, К. Г. Гончарова, О. В. Меренкова та ін.]; за заг. ред. С. О. Дмитрова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 264 с. - ISBN 978-966-8958-66-3.
- 7) Камінський А. Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках / А. Камінський, А. Кияк // Вісник НБУ. - 2005. - № 10. - С. 7-11.
- 8) Кротюк В. Базель II: Розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. - 2006. - № 7. - С. 2-7.
- 9) Швець Н.Р. Ризики банківських установ: проблеми визначення та управління / Н.Р. Швець // Регіональна економіка. - № 4. - 2008. - С. 97-104.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Ніколаєва А.М., доцент

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

РОЛЬ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ

У статті розглянуто перспективи розвитку безготівкових розрахунків в державі та їх вплив на фінансову стабілізацію та капіталізацію банківської системи регіонів України. Здійснено аналіз показників діяльності банківської системи України. Доведено, що збільшення обсягів безготівкових розрахунків має бути стратегічним напрямом розвитку банківської системи, що сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи держави, зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, капіталізація, банківська система, платіжні картки, зарплатні проекти, загальні резерви.

Pyrig S., Nikolaeva A., Ischuk L.

THE ROLE OF NON-CASH PAYMENTS IN THE CAPITALIZATION OF THE BANKING SYSTEM: REGIONAL CUT

The article examines the prospects for the development of cashless payments in the country and their impact on financial stability and capitalization of the banking system of Ukraine's regions. The analysis of the performance of the banking system of Ukraine. It is proved that the increase in non-cash payments should be the strategic direction of the banking system, which will attract funds into the banking system of the state, strengthening the financial system and economic development.

Keywords: non-cash payments, capitalization, banking system, payment cards, salary projects, general reserves.

Пыриг С.А., Николаева А.Н., Ищук Л.И.

РОЛЬ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ В КАПИТАЛИЗАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ СРЕЗ

В статье рассмотрены перспективы развития безналичных расчетов в стране и их влияние на финансовую стабилизацию и капитализацию банковской системы регионов Украины. Проведен анализ показателей деятельности банковской системы Украины. Доказано, что увеличение объемов безналичных расчетов должно быть стратегическим направлением развития банковской системы, что будет способствовать привлечению финансовых ресурсов в банковскую систему государства, укреплению финансовой системы и экономическому развитию страны.

Ключевые слова: безналичные расчеты, капитализация, банковская система, платежные карточки, зарплатные проекты, общие резервы.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Світовий досвід свідчить про переваги безготівкових розрахунків, що створюють сприятливі умови для акумуляції коштів населення у банківську систему держави, розширення інвестиційної бази економіки, мінімізації «тіньового грошового обороту» та багато інших позитивних змін. У той же час стан розвитку системи безготівкових розрахунків та її інфраструктури в Україні не

дозволяє забезпечити банківськими ресурсами реальний сектор економіки. Тому, розвиток безготівкових розрахунків має бути одним із пріоритетів стратегії розвитку національного платіжного простору. Саме реалізація такої стратегії дасть змогу вирішити важливі завдання щодо підвищення рівня капіталізації банківської системи, ефективності функціонування всієї фінансової системи держави, про що свідчить досвід європейських країн. Розвиток будь-якого банку значною мірою визначається рівнем його капіталізації. Достатній рівень капіталізації забезпечує стабільний розвиток як окремого банку, так і банківському сектору в цілому. Підвищення капіталізації банківської системи України – це фінансова стабільність та належне обслуговування банками взятих на себе грошових зобов'язань. Саме тому підвищення капіталізації банківського сектору України є актуальним питанням для розвитку банківської системи регіонів України, оскільки низький рівень капіталізації вітчизняних банків не в змозі забезпечити банківськими ресурсами реальний сектор економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сьогодні проблема капіталізації та її впливу на стійкість і надійність банківського сектору інтенсивно досліджується науковцями. Особливості розвитку банківської системи України та її капіталізації, а також можливі шляхи збільшення капіталу банками України висвітлені в працях Н.Думаса, Ж. Довгань, М. Диби, В. Коваленко, А.Косого, К. Черкашиної, О.Лаврушина, В. Міщенко, А.Мороза, Л.Примостки, П. Роуза та інших. Вирішенням проблем функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків в Україні займаються вітчизняні економісти А. Атаманцева, А.Бірюков, Б.Д'яченко, Н.Гришук, В.Кравець, Є. Осадчий, А.Савченко, П.Сенищ, О.Махаєва, В.Крилова, Л.Пономаренко, А.Страхарчук, О. Чорна, та ін.

Цілі статті. Зважаючи на вище сказане, метою даної статті є аналіз та обґрунтування перспектив розвитку безготівкових розрахунків в державі та їх вплив на фінансову стабілізацію та капіталізацію банківської системи України.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стабільність економічної ситуації в країні є головним завданням сьогодення. Успішне виконання даного завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема.

Банківська система – сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, що діють в рамках загального грошово-кредитного механізму. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень закону «Про банки і банківську діяльність».

Одним із важливих факторів, які забезпечують можливість вітчизняної банківської системи здійснювати позитивний вплив на економіку, розширювати значні банківські послуги, не допускаючи при цьому значних ризиків, і відповідно зберігаючи надійність системи, є капіталізація [1]. Капіталізація – перетворення засобів (частини чистого прибутку, дивідендів та ін. або всього прибутку) в додатковий капітал, додаткові фактори виробництва (такі, як засоби праці, предмети праці, робочу силу і т.д.), в результаті чого досягається збільшення розміру власних коштів.

Незважаючи на наявність значної науково-методичної бази щодо капіталізації банківської системи, досі немає єдиного підходу до тлумачення поняття «капіталізація банку». Ми підтримуємо думку В.В. Коваленко та К.Ф. Черкашиної, що «капіталізація – це комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок концентрації та консолідації» [2].

Станом на 01.01.2016 року в Україні функціонують 117 банків (без врахування неплатоспроможних банків). Зобов'язання банків становлять 1 151 млрд. грн. з них:

кошти суб'єктів господарювання – 318 млрд. грн., кошти фізичних осіб – 389 млрд. грн. Капітал на 01.01.2016 рік становить 104 млрд. грн. (рис. 1). Чим вищий капітал, тим вища стійкість банку, тобто власний капітал банку слугує забезпеченням за всіма операціями – від видачі кредитів до купівлі цінних паперів. При цьому незначний обсяг власного капіталу помітно знижує інвестиційні можливості кредитної установи. Капітал – це фінансовий фундамент банківської системи, від якого залежить надійність всієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку. Власний капітал банку, залучені та позичені кошти є джерелом формування ресурсної бази кожного банку.

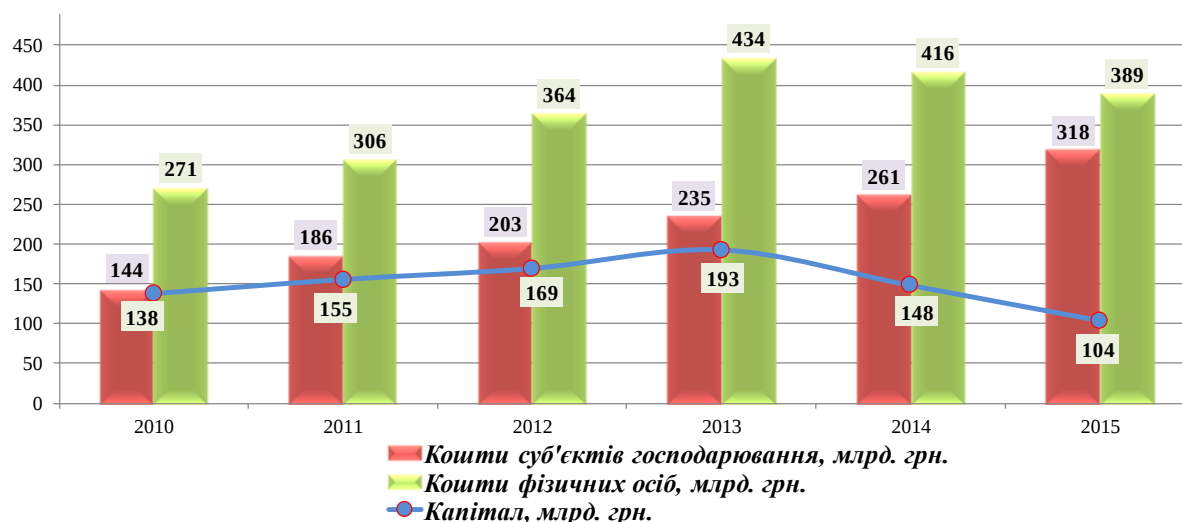

Рис. 1. Динаміка показників діяльності банків України за 2010-2015 роки

Установи 117 українських банків станом на 1 січня 2016 р. обслуговували 69,8 млн. клієнтів – юридичних і фізичних осіб (резидентів і нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки. З 69,8 млн. клієнтів: 67,7 млн. фізичні особи і 2,1 млн. суб'єкти господарської діяльності (у тому числі 1,1 млн. – фізичні особи-підприємці) [3].

Загальна кількість відкритих рахунків клієнтів на 01.01.2016 рік склало 112,2 млн., у тому числі: поточних – 95,6 млн. (85,2% від загальної кількості рахунків, відкритих у банках); вкладних (депозитних) – 16,6 млн. (14,8% від загальної кількості рахунків, відкритих у банках, рис. 2).

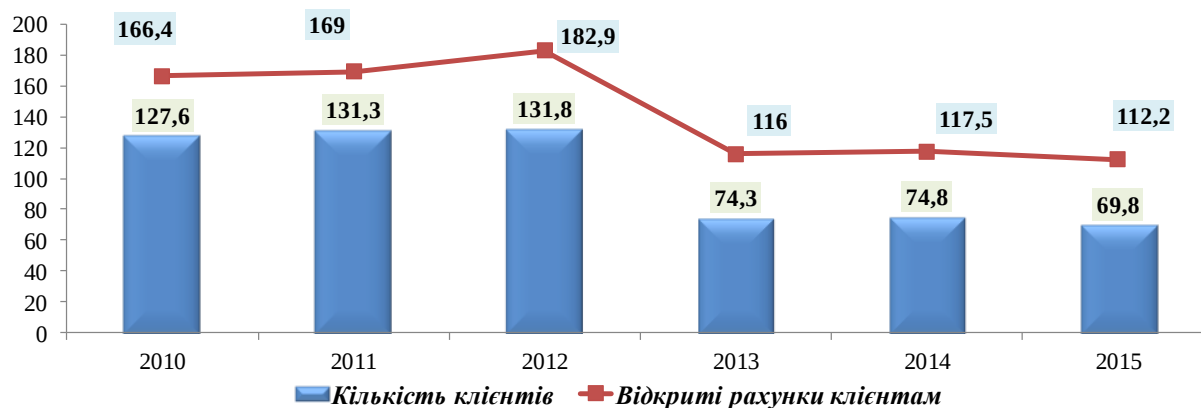

Рис. 2. Динаміка кількості клієнтів та рахунків в банках України, млн.

Із 117 функціонуючих банків, 98 є банки-члени карткових платіжних систем. Більше 43 млн. осіб (що становить 62% від усіх клієнтів банків), є держателями платіжних карток, які на сьогодні вже займають значний сегмент ринку. Платіжна картка є інструментом безготівкових розрахунків. Безготівкові розрахунки є стратегічним напрямом розвитку банківської системи. Збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприятиме зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни. Адже близько 220 млрд. грн. готівки перебувають в обігу, крім цього у населення, за різними оцінками, накопичено від 40 до 70 млрд. доларів США. Ці кошти можуть бути залучені в економіку і працюватимуть на її зростання. Розширення сфери використання безготівкових розрахунків також сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи держави, завдяки чому значно зросте її кредитний потенціал. В Україні учасники ринку усвідомлюють значущість безготівкових розрахунків, адже це зручно, надійно, швидко і безпечно.

В Україні є інфраструктура для широкого впровадження безготівкових розрахунків. На 01.01.2016 року це 31 млн. активних карток, мережа банкоматів – 33 тис., POS-терміналів – 195 тис. штук [4]. При цьому користувача необхідно стимулювати до безготівкових розрахунків, надаючи йому певні бонуси і знижки, а також залучаючи до програм лояльності. Банкам необхідно активно працювати над підвищенням рівня фінансової грамотності населення. Позитивна репутація надійної і стабільної фінансової установи є основним капіталом будь-якого банку.

У 2015 році в Україні продовжували активно зростали безготівкові розрахунки з використанням платіжних карток та поширювалися новітні технології, інноваційні продукти та сервіси, розвивалася платіжна інфраструктура для обслуговування безконтактних платіжних карток. Частка безготівкових платежів із використанням платіжних карток збільшилась за обсягом операцій на 6,2% і становила 384,8 млрд. грн. (31,2% від загального обсягу операцій за платіжними картками).

За кількістю операцій частка безготівкових розрахунків зросла на 9,6% і становила 1 286,8 млн. операцій (65,5% від загальної кількості операцій за платіжними картками).

Порівнюючи дані 2015 року з 2010 роком (держателями карток здійснені 1965 млн. операцій, з яких безготівкові операції становлять 1287 млн. (65%), а готівкові – 678 млн. (35%)), кількість безготівкових операцій зросла на 1166 млн. шт., що є безумовно позитивним, і якщо враховувати, що у 2010 році здійснено всього 692 млн. операцій, з яких безготівкові операції становили 121 млн. (17%), а готівкові – 571 млн. (83%), то у 2015 році держателі карток стали активніше користуватися платіжними картками при оплаті за товари та послуги, що сприяє розвитку українського ринку безготівкових платежів (рис. 3).

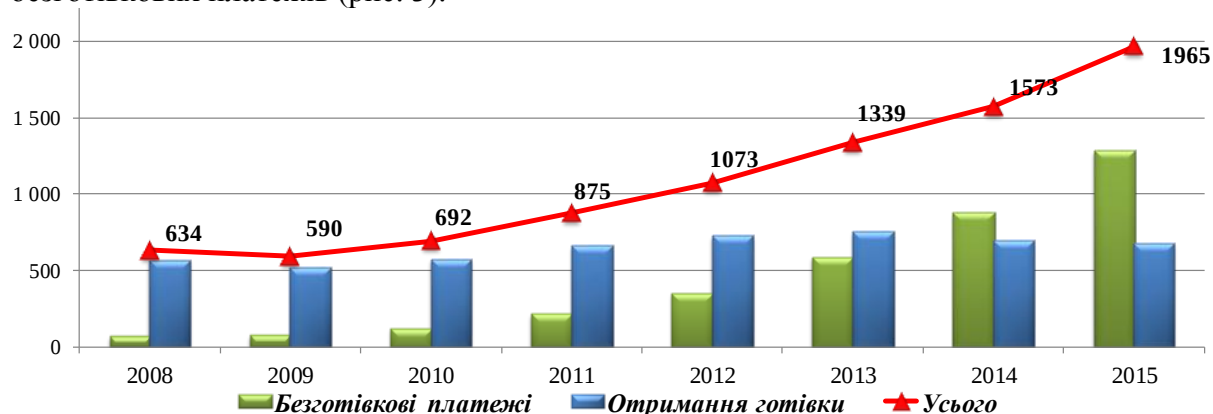

Рис. 3. Кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками протягом 2010-2015 років, млн. операцій

Загальна сума операцій у 2015 році склала 1232 млрд. грн., з яких 385 млрд. грн. (31%) складають безготівкові платежі та 848 млрд. грн. (69%) – готівка. Це означає, що майже 70% користувачів платіжних карток знімають готівку у банкоматах, а потім використовують її у розрахунках за товари та послуги. Сума безготівкових платежів з використанням платіжних карток за 2010 рік склала 29 млрд.грн. (7%), а отримання готівки – 421 млрд.грн. (93%, рис. 4). Протягом п'яти років сума безготівкових операцій зросла на 24%, а кількість на 48% [4].

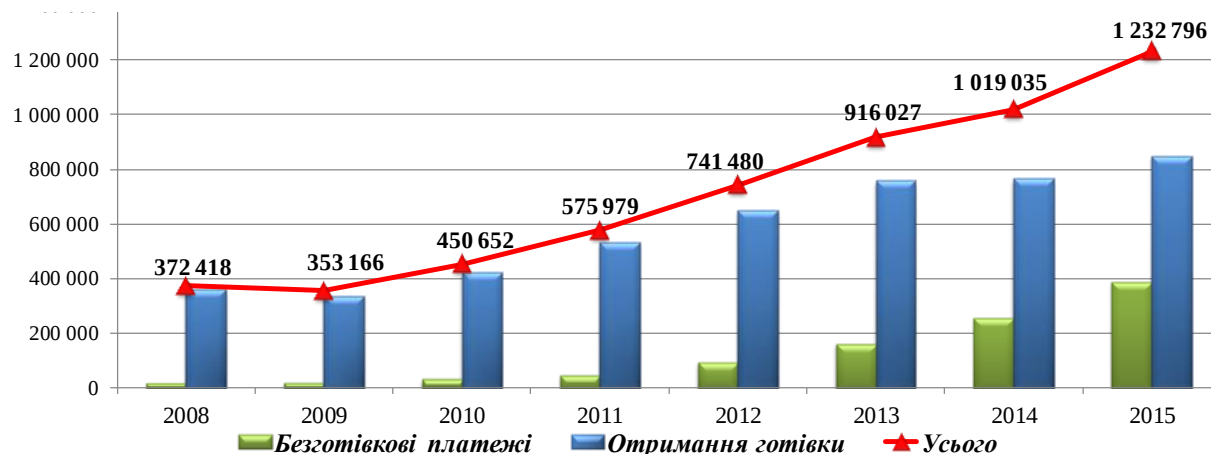

Рис. 4. Сума операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками протягом 2010-2015 років, млн. грн.

Можна відзначити, що населення готове більш активно використовувати платіжні картки для безготівкових розрахунків, однак інфраструктура часто не відповідає бажанням клієнтів. Відсоток зростання все ще сильно залежить від торгово-сервісної мережі обслуговування карток (за станом на 1 січня 2011 року кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, у яких встановлено торговельні платіжні термінали та імпринтери, становила 57753 од., а на 1 січня 2016 року – 131264 од., що на 73511 од. більше).

І хоча за останні шість років у торгівлі та сфері обслуговування зросла кількість банкоматів і платіжних терміналів, населення, однак, не поспішає списувати в архів живі гроші й переходити на електронні. Аргументом є те, що на ринку чи у перукарні або в крамничці біля дому в такий спосіб майже ніде не розрахуєшся. Тому більшість використовує «пластиковий гаманець» лише для зняття готівки.

На 01 січня 2016 року порівняно з 01 січня 2015 року збільшилася загальна кількість: активних безконтактних платіжних карток – на 0,4 млн. шт. (33,1%) і становила 1,5 млн. шт.; торговельних платіжних терміналів, що обслуговують безконтактні платіжні картки – на 22,2 тис. од. (33,6%) і становила 88,2 тис. од. Кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, що надають можливість своїм клієнтам здійснювати безготівкові розрахунки зросли за 2015 рік на 6,3% (7759 од.) і становили 131 264 од. Держателі платіжних карток переважно більшість операцій здійснювали в Україні (98,1%). За межами України здійснювалось лише 1,9% операцій.

Серед банків за кількістю платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування станом на 01 січня 2016 року лідерами були ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль». Що стосується регіонального розрізу щодо кількості платіжних карток та інфраструктури їх

обслуговування, то найбільші показники за кількістю платіжних карток, банкоматів та платіжних терміналів демонструють м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області.

Бізнес позитивно оцінює прогресивні зусилля Національного банку на платіжному ринку в напрямі збільшення частки безготівкових розрахунків, детінізації економіки, встановлення справедливих регулятивних умов, підвищення фінансової грамотності населення та популяризації безготівкових платежів.

Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 року № 391 затверджено «Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року» [5]. Програма включає багато важливих аспектів, які є не тільки вузькоспеціалізованими (стосуються фахівців та учасників ринку банківських послуг), а й такими, що стосуються кожного українця, оскільки визначатимуть умови обігу платіжних засобів на фінансовому ринку. Серед основних засобів досягнення можна виділити розвиток системи безготівкових розрахунків.

Однією з основних тенденцій, якими пронизана програма, є максимальний розвиток в Україні систем безготівкових розрахунків, які в 2020 році повинні зумовити скорочення обсягу готівки в обігу з теперішніх 18% (відносно ВВП) до 12%. Рівень безготівкових платежів у локальній платіжній системі, який зараз становить 1,2%, повинен зрости не менше, ніж до 30%. До кінця 2016 року Національний банк України має розробити та втілити в життя концепцію політики готівкового обігу, спрямованої на ефективне, безперервне та безпечне проведення операцій із готівкою, а також на поступове зниження долі готівкового обігу на користь безготівкового шляхом забезпечення доступу до ринку міжнародних систем інтернет-розрахунків, а також створення умов щодо збільшення безготівкових розрахунків через впровадження інноваційних платіжних продуктів та розвитку електронних платежів.

Перші кроки на шляху до цього відбуваються вже сьогодні. За даними НБУ, в Україні зареєстровано 7 платіжних систем, платіжними організаціями яких є банки, та 9 організацій, платіжними організаціями яких є небанківські установи. 21 травня 2015 року НБУ зареєстрував платіжну систему WebMoney.UA – організацію дочірнього підприємства «Фінансова компанія “Елмі”» як внутрішньодержавну систему розрахунків. Платіжною організацією цієї компанії є банк «Народний капітал», на рахунках якого акумульовано кошти, що й забезпечує зобов’язання користувачів із викупу права вимоги в титульних знаках системи.

Наявна сьогодні система підлягатиме докорінним змінам. Передбачається перегляд правил розподілу прибутку між Урядом та НБУ, які будуть спрямовані на поступове нарощування загальних резервів для досягнення рівня 7% у 2015 році, 10% у 2016 році від монетарних зобов’язань.

Загальні резерви – це кошти, мобілізовані банком за рахунок прибутку після оподаткування для відшкодування непередбачених збитків від різних видів невизначених ризиків. За результатами фінансового року комерційні банки створюють резервний фонд, який по суті є загальним резервом, тобто резервом коштів для покриття збитків від статутної діяльності. Загальні резерви – це кошти, що мобілізуються для страхування невизначених ризиків, що властиві для діяльності банків.

Макроекономічна стратегія розвитку України до 2020 року передбачає досягнення фінансовим сектором таких показників: індекс споживчих цін має бути не вище 5 % річних; рівень золотовалютних резервів – не нижче \$ 38,7 млрд.; рівень доларизації кредитів і депозитів – менше 40%; рівень відсоткових ставок за новими кредитами в національній валюті – не вище 12 % річних.

Карткові продукти для багатьох банків завжди були серед пріоритетних. Особливо якщо мова йде про банки-лідери ринку. З допомоги зарплатних проектів банки нарощують обсяги емісії платіжних карток, а відтак збільшують свій прибуток від комісій за відкриття та обслуговування картки. За надання такого продукту, як зарплатний проект, банки мають конкретну вигоду, адже під час зарахування коштів на картки співробітників компанія платить банку комісію. Крім того, працедавцю сплачує і річне обслуговування картки. Звичайно, це ще одна стаття доходів для банку, бо він отримує комісію за обслуговування. Головною перевагою є те, що зарплатні проекти є безкоштовною готівкою для банку. Тобто банк може нею скористатися й, скажімо, продати дорожче, як кредит.

До того ж, дуже рідко корпоративний клієнт обмежується співпрацею з обраною ним фінансовою установою тільки за зарплатним проектом. Просуваючи зарплатні проекти, банки пропонують клієнту-юридичній особі скористатися не тільки послугою зарахування зарплат на картки, але й кредитними, депозитними продуктами, розрахунково-касовими та іншими операціями.

Для банків залучення клієнта на продукт «зарплатний проект» цікаво і перспективно. В такій співпраці банк зацікавлений не стільки в отриманні доходів від обслуговування компанії і збільшенні пасивів на рахунках, скільки в отриманні можливості залучення фізичних осіб (працівників компанії) на обслуговування.

Розширення сфери використання безготівкових розрахунків також сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи держави, завдяки чому значно зросте її кредитний потенціал.

Висновки. Для підтримки та подальшого зростання фінансової системи необхідно, щоб гроші функціонували в системі переважно у безготівковому вигляді. Це дозволить покращити фінансову дисципліну, оскільки передбачає більш чітку фіксацію фінансових операцій на ринку, контроль бази оподаткування і т.д., що буде сприяти детінізації економіки. Переведення кожних 10% наявного готівкового обігу в безготівковий вдвічі збільшуватиме залишки на кореспондентських рахунках банків. Така тенденція, навіть без урахування економії на забезпеченні готівкового обігу, посилить банківську систему, здешевить кредити, дасть імпульс розвитку економіки, сприятиме зростанню виробництва товарів і послуг, зміцнить національну валюту.

Збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприятиме зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Чорна О. Є. Капіталізація банківської системи як механізм підвищення темпів економічного зростання країни / О. Є. Чорна, А. В. Атаманцева // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – №1(8). – С. 235-242.
2. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення [Текст]: [монографія] / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 153 с.
3. Основні показники діяльності банків України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
4. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
5. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 року № 391. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
6. Дибя М. І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М. І. Дибя, Є. С. Осадчий // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 77-88.
7. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 10-14.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j < Z o h \

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.1:[347.427+347.736/738]

Битківська А.В., аспірант

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ДІЙ В ПРОЦЕДУРАХ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ТА БАНКРУТСТВА

У публікації здійснено аналіз законодавства та існуючих наукових підходів стосовно визначення дій принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства. З'ясовано особливості, доцільність та необхідність застосування кожного принципу у відповідній процедурі. Обґрунтовано потребу законодавчого закріплення порядку застосування принципів у сфері фінансово неспроможних підприємств.

Ключові слова: банкрутство, бухгалтерський облік, звітність, ліквідація, мирова угода, принципи, розпорядження майном, санація.

Bytkivska A.

ACCOUNTING PRINCIPLES AND FINANCIAL REPORTING: FEATURES OF ACTIONS IN THE PROCEDURES OF SOLVENCY RESTORATION AND BANKRUPTCY

In the publication was carried out an analysis of the legislation and the existing scientific approaches to determination of the actions of accounting principles and financial reporting in the procedures of solvency restoration and bankruptcy. Found features, expediency and necessity of application of each principle in the appropriate procedure. Was substantiated the need for legislative consolidation by order of application of accounting principles and financial reporting in the sphere of financial insolvent enterprises.

Keywords: bankruptcy, accounting, financial reporting, liquidation, settlement agreement, principles, disposition of property, readjustment.

Бытковская А.В.

ПРИНЦИПЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ДЕЙСТВИЯ В ПРОЦЕДУРАХ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ И БАНКРОТСТВА

В публикации осуществлен анализ законодательства и существующих научных подходов к определению действия принципов бухгалтерского учета и финансовой отчетности в процедурах восстановления платежеспособности и банкротства. Выявлены особенности, целесообразность и необходимость применения каждого принципа в соответствующей процедуре. Обоснована потребность законодательного закрепления порядка применения принципов в сфере финансово несостоятельных предприятий.

Ключевые слова: банкротство, бухгалтерский учет, отчетность, ликвидация, мировое соглашение, принципы, распоряжение имуществом, санация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Фундаментом, на якому ґрунтуються процеси ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці, є система законодавчо визначених принципів. Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №96-XIV (надалі – Закон №96-XIV) [10] визначено десять основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (надалі – принципи), застосування яких є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання.

Оскільки з моменту набрання чинності Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (надалі – НП(С)БО 1) [16] поняття «надзвичайної діяльності» було виключено із системи національних стандартів бухгалтерського обліку, то логічно будь-яку діяльність підприємства розглядати як звичайну, а, отже, можливо стверджувати, що й застосування принципів законодавчо передбачено для звичайної діяльності, тобто сфери діючих та фінансово спроможних суб'єктів господарювання. Однак, процес існування підприємств завжди пов'язаний зі значною кількістю ризиків, які за певних умов можуть призвести до втрати платоспроможності та подальшого банкрутства, коли діяльність підприємств вже не доцільно характеризувати як звичайну.

Зазначимо, що в сучасних умовах економіко-політичної нестабільності в країні досить помітно зростає можливість потрапляння суб'єкта господарювання в зону фінансової неспроможності та банкрутства, що супроводжується застосуванням до підприємства-боржника (банкрута) відповідних процедур відновлення платоспроможності та банкрутства. В свою чергу, у зв'язку з нестандартністю та виключністю ситуації, в якій опиняється підприємство-боржник (банкрут), виникає низка проблемних питань, пов'язаних з веденням бухгалтерського обліку та складанням фінансової звітності на такому підприємстві, серед яких важливе значення має необхідність з'ясування чинності принципів у відповідних процедурах.

На законодавчому рівні особливості дії досліджуваних принципів у застосовуваних до фінансово неспроможного підприємства процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства не розглядаються, тоді як на практиці у зв'язку з цим виникають запитання, які потребують вирішення. Тому, в умовах існування несприятливих чинників для стабільного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання, дослідження даного облікового аспекту є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наукові дослідження принципів здебільшого стосуються визначення їх сутності та особливостей застосування в процесах ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в звичайних умовах діяльності фінансово спроможних підприємств. Заслужують на увагу наукові роботи Атаманчук Л. О. [1], Галенко О. М. [7], Глушук О. М. [9], Кравцової О. М. [12], Кулик В. А. [13] та колективу авторів на чолі з Бутинцем Ф. Ф. [6] (табл. 1), проте, перелічені науковці акцентують увагу у своїх дослідженнях на питанні дії принципів лише в процедурі ліквідації (окрім Глушук О. М., яка розглядає й процедуру реорганізації), тоді як до неплатоспроможного підприємства застосовуються й інші процедури.

Таблиця 1

Підходи вітчизняних науковців до визначення дії принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в процедурі ліквідації*

Найменування принципу	Атаманчук Л.О. [1]	Галенко О.М. [7]	Глушук О.М. [9]	Кравцова О.М. [12]	Кулик В.А. [13]	Колектив авторів на чолі з Бутинцем Ф.Ф. [6]
Обачність	+	?	+	?	+	?
Повне висвітлення	-	?	+	?	+	?
Автономність	±	?	+	?	-	+
Послідовність	-	±	-	?	-	?
Безперервність	-	±	-	-	-	?
Нарахування та відповідність доходів і витрат	-	±	-	-	-	-
Превалювання сутності над формою	±	?	+	?	+	+
Історична (фактична собівартість)	-	?	-	-	-	?
Єдиний грошовий вимірник	+	?	+	?	+	?
Періодичність	-	?	+	?	-	?

+ – принцип діє; - – принцип не діє; ± – дія принципу обмежена (принцип не діє за певних умов); ? – дія принципу не розглядалася науковцем

* узагальнено автором за джерелами, наведеними у таблиці

Цілі статті. Метою статті є дослідження дії принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також встановлення доцільності та необхідності їх застосування, у відповідних процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до НП(С)БО 1 [16] принципи трактуються як правила, якими необхідно керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій, а також при відображенні їх результатів у фінансовій звітності. Досить вдало характеризує принципи Харламова О. В. [20, с. 221] як «сито», крізь яке слід просівати всі трансакції в бухгалтерському обліку, щоб до фінансової звітності потрапила саме та інформація, яка відповідає цим принципам».

Застосування принципів дозволяє забезпечити виконання таких вимог до інформації, що надається у фінансових звітах, як достовірність, доречність, дохідливість і зрозумілість користувачам, а також їх порівнюваність та зіставність, що, в свою чергу, підвищує інформативність обліково-звітних даних та їх придатність для використання в процесі аналізу, за результатами якого зацікавлені користувачі зможуть приймати ефективні рішення. У зв'язку з застосуванням до підприємства процедур відновлення платоспроможності та банкрутства потреби користувачів обліково-звітної інформації, як і умови існування підприємства взагалі, змінюються. Тому виникає необхідність перегляду системи принципів, які є основою здійснення процесів ведення бухгалтерського обліку та підготовки фінансової звітності.

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. №2343-ХІІ (надалі – Закон №2343-ХІІ) [11] встановлена можливість застосування до неплатоспроможного підприємства однієї досудової та чотирьох судових процедур відновлення платоспроможності та банкрутства. До порушення провадження у справі про банкрутство власне сам боржник або кредитор можуть ініціювати процедуру досудової санації.

> h k m ^ h \ Z **Вплив системи організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів, що спрямовані на**

банкрута не подається. Категоричність такого твердження є некоректною, оскільки трактування законодавчих норм стосовно необхідності складання та подання фінансової звітності в процедурі ліквідації є доволі неоднозначним.

Законом №96-XIV встановлено, що «звітним періодом підприємства, що ліквідується, є період з початку звітного року до дати прийняття рішення про його ліквідацію». З цього приводу досить слушно зауважує Кушина О. [14, с. 182, 183], що дійсно законодавством не уточнено хто саме має таке рішення прийняти, та описує два можливі варіанти дій у такій ситуації:

1) під «датою прийняття рішення про ліквідацію» необхідно розуміти дату прийняття судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, тому й останній фінансовий звіт потрібно скласти за період з початку звітного року до цієї дати. Разом з тим, бухгалтерський облік відповідно до Закону №96-XIV «ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації», тобто до дати, на яку складають останній «нульовий» ліквідаційний баланс;

2) скласти останній фінансовий звіт, як і вести бухгалтерський облік, необхідно до моменту існування боржника як юридичної особи, тобто до дати його виключення з Єдиного державного реєстру.

Таким чином, у першому випадку принцип періодичності не діє, а в другому – діє, як і в звичайних умовах діяльності. Заперечувати дію принципу періодичності у процедурі ліквідації можна й, якщо розглядати звітність підприємства-банкрута лише у складі ліквідаційних балансів, «у зв'язку із одноразовістю процедури ліквідації та неможливості її повторення для конкретного підприємства за конкретних умов» як це робить Кулик В. А. [13].

Звернемося до Податкового кодексу України (надалі – ПКУ) [18], оскільки разом з податковою звітністю підприємства-банкрута, який є платником податку на прибуток, подається і фінансова звітність (п. 46.2 ст. 46 ПКУ). В пп. 137.4.3 п. 137. ст. 137 ПКУ знаходимо наступне положення: «якщо платник податку ліквідується (у тому числі до закінчення першого податкового (звітного) періоду), останнім податковим (звітним) періодом вважається період, на який припадає дата ліквідації». Тобто в ПКУ сформульовано, що податкову звітність підприємство-банкрут має подавати не до певної невизначеної «дати прийняття рішення про його ліквідацію», як встановлено Законом №96-XIV для фінансової звітності, а до «дати ліквідації», тобто до дня внесення у Державного реєстр запису про припинення його діяльності (ч. 2 ст. 104 Цивільного кодексу України [21]).

Разом з тим, відповідно до пп. д, п. 184.1, ст. 184 ПКУ анулювання реєстрації платника податку проводиться шляхом виключення з реєстру платників податку у разі, якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію юридичної особи-банкрута. Таким чином, маємо такі суперечливі твердження ПКУ, згідно з якими у випадку відкриття ліквідаційної процедури банкрута відбувається анулювання реєстрації даного платника податку, тоді як звітність таке підприємство має подавати протягом даної процедури аж власне до моменту припинення юридичної особи.

Відсутність чітких вимог і в Законі №96-XIV, і в ПКУ, та наведене обґрунтування дозволяють зробити висновок, що звітність підприємства-банкрута, задля уникнення проблем, в першу чергу, з податківцями, повинна складатись та подаватись у законодавчо визначені строки безпосередньо до моменту ліквідації, тобто припинення його існування як юридичної особи, що в свою чергу буде підтвердженням дії принципу періодичності в процедурі ліквідації. Крім того, зауважимо, що подавати фінансову звітність до виключення підприємства-банкрута з Єдиного державного реєстру вимагають органи державної статистики.

І j b g p b i i h h g h k \ • l e m i o n y вимогу відображення у фінансовій звітності всієї без винятків інформації про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, які здатні вплинути на рішення користувачів, що приймаються на її

основі. В свою чергу, від повноти обліково-звітних даних та їх корисності для зацікавлених користувачів безумовно залежить успіх у здійсненні процедур відновлення платоспроможності та банкрутства, тому доречним буде дотримання принципу повного висвітлення у кожній вище зазначеній процедурі.

У зв'язку з існуванням у процесі життєдіяльності будь-якого суб'єкта господарювання значної кількості невизначеностей та ризиків виникає необхідність вибору обґрунтованих та адекватних реальності функціонування підприємства методів оцінки, які б забезпечували достовірність обліково-звітних даних, їх точність та правдивість. Відповідно до і j b g r b i m h [Z q o b r k жності, консерватизму) в бухгалтерському обліку необхідно застосовувати такі методи оцінки, які б запобігали заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів та доходів, тобто збитки та зобов'язання необхідно відображати в обліку, коли існує лише можливість їх виникнення, а активи та доходи – коли вони дійсно отримані. Разом з тим, використання даного принципу не має призводити до свідомого зменшення або збільшення відповідних статей фінансової звітності, як, наприклад, досить часто в обліковій практиці вітчизняних суб'єктів господарювання відбувається заниження суми доходів з метою мінімізації податкових платежів.

Крім того, принцип обачності є стримуючим фактором для невиправданих оптимістичних висновків керівництва, яке в деяких випадках намагається показати фінансовий стан підприємства якнайпривабливіше [3, с. 69].

Таким чином, дотримання принципу обачності є запорукою відображення достовірної облікової інформації у фінансовій звітності без навмисного заниження пасивів та завищення активів, що безперечно повинно мати місце як в умовах звичайної діяльності підприємства, так і в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства, коли від ступеня реальності даних про фінансовий стан залежить: можливість запобігання порушення провадження у справі про банкрутство (досудова санація) та відновлення платоспроможності підприємства (досудова та судова санація); вибір наступної оптимальної процедури, застосовуваної до боржника (розпорядження майном); погашення заборгованості перед кредиторами з існуванням перспектив для продовження подальшої діяльності (ліквідація).

І j b g r b i • k l h j b q g h € n Z d l b q g h € визначає \ z p j o r i k e l • оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання. Дотримання цього принципу безумовно характерне для процедури розпорядження майном, оскільки процеси виробництва та придбання на підприємстві продовжують здійснюватися як і до порушення справи про банкрутство та не встановлено особливих вимог щодо визначення вартості активів у даній процедурі на законодавчому рівні.

Дотримання принципу історичної (фактичної) собівартості характерне і для процедури санації (досудової та судової), однак, його дія обмежується, якщо планом санації передбачено заходи з продажу майна боржника. Законом №2343-ХІІ встановлено, що початкова ціна майна боржника, продаж якого під час санації здійснюється частинами чи як цілісний майновий комплекс на аукціоні, визначається відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та інших нормативно-правових актів. Стосовно майна боржника, щодо обігу якого встановлено обмеження, то таке майно продається на закритих торгах за ціною, не нижче звичайної. Крім того, як наголошує Назарова І. Я. [15, с. 34, 35], незважаючи на пріоритет оцінки майна та активів за історичною (фактичною) собівартістю, інші методи визначення вартості майнового комплексу суб'єкта господарювання можуть застосовуватись й у випадку здійснення реорганізації.

У ліквідаційній процедурі діяльність підприємства, що припиняється не передбачає таких облікових процесів як виробництво та придбання, а враховує лише реалізацію та погашення зобов'язань [9], саме тому однозначно при оцінці майна

банкрута пріоритетною є ринкова вартість активів, що склалася на ринку на момент ліквідації, що цілком заперечує дію принципу історичної (фактичної) собівартості.

Повністю погоджуємося з Білинською Н. Є [3, с. 70], що трактування і j b g p b i m і j _ \ Z e x \ Z g g y k m l g h k l • g h z з теоретичних, так і з позицій практичного застосування є досить дискусійним. Законодавчо закріплене визначення полягає в тому, що операції в обліку повинні відображатись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Як наголошує Безверхий К. [2, с. 87], «з точки зору юриспруденції, в першу чергу, мають значення права і зобов'язання осіб – учасників господарських процесів, пов'язані з фактом господарського життя підприємства, а з економічної – вплив даного факту на фінансові результати діяльності підприємства».

Як приклад дії даного принципу, в науковій літературі наводять операції з фінансовою орендою [17, с. 53], коли передавання активу у фінансову оренду з юридичної точки зору не означає переходу права власності на нього від орендодавця до орендаря, однак, орендар має право визнати в себе взятий в оренду актив, оскільки до нього фактично переходять усі вигоди й ризики, пов'язані з його використанням.

Голов С. В [5, с. 48] зазначає, що дія принципу превалювання сутності над формою підкреслює, що бухгалтерський облік не є засобом формальної фіксації формальних даних, у зв'язку з чим наявність або відсутність первинних документів або законодавчих актів не завжди є підставою для відображення або невідображення операцій в обліку з метою складання фінансової звітності. Така думка у трактуванні цього принципу є досить поширеною у науковій літературі, однак, з нею недоцільно погоджуватися, оскільки п. 1. ст. 9 Закону №96-XIV чітко встановлено, що підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій.

Колектив авторів на чолі з Бутинцем Ф. Ф. [6, с. 727] наголошує, що принципу превалювання сутності над формою потрібно дотримуватись на будь-якій стадії банкрутства, але, відразу ж робить зауваження, що на практиці його часто порушують.

Атаманчук Л. О [1, с. 7] обмеженість дії даного принципу пояснює тим, що керівники підприємств-банкрутів не завжди передають бухгалтерську документацію ліквідатору, що сприяє неповному відображанню даних в обліку. Булкот Г. В. [4, с. 9] вказує на те, що відступ від принципу пріоритету змісту над формою полягає в тому, що кредиторська заборгованість ліквідованого підприємства відображається в обліку переважно за правовою формою, а не за економічним змістом.

Враховуючи вище наведене, робимо висновок, що принцип превалювання сутності над формою має діяти у кожній процедурі відновлення платоспроможності та банкрутства, але у зв'язку з особливостями здійснення процедури ліквідації, в цій процедурі дія принципу може обмежуватись.

І j b g p b i g Z j Z o m \ Z g g y l Z \ • ^ i h \ • ^ g h k l n o l a n e o u t o m y , ш о ц я j Z l визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для їх отримання. Крім того, доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів.

Даний принцип спрямований на приведення у відповідність доходів звітного періоду з витратами звітного періоду, що забезпечує реальність показників фінансової звітності [23, с. 276], тому має дотримуватись у процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства. Повністю підтримуючи позиції Атаманчук Л. О. [1], Глушук О. М. [9], Кулик В. А. [13], зазначимо, що втрачає свою значимість принцип лише у процедурі ліквідації, оскільки при банкрутстві підприємство несе витрати, які не беруть участь у формуванні доходів.

Відокремленість кожного підприємства від власників, його юридичну самостійність визначає і j b g p b i Z \ l h g h f g b k l y з чим у фінансовій звітності не повинні відображатися особисте майно та зобов'язання власників. Даний принцип

діє в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства, однак, в процедурі ліквідації в деяких випадках автономність може втрачати свою чинність. Як зазначає Атаманчук Л. О. [1, с. 7], принцип автономності може порушуватись під час ліквідації підприємств за такою організаційно-правовою формою господарювання як товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства, оскільки їх учасники відповідають за боргами товариства належним їм майном. Кулик В. А. [13], як приклад порушення дії принципу, наводить випадок банкрутства фіктивних підприємств, які не мають власних активів, а їх зобов'язання не можуть бути достовірно визначеними, тому у ліквідаційному балансі відображається заборгованість підприємства перед бюджетом, яка у майбутньому стягується з майна власників (засновників).

Вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці забезпечує зіставність та порівняність обліково-звітних даних, що є необхідною умовою проведення аналізу стану та перспектив діяльності підприємства. Аналіз набуває особливого значення саме в кризовий період діяльності підприємства та супроводжує всі досудові та судові процедури. За результатами аналізу приймаються важливі рішення щодо майбутнього боржника: відновлення платоспроможності та продовження діяльності чи її припинення через ліквідацію. Тому повністю погоджуючись з Безверхим К. [2, с. 88], що «саме і j b g p b i } ^ b g h] h] j h r h \ h] h \ h e f i n g b o d z нові аналізу обліково-звітної інформації підприємства», можемо стверджувати, що дія даного принципу безумовно має забезпечуватись, як у звичайних умовах діяльності підприємства, так і в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства.

і j b g p b i [_ a i _ j _ j n e f e k a e оцінку активів та зобов'язань підприємства, ґрунтуючись на припущенні, що його діяльність триватиме далі. Не обмежується жодним чином дія даного принципу лише у процедурі розпорядження майном, оскільки саме в цій процедурі підприємство не має наміру припинити або ж істотно скоротити свою діяльність у майбутньому. Втрачає чинність даний принцип в процедурі санації (досудової та судової) у випадку проведення реорганізації у формі, за якою фактично перестає функціонувати юридична особа, наприклад, злиття, приєднання, поділ.

У процедурі ліквідації у зв'язку з припиненням діяльності принцип безперервності повністю позбавляється сенсу, оскільки користувачам потрібна додаткова інформація для прийняття економічних рішень щодо продажу активів, погашення зобов'язань та розподілу майна, що залишилося, між власниками (засновниками) [19]. Зникає потреба групування активів підприємства, що припиняють свою діяльність, за оборотністю та зобов'язань за строковістю погашення, оскільки у зв'язку з необхідністю покриття зобов'язань підприємства всі його активи вважаються оборотними, а зобов'язання – короткостроковими [9].

Лише визначивши особливості дії вище зазначених принципів в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства, можемо встановити чинність і j b g p b i m і h k e • ^ h \ g h k k и передбачає постійне застосування підприємством єдиної системи принципів, методів та процедур, відповідно до яких в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності відображаються факти господарського життя, тобто використання із року в рік обраної підприємством облікової політики.

Дотримання всіх вище перелічених принципів у процедурі розпорядження майном дає підстави стверджувати, що облікова політика у зв'язку з введенням даної процедури не зазнає змін. Стосовно процедури досудової чи судової санації дія даного принципу може порушуватись, а саме у випадку проведення реорганізації, коли облікова політика зазнає змін або взагалі заново встановлюється.

Вважаємо, що у зв'язку з припиненням чи обмеженням дії більшої частини досліджуваних принципів повністю втрачає чинність і принцип послідовності в процедурі ліквідації, оскільки, як підкреслює Глушук О. М. [9], елементи облікової політики змінюються у напрямку обліку припинення діяльності, а зовсім не

використання її, як того вимагає власне принцип послідовності, із року в рік. Підтримуючи позицію Галенко О. М та Булкот Г. В. [8, с. 272], зазначимо, що через істотну зміну умов діяльності, пов'язану з банкрутством, зміни до облікової політики мають бути внесені не з початку року, як зазвичай рекомендується, а з дати визнання організації банкрутом.

З метою отримання системної уяви про дію принципів у процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства результати проведеного дослідження узагальнено у табл. 2.

Таблиця 2

Систематизація результатів дослідження дії принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства*

Найменування принципу	Процедури відновлення платоспроможності та банкрутства				
	Досудова санація	Розпорядження майном	Санація	Ліквідація	Мирова угода
Обачність	+	+	+	+	Діють принципи, що діють у процедурі, в якій була укладена мирова угода
Повне висвітлення	+	+	+	+	
Автономність	+	+	+	±	
Послідовність	±	+	±	-	
Безперервність	±	+	±	-	
Нарахування та відповідність доходів і витрат	+	+	+	-	
Превалювання сутності над формою	+	+	+	±	
Історична (фактична) собівартість	±	+	±	-	
Єдиний грошовий вимірник	+	+	+	+	
Періодичність	+	+	+	+	

+ – принцип діє; - – принцип не діє; ± – дія принципу обмежена (принцип не діє за певних умов)

* розроблено автором

Дані табл. 2 свідчать про те, що ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності з дотриманням абсолютно всіх законодавчо визначених принципів, як і у сфері фінансово спроможних підприємств, забезпечується лише в процедурі розпорядження майном. У процедурах досудової та судової санації обмежується дія принципів історичної (фактичної) собівартості, безперервності та послідовності, що пов'язано з проведенням заходів, спрямованих на продаж майна боржника та здійснення процедури реорганізації. У зв'язку з припиненням діяльності підприємства-банкрута в процедурі ліквідації та цільовою спрямованістю даної процедури на погашення заборгованості перед кредиторами, свою чинність втрачають принципи історичної (фактичної) собівартості, нарахування та відповідності доходів та витрат, безперервності та послідовності, обмежуються чи не діють за певних умов принципи автономності та превалювання сутності над формою.

Висновки. В процесі наукової розвідки з'ясовано існування певних особливостей та обмежень дії принципів у процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства, а іноді й її повної відсутності, що неодмінно потрібно враховувати при веденні бухгалтерського обліку та підготовці фінансової звітності, оскільки це забезпечить більш високий рівень достовірності та інформативності обліково-звітних даних, і, як наслідок, прийняття більш ефективних рішень на їх основі, що в свою чергу є запорукою успішного застосування процедур відновлення платоспроможності та

банкрутства до неплатоспроможних підприємств. Таким чином, результати вище наведеного дослідження дають підстави стверджувати про необхідність закріплення на законодавчому рівні порядку застосування принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності у сфері фінансово неспроможних підприємств. Вирішення такого проблемного облікового аспекту дозволить дещо знизити ступінь невизначеності для бухгалтерів-практиків підприємств-боржників (банкрутів) та максимізувати якість обліково-звітних процесів таких суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Л. О. Сутність та облікові наслідки ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів у період економічної нестабільності / Л. О. Атаманчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. – 2015. – Вип. 1 (31). – С. 3-12.
2. Безверхий К. Принципи бухгалтерського обліку та їх вплив на обліково-звітну інформацію підприємства / К. Безверхий // Галицький економічний вісник. – 2012. – №6 (39). – С. 76-92.
3. Білінська Н. Є. Особливості застосування основних принципів бухгалтерського обліку в системі позабалансових рахунків / Н. Є. Білінська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2012. – № 739. – С. 66-71.
4. Булкот Г. В. Облік і аналіз процесів ліквідації та санації підприємств України на стадії банкрутства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Г. В. Булкот; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2007. – 19 с.
5. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: Навчально-практичний посібник / під ред. С. Ф. Голова. – Дніпропетровськ, ТОВ «Баланс – Клуб», 2001 – 832 с.
6. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів [Ф. Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. [і з передм.] Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
7. Галенко О. М. Фінансовий аналіз діяльності підприємств з метою упередження банкрутства: теорія і методологія: автореф. дис. ... доктора екон. наук: 08.00.09 / О. М. Галенко; ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2009. – 34 с.
8. Галенко О. Тактика побудови синтетичного обліку при ліквідації підприємств-банкрутів / О. Галенко, Г. Булкот // Вісник Львівського університету. – 2007. – Вип. 37. – С. 272-276.
9. Глушук О. М. Облік і аналіз операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / О. М. Глушук; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 22 с.
10. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV (редакція від 25.06.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
11. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. №2343-XII (редакція від 16.01.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
12. Кравцова О. М. Облік зобов'язань у процедурі банкрутства / О. М. Кравцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.ru/articles/7265-Облік_зобов'язань_у_процедурі_банкрутства/1.html.
13. Кулик В. А. Бухгалтерський баланс – джерело релевантної інформації у системі антикризового управління / В. А. Кулик // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2010. – № 1. – С. 143-146.
14. Кушина О. Бухгалтерський облік на підприємстві у процедурі банкрутства / О. Кушина // Збірник систематизованого законодавства: додаток до газети «Бізнес». – 2010. – № 3. – С. 178-185.
15. Назарова І. Я. Облік та розкриття інформації в умовах реорганізації підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / І. Я. Назарова; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2009. – 202 с.
16. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (редакція від 18.03.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
17. Озеран А. В. Превалювання сутності над формою – фундамент довіри до фінансової інформації? / А. В. Озеран // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 2. – С. 51-57.
18. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (в редакції від 01.07.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
19. Сухолипка Н. В. Облік і аудит припинення діяльності юридичної особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 / Н. В. Сухолипка; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ, 2008. – 20 с.
20. Харламова О. В. Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності за МСФЗ: проблеми термінологічної формалізації / О. В. Харламова // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2015. – № 7. – С. 218-222.
21. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV (в редакції від 11.06.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
22. Штангрет А. М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / А. М. Штангрет, В. В. Шляхетко, О. Б. Волович, І. В. Зубрей. – К.: Знання, 2012. – 374 с.
23. Яцишин Н. З. Принципи бухгалтерського обліку / Н. З. Яцишин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 32. – С. 274-280.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g i j h n _ k h j l _ l j b d

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 631.338.26

Крюкова І.О., д.е.н., доцент

Одеський державний аграрний університет

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

У публікації підлягають розгляду питання, які стосуються сучасних проблем реалізації програм соціальної відповідальності суб'єктами аграрного бізнесу. Виявлено основні проблеми, які уповільнюють процеси впровадження стандартів соціальної відповідальності у практику управління аграрних формувань. Досліджено зміст міжнародних стандартів соціальної відповідальності компаній, які можуть бути покладені в основу методичної бази для вітчизняних бізнес-суб'єктів. Обґрунтовано ключові функції стандартів соціальної відповідальності в аграрній сфері. Проаналізовано сучасний рівень соціальної відповідальності вітчизняних аграрних формувань та базові преференції, які надає імплементація стандартів у практику управління аграрними бізнес-структурами.

Ключові слова: соціальна відповідальність, стандарти, аграрна сфера, суб'єкти аграрного бізнесу, аграрні компанії, сільські території.

Kryukova I.A.

IMPLEMENTATION OF STANDARDS SOCIAL RESPONSIBILITY SUBJECTS IN PRACTICE AGROBUSINESS IN UKRAINE

The article is devoted to considered matters that relate to contemporary issues of realization of social responsibility programs by subjects in the agribusiness. The main problems that inhibit the process of introducing social responsibility standards in agrarian formations management practices are defined. The content of international standards of social responsibility companies that can be the basis for methodological base for national agribusiness companies has been investigated. The key functions of social responsibility standards in the agricultural sector are justified. The modern level of social responsibility of local agricultural groups is analyzed. The basic preferences, which provides implementation of standards in the practice of management of agricultural businesses, is also justified here.

Keywords: social responsibility standards, agrarian sphere, the subjects of agrarian business, agricultural companies, rural areas.

Крюкова И.А.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ СТАНДАРТОВ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРАКТИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУБЪЕКТОВ АГРАРНОГО БИЗНЕСА УКРАИНЫ

В публикации подлежат рассмотрению вопросы, которые касаются современных проблем реализации программ социальной ответственности субъектами аграрного бизнеса. Вывявлены основные проблемы, которые затормаживают процессы внедрения стандартов социальной ответственности в практику управления аграрных формирований. Исследовано содержание международных стандартов социальной ответственности компаний, которые могут быть положены в основу методической базы для отечественных бизнес-субъектов. Обоснованы ключевые функции стандартов социальной ответственности в аграрной сфере. Проанализирован современный уровень социальной ответственности отечественных аграрных формирований и базовые преференции, которые предоставляет имплементация стандартов в практику управления аграрными бизнес-структурами.

Ключевые слова: социальная ответственность, стандарты, аграрная сфера, субъекты аграрного бизнеса, аграрные компании, сельские территории.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За останні роки у світовій та національній економіці відбувається кардинальна зміна ринкової парадигми підприємництва на впровадження у практичну діяльність господарюючих суб'єктів принципів і засад

соціальної відповідальності перед різними категоріями стейкхолдерів. Проте, активізація участі бізнес-суб'єктів в різноманітних соціально-орієнтованих програмах в аграрній сфері відбувається повільнішими темпами, ніж в інших секторах національної економіки. Разом з тим, імплементація домінантів соціальної відповідальності є тим стратегічними інструментом, який формує значні конкурентні переваги для вітчизняних агровиробників та елементом механізму відродження сільських територій в умовах недостатнього фінансового забезпечення з боку державних структур. У зв'язку з винятковою важливістю і пріоритетністю аграрної сфери аспекти соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу останнім часом постають у центрі уваги багатьох вчених-економістів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Науково-практичній проблематиці забезпечення сталого розвитку сільських територій приділено значна увага з боку відомих вчених, провідний вклад з яких зробили: І.Ю. Гришова, О.А. Гришнова, Ігнатенко М.М., Іваницька О., О.О. Красноручський, М.Ф. Кропивко, В.В. Кужель, Ю.О. Лупенко, О.В. Митяй, Л.А. Нохріна, Шигун М.М. та інші. Разом з тим, рівень соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів в аграрній сфері сьогодні залишається низьким. Це потребує проведення подальших наукових досліджень в напрямку забезпечення належної організаційної, методичної та інформаційної підтримки процесів актуалізації, становлення й розвитку соціально відповідального аграрного бізнесу.

Цілі статті. Метою статті є дослідження методичної бази соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів у частині існуючих стандартів і положень та оцінка можливостей їх імплементації у практику управління діяльністю вітчизняних аграрних компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аспекти корпоративної соціальної відповідальності компаній сьогодні постають у колі найбільш актуальних наукових і практичних питань. Практикою функціонування найбільш успішних вітчизняних і зарубіжних бізнес-структур переконливо доведено, що здобуття конкурентних переваг на ринку в значній мірі залежить від ступеня відкритості компанії для суспільства, якості вироблюваної продукції та дотримання екологічних стандартів. Система взаємовідносин підприємства з стейкхолдерами та суспільними групами визначає успішність діяльності фірми, а дотримання стандартів цих відносин – є запорукою стабільного розвитку господарюючого суб'єкта в довгостроковій перспективі [7]. Формалізувати та упорядкувати систему взаємовідносин з різними зацікавленими сторонами суспільно-економічних відносин дозволяють стандарти соціальної відповідальності компаній, використання яких дозволяє підприємствам вийти на новий, більш високий в якісному плані рівень управління. Впровадження та використання стандартів соціальної відповідальності по відношенню до різних груп стейкхолдерів сьогодні стало практикою для більшості успішних бізнес-структур. Разом з тим, аграрна сфера значно відстає від прогресивної практики соціальної підтримки сучасних бізнес-процесів. Стандарти соціальної відповідальності для аграрних формувань поки залишаються неопрацьованою площиною управлінської діяльності.

Аналіз ключових аспектів управління діяльністю суб'єктів аграрного бізнесу в сучасних умовах дав змогу виявити основні проблеми, які уповільнюють процеси імплементації стандартів соціальної відповідальності:

- низький рівень сприйняття соціальної відповідальності аграрного бізнесу як необхідної та сучасної філософії розвитку агрокомпаній [5];
- незадовільний стан методичної і організаційно-інформаційної підтримки аграрного бізнесу у спектрі питань соціальної відповідальності;
- звуження сутності і розуміння соціальної відповідальності лише до сфери соціально-трудових відносин з персоналом аграрних формувань;

- відсутність стратегічного управління в агроформуваннях, без базових основ якого неможливо впроваджувати соціальні стандарти та формувати нову філософію агроменеджменту [2];
- традиційно складний фінансовий стан більшості аграрних формувань, зокрема, невеликих за розмірами, та обмеженість фінансових можливостей реалізації соціальних проектів;
- застаріла парадигма сприйняття фінансової і не фінансової звітності як об'єкту комерційної таємниці з боку керівництва агрокомпаній;
- традиційно низька ступінь прозорості відкритості бізнес-діяльності більшості підприємницьких структур економіки України, зокрема, й в аграрному секторі виробництва.

Стандарти соціальної відповідальності покладаються в основу складення і подання звітності з соціальних питань. В Україні фінансова звітність, яка містить окремі аспекти соціальної відповідальності аграрних підприємств, зводиться до ф. 2 річного звіту (де відображаються елементи витрат, в т.ч. й на оплату праці та соціальне забезпечення), ф. 50 с.-г. в частині суми витрат на виробництво за статтями, ф. 3-ПВ, 6-ПВ. Разом з тим, ці форми статистичної звітності несуть вкрай обмежену інформацію про рівень соціальної відповідальності підприємств а в частині роботи з найманим персоналом. Поза уваги звітності при цьому залишаються інші площини соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу - відносини із контрагентами ринку, територіальними громадами, окремими суспільними організаціями, суспільством в цілому, в частині екологічної безпеки тощо.

У зарубіжній практиці основні принципи складення звітності з соціальної відповідальності підприємницьких структур визначені Глобальним договором ООН. Сукупність цих принципів згрупована за чотирма ключовими ознаками: 1 група – права людини; 2 група – трудові відносини; 3) захист довкілля; 4) антикорупційні принципи[]. На їх базовій основі ґрунтуються механізми і конкретні інструменти побудови системи соціальної відповідальності сучасного бізнесу [1].

На даному етапі документаційне супроводження процесів становлення й розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу залишається одним з найбільш проблемних аспектів. Світова практика організаційно-методичної підтримки бізнес-процесів напружувала значний досвід щодо складення і подання документів, які акумулюють інформацію щодо витрат підприємств на програми соціальної відповідальності.

За своїми параметральними характеристиками, звітність соціально відповідального суб'єкта відноситься до не фінансової звітності. Прикладами не фінансової соціальної звітності є GRI (Global Reporting Initiative – глобальної ініціативи та звітності), Звіт про соціальну відповідальність бізнесу, звіт «Bilan Social», Звіт про прогрес, соціальний звіт про охорону праці та навколишнього середовища, які отримали статус обов'язкових в окремих країнах ЄС (Франція, Великобританія, Бельгія)[]. Досить поширеною є форма соціальної звітності підприємницьких структур у сфері екологічної відповідальності та захисту навколишнього середовища.

Як переконливо доводить Нохріна Л.А., форми не фінансової звітності консолідуються у три основні групи: 1) звіт зі сталого розвитку, сформований відповідно до вимог системи GRI; 2) Звіт про Прогрес реалізації принципів Глобального договору ООН (COP – Communication Progress); 3) довільний соціальний звіт - за довільною структурою і самостійно обраним показникам [11].

У вітчизняній практиці соціальної відповідальності бізнесу, в тому числі й в сфері агропромислового виробництва, поширеними є наступні форми нефінансової соціальної звітності: Звіт про корпоративну соціальну відповідальність (компанії «Київстар», «Кока-Кола»), соціальний звіт (ПАТ «Оболонь», телефонна компанія «Астелліте»), Звіт з прогресу (компанія «Сіменс»), Звіт про соціальну відповідальність

(компанія «Монделіс Україна») [14]. Разом з тим, слід відзначити, що такі форми звітності про досягнутий рівень соціальної відповідальності, програми соціальної підтримки та джерела їх фінансування, поки не набули значного поширення в аграрній сфері. Головною причиною такого становища Ю.О. Лупенко. і М.Ф. Кропивко називають низький рівень участі суб'єктів аграрного бізнесу у реалізації проектів соціальної спрямованості та низька корпоративна культура управління та соціальної звітності [9]. Як показали проведені дослідження, рівень соціальної відповідальності в аграрному секторі залежить в першу чергу від масштабів компаній і організаційно-правової форми господарювання. В основному, соціально відповідальними є ті аграрні бізнес-структури, які володіють потужним ресурсними і виробничим потенціалом (з площею більше, ніж 10000 га) та які є публічними (приватними) акціонерними товариствами за організаційно-правовою формою організації бізнесу.

Активізація та поширення практики соціально-відповідального бізнесу сучасних підприємницьких структур в усьому світі призвели до необхідності формування консолідованої звітності з соціальних аспектів. У зв'язку з цим в 2013р. Міжнародна рада з інтегрованої звітності оприлюднила пропозиції Міжнародного положення про інтегровану звітність для консультацій з групами впливу. Вказане положення методично ґрунтується на трьох фундаментальних концепціях: концепції капіталу, концепції бізнес-моделі і концепції створення доданої вартості (соціально відповідальний бізнес) [6].

Систематизація наукової літератури [4,12,15] дозволила виділити найбільш розповсюджені стандарти соціальної відповідальності бізнесу, що використовуються прогресивними компаніями в зарубіжних країнах (табл. 1).

Таблиця 1

Система міжнародних стандартів соціальної відповідальності бізнесу, які рекомендовані для впровадження бізнес-суб'єктами аграрної сфери

Серія стандарту	Назва стандарту	Основний зміст
GRI	Global Reporting Initiative (глобальна ініціатива та звітність)	Міжнародний стандарт, який найбільш повно охоплює діяльність компанії у спектрі економічних, екологічних і соціальних процесів бізнес-суб'єкта
ISO 14000	Система стандартів Міжнародної організації зі стандартизації	Міжнародні стандарти, які обґрунтовують соціальну відповідальність компаній у спектрі дотримання екологічних вимог виробництва
AA 1000	Account Ability (Облік відповідальності)	Міжнародний стандарт, який встановлює порядок оцінки рівня соціальної відповідальності стейкхолдерів, включає набір критеріїв, які використовуються при оцінці економічної, соціальної та екологічної діяльності компанії.
SA 8000	Social Accountability (Соціальна відповідальність)	Міжнародний стандарт, що встановлює критерії і вимоги до організації умов праці персоналу компанії
Bench Marks	Система оценок діяльності	Система принципів і міжнародних стандартів надання звітності підприємства з урахуванням принципів корпоративної соціальної відповідальності
CRA	Corporate Responsibility Audit (Аудит корпоративної відповідальності)	Система міжнародних стандартів аудиту корпоративної соціальної відповідальності
ВОК-КСО-2007 (Росія)	Соціальна відповідальність організації	Національний стандарт, який визначає ключові характеристики діяльності організації у відносинах з персоналом, вимоги до екологічної безпеки діяльності, підтримка місцевих ініціатив суспільно активних груп
Стандарти «Саншайн»	Стандарти США (Асоціація стейкхолдерів)	Соціальна відповідальність організацій у сфері захисту прав споживачів, охорони навколишнього середовища та релігійних аспектів.
Стандарти «Кейданрен»	Стандарти соціальної відповідальності японської асоціації промислових компаній	Стандарти включають ряд вимог щодо ведення чесної конкурентної боротьби компаній на ринку та формування позитивного суспільного ефекту
Соціальні стандарти Салівана	Добровільний кодекс правил поведінки компанії	Організаційно-методична підтримка соціальної, економічної і політичної справедливості, дотримання прав людини.

Як показують дослідження, більшість стандартів соціальної відповідальності охоплюють сферу відносин з персоналом організацій та екологічну відповідальність бізнес-суб'єктів перед суспільством. Враховуючи специфіку розвитку вітчизняних аграрних формувань та сучасний рівень сприйняття і реалізації соціальних програм у сільській місцевості, на першопочатковому етапі адаптації агрокомпаній України до філософії соціально відповідального бізнесу найбільш прийнятними можуть виявитись стандарти SA 8000, ISO 14000 та БОК-КСО-2007. На послідовних етапах, при поступовій та послідовній зміні парадигми сприйняття необхідності активізації соціальної відповідальності аграрних бізнес-суб'єктів, у практичну діяльність сфери управління можна імплементувати й інші міжнародні стандарти.

Змістовна основа стандартів соціальної відповідальності розкривається в основних функціях, які виконують ці стандарти. До ключових функцій соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів в аграрній сфері вважаємо доцільним віднести:

1)мотивуюча - є стимулом для бізнес-суб'єктів щодо покращення іміджевих позицій, нарощування вхідних фінансових потоків за рахунок генерування додаткових прибутків);

2)орієнтуюча - виступає орієнтиром для менеджерів щодо управління основними процесами;

3)стратегічна – формування філософії організації, заснованої на сучасних принципах управління;

4)методична – є джерелом розробки внутрішньофірмових стандартів соціальної відповідальності, складання і подання не фінансової звітності агрокомпаній;

5)інформаційна – містить базові критерії та показники відповідного рівня соціальної активності суб'єктів аграрного бізнесу;

6)забезпечення прозорості щодо результатів діяльності компанії для суспільства та його окремих груп;

7)сприяння відродженню сільських територій та вирішення соціально-економічних проблем села – ключова функція та завдання сучасного розвитку аграрної сфери національного виробництва.

Перманентна криза, яка охопила аграрну сферу матеріального виробництва в першу чергу негативно позначилась на рівні розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та рівні якості життя сільського населення. Традиційна нестача фінансових ресурсів в аграрному виробництві істотно позначилась й на соціальному забезпеченні трудових ресурсів села. Найнижчий рівень оплати праці персоналу аграрного виробництва – це лише один з проявів соціального занепаду сільських територій та проблем розвитку сільських територій [8]. Так, за даними Державної служби статистики, середній розмір заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні за 2015р. становив 4195грн., в т.ч. в сільському господарстві – 3140 грн. (або 74,9% середньої заробітної плати) [13]. Обмежений розмір фінансових ресурсів значно скорочує можливості аграрних підприємницьких структур до імплементції стандартів соціальної відповідальності у практику управління та реалізації проектів соціальної спрямованості. Протягом лютого 2016р. серед 78 агроформувань в Одеській області були проведені дослідження рівня обізнаності та мотивації участі аграрних бізнес-суб'єктів у реалізації програм соціальної відповідальності. Результати показали, що 53% керівників аграрних формувань не приймають участі у реалізації таких проектів, при цьому більша половина з них володіють інформацією про таку діяльність. Разом з тим, значна частка управлінців стандарти соціальної відповідальності звужує до наступного переліку питань: 1) забезпечення екологічної безпеки сільських територій; 2) виробництво екологічно чистої продукції сільського господарства; 3) надання соціальних гарантій персоналу.

9,1% не планують брати участі у реалізації проектів соціальної відповідальності у майбутньому. Близько 15% планують таку діяльність та надають робочі місця інвалідам, близько 11% респондентів опікуються проблемами фінансування спортивних і культурних заходів сільської території, 10,3% за рахунок власних коштів фінансують газо- і водопостачання, ремонт доріг місцевого призначення.

В цілому, проведені дослідження не виявили значної зацікавленості та високого ступеня мотивації керівників аграрних формувань області у реалізації програм соціальної спрямованості. В більшості випадків, рівень обізнаності менеджерів стосовно стандартів соціальної відповідальності компаній, які діють у світовій практиці, є досить низьким.

Разом з тим, імплементація таких стандартів дозволяє аграрним бізнес-суб'єктам здобути значні переваги як в коротко-, так і в довгостроковій перспективі.

Основними перевагами, які забезпечує імплементація в управлінську діяльність міжнародних стандартів соціальної відповідальності для вітчизняного аграрного бізнесу, є:

- ✓ максимізація вхідних грошових потоків бізнес-суб'єктів сфери АПВ (за рахунок приросту інвестицій, покращення іміджу та виробництва якісної і безпечної продукції);
- ✓ зростання вартості інтелектуального капіталу агропідприємств;
- ✓ підвищення ступеня прозорості компаній на ринку, зростання ступеня прихильності споживачів та довіри з боку партнерів, в. т.ч. й іноземних;
- ✓ відродження соціальної інфраструктури села, що є запорукою залучення молодих кадрів та підвищення рівня інвестиційної привабливості сільських територій;
- ✓ забезпечення безпеки розвитку та відродження сільських територій;
- ✓ формування передумов для формування механізму стратегічного управління аграрним бізнесом на засадах соціальної відповідальності.

Імплементація даних стандартів у діяльність вітчизняних компаній, зокрема, компаній аграрного сектору, об'єктивно має супроводжуватись відповідної організаційно-методичною і обліково-аналітичною підтримкою процесів соціалізації бізнес-суб'єктів [10]. Однією з форм такої підтримки у світовій практиці визнана соціальна фінансова і не фінансова звітність. Всесвітня бізнес-рада зі сталого розвитку тлумачить соціальну звітність як добровільне надання інформації суспільству про соціальні, екологічні та інші результати діяльності бізнес-суб'єктів [5]. Така звітність методично ґрунтується на сукупності показників рівня соціальної відповідальності, які разом із відповідними методами і статистичними формами, становлять систему складання і подання звітності не фінансового (соціального) призначення. Показовим прикладом для аграрних компаній може стати звіт про соціальну відповідальність таких компаній, як «Монделіс-Україна», яка має тісні взаємозв'язки з аграрними постачальниками та надає дані про якість і безпеку сировини, яка використовується, та продуктів її промислової переробки. У звіті відокремлені такі розділи: якість та безпека продукції (сировина, процес виробництва, інгредієнти, безпека продукції, перевірка постачальників); турбота про навколишнє середовище; персонал; підтримка громад (соціальних ініціатив) [3].

Складання і подання соціальної звітності носить цілком добровільний характер, але усталення такої практики може стати мотивуючою основою для активізації участі аграрних бізнес-суб'єктів у реалізації проектів соціальної спрямованості та вирішення складних проблем розвитку сільських територій.

Висновки. Впровадження стандартів соціальної відповідальності у практику господарювання аграрних бізнес-суб'єктів постає важливим завданням сучасної системи управління. Дослідження свідчать, що сучасний рівень сприйняття доцільності

соціально-орієнтованого управління з боку вітчизняних аграрних формувань залишається низьким, а сприйняття стандартів соціальної відповідальності носить звужений характер. Імплементация соціальних стандартів на принципах корпоративної соціальної відповідальності формує необхідну базу для розв'язання найбільш актуальних для села проблем: відродження сільських територій та підвищення рівня якості життя їх населення. В умовах практичної відсутності національних стандартів соціальної відповідальності компаній, методичний базис можуть становити міжнародні стандарти, які успішно імплементовані у практику управління зарубіжних і провідних вітчизняних компаній. Що стосується аграрної сфери, її виняткова важливість та пріоритетність вимагають обґрунтування комплексного механізму управління, одним з елементів якого мають стати стандарти соціальної відповідальності аграрних компаній та критерії їх дотримання.

Список використаних джерел:

1. Воробей В. Соціально відповідальний бізнес. Аналітичний огляд за серпень 2013р. / В. Воробей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svb.org.ua/sites/default/files/csr_ukraine_white_paper_2013_july_integrated_reporting.pdf
2. Гришова І.Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ю. Гришова, О.В.Митяй // Економічний простір: Збірник наукових праць. – №100. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2015. – С.125-136.
3. Звіт про соціальну відповідальність компанії «Монделіс-Україна». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.mondelezinternational.com/>
4. Іваницька О. Глобальні стандарти соціальної відповідальності бізнесу / О. Іваницька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1241?view=material.
5. Ігнатенко М.М. Формування та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470с.
6. Інтегрована звітність: Аналітичний огляд // Матеріали Офіційного сайту Соціально відповідального бізнесу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svb.org.ua/sites/default/files/csr_ukraine.
7. Красноручський О.О. Концептуальні засади здійснення корпоративної соціальної відповідальності харчовими та переробними підприємствами / О.О. Красноручський // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 10. – Ч. 3. – Херсон: вид. дім «Гельветика», 2015. – С. 52-54.
8. Кужель В.В. Соціальна політика та соціальні інвестиції підприємств агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 282-286.
9. Лупенко Ю.А. Агрохолдинги в Україні и усиление социальной направленности их деятельности / Ю.А. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-9.
10. Мельник С.В. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу / С.В. Мельник, Д.Д. Чумаков, М.М. Мартиненко. – Луганськ: ДУНДІ СТВ, 2012. – 28 с.
11. Нохріна Л.А. Соціальні технології / Л. А. Нохріна. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 106 с.
12. Соціальна відповідальність (SA 8000): міжнародний стандарт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: akon2.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07
13. Статистичний щорічник України «Оплата праці та соціально-трудова відносини» / Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Шигун М.М. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній / М.М. Шигун, Т.В. Давидюк // Вісник Закарпатського національного університету. – 2011. – № 1(9). – С. 173-177.
15. Carroll A.B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders / A.B. Carroll // Business Horizons. – № 34(4). – P. 39-48.

УДК 658.589:330.341.1

Петіна О.М., аспірант

Кіровоградський національний технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МОТИВАЦІЯ МОЛОДІ: АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розглянуто питання оцінки соціально-економічної мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді. Автором проаналізовано основні тенденції соціально-економічної мотивації розвитку інноваційного потенціалу української молоді. Запропоновано шляхи підвищення рівня мотивації молоді до розвитку інноваційного потенціалу.

Ключові слова: мотивація, молодь, соціально-економічна мотивація, інноваційний потенціал, соціально-економічна мотивація розвитку інноваційного потенціалу молоді.

Petina O.

SOCIAL AND ECONOMY MOTIVATION OF YOUTH: ANALYSIS ASPECTS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL

The article deals with the assessment of social and economy motivation of innovative potential of youth. The author interpretation of social and economy motivation of development of youth innovative potential is offered. The innovative potential of youth as a determinant of becoming a knowledge economy is investigated.

Keywords: motivation, youth, social and economy motivation, innovation potential, social and economy motivation of development innovative potential of youth.

Петина А.Н.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ МОЛОДЁЖИ: АСПЕКТЫ АНАЛИЗА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА

В статье рассмотрены вопросы оценки социально-экономической мотивации развития инновационного потенциала молодёжи. Автором проанализированы основные тенденции социально-экономической мотивации развития инновационного потенциала украинской молодёжи. Предложены пути повышения уровня мотивации молодёжи к развитию инновационного потенциала.

Ключевые слова: мотивация, молодёжь, социально-экономическая мотивация, инновационный потенциал, социально-экономическая мотивация развития инновационного потенциала молодёжи.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Конкурентне середовище, глобалізація світового розвитку зумовлюють необхідність активізації інноваційної діяльності працівників підприємств та організацій, потребу у застосуванні ефективних засобів мотивації трудової діяльності та розвитку інноваційного потенціалу населення загалом і молоді зокрема. Практика доводить, що наявність спроможності до розробки і впровадження інновацій, створення конкурентоспроможних виробів, товарів та послуг ще не гарантується належною професійною підготовкою, навичками, компетенціями і навіть досвідом. Для цього конче потрібна дієва мотивація з поширенням її засобів як на суто економічну, так і на соціальну сферу трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчує, що дослідженням мотивації персоналу підприємств і зайнятого населення до прояву інноваційної активності, розвитку інноваційного потенціалу займаються такі вчені: Семикіна М.В., Грішнова О. А., Колот А.М., Збаржевецька Л.Д., Єлєць О.П., Ткаченко О. А., Ковальська К. В., Твердушка Т. Б. та ін.). Оцінювання інноваційного потенціалу працівників, включаючи молодь та мотиваційних чинників його активізації опинились в полі зору Гупти А. К., Лукова В. А., Нархова Д. Ю., Гвоздевої О. С. та ін. Проте, практичній реалізації завдань щодо мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді перешкоджає нестача наукових підходів та розробок, які б стосувалися оцінювання соціально-економічної мотивації молоді до розвитку інноваційного потенціалу як необхідної умови керованості інноваційними процесами. Оскільки, проблема оцінки та побудови системи соціально-економічної мотивації молоді до розвитку інноваційного потенціалу не була об'єктом спеціального вивчення.

Цілі статті. Метою даної статті полягає у оцінці стану соціально-економічної мотивації молоді з позицій розвитку інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Безсумнівно, що саме молоді люди несуть відповідальність за майбутнє держави. Тому дуже важливою є проблема активності особистості. До джерел активності особистості у процесі набуття знань, умінь і навичок відносимо, насамперед, мотиви, потреби, інтереси, ставлення до навчання та інноваційної діяльності як способу всебічного розвитку особистості, тобто найвищої цінності суспільства, формування громадян, здатних до свідомого суспільного і трудового вибору, підвищення освітнього рівня, забезпечення сфери освіти кваліфікованими фахівцями. Природно, що в трудовій діяльності не обійтися без застосування інструментів та засобів мотивації. Для молодих людей найважливішим фактором успішного життя є цікава робота з гідним заробітком. Тож, відповідно, мотивація є одним з важливих чинників при працевлаштуванні молоді. Для ефективної мотивації талановитих молодих фахівців до створення інновацій необхідно, щоби система стимулювання була цілісною, вираженою, містила дієві стимули до здійснення інноваційної діяльності, які б пробуджували в них мотиви до прояву творчості в трудовому процесі; створювати взаємовигідний економічний механізм взаємовідносин між найманим працівником та роботодавцем. Адже, можна заохотити креативного співробітника щедрою винагородою, пакетом пільг, однак тривалість і результативність його праці в першу чергу буде залежати від ступеню задоволеності. По суті, мотивація – це те ж управління, але ускладнене соціально-психологічними моментами, протидією індивідуальних і загальноорганізаційних цілей та інтересів. Раніше мотивація не вивчалась, оскільки людина розглядалась як машина, що здатна за відновлення втраченої фізичної енергії нормовано працювати. Мотивація ж є чи не найскладнішою системою взаємозв'язків, що мають найрізноманітнішу природу і охоплюють усіх людей певної організації. При ігноруванні незрозумілих взаємозв'язків ми свідомо втрачаємо потенційні результати [1, с. 80]. Особливо важливим є урахування як соціальної так і економічної складової мотивації. Оскільки переконані, що формування, розвиток та реалізація інноваційного потенціалу молодої людини має певні економічні межі, що визначаються рівнем економічного розвитку суспільства та соціальні межі, які визначаються базисними суспільними інститутами, в першу чергу інститутами сім'ї, культури, освіти, науки і трудової діяльності. На сьогоднішній день найбільш значними проблемами українського суспільства є його нездатність забезпечити повну зайнятість молоді, а також його довільний і несправедливий розподіл багатства і доходів. Відомо, що зайнятість розкриває один з найважливіших аспектів соціального розвитку молодої особи, пов'язаного із задоволенням її потреб у сфері праці. Є очевидним, що повноцінна та розвинена особистість може сформуватися за умов, коли на задоволення своїх потреб вона не змушена витратити більшу частину свого часу, звідси і виникає потреба у розробці дієвої та гнучкої системи мотивації. Для розуміння сутності мотивації розвитку інноваційного потенціалу молоді вважаємо за доцільне розглянути деякі тлумачення соціально-економічної мотивації, враховуючи той факт, що даний вид мотивації є найменш дослідженим, але вельми перспективним з точки зору наукових пошуків.

Так, М. В. Семикіна під терміном «соціально-економічна мотивація» пропонує розуміти динамічний процес формування взаємопов'язаних та взаємообумовлених соціальних та економічних мотивів певної трудової поведінки людини, які стають спонукальною причиною, поштовхом до ефективної трудової діяльності, спрямованої на досягнення індивідуальних цілей працівника, всебічний розвиток його особистості та реалізацію загальних цілей організації (суспільства) [2, с. 11]. В. В. Бенях розглядає соціально-економічну мотивацію праці своєрідним ланцюжком, що поєднує потреби людини і необхідні блага, сприяючи підвищенню платоспроможного попиту,

зростанню виробництва, підвищенню конкурентоспроможності працівника, держави [3, с. 3]. Цікавим є визначення О.В. Толстікової, а саме: «...соціально-економічна мотивація – це процес спонукання людини або групи людей, який через вплив на психологічний стан людини дає поштовх для виконання нею означеної роботи, задає межі й форми діяльності працівника за яких він може досягти власних цілей через призму досягнення цілей організації [4, с. 7].

Синтезуючі наявні підходи науковців до розуміння сутності соціально-економічної мотивації праці, пропонуємо таке трактування: k h p • Z e v d h g h f • q g Z f h l b \ Z p • y j h a \ b l d m \ Z o g b g h j h i h l _ g p • Z e m e d k a c h i f • процес формування та взаємодії соціальних і економічних мотивів у процесі здійснення трудової діяльності з інноваційним нахилом, які спонукають молодь розвивати складові власного інноваційного потенціалу (знання, креативне мислення, здатність до безперервного навчання та вдосконалення) задля задоволення власних потреб та потреб суспільства. Виставляючи предметом дослідження соціально-економічну мотивацію розвитку інноваційного потенціалу молоді, серед населення країни виділяємо окремою категорією «молодіжний сегмент населення України», маючи на увазі громадян України віком від 15 до 34 років. Молодіжний сегмент має внутрішні сегменти (прошарки) представлені поділом за віковими групами – 15-19 років, 20-24 роки, 25-34 роки. Зокрема, і особливою мірою, зазначене оцінювання має охоплювати молодіжний сегмент населення, в якому зосереджено 38,5% економічно активного населення країни (9,8% населення віком 15-24 роки, 14,5% – віком 25-29 років, 14,2% – віком 30-34 років [5, с. 347]). Цей сегмент населення біфуркаційно залежний від концентрованої в ньому енергетики, чутливо вразливої до впливу систем, відповідальних за формування зовнішніх мотиваційних настанов. Розвиток інноваційного потенціалу молоді, мотивація молодих людей в діючій системі соціально-трудових відносин видається пріоритетною справою для активізації їх трудової поведінки, їх спрямування на вирішення суспільно значимих завдань розвитку національної економіки. Обумовлене предметом виконуваного нами дослідження перенесення акценту на інноваційний тип розвитку стосується використання у суспільстві принципово нових прогресивних технологій, переходу до випуску високотехнологічної продукції, прогресивних організаційних і управлінських рішень щодо політики ресурсозбереження, інтелектуалізації діяльності, софтизації та сервізації економіки. Йдеться фактично про контурні ознаки нової моделі розвитку економіки, для якої характерні принципово нові цінності та пріоритети. Цінності та пріоритети молоді подані нами в таблиці 1, побудованою за систематизацією даних результатів дослідження «Молодь України-2015», оприлюднених в [6].

Таблиця 1

Цінності та пріоритети у мотивації трудової та суспільної поведінки молоді

Цінності та пріоритети в системі мотивів поведінки в трудовому та суспільному житті	Сегменти молодіжного сектору				
	15-19 років	20-24 роки	25-29 років	30-34 роки	15-34 років
Народження, виховання, освіта дітей	23%	42%	57%	64%	48%
Робота, улюблене заняття, пошук роботи, що відповідає потребам, досягнення бажаних результатів	43%	50%	43%	42%	44%
Заробляння достатньої кількості грошей	25%	36%	39%	41%	36%
Пошук коханого(-ної), одруження	25%	25%	20%	14%	21%
Здоров'я (ведення здорового способу життя, подолання певної хвороби)	14%	18%	20%	23%	19%
Свобода і незалежність у своїх рішеннях та вчинках	16%	18%	20%	19%	18%
Здобуття освіти для себе (включно з проходженням навчальних курсів, самоосвітою)	43%	12%	5%	5%	15%
Цікаве дозвілля (подорожі, хобі, спілкування, розваги)	19%	17%	14%	10%	15%

продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
Досягнення високого соціального статусу, кар'єри, влади	13%	12%	13%	12%	12%
Особистий культурний розвиток	12%	14%	11%	11%	12%
Знаходження добрих, вірних друзів	13%	6%	5%	6%	7%
Покращення зовнішності, підтримання себе в гарній формі	6%	7%	6%	3%	5%
Релігійний, духовний розвиток	3%	4%	4%	6%	4%
Громадська активність: благодійність, протестність, популяризація, волонтерство	5%	4%	6%	3%	4%
Досягнення слави	2%	2%	1%	0%	1%
Інше	1%	0%	1%	0%	1%
Важко сказати	3%	1%	0%	1%	1%

Джерело: побудовано за даними [6]

Виходячи із зазначеного, цінності і пріоритети молоді у трансформаційному їх поданні концентровано переважно навколо: а) мотивів народження, виховання і освіти дітей (48% населення віком 15-34 років); б) роботи і улюблених занять (44%), поліпшення фінансового стану шляхом заробітку (36%), здобуття освіти (43% населення молодіжного сегменту вікової групи 14-19 років). В цілому ж, як це спостерігаємо з таблиці 1, соціально-економічна мотивація більш «різнобарвна». Зокрема, відміченим пріоритетам властива динаміка, пов'язана з віком: для молодих людей віком 14-19 років найчастіше основними пріоритетами є освіта та робота; для людей 20-24 років – робота; для людей 24-34 років – народження, виховання дітей. Щодо останнього, то 1% опитаних не хотіли б мати дітей, 13% прагнули б мати одну дитину, 53% – двох дітей, 14% – трьох дітей, 2% – чотирьох дітей, 22% чоловіків і 11% жінок не визначились як з бажанням мати дітей, так і з їх кількістю.

Неоднорідними (з того ж джерела – [6]) виявляються фінансові потреби, а з ними мотиви, мотиватори, стимули, зокрема: серед населення молодіжного сегменту дев'яти відсоткам не вистачає статку на продукти харчування; тридцяти семи відсоткам молодих громадян фінансів вистачає лише на харчування та придбання необхідних недорогих речей; сорока двом відсоткам молодих людей на життя фінансів загалом вистачає, але придбання більш дорогих речей викликає труднощі; вісім відсотків молоді визнають, що живуть забезпечено і труднощі викликають тільки придбання квартири чи автомобіля; один відсоток молодіжного сегменту вважають, що досягли бажаного ними фінансового становища; сорок три відсотки молодих людей живуть з надією, що зможуть досягнути бажаного їм фінансового становища, тридцять вісім відсотків зневірені щодо такої можливості. Серед молодих людей чоловічої статі більше оптимістів (46% тих, хто вірить, що зможуть досягти бажаного фінансового становища), ніж серед жінок (41%).

Щодо потреб в освіті, отже, відповідних мотивів та стимулів: 67% представників української молоді задоволені своєю освітою; 14% – незадоволені своєю освітою; 19% – не змогли визначитися з цього приводу. Обираючи майбутню спеціальність: 49% молодих людей зорієнтовані на спеціальності, які відповідають їх інтересам, захопленням, здібностям; 30% – на спеціальності, які забезпечать гідний заробіток; 15% – на престижну спеціальність; 11% – на спеціальність, яку можна отримати безкоштовно.

Найважливішими аспектами трудової діяльності для молоді виявились оплата праці (84%) та зручний графік роботи (37%). Щодо потреби у працевлаштуванні, то активно шукають роботу лише 9% представників молодіжного сегменту.

За даними зазначеного вище джерела [6], причини безробіття серед молоді: звільнення з попереднього місця роботи внаслідок скорочення штату або закриття підприємства (29%); нещодавнє закінчення навчання (20%); декретна відпустка (13%).

Близько 51% безробітних молодих людей під час пошуків роботи не зверталися за послугами установ, агентств, організацій, що надають допомогу в працевлаштуванні,

39% звертались до Державної служби (центру) зайнятості, 9% – у недержавні кадрові агентства, 4% – у молодіжні центри праці, 2% – у відділи працевлаштування в навчальних закладах.

Окрему позицію в мотиваційній системі займає мотивація свідомого вибору професії, яка поєднує у собі мотиви (спонукальні причини дій та вчинки), спрямовані на реалізацію потреби в оволодінні певним видом професійної діяльності за рахунок усвідомлення суспільної значимості обраної діяльності і правильної оцінки індивідуальних нахилів та здібностей. Серед таких мотивів виділяємо перше всього інтерес: а) безпосередній, обумовлений привабливістю змісту та процесу діяльності (професійно-специфічний, загальнопрофесійний, романтичний, ситуативний); б) опосередкований, зумовлений соціально-економічними характеристиками професії (професійно-пізнавальний, престижний, задовольняючий певні потреби, невизначеного потягу).

До аналізованої групи включаємо також мотиви суспільного обов'язку, а саме: відповідальність, новаторство, прагнення. За зазначеними мотивами фахівці виділяють чотири типи мотивації: 1) інтерес до професії гармонійно поєднується з морально зрілою установкою на працю, з об'єктивною оцінкою і практичною перевіркою особистих якостей, готовністю до самовиховання; 2) не чітке уявлення щодо специфіки обраної професії, наявність обмежень, зумовлених вимогами до стану здоров'я, фізичних, розумових та інших людських якостей; 3) неузгодженість між інтересом до професії та мотивами суспільного обов'язку; 4) керованість виключно своїми бажаннями без адекватного усвідомлення як суб'єктивних, так і об'єктивних можливостей, а також умов їх реалізації.

За нашими спостереженнями, перший тип мотивації властивий представникам сегменту вікової групи 30-34 роки, третій тип мотивації – представникам вікових груп 20-24 років та 25-29 років, другий та четвертий типи – представникам вікової групи 15-19 років. Відповідно, передумови розвитку інноваційного потенціалу з позиції його мотивування, суттєво запізнені у часі і потребують регулюючого впливу. Головний (перший) тип мотивації має спрацьовувати вже для першого вікового сегменту – представників вікової групи 15-19 років, та закріплюватись при переході до наступних вікових груп. У такому разі потенційно очікуване нагромадження інноваційного потенціалу має підстави віднайти втілення через його подальший розвиток та використання.

Інноваційний потенціал, як це витікає з його означення, визначає придатність ресурсів до уможливлення інноваційної діяльності, серед яких беззаперечно найголовніший – люди: а) ті, хто здобуває навички такої діяльності через освіту (учні, студенти); б) ті, кого навчено такій діяльності відповідно рівню здобутої ними освіти (ті, хто отримав початкову, середню, професійно-технічну, вищу освіту); в) ті, хто набуває і розширює життєвий досвід з роками (мають вік 15-19, 20-24, 25-29, 30-34 років тощо); г) ті, хто зайнятий тими чи іншими видами трудової діяльності (зайняті на виробництві, у промисловості, на транспорті тощо); д) ті, хто зайнятий дослідницькою діяльністю, раціоналізаторством (дослідники, науковці, винахідники тощо). До інноваційного потенціалу відносимо й арсенал засобів, оснащення яким відкриває для людей можливості до реалізації їх новітніх ідей (устаткування, обладнання, інформаційно-комунікаційні засоби обробки інформації тощо), а також забезпеченість інформацією, енергією, сировиною, фінансами, цільовими програмами, проектами, завданнями, що створюють умови, необхідні для здійснення людьми інноваційної діяльності.

Загальна доступність арсеналу переважної більшості ресурсів унеможливорює їх детерміново ідентифікований розподіл між категоріями людей (зокрема, між молодіжним сегментом та іншими категоріями населення), тому здійснюємо вибіркового аналіз, якому відносяться логічні підстави. Зважаючи на те, що

предметно йдеться про мотивацію, увагу зосереджуємо передусім на представництві молоді за зазначеними вище групами. Відповідно до наявних статистичних даних, контингент учнівської та студентської молоді за 5 років зменшився загалом на 20,2% (з 7224 осіб у 2010 р. до 5762 тис. осіб у 2014 р. Менше всього зміни торкнулися учнів загальноосвітніх закладів (зменшення склало 12,6%), більше всього – студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (зменшення склало 32,5%), що не могло не позначитися на інноваційному потенціалі [7, с. 414]. Так, стрімке зменшення інноваційного потенціалу обумовлене переважно прорахунками демографічної політики минулого з проявом зменшення народжуваності, постає загрозою національній безпеці в частині неприпустимості подальшої втрати цього надто важливого для соціально-економічного розвитку країни людського ресурсу. Вихід вбачається у перебудові демографічної політики та забезпеченні невідкладних суттєвих зрушень щодо якості людського капіталу організацією навчання молоді відповідно до стратегічних потреб країни. Тож до системи мотивації мають бути внесені та підсилені мотиви, якими стимулюється відношення до навчання як первинної потреби, набуття навичок глибокого пізнання світу, оволодіння інноваційною діяльністю, орієнтація на позитивний ефект від застосування знань у практичній діяльності.

Стосовно зайнятості населення як потенційної можливості здійснення інноваційної діяльності, то динаміка кількості зайнятих, охоплюючи їх молодіжні сегменти, представлена таблицею 2.

Таблиця 2

Динаміка кількості зайнятих як необхідної умови розвитку інноваційного потенціалу

	15-70 років	15-24 років	25-29 років	30-34 років	35-39 років	40-49 років	50-59 років	60-70 років	Молодіжний сегмент	Інноваційний потенціал молоді за віковою градацією
2010	19180,2	2087,9	2538,1	2444,3	2447,2	4856,8	3710,8	1095,1	7070,3	28637,6
2011	19231,1	2017,4	2571,1	2479,7	2455,1	4813,5	3807,4	1086,9	7068,2	28735,1
2012	19261,4	1885,0	2681,2	2505,2	2497,8	4757,3	3850,1	1084,8	7071,4	28905,8
2013	19314,2	1744,5	2699,8	2574,0	2522,0	4734,1	3955,4	1084,4	7018,3	28902,7
2014	18073,3	1500,3	2562,7	2558,1	2442,2	4564,3	3725,4	720,3	6621,1	27542,2

Джерело: складено на основі [7, с. 142]

Визначений інноваційний потенціал молоді за показником зайнятості за 5 років, збільшившись на охопленому статистикою періоді (з 2010 р.) та досягнувши у 2012 р. максимального значення 28905,8 умовних одиниць (100%), знизився за 2013-2014 рр. до значення 27542,2 умовних одиниць (95,3% від рівня 2012 р.), тобто на 4,7%. Зниження обумовлено соціально-економічним становищем, яке суттєво погіршилося останніми роками у зв'язку з відомими явищами, що сталися в країні [7, с. 142]. Для виправлення ситуації щодо інноваційного потенціалу молоді, має бути застосовано комплекс заходів мотивації у сфері зайнятості, спрямованих на залучення молоді до трудової діяльності, створення умов для повноцінної зайнятості, стимулювання інноваційної діяльності.

Зважаючи на те, що інноваційному розвитку сприяє заняття дослідницькою на науковою діяльністю, аналізуємо дані, які стосуються кількості у складі молоді дослідників, дослідників серед кандидатів наук, дослідників серед докторів наук, кандидатів та докторів наук, зайнятих в економіці країни загалом (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості дослідників серед молоді країни, зміна їх інноваційного потенціалу

	Молодіжний сегмент		Інші вікові групи населення			
	до 29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60-69 років	70 років і більше
1	2	3	4	5	6	7
дослідники, осіб						
2010	11938	13391	11729	17801	12603	5951
2011	11592	13444	11097	16585	11867	5993
2012	11336	13588	10359	15690	11950	5676
2013	10461	13519	9772	14523	11802	5564
2014	8807	12840	8897	12315	10857	4979
дослідники-кандидати наук, осіб						
2010	814	3644	3035	4083	3279	2068
2011	739	3590	2932	3916	2994	1946
2012	739	3684	2931	3698	2957	1857
2013	776	3880	2895	3515	2967	1800
2014	681	3826	2821	3052	2702	1630
дослідники-доктори наук						
2010	2	81	422	1164	1362	1446
2011	3	86	380	1156	1333	1457
2012	0	93	396	1162	1384	1450
2013	0	111	426	1136	1391	1464
2014	0	99	393	1057	1339	1368
кандидати наук, зайняті в економіці країни						
2010	3461	12769	8896	7593	3851	1861
2011	3674	13879	9323	7710	3697	1915
2012	3864	15556	10006	7994	3747	1983
2013	6203	25788	17532	18624	12183	7727
2014	6155	26950	18269	16871	11566	6419
доктори наук, зайняті в економіці країни						
2010	3	529	1977	4220	4099	3590
2011	7	648	2041	4284	4139	3776
2012	7	812	2147	4462	4176	3988
2013	6	1036	2392	4593	4410	4013
2014	4	1058	2440	4426	4440	3722
інноваційний потенціал						
2010	1062105					
2011	1100514					
2012	1166071					
2013	1549037					
2014	1544075					

Джерело: складено на основі [8, с. 48, 56, 58, 70, 76]

Застосовуючи уведені бали для оцінки інноваційного потенціалу («3» – молодь у віці до 29 років, «4» – молодь у віці 30-39 років) та доповнюючи їх балами щодо категорій «дослідники» («5 балів»), «дослідники кандидати наук» («6 балів»), «дослідники доктори наук» («7 балів»), «кандидати наук, зайняті в економіці країни» («8 балів»), «доктори наук, зайняті в економіці країни» («9 балів»), формуємо значення інноваційного потенціалу (6 нижніх рядків табл. 3). Виявляємо тенденцію до збільшення інноваційного потенціалу зростаючими темпами, що пояснюється збільшенням з 2010 р. по 2014 р. майже вдвічі кандидатів та докторів наук, зайнятих в

економіці країни. Сприймаючи наведені дані об'єктивно обумовленими, а припущення щодо застосованої бальної оцінки логічними, зміну в системі мотивації інноваційного розвитку маємо підставу звести до поширення мотивів щодо сприяння дослідницькій та науковій діяльності молоді.

Оцінка соціально-економічної мотивації розвитку інноваційного потенціалу української молоді видалась би не повною без аналізу власне результативності інноваційної діяльності, у представленні її інноваційними витратами, впровадженням нових технологічних процесів, освоєнні інноваційної продукції, обсягів реалізації інноваційної продукції, кількості поданих заявок та отриманих патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, тощо (табл. 4).

Таблиця 4

Результативність інноваційної діяльності населення країни

	Позначення	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. у % до 2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Витрати на виконання ННТР, млн. грн.	VND	8825,6	9365	10335,1	10890,9	1083,6	12,3
Інноваційні витрати, млн. грн.	INV	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	95,7
Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	VTP	2043	2510	2188	1576	1743	85,3
Освоєно інноваційної продукції, найменувань	OIP	2408	3228	3403	3138	3661	152,0
Реалізовано інноваційної продукції, млн. грн.	RIP	33697,6	42386,7	36157,7	35891,6	25669,9	76,2
Модель $RIP=RIP(VND, INV, VTP, OIP)$	$RIP = 35087 + 0,205 \cdot VND + 2,429 \cdot INV - 4,584 \cdot VTP - 5,556 \cdot OIP$						
Витрати за напрямками інноваційної діяльності, млн. грн.		8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	95,7
Подано заявок на винаходи, одиниць	ZVN	5310	5247	4944	5418	4813	90,6
Видано патентів на винаходи, одиниць	PVN	3874	4061	3405	3635	3319	85,7
Подано заявок на корисні моделі, одиниць	ZKM	10679	10437	10229	10175	9384	87,9
Видано патенти на корисні моделі, одиниць	PKM	9405	10291	9951	10137	9196	97,8
Подано заявок на промислові зразки, одиниць	ZPZ	1686	1761	1851	3778	2664	158,0
Видано патентів на промислові зразки, одиниць	PPZ	1431	1337	1541	2010	2464	172,2
Подано заявок на знаки для товарів та послуг, одиниць	ZZN	20603	21094	22781	24471	18796	91,2
Видано патентів на знаки для товарів та послуг, одиниць	ZZN	16686	16677	15459	14981	14698	88,1
Модель $RIP=RIP(ZVN, ZKM, ZPZ, ZZN)$	$RIP = 94520 + 80,87 \cdot ZVN - 52,84 \cdot ZKM - 26,55 \cdot ZPZ + 5,77 \cdot ZZN$						
Модель $RIP=RIP(PVN, PKM, PPZ, PZN)$	$RIP = -103689 - 1,49 \cdot PVN + 10,07 \cdot PKM - 0,81 \cdot PPZ + 2,97 \cdot PZN$						

Джерело: побудовано на основі [8, с. 168, 225, 234, 242, 244; 5, с. 311, 314, 315]

У даному разі, аналізуючи результативність інноваційної діяльності молоді (зважаючи на відсутність такого роду статистичних даних вважаємо гіпотетично можливим асоціювати її за показниками інноваційної діяльності загалом в країні), відмічаємо зменшення значень деяких показників результативності (з 2010 р. по 2014 р. – за впровадженням нових технологічних процесів до 85,3%, за обсягами реалізованої інноваційної продукції – до 76,2% тощо). З використанням уведеної нами системи

бальної оцінки переводимо дані таблиці 4 до інтегрального показника та ілюструємо його динаміку (рис. 1).

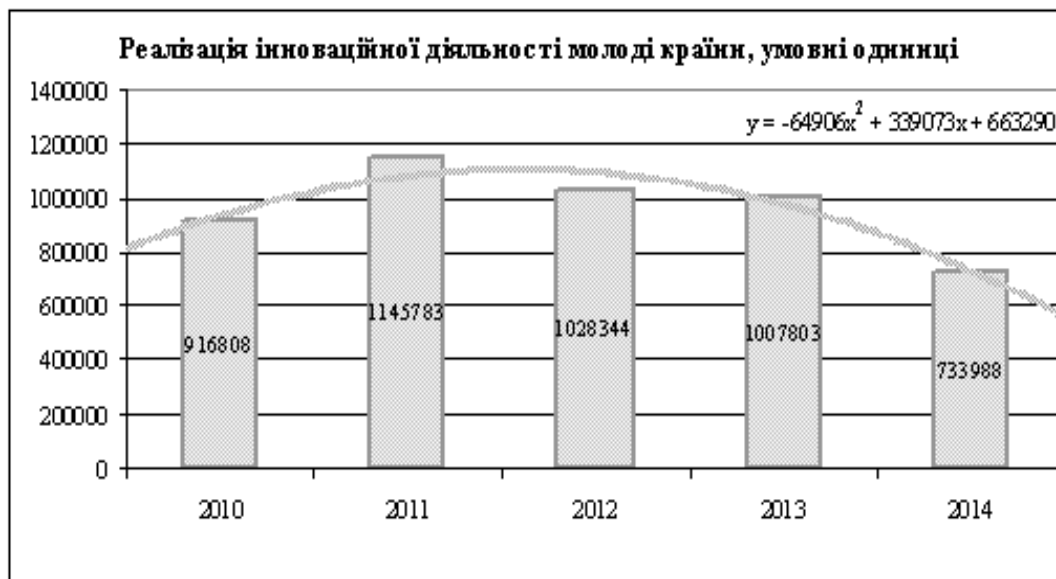

Рис. 1. Динаміка результативності інноваційного потенціалу молоді країни
Джерело: побудовано за даними таблиці 4 з використанням авторської бальної оцінки

У представленні трендом $y = -64906 \cdot x^2 + 339073 \cdot x + 663290$ та у графічній ілюстрації виявляємо, що впродовж 5 років, оцінений реалізацією інноваційної діяльності, інноваційний потенціал молоді збільшувався, досягнувши максимального значення 1028344 ум. од. у 2012 р., після чого тенденція змінилася зі збільшення на зменшення. За два роки зменшення склало 28,6% ($100 - 733988 \cdot 100 / 1028344 = 100 - 71,4 = 28,6$), що свідчить про незадовільну ситуацію щодо якості використання інноваційного потенціалу молоді країни, вимагаючи змін у системі мотивації, зосередження уваги на стимулювання діяльності, пов'язаної зі створенням умов щодо уможливлення ефективного використання інноваційного потенціалу.

Висновки. Таким чином, мотивація творчої активності і праці персоналу, з урахуванням її особливостей вимагає використання різноманітних матеріальних і нематеріальних, організаційних і психологічних стимулів, орієнтованих на задоволення потреб щонайвищого рівня та надання процесу стимулювання в інноваційній сфері постійного характеру. Так, підвищення рівня мотивації до розвитку інноваційного потенціалу молоді вбачаємо у використанні як традиційних методів мотивації, так і нетрадиційних. До традиційних методів відносимо: матеріальні – розмір заробітної плати, премії, надбавки за стаж, науковий ступінь, доплати за проявлену інноваційну активність, оплата навчання, надання кредитів для задоволення потреб, доплати на оздоровлення та ін.; нематеріальні – можливість просування по службі, гнучкий графік роботи, свобода вибору (роботи та способів її виконання) і відносна незалежність, сприятливий трудовий клімат в колективі, подяки (моральні заохочення), нагороди та статусні відмінності (подарунки, сувеніри, відзнаки), страхування, пільги та ін. Нетрадиційними методами є: надання вільного часу для ознайомлення з новинками на ринку, науковою літературою; підвищення змістовності роботи, насичення її творчими, нестандартними завданнями; забезпечення працівника цікавою роботою відповідно до виконуваної на підприємстві ролі; покладання на працівника відповідальності за

результати діяльності та ін. Підводячи підсумок, можна сказати, що інноваційний потенціал і творчі здібності на даний час є важливим ресурсом, цінністю для суспільства та організацій. У професійній діяльності кваліфіковані працівники, що проявляють творчі навички, є необхідним елементами конкурентоспроможної організації, націленої на досягнення високих результатів. Отже, керівники підприємств повинні створювати оптимальні умови для продукування в колективі творчої ініціативи, підтримувати сприятливий для інновацій психологічний клімат, а також дбати про розвиток своїх працівників протягом їх професійної кар'єри, а держава в свою чергу, – приймати активну участь в даних процесах.

Список використаних джерел:

1. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 576 с.
2. Семикіна М.В. Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / Відп. ред. В.В. Онікієнко. – Кіровоград: ПВЦ "Мавік", 2004. – 124 с.
3. Бенях В.В. Чинники формування соціально-економічної мотивації праці / В. В. Бенях // Вісник національного університету водного господарства та природокористування : збірник наукових праць. Сер. Економіка. – 2013. – С. 17–23.
4. Толстікова О.В. Формування механізму соціально-економічної мотивації персоналу підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.В. Толстікова ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2008. – 18 с.
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік. Державна служба статистики України. – К.: ТОВ Видавництво «Консультант», 2015. – 586 с.
6. Молодь України – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf.
7. Економічна активність населення України 2014: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 207 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К.: ДССУ, 2015. – 256 с.

J _ p _ g a _ g l ^ _ g K _ f b d • g Z

УДК 331.5

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ СТАТИСТИЧНОЇ ОЦІНКИ СТАНУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті обґрунтовано методику комплексної індексної оцінки стану регіонального ринку праці за такими напрямками: зареєстроване безробіття; охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості; молодь на ринку праці; жінки на ринку праці; інваліди на ринку праці; результативність роботи центрів зайнятості; надання фінансової допомоги безробітним. Розроблено варіанти політики регулювання регіонального ринку праці залежно від результатів комплексної оцінки його стану.

Ключові слова: регіональний ринок праці, моніторинг, методика, статистична оцінка, політика регулювання ринку праці.

Шубалый А.М.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОМПЛЕКСНОЙ СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА

В статті обоснована методика комплексної індексної оцінки стану регіонального ринку праці по наступним напрямкам: зареєстрована безробітниця; охоплення незайнятого населення активними заходами соціального захисту зайнятості; молодь на ринку праці жінки на ринку праці інваліди на ринку праці результативність роботи центрів зайнятості; надання фінансової допомоги безробітним. Розроблені варіанти політики регулювання ринку праці в залежності від результатів комплексної оцінки його стану.

Ключові слова: регіональний ринок праці, моніторинг, методика, статистична оцінка, політика регулювання ринку праці.

Shubalyi A.

METHODICAL BASES INSIGHT ASSESSMENTS OF REGIONAL LABOUR MARKET

In the article the method of comprehensive index assessment of the regional labor market in the following areas: Registered unemployment; coverage of the unemployed active measures to promote employment; young people in the labor market; women in the labor market; disabilities in the labor market; performance of employment centers; financial assistance to the unemployed. Policy options developed regional labor market regulation based on the results of a comprehensive assessment of its condition.

Keywords: regional labor market, monitoring, methodology, statistical evaluation, labor market policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок праці відноситься до складних соціально-економічних систем і характеризується складністю і багатогранністю взаємозв'язків між показниками, які визначають стан і перспективи його розвитку в контексті державної соціальної політики та особливостей регіонального розміщення продуктивних сил та розвитку виробничих відносин. Проведення постійного моніторингу ринку праці в межах окремого регіону дасть змогу детальніше дослідити регіональний ринок праці, визначити проблеми, які стримують його розвиток та забезпечити швидке їх вирішення за допомогою важелів, та інструментів державного регулювання. Тому в сучасних умовах важливе значення має проведення комплексного оцінювання стану регіонального ринку праці на основі сукупності критеріїв та показників-індикаторів, що їм відповідають.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам моніторингу ринку праці в Україні також присвячена значна кількість наукових праць відомих вітчизняних вчених, зокрема: З. Бараник, Н. Васильчук, В. Дружиніної, Н. Єсінової, С. Мельник, О. Грішнєвої, А. Колота, Е. Лібанової, М. Олісевич, В. Онікієнка, О. Сардак та інших [1-9; 11]. Більшість дослідників сходяться на думці, що сучасна система статистичного аналізу та оцінки стану ринку праці в Україні та її регіонах є недосконалою, насамперед, через неповноту охоплення різних сегментів ринку праці.

Цілі статті. Мета статті полягає в обґрунтованні методики комплексної індексної оцінки стану регіонального ринку праці за основними напрямками (сегментами), а також розробці варіантів політики його регулювання залежно від результатів оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних умовах перспективним методом статистичного дослідження є проведення комплексної (інтегральної,

багатокритеріальної) оцінки стану ринку праці. Комплексна оцінка ефективності організаторської та виробничо-господарської діяльності є дієвим засобом управління, що передбачає вибір та удосконалення методів конструювання узагальнюючих оцінок, а також їх використання у практичній роботі органів державної статистики, менеджерів та економістів-аналітиків як на державному, так і на регіональному рівнях.

Комплексна оцінка слугує також засобом обліку, аналізу і планування; індикатором науково-технічного стану об'єкту господарювання в досліджуваній сукупності; критерієм порівняльної оцінки комерційної діяльності підприємств та їх підрозділів; показником ефективності прийнятих раніше управлінських рішень та повноти їх реалізації; основою вибору можливих варіантів розвитку виробництва й показників очікуваних результатів у майбутньому періоді, а також стимулятором організаторської діяльності [5].

Комплексну оцінку стану регіонального ринку праці доцільно проводити за певними етапами (рис. 1).

Для проведення комплексної оцінки потрібно визначити відносні показники, які характеризують стан ринку праці. Зокрема, вибрано критерії для групування показників, що характеризуватимуть відповідні напрями моніторингу ринку праці:

- моніторинг зареєстрованого безробіття;
- моніторинг охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості;
- моніторинг молоді на ринку праці;
- моніторинг жінок на ринку праці;
- моніторинг інвалідів на ринку праці;
- моніторинг результативності роботи центрів зайнятості;
- моніторинг надання фінансової допомоги безробітним.

Кожному критерію вибрано у відповідність лише по три основних показники. Усю сукупність показників потрібно розглядати у вигляді єдиної системи показників (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників для проведення моніторингу стану регіонального ринку праці

Показники	Формула розрахунку
1	2
1. Моніторинг зареєстрованого безробіття	
Рівень зареєстрованого безробіття	$P_B = \frac{B}{H_{n.прац.}} \cdot 100 \%,$ де B – загальна чисельність безробітних на кінець року, осіб; $H_{n.прац.}$ – чисельність постійного населення працездатного віку на кінець року, осіб.
Середній термін тривалості зареєстрованого безробіття, місяців	$T_B = \frac{\sum ЧБ \cdot t}{\sum ЧБ},$ де $ЧБ$ – чисельність незайнятих громадян, які перебувають на обліку в службі зайнятості на кінець року, осіб; t – час перебування незайнятих громадян на обліку в службі зайнятості.

Рис. 1. Етапи проведення комплексної оцінки стану ринку праці регіону (розроблено автором)

продовж. табл. 1

1	2
Рівень навантаження на одне вільне робоче місце	$P_{НРМ} = \frac{ЧБ}{П_{пр.}} \cdot 100\%,$ де $П_{пр.}$ – потреба підприємств у працівниках на кінець року, осіб.
2. Моніторинг охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості	
Рівень охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості	$P_{ЧБ}^A = \frac{ЧБ_A}{ЧБ_{C3}} \cdot 100\%,$ де $ЧБ_A$ – чисельність незайнятого населення охопленого активними заходами сприяння зайнятості протягом року, осіб; $ЧБ_{C3}$ – чисельність незайнятого населення, яке скористалось послугами служби зайнятості протягом року, осіб.
Рівень охоплення незайнятого населення професійним навчанням	$P_{ЧБ}^{ПН} = \frac{ЧБ_{ПН}}{ЧБ_{безр.}} \cdot 100\%,$ де $ЧБ_{ПН}$ – чисельність незайнятого населення, яке проходило професійне навчання протягом року, осіб; $ЧБ_{безр.}$ – чисельність незайнятого населення, яке мало статус безробітного протягом року, осіб.
Питома вага осіб, які брали участь у громадських роботах	$P_{ЧБ}^{г.р.} = \frac{ЧБ_{г.р.}}{ЧБ_{C3}} \cdot 100\%,$ де $ЧБ_{г.р.}$ – чисельність незайнятого населення, яке брало участь у громадських роботах протягом року, осіб; $ЧБ_{C3}$ – чисельність незайнятого населення, яке скористалось послугами служби зайнятості протягом року, осіб.
3. Моніторинг молоді на ринку праці	
Рівень безробіття серед молоді	$P_{БМ} = \frac{Б_M}{H_{п.прац.}} \cdot 100\%,$ де $Б_M$ – чисельність безробітних серед молоді на кінець року, осіб; $H_{п.прац.}$ – чисельність постійного населення працездатного віку на кінець року, осіб.
Питома вага безробітних серед молоді в загальній чисельності безробітних	$ПВ_{БМ} = \frac{Б_M}{Б} \cdot 100\%,$ де $Б$ – загальна чисельність безробітних на кінець року, осіб.
Рівень працевлаштування безробітних серед молоді	$P_{ПБМ} = \frac{М_{П.}}{М_{C3}} \cdot 100\%,$ де $М_{П.}$ – чисельність працевлаштованої молоді протягом року, осіб; $М_{C3}$ – чисельність зареєстрованої молоді, яка звернулась по питанню працевлаштування протягом року, осіб.
4. Моніторинг жінок на ринку праці	
Рівень зареєстрованого безробіття серед жінок	$P_{БЖ} = \frac{Б_{Ж.}}{H_{п.прац.}} \cdot 100\%,$ де $Б_{Ж.}$ – чисельність безробітних серед жінок на кінець року, осіб; $H_{п.прац.}$ – чисельність постійного населення працездатного віку на кінець року, осіб.
Питома вага безробітних серед жінок в загальній чисельності безробітних	$ПВ_{БЖ} = \frac{Б_{Ж.}}{Б} \cdot 100\%,$ де $Б$ – загальна чисельність безробітних на кінець року, осіб.

продовж. табл. 1

1	2
Рівень працевлаштування безробітних серед жінок	$P_{ПБЖ} = \frac{Ж_{П}}{Ж_{СЗ}} \cdot 100\%,$ де $Ж_{П}$ – чисельність працевлаштованих жінок протягом року, осіб; $Ж_{СЗ}$ – чисельність зареєстрованих жінок, які звернулись по питанню працевлаштування протягом року, осіб.
5. Моніторинг інвалідів на ринку праці	
Рівень зареєстрованого безробіття серед інвалідів	$P_{БІ} = \frac{Б_{ІСЗ}}{H_{п.прац.}} \cdot 100\%,$ де $Б_{ІСЗ}$ – чисельність безробітних інвалідів, які перебували на обліку в службі зайнятості протягом року, осіб; $H_{п.прац.}$ – чисельність постійного населення працездатного віку, осіб.
Питома вага безробітних серед інвалідів, які перебували на обліку в службі зайнятості, в загальній чисельності безробітних	$ПВ_{БІ} = \frac{Б_{ІСЗ}}{Б_3} \cdot 100\%,$ де $Б_3$ – чисельність зареєстрованих безробітних протягом року, осіб.
Рівень працевлаштування безробітних серед інвалідів	$P_{ПБІ} = \frac{Б_{ПІ}}{Б_{ІСЗ}} \cdot 100\%,$ де $Б_{ПІ}$ – чисельність працевлаштованих інвалідів протягом року, осіб.
6. Моніторинг результативності роботи центрів зайнятості	
Питома вага працевлаштованих соціально незахищених верств населення в загальній чисельності працевлаштованих незайнятих трудовою діяльністю громадян	$ПВ_{ПСНВН} = \frac{П_{СНВН}}{П} \cdot 100\%,$ де $П_{СНВН}$ – чисельність працевлаштованих соціально незахищених верств населення, осіб; $П$ – загальна чисельність працевлаштованих незайнятих трудовою діяльністю громадян, осіб.
Рівень працевлаштування безробітних	$P_{ПБ} = \frac{Б_{П}}{Б_3} \cdot 100\%,$ де $Б_{П}$ – чисельність працевлаштованих безробітних протягом року, осіб; $Б_3$ – чисельність зареєстрованих безробітних протягом року, осіб.
Рівень укомплектування вакансій	$P_{УВ} = \frac{П}{N_B},$ де N_B – кількість зареєстрованих вакансій, одиниць.
7. Моніторинг надання фінансової допомоги безробітним	
Питома вага осіб, які одержують допомогу по безробіттю	$ПВ_{Б_{д/б}} = \frac{Б_{д/б}}{Б} \cdot 100\%,$ де $Б_{д/б}$ – чисельність безробітних, які одержують допомогу по безробіттю на кінець року, осіб.

продовж. табл. 1

1	2
Розмір середньомісячної допомоги по безробіттю	$P_{\partial/\delta} = \frac{D / B_{\text{заг.}}}{B_3} \cdot 100\%,$ де $B_{\text{заг.}}$ – загальна сума нарахованої допомоги по безробіттю протягом року, грн; B_3 – кількість зареєстрованих безробітних протягом року, осіб.
Питома вага осіб, які отримали одноразову допомогу для здійснення підприємницької діяльності у загальній чисельності працюючих незайнятих трудовою діяльністю громадян	$ПВ_{\partial/\delta \text{ ПД}} = \frac{П_{\partial/\delta \text{ ПД}}}{П} \cdot 100\%,$ де $П_{\partial/\delta \text{ ПД}}$ – чисельність осіб, які отримали одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності, осіб; $П$ – загальна чисельність працюючих незайнятих трудовою діяльністю громадян, осіб.

Примітка. Розроблено та узагальнено автором

Після визначення основних показників-індикаторів необхідно для кожного із них застосувати методику індексного аналізу, яка передбачає розрахунок індивідуальних індексів окремих показників-індикаторів по регіонах (містах, районах) та визначення на їх основі групових інтегральних індексів за кожним критерієм і зведеного інтегрального індексу за всіма групами запропонованих критеріїв.

Індивідуальні індекси показників-індикаторів у межах кожної групи пропонується визначати за формулами, які залежать від того, чи є показник стимулятором (позитивом вважається його збільшення), чи дестимулятором (позитивом вважається його зменшення) [10].

Для показників стимуляторів індивідуальні індекси визначатимуться за формулою:

$$Y_{ij}^k = \frac{X_{ij}^k}{X_{j\max}^k}, \quad (1)$$

де X_{ij}^k – значення j -го показника-індикатора у k -ій групі показників на i -му районному (міському) центрі зайнятості;

$X_{j\max}^k$ – максимальне значення j -го показника-індикатора у k -ій групі показників;

i – номер районного (міського) центру зайнятості ($i = 1 \dots m$; $m = 18$);

j – номер показника-індикатора ($j = 1 \dots n$; $n = 3$);

k – група показників, що відповідає критерію оцінювання ($k = 1 \dots p$; $p = 7$).

Для показників дестимуляторів індивідуальні індекси визначатимуться за формулою:

$$Y_{ij}^k = \frac{X_{j\min}^k}{X_{ij}^k}, \quad (2)$$

де $X_{j\min}^k$ – мінімальне значення j -го показника-індикатора у k -ій групі показників.

На наступному етапі на основі індивідуальних індексів визначатиметься інтегральний груповий індекс (Y_i^k) по i -му у k -ій групі показників за формулою:

$$Y_i^k = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + Y_{ij}^k)} - 1 \quad (3)$$

На завершальному етапі аналізу визначатиметься зведений інтегральний індекс за всіма групами показників по кожному районному (міському) центру зайнятості (Y_i) за формулою:

$$Y_i = \sqrt[p]{\prod_{k=1}^p (1 + Y_i^k)} - 1 \quad (4)$$

У процесі аналізу та оцінки нерідко виникає потреба узагальнення тенденції розвитку певного процесу за весь аналізований період. У нашому випадку важливо оцінити стан регіонального ринку праці не лише за окремі роки, а й за весь аналізований період.

Для проведення такої інтегральної оцінки по кожній групі показників-індикаторів пропонується розраховувати інтегральний груповий індекс стану регіонального ринку праці ($Y_i^k(T)$) по районному (міському) центру зайнятості у k -ій групі показників за період T за формулою:

$$Y_i^k(T) = \sqrt[T]{\prod_{t=1}^T (1 + Y_i^k(t))} - 1, \quad (5)$$

де t – номер окремого року періоду, за який проводиться інтегральна оцінка ($t = 1 \dots T$; $T = 5$);

$Y_i^k(t)$ – інтегральний груповий індекс по i -му районному (міському) центру зайнятості у k -ій групі показників за окремий рік t з періоду T .

Для проведення зведеної інтегральної оцінки по всіх групах показників-індикаторів пропонується розраховувати зведений інтегральний індекс стану регіонального ринку праці ($Y_i(T)$) по i -му районному (міському) центру зайнятості за період T за формулою:

$$Y_i(T) = \sqrt[T]{\prod_{t=1}^T (1 + Y_i(t))} - 1, \quad (6)$$

де $Y_i(T)$ – зведений інтегральний індекс по i -му районному (міському) центру зайнятості за окремий рік t з періоду T .

Важливе значення у процесі порівняльного аналізу та оцінки має групування районних (міських) центрів зайнятості за станом ринку праці на основі отриманих інтегральних індексів. Групування пропонується провести шляхом поділу сукупності районних (міських) центрів зайнятості на три групи з рівними інтервалами за станом ринку праці:

- критичний: $Y_{min} < Y < Y_{min} + h$;
- нестабільний: $Y_{min} + h < Y < Y_{PZO} \pm h$;
- порівняно стабільний: $Y_{min} \pm h < Y < Y_{PZO}$

де h – величина інтервалу групування, яка визначається за формулою:

$$h = \frac{Y_{\max} - Y_{\min}}{r},$$

(7)

де r – кількість груп ($r = 3$);

$Y_{\max}$ – максимальне значення індексу у групі;

$Y_{\min}$ – мінімальне значення індексу у групі.

Отже, на основі представленої методики доцільно проводити комплексну інтегральну оцінку стану регіонального ринку праці за сукупністю критеріїв.

На основі сформованої методики комплексної оцінки стану регіонального ринку праці необхідно розглянути варіанти політики його регулювання (табл. 2).

Таблиця 2

Варіанти політики регулювання регіонального ринку праці залежно від результатів комплексної оцінки його стану

Критерії	Стан регіонального ринку праці		
	критичний	нестабільний	порівняно стабільний
Зареєстроване безробіття	Активна політика зниження безробіття	Пасивна політика зниження безробіття	Політика утримання позитивних тенденцій зниження безробіття
Охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості	Активна політика сприяння зайнятості	Пасивна політика сприяння зайнятості	Політика утримання позитивних тенденцій сприяння зайнятості
Молодь на ринку праці	Активна політика працевлаштування молоді	Пасивна політика працевлаштування молоді	Політика утримання позитивних тенденцій працевлаштування молоді
Жінки на ринку праці	Активна політика працевлаштування жінок	Пасивна політика працевлаштування жінок	Політика утримання позитивних тенденцій працевлаштування жінок
Інваліди на ринку праці	Активна політика працевлаштування інвалідів	Пасивна політика працевлаштування інвалідів	Політика утримання позитивних тенденцій працевлаштування інвалідів
Моніторинг результативності роботи центрів зайнятості	Активна політика підвищення результативності роботи центрів	Пасивна політика підвищення результативності роботи центрів	Політика утримання позитивних тенденцій підвищення результативності роботи центрів
Моніторинг надання фінансової допомоги безробітним	Активна політика надання фінансової допомоги безробітним	Пасивна політика надання фінансової допомоги безробітним	Політика утримання позитивних тенденцій надання фінансової допомоги безробітним

Примітка. Розроблено автором

Проведення постійного моніторингу ринку праці в межах окремого регіону дозволить детальніше дослідити ринок праці регіону, визначити проблеми, які стримують його розвиток та забезпечити швидке їх вирішення за допомогою важелів та інструментів державного регулювання.

Запропонована методика дає змогу проводити комплексну оцінку стану ринку праці регіону з виведенням значень інтегральних індексів, що дозволяє характеризувати зміни на ринку праці в окремих містах та районах області в сторону покращення чи погіршення та формулювати відповідні рекомендації, що супроводжуються аналізом факторів, котрі викликали зміни за відповідний період.

Висновки. Моніторинг ринку праці пропонується розглядати як спеціально організовану координуючу систему спостереження, аналізу та здійснення прогнозу

процесів, які відбуваються на ринку праці, та вивчення основних чинників, які впливають на зайнятість, безробіття, наявність робочих місць тощо, а прогнозування ринку праці – як вивчення зміни умов, які впливають на попит та пропозицію праці на прогнозований період. Моніторинг стану регіонального ринку праці доцільно проводити за такими напрямками: моніторинг зареєстрованого безробіття; моніторинг охоплення незайнятого населення активними заходами сприяння зайнятості; моніторинг молоді на ринку праці; моніторинг жінок на ринку праці; моніторинг інвалідів на ринку праці; моніторинг результативності роботи центрів зайнятості; моніторинг надання фінансової допомоги безробітним.

Розроблено методику оцінки стану регіонального ринку праці на основі виділених напрямів моніторингу, яка передбачає аналіз якісних та кількісних показників та їх інтегральну оцінку. При чому кожний напрям моніторингу стану регіонального ринку праці представлений сукупністю показників, які їх характеризують. Розроблений методичний підхід дозволяє виділити варіанти політики регулювання ринку праці: активна політика, пасивна політика, політика утримання позитивних тенденцій.

Список використаних джерел:

1. Бараник З.П. Статистика ринку праці : Навч. посіб. / З. П. Бараник. – К. : КНЕУ, 2005. – 167 с.
2. Васильчук Н.О. Сегментарний аналіз регіонального ринку праці / Н.О. Васильчук // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 95-101.
3. Дружиніна В.В. Перспективний аналіз поточного попиту місцевого ринку праці / В. В. Дружиніна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 77-82.
4. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 5-те вид., оновлене. Затверджено МОН / Грішнова О.А. – К., 2011. – 390 с.
5. Економіка праці і соціально-трудові відносини. Теоретичний курс : підручник / За заг. ред. Л. М. Черчик. – Луцьк : СЛУ імені Лесі Українки, 2015. – 412 с.
6. Палиця О. В. Моніторинг ринку праці як складова системи державної діагностики попиту та пропозиції робочої сили / О. В. Палиця // Наукові праці МАУП. – К. 2010. – Вип. 1 (24). – С. 83–89.
7. Олісевич М.О. Економетричний аналіз взаємозв'язків між показниками ринку праці в Україні / М.О. Олісевич // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – № 2. – С. 24-29.
8. Олісевич М.О. Асиметричність динаміки процесів на ринку праці: нелінійний економетричний аналіз / М. О. Олісевич // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 427-436.
9. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи [Текст] / В. В. Онікієнко [та ін.] ; ред. В. В. Онікієнко ; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. – К. : [б.в.], 2007. – 286 с.
10. Побурко Я. О. Основи організації регіональної статистики / Я.О. Побурко. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2004. – 196 с.
11. Сардак О. Актуальні аспекти аналізу ринку праці / О. Сардак // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 10(1). – С. 347-353.